

Dinamika konflikta u multietničkoj državi Bosni i Hercegovini

Studija analize konflikta u pojedinim zemljama

TIMO KIVIMÄKI, MARINA KRAMER I PAUL PASCH
Decembar 2012.

Timo Kivimäki, Marina Kramer i Paul Pasch
DINAMIKA KONFLIKTA U MULTIETNIČKOJ DRŽAVI BOSNI I HERCEGOVINI

SARAJEVO, 2012.

Naslov: Dinamika konflikta u multietničkoj državi
Bosni i Hercegovini

Autori: Timo Kivimäki, Marina Kramer i Paul Pasch
Prijevod: Senada Kreso

Izdavač: Friedrich-Ebert-Stiftung (FES)
Kupreška 20
71 000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
Tel.: +387 (0)33 722-010
E-mail: fes@fes.ba
www.fes.ba
© Friedrich-Ebert-Stiftung

Za izdavača: Paul Pasch
Lektura: Zinaida Lakić
DTP: Filip Andronik

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

Dinamika konflikta u multietničkoj državi Bosni i Hercegovini

Studija analize konflikta u pojedinim zemljama

TIMO KIVIMÄKI, MARINA KRAMER I PAUL PASCH

Sadržaj

Predgovor	7
Zahvalnost	10
Sažetak	11
1. Uvod	14
2. Historijat i osnovni politički kontekst	16
3. Dijagnoza osnovnih izvora konflikta u Bosni i Hercegovini	18
3.1 Politički uzroci konflikta	18
3.1.1 Kontinuirana ustavna neslaganja među etničkim grupama oko temeljnih političkih principa vezanih za oblik države	18
3.1.2 Neslaganja o pravima pojedinaca i grupa	32
3.1.3 Mentalne mape: akteri etničkih i političkih podjela	34
3.1.4 Potencijalne antagonističke etničke podjele	34
3.1.5 Potencijalne antagonističke političke podjele	46
3.2 Ekonomski uzroci, motivi i prilike za konflikt	49
3.2.1 Ekonomska situacija	49
3.2.2 Ekonomska nezadovoljstva mogu dovesti do nasilja iz frustracije	51
3.2.3 Slabost javnog reda i mira pruža mogućnosti za nasilje iz koristoljublja	53
3.2.4 Ekonomija i indirektni uzroci konflikta	55
3.2.5 Mentalne mape: akteri ekonomskih struktura	59
4. Scenariji mira i konflikta	65
4.1 Status quo	65
4.1.1 Uvjeti za nastavak statusa quo	66
4.1.2 Potencijal za konflikt u statusu quo	67
4.1.3 Potencijal za mir u statusu quo	72
4.2 Raspad	76
4.2.1 Dezintegracija i potencijal za mir i konflikt	77
4.2.2 Somalizacija i potencijal za mir i konflikt	79
4.3 Funkcionalna decentralizirana država	80
4.3.1 Potencijal za konflikt u transformaciji ka funkcionalnijem modelu decentralizacije	82
4.3.2 Mirni scenariji u funkcionalnoj decentralizaciji	85
4.4 Funkcionalna centralizirana država	87
4.5 Ponovno regionalno povezivanje unutar EU-a	88
4.5.1 Potencijal za mir i konflikt u scenariju regionalne unije	89
5. Kako međunarodna pomoć može podržati mir u Bosni i Hercegovini?	92
5.1 Evropska unija i motivi za nasilje	92
5.1.1 Kako ublažiti međusobna zamjeranja vezana za paralizu države i ekonomske probleme?	94
5.1.2 Provokacije vezane za nezadovoljstvo i historijsku nepravdu	95
5.1.3 Nezadovoljstvo vezano za strah za etnički identitet	97
5.2 Evropska unija i oportunističko nasilje iz koristoljublja	99
5.3 Evropska unija i etnički antagonizam	101

6. Zaključak: Oporavak poslije konflikta – još nije postignut.....	105
Dodaci	107
Dodatak 1: Vodeći političari i političke stranke u BiH.....	107
Dodatak 2: Zakonodavna i izvršna tijela BiH.....	110
Dodatak 3: Etnički sastav 1998.....	111
Dodatak 4: Federacija BiH	112
Dodatak 5: Lista intervjuiranih.....	113
Dodatak 6: Upitnik.....	115
Bibliografija	119
O autorima.....	125

Tabele i ilustracije

Grafikon 3.1: Bruto domaći proizvod po stanovniku	49
Grafikon 3.2: Struktura bruto domaćeg proizvoda, 2010	49
Grafikon 3.3: Raspodjela radne snage, 2010.	49
Grafikon 3.4: Bilans tekućeg računa, kao procent BDP-a.....	50
Grafikon 3.5: Stopa nezaposlenosti, procjena MMF-a.....	50
Tabela 1: Odnosi različitih faktora u BiH	35
Tabela 2: Oficijelna razvojna pomoć u neto iznosu	55
Tabela 3: Tokovi stranih direktnih investicija klasificirani po zemljama	57
Ilustracija 2.1. Skoriје historijske faze u Bosni i Hercegovini	16
Ilustracija 3.1. BiH – Trilateralni brak onih koji na njega nisu spremni.....	33
Ilustracija 4.1. Osnovni scenariji.....	65
Ilustracija 4.2. Sažetak scenarija status quo	75
Ilustracija 4.3. Put ka dezintegraciji	76
Ilustracija 4.4. Put ka somalizaciji	77
Ilustracija 4.5. Put ka miru i konfliktu zbog etničke disolucije.....	79
Ilustracija 4.6. Put ka miru i konfliktu zbog somalizacije	80
Ilustracija 4.7. Put ka funkcionalnoj decentralizaciji	81
Ilustracija 4.8. Scenariji funkcionalne decentralizacije	87
Ilustracija 4.9. Put ka miru i konfliktu zbog regionalnog povezivanja	91

Ne možete se rukovati stisnute pesnice.
Indira Gandhi

Predgovor

Civilna izgradnja mira, upravljanje konfliktom i sprečavanje krize postali su važni aspekti međunarodnih odnosa u kontekstu razvojne saradnje u posljednjih 15 do 20 godina, te su postali ciljevi političke akcije. Iako osnovna ideja da razvojna saradnja uvijek teži da bude politika za mir nikako nije nova, ono što je novo jest njen pokušaj da direktno doprinosi mirnom razvoju u konfliktnim situacijama. Ova težnja nije više samo dodatni, apstraktni cilj: ona treba naći odraza u specifičnim strategijama i mjerama, a utjecaj pomoći na konflikt sada je postao podložan procjeni na skoro isti način kao što je to slučaj s utjecajem na okoliš. Pitanje civilne izgradnje mira dobilo je novu dimenziju s terorističkim napadima u Sjedinjenim Državama 11. septembra 2001. godine; debata o sprečavanju kriza i upravljanju konfliktom može nam ponuditi značajna saznanja u tom kontekstu.

Civilnu izgradnju mira čine sve nevojne mjere koje se usvoje prije, tokom ili nakon nasilnog konflikta. Svrha mu je mirna preobrazba konflikta i/ili promocija i uspostava struktura i mehanizama za nenasilno rješavanje konflikta. Mir ne može biti stvoren samo na najvišem političkom nivou; prije se može reći da cijelo društvo – industrija i poslovna zajednica, akademska zajednica i obrazovni sistem, vjerske zajednice, mediji i domaće nevladine organizacije (diplomacija na više kolosijeka) – mora biti uključeno u mirovni proces. Štaviše, izgradnja mira je uvijek unutrašnji društveni proces, koji vanjski faktori, u najboljem slučaju, mogu podržati, ali ne i provesti. Promocija domaćih mirovnih aktera i mirovne zajednice posebno je važna u omogućavanju procesa izgradnje mira.

Uzmemo li u obzir 30 do 50 nasilnih konflikta koji izbiju godišnje između – i uglavnom unutar – zemalja, jasno je koliko je potrebno naći konstruktivne načine rješavanja konflikta. Mnoge zemlje se također nalaze u svojoj zoni između rata i mira, u kojoj vlada prolazi proces pritajene ili otvorene dezintegracije. Nasilni sporovi često su u samoj srži problema. Pored toga što izazivaju ogromno ljudsko stradanje, nasilni konflikti vraćaju prethodno postignuti napredak unatrag – uključujući i napredak postignut kroz razvojnu saradnju – te blokiraju prilike za budući razvoj. Oni predstavljaju i veliko opterećenje za među-

narodnu zajednicu (troškovi vojnih operacija, pomoć u obnovi itd.).

Međunarodna razvojna pomoć u civilnoj izgradnji mira

Međunarodna razvojna saradnja igra ključnu ulogu u civilnoj izgradnji mira budući da je to izazov koji zahtijeva koherentan, holistički i interdisciplinarni pristup. Cilj je rješavati uzroke konflikta, podržati strukturalnu stabilnost, promovirati državne i nedržavne mirovne aktere kroz socijalne i političke programe, te doprinijeti održivom miru u postkonfliktnim društvima, naprimjer kroz rad na pomirenju.

Opređeljenje da se pokaže osjetljivost prema konfliktu u svim oficijelnim razvojnim aktivnostima pokazuje da je izgradnja mira danas postala prioritetna sveobuhvatna tema u kontekstu razvojne saradnje. Nevladini akteri su jednako predani proaktivnom radu na miru usmjerenom na razvoj i angažirani u partnerstvu s oficijelnim razvojnim agencijama kako bi doprinijeli mirnoj preobrazbi konflikta na raznim nivoima društva.

Od sredine 1990-ih izvjestan broj bilateralnih i multilateralnih donatora (Njemačka, Ujedinjeno Kraljevstvo, Norveška, Švedska i Svjetska banka, između ostalih) te Odbor za razvojnu pomoć OECD-a (DAC) proveli su studije o pojedinim zemljama i projektima kako bi utvrdili kakav je utjecaj razvojne saradnje na situacije obilježene konfliktom. Dosadašnje iskustvo može se sažeti na sljedeći način:

- *Relativni utjecaj razvojne saradnje:* Očekivanja od toga šta razvojna saradnja može postići ne smiju se precjenjivati. Odgovornost za sprečavanje ili okončanje konflikta leži uglavnom na samim stranama. U većini slučajeva razvojna saradnja neće biti u stanju sama spriječiti ili okončati nasilne konflikte. Ona može, s druge strane, promijeniti ravnotežu između civilnih i nasilnih oblika konflikta.
- *Razvojna saradnja nije neutralna u konfliktima:* Razvojna saradnja ima namjeravani i nenamjeravani utjecaj na konflikt u partnerskim zemljama. Ti efekti se daju identificirati i na nivou pojedinačnih mjera ili projektnih regiona (mikro nivo) i na nivou ukupne politike zemlje (makro nivo). Na mikro nivou, pitanje koje se postavlja u mnogim partnerskim zemljama jeste da li se i, ako je tako, kako se uzima u obzir etnička pripadnost ciljanih grupa. Postoje značajni dokazi koji pokazuju da i "čisto tehničke"

mjere imaju pozitivan ili negativan utjecaj na društvene tenzije i konfliktne situacije.

- *Razvojna saradnja i borba protiv terorizma:* Teroristički napadi koji su se desili u protekloj deceniji značajno su utjecali na njemačku i međunarodnu razvojnu saradnju, te su, kao rezultat novih izazova, dobili na važnosti budući da se siromaštvo društva i nedovoljno obrazovanje identificiraju kao plodno tlo za terorizam.

‘Lokalizacija’ procjene konflikta

Posljednjih godina postignut je široki konsenzus oko stava da uspješne politike i programiranje u konfliktnim situacijama moraju početi od preciznog razumijevanja konteksta zemlje, aktera konflikta, njegovih uzroka, te dinamike odnosa među njima. Kako bi odgovorila na ove izazove, Fondacija Friedrich-Ebert je izradila smjernice koje nude praktične instrumente za sistematičnu procjenu utjecaja mira i konflikta u zemljama za koje se radi studija analize konflikta. Te smjernice teže pomoći međunarodnim razvojnim agencijama uključenim u međunarodnu razvojnu saradnju da:

- Provode analizu konflikta kako bi osigurale da njihov rad uzima u obzir dati konflikt;
- Sistematski inkorporiraju preporuke koje proizlaze iz analize vezane za samu zemlju te izrade mapu konflikta i ugrade je u svoje projektne planove;
- Prate promjene u konstelaciji i dinamici konflikta;
- Razmatraju moguće utjecaje projekta na konflikt; i
- Donesu zaključke o prilagođavanju plana projekta.

Procjenu konflikta obilježava njena akcijska orijentacija, njena fleksibilnost i naglasak na saradničke metode kako bi se rasvijetlila mišljenja o konfliktu koja nastaju iz raznih perspektiva. Ti atributi mogu procese procjene konflikta učiniti posebno sposobnim da detektiraju “slabe signale”, da promoviraju saradnju, te da povećaju razumijevanje perspektiva “drugih strana”.

Procjena konflikta ima za cilj jačanje razumijevanja komplicirane društveno-političke situacije radi podrške boljem odlučivanju te suočavanju s mnogim zajedničkim izazovima, uključujući tačnost, preciznost, blagovremenost i relevantnost. Te jake strane ocjenjivanja konflikta mogu povremeno biti na štetu analitičke strogoće, preciznosti i senzibiliziranosti za mogućnost da neki akteri mogu dati i pogrešne informacije.

Kontekst Bosne i Hercegovine

Sedamnaest godina nakon okončanja surovog bosanskog rata međunarodna zajednica je još uvijek u velikoj mjeri angažirana u Bosni i Hercegovini putem raznih institucija, kao što su Ured visokog predstavnika (OHR), Specijalni predstavnik Evropske unije (EUSR), Snage Evropske unije (EUFOR), Policijska misija Evropske unije (EUPM), Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), razne institucije UN-a i međunarodne humanitarne organizacije.

Međunarodna zajednica je predana tome da pruži pomoć Bosni i Hercegovini da prevlada sjenke traumatične prošlosti i pomogne joj na putu transatlantskih i evropskih integracija te da ponovno stekne status moderne i funkcionalne evropske države.

Sadašnji ustav – kao jedan od aneksa Dejtonskog mirovnog sporazuma – ne omogućuje efikasno funkcioniranje državnih institucija zbog svoje kompleksne strukture poluautonomnih entiteta – Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine s njenih 10 kantona. Godine 1995. Dejtonski mirovni sporazum je bio veoma dobrodošlo postignuće, ali su se, s ambicijom Bosne i Hercegovine da pristupi NATO-u i EU-u, stvari promijenile.

S obzirom na politički zastoj do kojeg je došlo posljednjih nekoliko godina, čini se da postoji saglasnost između bh. političke elite i međunarodne zajednice da je Bosni i Hercegovini potrebna ustavna reforma. Potrebno je osigurati bolje funkcioniranje državnih institucija. U oktobru 2010. godine održani su opći izbori. Za državu koja je počela zaostajati za ostatkom regiona to je trebalo biti polazište za pomak od političkog zastoja. Međutim, liderima glavnih političkih stranaka bilo je potrebno 15 mjeseci natezanja da bi postigli tek razvodnjeni kompromis koji je omogućio dogovor o formiranju Vijeća ministara.

Dakle, postoji jaka potreba za određenim konačnim odlukama u pogledu budućnosti Ureda visokog predstavnika, Distrikta Brčko, provedbe obaveza iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, članstva u NATO-u i statusa kandidata za članstvo u EU-u.

Međunarodna zajednica je sve uvjerenija da pokretačke snage koje stoje iza tih promjena trebaju doći iz naroda i od njegovih lidera. Reformski proces treba biti kontinuiran i postupan. Usaglašavanje Ustava zemlje s Evrop-

skom konvencijom o ljudskim pravima prvi je od koraka koje treba poduzeti. Nadalje, trebaju biti poštovani vladavina prava i principi pravne izvjesnosti i sigurnosti. Ali iznad svega treba doći do promjene paradigme kako bi razrješenje sukoba i pomirenje među ljudima mogli uroditi plodom. Pritom ne treba ni spominjati da je preuzimanje odgovornosti domaćih vlasti jedini način da se zajamče potrebne reforme.

Ustavna reforma mora biti dobro pripremljena i dogovorena od domaćih političara kako bi bila postignuta održiva koalicijska vlada. Rješenje za suprotstavljene koncepte *konfederacija vs. savezna država* mora se naći tako da akteri civilnog društva mogu igrati aktivnu ulogu u formuliranju politika. Ukupno gledano, potrebne reforme treba posmatrati kao situaciju u kojoj su svi na dobitku. Naravno, to je lakše reći nego učiniti. Mnogo je toga dosad objavljeno i još uvijek se objavljuje o ovoj zemlji. Pa ipak, ponekad postoji pogrešna percepcija Bosne i Hercegovine.

Međutim, prema većini posljednjih studija, kao i FES-ovom projektu izrade scenarija, međunarodna zajednica još uvijek ima određene obaveze koje treba ispuniti kako bi pomogla u nastojanjima da se prevlada disfunkcionalna dejtonska struktura. Usto, potencijal obnavljanja nasilnog konflikta još uvijek je vrlo prisutan. U okviru

FES-ovog projekta "Bosna i Hercegovina 2025: Scenariji budućeg razvoja događaja", tri od pet scenarija ukazuju na veliki potencijal za izbijanje socijalnih nemira i/ili etničkog nasilja. Te potencijalne linije razvoja događaja su, čini se, uveliko potcijenjene od međunarodne zajednice, i to u momentu kada ona ima za cilj smanjiti vlastitu odgovornost i prisutnost u zemlji.

PCIA za Bosnu i Hercegovinu

Čini se sasvim pravovremenim to što u ovim teškim okolnostima Fondacija Friedrich-Ebert objavljuje svoju drugu *Procjenu utjecaja mira i konflikta – Dinamika konflikta u Bosni i Hercegovini* (prva je objavljena 2005. godine). Sadašnja procjena konflikta ima za cilj postizanje boljeg razumijevanja komplicirane društveno-političke situacije, s ciljem pružanja podrške kvalitetnijem odlučivanju u pogledu sprečavanja krize i upravljanja konfliktom te da bi se ponudile preporuke za razvojnu saradnju koja uzima konflikt u obzir. **Narodi Bosne i Hercegovine – kao i svi na zapadnom Balkanu – zaslužuju da imaju mirnu, prosperitetnu i društveno pravednu perspektivu u okviru evropske porodice.**

Sarajevo, februar 2012.

Zahvalnost

Publikacija *Procjena utjecaja mira i konflikta – studije analize konflikta za pojedine zemlje: Dinamika konflikta u Bosni i Hercegovini* – rezultat je opsežnog rada na terenu koji su autori ostvarili od juna 2010. do decembra 2011. godine.

Studija se oslonila na veliku mrežu kontakata uspostavljenu uz pomoć ureda Fondacije Friedrich-Ebert u Sarajevu i Banjoj Luci. Bez pomoći brojnih ljudi ova studija ne bi mogla biti završena. Međutim, s obzirom na njenu osjetljivu prirodu i okolnosti u kojima je provedena, nije moguće odati priznanje svim ljudima, institucijama i organizacijama koje su pružile svoju bezrezervnu podršku i pomoć.

Na prvom mjestu želimo izraziti zahvalnost svima koji su bili spremni na razgovor s Marinom Kramer i Stefanie Krauss u junu 2011. Priče, iskustva i mišljenja koja su oni iskreno podijelili s nama bili su od vitalnog značaja u

oblikovanju naše procjene. Usto, želimo izričito zahvaliti učesnicima *Radionice o procjeni utjecaja mira i konflikta*, ekspertima za izgradnju mira i rješenje konflikta iz Bosne i Hercegovine koji su dali dragocjene impulse izradi ove studije. Izražavamo zahvalnost svim učesnicima u tom projektu na njihovim preciznim uvidima i intelektualnom doprinosu.

Nadalje, zahvalni smo Annkatrin Tritschoks, koja je radila kao naučna istraživačica na polju mira i konflikta na Univerzitetu u Uppsali kao autorici Sažetka ove studije.

Mnogo zahvalnosti dugujemo cijelom timu ureda FES-a u Banjoj Luci i Sarajevu, a posebno Tanji Topić, Ajli Kasumović i Suniti Hasagić, za neumoran rad i entuzijazam koji su iskazale u ovom projektu. Konačno, zahvalni smo Gwen Jones za odličan posao lekture i uređivanja rukopisa.

Autori

Sažetak

Osnovne informacije i ciljevi

Bosna i Hercegovina (BiH), multietnička i višereligijska država, u fokusu je istraživanja u pogledu mira i konflikta još od svoga stvaranja nakon što je Dejtonskim sporazumom okončan bosanski rat koji je trajao od aprila 1992. do decembra 1995. godine. Sedamnaest godina nakon što je okončan taj konflikt obilježen nasiljem, konflikt koji se smatra osnovnim primjerom takozvanih novih ratova,¹ međunarodna zajednica pokušava smanjiti svoj angažman u BiH. Međutim, čini se da je sama zemlja sve samo ne spremna da postane samoodrživa funkcionalna država, i to ne najmanje stoga što se čini da nijedna od triju glavnih etničkih grupa, Bošnjaci, bosanski Srbi i bosanski Hrvati, ne prihvata Bosnu i Hercegovinu onako kako je sada uspostavljena. Iako bi trebala težiti ka reformskim procesima i pridruživanju Evropskoj uniji, mnogi društveno-politički i ekonomski izazovi paraliziraju ovu državu i time sprečavaju toliko potrebni napredak.

U tom kontekstu Fondacija Friedrich-Ebert (FES) u BiH inicirala je ovu studiju analize konflikta koja ima za cilj iscrtati mapu linija podjele u tom društvu, identificirati motive, prilike i rizike za konflikt, kao i mirni razvoj, i u zaključku ponuditi strateške preporuke za učinkovitu i međunarodnu razvojnu pomoć (IDA), koja bi vodila računa o konfliktu. U tu svrhu ćemo, nakon što ukažemo na relevantnost studije PCIA u pogledu njenih glavnih zaključaka i preporuka, predstaviti metodologiju PCIA-e. Studiju čine četiri poglavlja: kratki historijski pregled, dijagnoza osnovnih linija konflikta, analiza scenarija za mir i konflikte, te procjena uloge međunarodne pomoći. Završna poglavlja nude zaključke o perspektivama i preporukama za budući međunarodni angažman u Bosni i Hercegovini.

U zaključku

Nasuprot sveopćem ublažavanju slike stvarnosti, koja dolazi i od vanjskih i od unutrašnjih aktera, ova studija trezveno zaključuje da i dalje postoji potreba za saradnjom između međunarodnih političkih tijela,² donatorske

zajednice i domaćih vlasti u BiH budući da oporavak zemlje nakon konflikta još nije postignut. Iako se BiH često u komparativnom istraživanju navodi kao uspješan primjer i unatoč činjenici da međunarodna zajednica iskazuje želju da okonča svoj angažman u zemlji, i to radije prije nego kasnije, jasno je da za međunarodne aktere u ovom času nema dobre izlazne strategije. Prema nalazima PCIA-e, proces postkonfliktnog oporavka će biti zaključen, ili barem dovoljno osiguran, tek kada dođe do promjene sadašnjeg društveno-političkog mentaliteta, kada se ekonomska politika učini održivom, i kada se standardi u pogledu unutrašnje sigurnosti, ljudskih prava i vladavine zakona budu poštovali. Promjena političkog mentaliteta u kojem prevladava pristup "jedan dobija, dok drugi gube" (engl. *zero-sum*) u pristup u kojem su svi na dobitku (engl. *positive-sum*), promjena paradigme ka inkluzivnim agendama umjesto koncepta u kojem "pobjednik uzima sve", kao i ekonomska stabilizacija kroz privlačenje stranih investicija, sve se to oslanja na potrebu da se postigne unutrašnja stabilnost i sigurnost. Stoga, iako se pravo na samoopredjeljenje države BiH mora poštovati, međunarodni akteri treba da budu svjesni činjenice da je proces postkonfliktnog oporavka u BiH spor. Oporavak se može postići samo kroz ozbiljan dugoročni angažman, a saradnja između tri glavna aktera treba da se nastavi dok god je neporeciva činjenica da postoji potencijal za ponovni konflikt u toj zemlji.

Okvir za PCIA-u

Studija PCIA temelji se na širokom spektru informacija prikupljenih prema specifičnim smjernicama koje je osmislio FES.³ Analiza potencijala za konflikt temelji se na čvrstim teoretskim pristupima koji uveliko proizlaze iz područja istraživanja mira i konflikta. Sveprisutne i relevantne teme odnose se na literaturu o "novim ratovima", konfliktima koje pokreće pohlepa, međusobnim zamjeranjima zbog prošlih nepravdi, i teorijama o podjeli vlasti i konsocijacijskom modelu. Nadalje, teoretski okvir pruža i literatura o međunarodnom angažmanu i konceptima o onome što se doživljava kao predrasuda ili pristranost, kao i uloga jačanja domaćih kapaciteta i odgovornosti. Statistički podaci su korišteni uglavnom kako bi se naglasile demografske i ekonomske činjenice te time okarakteriziralo sadašnje stanje u zemlji. Brojni

1 Kao npr. u: Kaldor, Mary 1999. *New and Old Wars. Organized Violence in a Global Era*. Stanford University Press.

2 Naprimjer u vidu Ureda visokog predstavnika (OHR), Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), Organizacije Sjevernoatlantskog sporazuma (NATO), Vijeća Evrope i Evropske unije.

3 Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) 2011. *Peace and Conflict Impact Assessment, Methodical Guidelines*, 7-8, <http://library.fes.de/pdf-files/iez/05594-guidelines.pdf> (od 25. novembra 2011).

formalni i neformalni pojedinačni razgovori obavljani su uglavnom u BiH i Njemačkoj tokom 2011. godine, čime se studija potkrepljuje ličnim mišljenjima cijelog niza aktera i eksperata, te se nude uvidi koji se kriju iza teoretskih i javnih "zavjesa". Ekspertna radionica održana u junu 2011. godine u Sarajevu pomogla je oko prvih nacрта studije. Usto, studija također na kvalitetan način koristi FES-ov projekt scenarija budućeg razvoja u BiH, razrađenih kroz teoretski utemeljen proces.⁴ Konačno, na osnovu navedene analize, u zaključku studije se nude cilijane strategije i programske preporuke za međunarodnu razvojnu pomoć.

Argumentacija

Osnovne informacije

Aktuelna situacija i dešavanja u Bosni i Hercegovini u direktnoj su korelaciji s nedavnom burnom prošalošću te zemlje i cijelog regiona. Tri ključne faze u nedavnoj historiji BiH identificirali smo kao:

- prijeratna faza (do 1992), kada je BiH bila dio Jugoslavije i kada je fokus bio na mentalitetu usmjerenom na građanstvo;
- ratna faza (1992-1995), koju karakteriziraju krajnji etnonacionalizam i nasilje;
- poslijeratna faza (od 1995), s fokusom na etnosu i identitetu zasnovanom na religiji.

U vrijeme pisanja ove studije (januar 2012) zemlja se bori da postigne minimum kriterija političke i ekonomske stabilnosti, a potencijal za socijalne nemire i etničko nasilje je realan. Štaviše, u pogledu jako naglašenog cilja evropske integracije, političko vodstvo, kao i administrativni nivo, pokazuju nespremnost, a u nekim slučajevima čak i nedostatak volje, da se pokrene ka usvajanju pravne tekovine EU-a (*acquis communautaire*).

Identifikacija osnovnih linija konflikta

Politička i ekonomska dimenzija u Bosni i Hercegovini identificirane su kao dimenzije u kojima i dalje postoje

glavne linije konflikta, a izazovi su svrstani na osnovu tih dviju kategorija. Sporenja u **političkom** kontekstu počinju s ulogom međunarodne zajednice. Među stanovništvom Bosne i Hercegovine postoje različita mišljenja u pogledu trajanja i mandata međunarodnog angažmana i oko toga kako on treba biti shvaćen u kontekstu odgovornosti domaćih aktera i izgradnje kapaciteta u zemlji. Nacionalističke regionalne lojalnosti također igraju važnu ulogu: dok EU podržava unutrašnju koheziju BiH, etničke grupe traže podršku od svojih respektivnih "domovina" (Hrvatske i Srbije) ili novopronađenih saveznika (npr. Turske). To vodi do drugog konfliktnog pitanja, koje se odnosi na aktuelnu ustavnu strukturu i podjelu nadležnosti. Općenito gledano, bošnjačko stanovništvo podržava jačanje centraliziranih struktura nad entitetskim, dok osobito srpsko stanovništvo želi povećati utjecaj i autonomna prava entiteta, s fokusom na RS-u. Neki Hrvati podržavaju ovu ideju te dodatno traže da se uspostavi i poseban, hrvatski entitet, što je ideja kojoj se žestoko suprotstavljaju Bošnjaci. Ono što se doživljava kao nepravda iz prošlosti igra značajnu ulogu u tom diskursu. Dvosmislenost u pogledu ustavne strukture i njenih budućih perspektiva se u međuvremenu koristi (zloupotrebljava) od političkih elita u datim entitetima kako bi se glasači pridobili primjenom retorike koja nije u skladu sa Ustavom i koja prijeti otcjepljenjem. Ova problematika ide usporedo s relativnim neuspjehom konsocijacijskog modela u BiH. Čini se kako odredbe o etničkim kvotama i zahtjev za postojanjem multietničkih stranaka, ugrađeni u Dejtonski sporazum kako bi se spriječilo ponovno izbijanje etnonacionalizma, malo postižu, da ne kažemo nešto gore, od onog što im je bila namjera.

U tim okolnostima ne iznenađuje da su religijske i etničke podjele i dalje snažne, što je treća osnovna linija konflikta. Zanimljivo je zapaziti u ovom kontekstu da se sve strane osjećaju marginaliziranim, te se čini da svaka etnička grupa ima vlastitu istinu o nedavnoj historiji zemlje. Potreba da se nađe zajednički prihvatljiv narativ o prošlosti i dalje je jedan od najvećih izazova za nastojanje da se umanjí potencijal za konflikt u BiH.

Drugi set motiva su **ekonomski** motivi, koji uveliko proizlaze iz međusobnog zamjeranja naslijeđenog iz predratnog i ratnog perioda. Industrija u BiH oslanja se na zastarjele sektore, privatizacija je bila prilično neuspješna, a siromaštvo je očigledno. Karakteristike ratne privrede ili kriminalne privrede u BiH, koju pokreću korupcija i slabe državne strukture, onemogućavaju napredovanje zemlje ka funkcionalnoj tržišnoj ekonomiji. To kod stanovniš-

4 Pasch, Paul (ed.). *Bosnia and Herzegovina 2025: Scenarios on Future Developments*, Sarajevo, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo, 2012. http://www.fes.ba/publikacije/2012/Scenariji/Publikacija%20BiH%202025_ENG.pdf. Izdanje na bhs-u: http://www.fes.ba/publikacije/2012/Scenariji/Publikacija%20Scenariji%20BiH%202025_BHS.pdf.

tva dovodi do frustracije političkim elitama, državnom upravom i policijom te krije potencijal za agresiju i izbijanje nasilja među onima koji su vođeni pohlepom ili oportunističkom.

Drugi ogroman problem je nezaposlenost, koja pogotovo teško pogađa mlade generacije. Veze, a ne obrazovanje, jamče zaposlenje: besperspektivnost i nepostojanje struktura podrške otvaraju prostor za nezadovoljstvo i potencijalni konflikt, posebno u generaciji koja nema iskustvo života u multietničkom kontekstu iz predratnog doba.

Usto, postoji nužna potreba za strategijom održivog razvoja. Od konca bosanskog rata ekonomija zemlje je bila podržana stranom i međunarodnom pomoći, koja nije dovela do investicija, već do zavisnosti od vanjske podrške. Različita su mišljenja oko toga jesu li strane investicije do sada rezultirale dovoljnom međusobnom zavisnošću da bi se vanjski faktori uključili i spriječili obnavljanje nasilja, ili jesu li investicije još uvijek dovoljno niske da su marginalizirale BiH i interes svijeta za njen ekonomski i politički razvoj.

Razvojni scenariji mira i konflikta

Kako bi se djelovalo protiv ovakve kratkovidne politike, PCIA analizira pet mogućih budućih scenarija za Bosnu i Hercegovinu, za koje se pretpostavlja da mogu biti podrška u strateškom planiranju, kako za domaće tako i za međunarodne aktere:

- Status quo
- Disolucija
- Funkcionalna decentralizirana država
- Funkcionalna centralizirana država
- Ponovno regionalno povezivanje

Iznenadujuće je da se u tri od pet scenarija predviđaju socijalni nemiri i/ili etničko nasilje te se spominje međunarodna intervencija radi pacifikacije.

U ovom poglavlju autori pokušavaju identificirati:

- Uvjete za razvoj različitih glavnih političkih scenarija.
- Rizike konflikta koji dovode do prognozirane političke situacije.
- Glavne konsekvence u pogledu konflikta svakog od glavnih scenarija i njihove varijacije.
- Glavne prilike za mir sadržane u svakom od scenarija.

Skica za ulogu međunarodne pomoći

Razrađeni scenariji oslikavaju brojne i dalje prisutne potencijale za konflikt, ali i pokazuju put za mirni razvoj događaja. Bez obzira na to koji se scenarij budućnosti ostvari, međunarodna razvojna pomoć treba da nastoji podržati identificirani potencijal za mir. U tom cilju, studija PCIA zaključuje formuliranjem preporuka za osmišljenu međunarodnu razvojnu pomoć, povezanu s primjerima već pokrenutih na konflikt osjetljivih projekata koje je ostvario FES u BiH.

Pogled u budućnost

Nalazi studije PCIA daju legitimitet stalnom prisustvu međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini te još i više kontinuiranom pružanju međunarodne razvojne pomoći. Vanjski i unutrašnji akteri podjednako moraju prihvatiti da samo za konflikt senzibilizirana, dugoročna i dobro vođena pomoć može dovesti do okončanja procesa oporavka nakon konflikta. Stoga treba biti u interesu građana Bosne i Hercegovine jednako kao i u interesu međunarodne zajednice, a posebno Evropske unije, da učini sve što je moguće na promoviranju stabilne i funkcionalne države Bosne i Hercegovine, koja će na jedan pozitivan način doprinijeti regionu zapadnog Balkana na njegovom putu približavanja Evropskoj uniji. Možda ponajprije treba naći srednji put između scenarija kontinuirane stagnacije i paralizacije u kontekstu statusa quo i svih onih ostalih scenarija koji predviđaju napredak, iako tek nakon obnavljanja nasilnog konflikta u Bosni i Hercegovini.

1. Uvod

Bosna i Hercegovina (BiH) relativno je nova, multietnička, višereligijska, višejezična država, stvorena nakon raspada Jugoslavije početkom 1990-ih. Tenzije i potencijal za konflikt, socijalna nestabilnost, podjele i antagonizam, kao i ekonomski izazovi, prvenstveno su posljedica katastrofalnog bosanskog rata koji je trajao od aprila 1992. do decembra 1995. godine i u kojem je poginulo oko 200.000 ljudi.⁵ Ekonomske strukture ove zemlje – posebno velika nezaposlenost, zavisnost od primarne proizvodnje i glomazan i neefikasan (postkomunistički) javni sektor – predstavljaju značajne izazove u pogledu konflikta. To je aktualna situacija, unatoč činjenici da je zemlja primila relativno veliku pomoć međunarodne zajednice namijenjenu razvoju. Otkako je potpisan Dejtonski sporazum 1995. godine više od 15 milijardi američkih dolara međunarodne razvojne pomoći pristiglo je u Bosnu i Hercegovinu,⁶ uglavnom da se pokriju troškovi mirovnih trupa i administracije – uspostavljenih da pruže podršku obnovi i razvoju zemlje – uključujući Ured visokog predstavnika (OHR) za Bosnu i Hercegovinu i druga tijela. Stoga odnos između saradnje na planu razvoja i konflikta predstavlja važno pitanje za međunarodnu zajednicu. Zemlja je veoma otvorena i usredotočena na vlastitu povijest konflikta, te stoga utjecaj međunarodne pomoći u pogledu mira i konflikta treba procjenjivati primjenom analize politika koje se u njoj provode.

Ova PCIA će procijeniti utjecaj razvojne saradnje (široko shvaćene) na situaciju mira i konflikta u Bosni i Hercegovini tako što će izraditi mapu prilika i rizika koje razni tipovi intervencija međunarodne pomoći mogu imati u zemlji. Smjernice FES-a za metodologiju Procjene utjecaja mira i konflikta (PCIA) ukazuju na to da je cilj PCIA-e pomoći kako bi se postiglo da međunarodna pomoć bude svjesna konflikta kako bi "negativni utjecaji [na mir] mogli biti svedeni na minimum, a pozitivni utjecaji projektnih aktivnosti dovedeni

do maksimuma".⁷ Da bi se to postiglo, od ključnog je značaja definirati i izraditi mapu pokretača konflikta. Ovdje će fokus biti ponajprije na mirnim etničko/religijskim odnosima između tri glavne etničke grupe⁸:

- prvenstveno muslimana Bošnjaka (prema popisu iz 1991: 44 posto ukupnog stanovništva),
- prvenstveno katolika Hrvata (1991: 17 posto), i
- prvenstveno pravoslavnih Srba (1991: 31 posto).

Čini se da nijedna od triju grupa ne prihvata Bosnu i Hercegovinu u strukturi kakva je uspostavljena i kakva danas postoji. Ova procjena će se uglavnom usmjeriti na današnju situaciju, ali da bi se shvatile osjetljivosti na konflikt koje se kriju iza nje studija će razmotriti i ratni period od aprila 1992. do decembra 1995. godine. Iako nema namjeru objašnjavati sam rat, **analiza će identificirati linije podjele među stanovništvom, kao i razmotriti motive za potencijalne sadašnje konflikte, dijelom koristeći eksplicitan izraz tih motiva i podjela u bosanskom ratu.** Konflikt(i) iz 1990-ih također će biti korišten(i) za procjenu specifičnih rizika kojima su izložene razne grupe, te za izradu scenarija. Pretpostavka je da će se, ako se rizici ne rješavaju, sporovi na tim osnovama vjerovatno ponovno pojaviti ako zemlja zapadne u konflikt.

Ishod ove studije bit će niz strateških preporuka za zajednicu koja se bavi međunarodnom razvojnom saradnjom općenito i pokazat će neke uzorke aktivnosti FES-a za buduće intervencije u zemlji. Pitanje je kako razvojna saradnja može igrati značajnu pozitivnu ulogu u razvoju zemlje u godinama koje slijede.

Analiza će se oslanjati i na studije konflikta tako što će razmatrati potencijal za konflikt u Bosni te koristiti literaturu i modele takozvanih novih ratova, od kojih se bosanski rat često smatra "primarnim primjerom". Literatura o novim ratovima pomaže, naprimjer, da se u studiji identificiraju neki od motiva i nosilaca konflikata. Još važnije, literatura o novim ratovima koristit će se za identifikaciju nasilja koje nastaje u nastojanjima da se de-

5 Rat je karakterizirala golema humanitarna katastrofa, što je značilo da su brojne žrtve konflikta bile indirektno žrtve, a ne samo ljudi ubijani mecima ili bombama. Zato postoje vrlo različite procjene broja žrtava. Ovisno o definiciji, mnoge žrtve mogu se uključiti u broj poginulih ili se isključiti iz njega. Poznati set podataka o konfliktu iz Uppsale, koji bilježi samo direktne žrtve, govori da je bilo samo 12.900 žrtava u periodu između (i uključujući) 1992. i 1995. S druge strane, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) navodi 102.622 ubijenih tokom rata, dok bosanska vlada i Međunarodni komitet Crvenog križa procjenjuju da bi broj direktnih i indirektnih žrtava mogao biti dvostruk – do 200.000.

6 Prema američkom State Departmentu, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2868.htm> (preuzeto 25. novembra 2011).

7 Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) 2011. *Peace and Conflict Impact Assessment, Methodical Guidelines*. 7-8, <http://library.fes.de/pdf-files/iez/05594-guidelines.pdf> (preuzeto 25. novembra 2011).

8 Unatoč različitim tvrdnjama nekih ultranacionalista, izgleda da nema dokaza na osnovu naučnog istraživanja da se etničke grupe u BiH genetski mnogo razlikuju. Vidjeti naprimjer: Marjanović, Damir 2005. "The Peopling of Modern Bosnia-Herzegovina: Y-chromosome Haplogroups in the Three Main Ethnic Groups", *Annals of Human Genetics*, 2005 (69), 757-763.

monstriraju simboličke pozicije u sporovima koji se tiču identiteta. Čini se da, u slučaju "novih ratova", PCIA ne može tako jednostavno identificirati zamjeranja zbog nepravdi iz prošlosti, niti motive za nasilje koje je vođeno željom za dobitkom. Umjesto toga, veliki dio **nasilja u "novim ratovima" služi kao funkcija za argumentaciju**. Protjerivanje neke etničke grupe s neke teritorije, naprimjer, artikulira okvir u kojem su protjerani ljudi gosti ili posjetioci koji nemaju nikakvo vlasništvo nad tom teritorijom. Masovno kriminalno nasilje u "novim ratovima" često "migrantske populacije" (ljude koji se ne smatraju ni starosjediocima ni domicilnima) koriste da iznesu svoje zahtjeve za teritorijom i diskreditaciju postojećeg poretka.⁹ Nadalje, analiza o tome kako se može pomoći da se riješe inherentni problemi konflikta, kao što je sigurnost žena i politička ekonomija silovanja u konfliktima, koristit će se literaturom o "novim ratovima". Konačno, dijagnoza problema koji su specifični za "nove ratove" koristit će se i literaturom o toj temi. Te specifičnosti su:

- erozija monopola države na korištenje sile,¹⁰
- centralni karakter motiva za konflikt koji se temelje na identitetu,¹¹

- asimetrična struktura s genocidnim ciljanjem na civile od strane vlasti,¹²
- korištenje neorganiziranog zastrašivanja u svrhu etničkog čišćenja nekog područja,¹³
- korištenje silovanja kao oružja rata,¹⁴
- nedostatak političke kontrole nad (civilnim) trupama,¹⁵
- neproporcionalan broj indirektnih žrtava rata (prisutnost kompleksne humanitarne katastrofe umjesto problema koji se tiču samog konflikta), i
- rizik mobiliziranja djece da ratuju.¹⁶

Dok će glavni cilj ove analize biti procjena utjecaja intervencija na planu razvoja na mir i konflikt u Bosni i Hercegovini, aspekti "novih ratova" pružaju priliku da ova studija izvuče zaključke koji imaju za cilj neke opće teze u pogledu utjecaja pomoći na konflikt u društvima pogođenim "novim ratovima".

9 Kivimäki, Timo 2012. *Can Peace Research Make Peace? Lessons in Diplomacy*. Adlershot: Ashgate.

10 Kaldor, Mary 1999. *New and Old Wars. Organized Violence in a Global Era*. Stanford: Stanford University Press. Mello, Patrick A. 2010. "In Search of New Wars: The Debate about a Transformation of War", *European Journal of International Relations* 16(2), 297-309.

11 Hansen, Lene 2006. *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*. Routledge, London. Kaldor 1999. Kaplan, Robert D. 2000. *The Coming Anarchy. Shattering the Dreams of the Post-Cold War*.

New York: Random House. Hewitt, J. Joseph, Jonathon Wilkenfeld, i Ted Robert Gurr 2008. *Peace and Conflict 2008: Executive Summary*, Center for International Development and Conflict Management.

12 Kaldor 1999; Kaplan 2000; Mello 2010.

13 Kaldor 1999; Kaplan 2000.

14 Hansen 2006.

15 Hewitt, Wilkenfeld and Gurr 2008.

16 Kaldor 1999.

2. Historijat i osnovni politički kontekst

Jedan pogled na nedavnu historiju u Bosni i Hercegovini pokazuje drastične promjene kroz koje je zemlja prošla za samo par decenija. Neki historijski događaji danas su ponovno oživjeli, kako se u aktualnoj političkoj argumentaciji poziva na interpretacije tokova historije da bi se opravdali aktualni politički projekti. Tako se, naprimjer, neki Bošnjaci opiru nezavisnosti Republike Srpske (RS) tvrdeći da je taj entitet nastao etničkim čišćenjem koje su Srbi počinili tokom bosanskog rata, dok istovremeno etničko čišćenje tokom Drugog svjetskog rata neki Srbi navode kao opravdanje za ponovno zauzimanje "srpskih krajeva" koji sada čine Republiku Srpsku. Ovo poglavlje će predstaviti kratak historijski pregled sadašnje situacije u pogledu konflikta i identificirati faze i sisteme u skorijoj historiji koji su obilježili živote stanovništva BiH.

Ilustracija 2.1:

Skorije historijske faze u Bosni i Hercegovini

Do 1992. Prijeratno društvo/mentalitet	1992-1995. Ratno društvo/mentalitet	1995 – do danas Poslijeratno/dejtonsko društvo/mentalitet
"Bratstvo i jedinstvo";* Fokus na identitetu koji se temelji na građaninu	Ekstremni nacionalizam; instrumentalizacija religije za etnonacionalističke svrhe, nasilje, etničko čišćenje	Fokus na etničkom/religijski zasnovanom identitetu; segregacija

* Popularni slogan korišten u Jugoslaviji tokom vladavine Komunističke partije; lično iskustvo jednog od autora. Također vidjeti Mesić, Stipe. *The Demise of Yugoslavia: A Political Memoir*. Central European University Press. 2004.

Prva je faza, prijeratna, ona do 1992. godine, kada je Bosna i Hercegovina bila jedna od šest konstitutivnih republika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ: Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Crna Gora, Srbija i Slovenija). Titov režim je u biti bio komunističko-socijalistička diktatura, koja je išla zajedno s ekonomskim pluralizmom, slobodom putovanja, deviznim računom i relativnim intelektualnim slobodama. Politički identitet režima nastao je iz partizanske borbe, sposobnosti da se pruži pristojan životni standard te posebne međunarodne pozicije kao mosta između Istoka i Zapada

kao nesvrstane zemlje.¹⁷ Nijedna nacija ni republika nije *de jure* smatrana dominantnom, a vlast je bila decentralizirana u prilog republika i dviju autonomnih pokrajina (Vojvodina i Kosovo). Komunistička partija zagovarala je "bratstvo i jedinstvo" među jugoslavenskim narodima, a jugoslavizam je bio posebno jak u modernoj i sekularnoj BiH.¹⁸ Međutim, kako su ekonomski i socijalni dobici nestajali iz sjećanja, Komunistička partija je postala opterećena korupcijskim skandalima, dok su historijski događaji krajem 1980-ih (Berlinski zid itd.) potaknuli težnje etnonacionalista. U tom trenutku Jugoslavija se počinje raspadati. Dok su Hrvati i Bošnjaci općenito bili za secesiju, srpsko stanovništvo u BiH nije bilo za to. Ovo historijsko naslijeđe stavlja tri bosanske etničke grupe u različite pozicije. Za bosanske Srbe to naslijeđe podrazumijeva najslabiju pripadnost i vlasništvo nad državom Bosnom i Hercegovinom.

Drugu fazu, bosanski rat, karakteriziraju ekstremni nacionalizam, nasilje i ratni zločini. Mnogi pokušaji su činjeni sa svih strana da se Bosna i Hercegovina podijeli teritorijalno po etničkim linijama: Srbi su imali (i danas imaju) Republiku Srpsku (RS), Hrvati su imali Hercegovinu, a Bošnjaci Autonomnu pokrajinu Zapadna Bosna. Nastojanja bosanskih Srba i Hrvata podržavale su i usmjeravale njihove "domovine", a njihovi predsjednici Slobodan Milošević (bivša Jugoslavija, sada Republika Srbija) i Franjo Tuđman (Republika Hrvatska) igrali su značajnu ulogu u ratnim nastojanjima. Bošnjaci su općenito bili manje skloni podjeli i borili su se za jedinu domovinu koju su imali, Bosnu i Hercegovinu. Ratne zločine su činile sve strane; međutim, Bošnjaci su imali najviše žrtava, 66 posto.¹⁹ Ratni zločini počinjeni u cilju etničkog čišćenja i podjele Bosne i Hercegovine dodatno su ojačali osjećaj Bošnjaka da su oni ti koji trebaju čuvati jedinstvo zemlje pošto se podjela sada vezuje za zločine počinjene u nasilnom etničkom čišćenju. Zasebne teritorije triju etničkih grupa stvorene su etničkim čišćenjem i bile su moguće samo zahvaljujući ovakvom vidu nasilja. Međunarodna zajednica pokazala se nesposobnom da riješi krizu i činilo se da je taj konflikt potpuno pogrešno shvatila. Tri glavne etničke grupe u BiH danas još uvijek

¹⁷ Kaldor 1999. 36.

¹⁸ Prema Kaldor 1999. "Šest mjeseci prije izbora 1990. godine, jedna anketa provedena u BiH pokazuje da je 74 posto stanovništva bilo za zabranu nacionalističkih partija." 41.

¹⁹ Brojke Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ).

imaju veoma različita tumačenja rata i njegovih uzroka.²⁰ Mnogi sadašnji politički sporovi nastaju iz različitih tumačenja i dijagnoza bosanskog rata.

Treća faza, nakon rata, počela je s Dejtonskim sporazumom, koji je 1995. godine građanima donio mir, ali ne i mnogo više od toga. Prema Kaldor²¹, Dayton je bio uspješan zbog vojne akcije Organizacije sjevernoatlantskog sporazuma (NATO) i zato što je etničko čišćenje bilo gotovo završeno. Usto, Srbi su bili demoralizirani operacijom Oluja koju je provela Hrvatska vojska u Hrvatskoj, a kojom je područje Krajine oduzeto iz ruku srpskih snaga. Kako je dogovoreno u Daytonu, BiH je podijeljena na Republiku Srpsku (49 posto teritorije) i bošnjačko-hrvatsku Federaciju (51 posto teritorije). Današnju BiH čine dva entiteta i tri etničke grupe, svaka od njih iskazuje duboki etnonacionalizam, s malo dodirnih tačaka. Usto, neki Hrvati također imaju težnje da slijede model RS-a

i uspostave treći entitet²². Religija igra ključnu ulogu u etničkom identitetu tih triju grupa. Prema Dejtonskom sporazumu etničke grupe su prisiljene zajedno donositi sve odluke na državnom nivou, ali Hrvati i Srbi često namjerno blokiraju ili bojkotiraju rad tih institucija kako bi jasno iskazali svoj stav: BiH je, po svojoj sadašnjoj strukturi, neodrživa. Čini se da su Bošnjaci jedini skloni "unitarnoj" državi. Ipak, nijedna od triju grupa ne prihvata Bosnu i Hercegovinu kakva je u ovom trenutku. Ono što je zajedničko svim etničkim grupama je, međutim, težnja da se zemlja pridruži Evropskoj uniji (EU) kao punopravna članica. Međunarodna zajednica, koju predstavlja Ured visokog predstavnika (OHR), djeluje kao svojevrsni vatrogasac. Legitimitet OHR-a, kao snažnog međunarodnog prisustva među ljudima Bosne i Hercegovine, u početku je bio vezan za ulogu međunarodne zajednice kao jamca stabilnosti i davanja javnih usluga, dok mu je danas glavna funkcija pripremiti zemlju za članstvo u EU i NATO.

20 Skoko, Božo 2011. *Što Hrvati, Bošnjaci i Srbi misle jedni o drugima, a što o Bosni i Hercegovini?*, FES, Sarajevo, <http://www.fes.ba/publikacije/2011-03-Skoko-Sto-hrvati.bosnjaci.i.srbi%20.pdf> (preuzeto 25. novembra 2011). Sažetak na engleskom jeziku je dostupan na: http://www.fes.ba/publikacije/2010-11BiH_sazetak_SKOKO_ENG.pdf.

21 Kaldor 1999, 60.

22 Intervjui obavljani u junu 2011. & *Fortieth Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations*, 21. aprila 2011 – 15. oktobra 2011. 6.

3. Dijagnoza osnovnih izvora konflikta u Bosni i Hercegovini

Kako bi se prepoznali potencijali za mir i konflikt u Bosni i Hercegovini, te potom identificiralo gdje to međunarodna zajednica može biti najučinkovitija u pogledu razvojnih aktivnosti, ključno je dijagnosticirati glavne izvore konflikta u zemlji.

U ovom poglavlju ćemo identificirati uzroke, antagonističke motive i prilike za konflikt u nastojanju da razmotrimo glavne strukture koje su izvori konflikta. Potom ćemo razmotriti percepcije tih struktura i iscrtati mentalne mape podjela, kao i nosioce tih podjela, koji su u samoj srži tih pitanja. Kako zapažaju Timo Kivimäki i Paul Pasch u PCIA-i za Burmu/Mijanmar: "Polazište za svako mentalno mapiranje konflikta je spoznaja da sukobljene strane ne 'igraju istu igru'. Prije će biti da one same sebe, pravila igre i strategije različito doživljavaju."²³ **Stoga je cilj ovog poglavlja istražiti potencijale za konflikt kroz percepciju različitih faktora i aktera.** Intervjui obavljeni tokom juna 2011. godine (za listu intervjuiranih osoba i pitanja vidjeti dodatke 5 i 6) pomogli su nam u identifikaciji elemenata i perspektiva konflikta, dok je druga literatura korištena za objašnjavanje ključnih tačaka diskursa.

U ovom poglavlju prezentacija različitih izvora konflikta organizirana je i podijeljena na političke i ekonomske skupine.

3.1 Politički uzroci konflikta

Za vanjskog posmatrača najlakše uočljivi problemi u BiH su oni političke prirode. Većina političkih uzroka proizlazi iz prošlih sporenja koja su i izazvala bosanski rat, kao i, po riječima mnogih u zemlji, dvosmislenosti Dejtonskog mirovnog sporazuma u vezi s njegovom provedbom. Osoba bliska pravosudnim organima rekla nam je u intervjuu u Sarajevu (27. juna 2011): "Ključno je da počnemo raditi na profesionalizaciji [pravne profesije]. Postoji problem neznanja na svim nivoima društva, a to podržavaju mediji. Naprimjer, Dayton je dobar, ali se rijetko

pravilno razumije. Svako misli da je pravnik, ali građani ne mogu tumačiti Dayton kako im je volja. To naprosto dovodi do problema. Ljudi su doslovno *nepismeni* o ovim pitanjima."

Drugi politički uzroci proizlaze iz geopolitičkih interesa – kako bosanskohercegovačkih tako i stranih.

3.1.1 Kontinuirana ustavna neslaganja među etničkim grupama oko temeljnih političkih principa vezanih za oblik države

Ustavni poredak Bosne i Hercegovine i dalje je kompliciran i osporavan, čak i nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma. Zemljom se upravlja na četiri nivoa. Kako bi se ta struktura shvatila, moguće je posmatrati najviši nivo kao konfederaciju. To je nivo države-nacije, samo što se u BiH riječ "nacija" obično koristi za etničke grupe. Drugi nivo može se smatrati kao države članice konfederacije. Ponovno, međutim, postoji terminološka komplikacija. Državni nivo obično se odnosi na najviši nivo – nivo Bosne i Hercegovine. Dva entiteta postoje na drugom nivou vlasti – Republika Srpska i Federacija Bosne i Hercegovine. Razlog zašto je ovaj drugi nazvan Federacijom je to što se za taj entitet smatra da predstavlja dvije glavne etničke grupe (nacionalnosti, kako se to zove u zemlji): Bošnjake i Hrvate. Drugim riječima, u Bosni i Hercegovini nivo koji se zove država je iznad nivoa koji se zove Federacija. U ovoj studiji koristit ćemo bosansku terminologiju unatoč mogućnosti da izazovemo zbrku kada tumačimo te pojmove sa stanovišta standardne politologije ili ustavnog prava. Međutim, mi Hrvate, Bošnjake i Srbe zovemo etničkim grupama, a ne nacijama, dok termin nacija ostavljamo za građane cijele države Bosne i Hercegovine. Ideologiju koja naglašava ciljeve, prava i identitet etničke grupe (npr. srpstvo ili bošnjaštvo) zvat ćemo etnonacionalizam, dok će termin nacionalizam biti rezerviran za stav koji prioritet stavlja na bosanskohercegovački identitet.

Treći nivo vlasti odnosi se na pokrajine u Federaciji. Taj nivo se u BiH naziva kantonalni, dok je četvrti nivo u obama entitetima nivo općina, odnosno lokalnih vlasti.

²³ Kivimäki, Timo i Paul Pasch 2009. *PCIA – Country Conflict – Analysis Study. The Dynamics of Conflict in the Multiethnic Union of Myanmar.* Friedrich-Ebert-Stiftung, <http://library.fes.de/pdf-files/iez/07808.pdf> (preuzeto 1. decembra 2011).

Uloga nivoa države-nacije (entiteta vs. države-nacije)

BiH je država sa ekstremnim modelom federalizma, gdje je zemlja gotovo jednako podijeljena između dva entiteta: Federacije, koja čini 51 posto državne teritorije, i Republike Srpske sa 49 posto. Primarna podjela konflikta čini se da se tiče **neslaganja oko oblika države**, to jest da li treba i dalje biti *unitarna država* s granicama kakve su danas ili treba otvoriti vrata teritorijalnoj *secesiji* entiteta i/ili etničkih grupa. Pitanje oblika države u samoj je srži postojanja BiH: rat 1992-1995. počeo je secesijom BiH od SFRJ, dok se sam rat vodio zbog secesije teritorije od BiH, koja je potaknula nasilje. Ova debata počela je s ratom, nastavila se s Dejtonskim sporazumom,²⁴ te traje i danas. Dejtonske odredbe iscrtale su nove granice unutar zemlje, stvorivši dva entiteta.

Prema članu III stav 1 Ustava Bosne i Hercegovine vlast na državnom nivou brine o sljedećim funkcijama:

- Vanjska politika
- Vanjskotrgovinska politika
- Carinska politika
- Monetarna politika
- Finansiranje ustanova te međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine
- Politika u vezi s pitanjem useljavanja, izbjeglica i azila
- Međunarodna provedba krivičnog prava te provedba krivičnog prava između entiteta, uključujući odnose s Interpolom
- Osnivanje i upravljanje zajedničkim kapacitetima/sredstvima
- Reguliranje prometa između entiteta
- Kontrola zračnoga prometa

Međutim, nisu sve nadležnosti isključivo na državnom nivou, pošto Ustav omogućava entitetima da održavaju paralelne vanjske i ekonomske odnose sa susjednim državama (Srbijom i Hrvatskom, koje su također potpisnice Dejtonskog mirovnog sporazuma). Praksa je pokazala da posebno Srbija koristi ovu priliku za direktnu saradnju s Republikom Srpskom, dok samo izuzetno komunicira s državnim nivoom. Mnogi Srbi koje smo intervjuirali u junu 2011. godine procjenjuju da je to dobra stvar, uglav-

nom zato što i dalje postoji percepcija da se, pošto/sve dok državni nivo BiH ne funkcioniše dobro, tamošnje stanovništvo barem može osloniti na svoju "domovinu". Unatoč Ustavu, postoji praksa da strane imaju direktne kontakte s Hrvatskom i Srbijom. To je dovelo do navike/shvaćanja, od juna 1999²⁵, da se bosanski rat tretira kao međunarodni konflikt, zbog direktnih kontakata između bosanskih strana u konfliktu sa Srbijom i Hrvatskom.²⁶

Mandat dvaju entiteta "teoretski" je ograničen sljedećim odredbama člana III stav 2:

"(a) Entiteti imaju pravo uspostavljati posebne paralelne odnose sa susjednim državama u skladu sa suverenitetom i teritorijalnim integritetom Bosne i Hercegovine.

(b) Svaki entitet će pružiti svu potrebnu pomoć vladi Bosne i Hercegovine kako bi joj se omogućilo da ispoštuje međunarodne obaveze Bosne i Hercegovine, s tim da će finansijske obaveze koje stvori jedan entitet bez saglasnosti drugog entiteta, a prije izbora Parlamentarne skupštine i Predsjedništva Bosne i Hercegovine, ostati obaveza tog entiteta, osim ukoliko je ta obaveza neophodna za nastavak članstva Bosne i Hercegovine u nekoj međunarodnoj organizaciji.

(c) Entiteti će ispuniti sve uvjete za pravnu sigurnost i zaštitu osoba pod svojom jurisdikcijom, održavanjem civilnih ustanova za primjenu pravnih propisa, koje će funkcionirati u skladu s međunarodno priznatim standardima, uz poštovanje međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda iz člana II ovog Ustava, te poduzimanjem ostalih odgovarajućih mjera.

(d) Svaki entitet može također sklapati sporazume s državama i međunarodnim organizacijama uz saglasnost Parlamentarne skupštine. Parlamentarna skupština može zakonom predvidjeti da za određene vrste sporazuma takva saglasnost nije potrebna."

Ovi zadaci su definirani za entitete, ali Ustav također utvrđuje da sve funkcije koje nisu navedene u Ustavu pripadaju entitetima. Politička vlast je koncentrirana na dva najviša nivoa političkog upravljanja. Ta ovlast dvaju nivoa ograničena je Dejtonskim mirovnim sporazumom, čija provedba je u velikoj mjeri u stranim rukama.

25 The New York Times, 16. jula 1999.

26 Za vezu između domaćeg i međunarodnog elementa u bosanskom ratu, vidjeti Bose, Sumantra 2002. *Bosnia after Dayton. Nationalist Partition and International Intervention*, London: Hurst & Co. & Goldstein, Joshua i Jon Pevehouse 1997. "Reciprocity, Bullying and International Conflict: Time-Series Analysis of the Bosnia Conflict", *American Political Science Review*, tom 91, br. 3, 515-529.

24 *The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini)*, www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380http://library.fes.de/pdf-files/iez/07808.pdf (preuzeto 1. decembra 2011).

RS: Da li da ostanem ili da odem?

Samoproглаšeni glavni zagovornik nezavisnosti RS-a je Milorad Dodik, predsjednik RS-a. Međutim, dok mnogi, uključujući i međunarodnu zajednicu, njegove prijetnje nezavisnošću uzimaju ozbiljno, mnogi drugi ih odbacuju kao lažne prijetnje i puki instrument političkog i ličnog pregovaranja.

Jedan bošnjački zvaničnik nam je rekao u Sarajevu (25. juna 2011): "Ni Dayton čak ne dozvoljava odvajanje entiteta: da bi se to učinilo, potrebna je tročetrvinska većina u BiH, isto kao i na referendumu 1991. godine. Dodik uveliko lobira za svoje ideje; on pati od kompleksa 'oca nacije'. Ja mislim da je on ozbiljan u pogledu secesije. Prijeti njome od 2006. godine, uglavnom da bi zaštitio svoju vlastitu kriminalnu hobotnicu. Njega treba ukloniti njegova vlastita kriminalna grupa, ili ga treba smijeniti zbog kriminalnih radnji."

S druge strane, jedan srpski etnonacionalistički političar rekao nam je u Banjoj Luci (20. juna 2011): "Dodik govori o secesiji od 2006 – to je čisti marketing, on jednostavno želi da se njegova poruka čuje. On je naprosto prijetnja megalomanskim željama Sarajeva. RS nikada neće biti u stanju da se odvoji iz granica kakve sada postoje – to bi bilo previše osjetljivo – a jaka država podrazumijeva odgovarajuću brigu o vlastitim granicama. Odvajanje, dakle, nije vjerovatno. Mi smatramo da je Dodik vrlo hrabar političar, iako njegova politika nije u skladu s našom."

Političar intervjuiran u Prijedoru (22. juna 2011) predlaže: "Oni treba da nam dopuste da održimo referendum o odvajanju; narod treba dobiti šansu da kaže šta misli. Međutim, ja ne vjerujem da bi nam Dodik u tom slučaju zaista dozvolio da održimo referendum. Dodik bi udario glavom u zid, a šta bi drugo? Njegova je sreća da međunarodna zajednica zabranjuje referendum."

Tokom bosanskog rata srpske stranke (Srpska demokratska stranka, Srpski pokret obnove i Savez reformskih snaga Jugoslavije, te od 1991. godine Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini) protivile su se odvajanju Bosne od Jugoslavije. Kasnije se njihova Skupština odlučila za odvajanje Srba od Bosne i sklapanje saveza sa Srbijom. Za odvajanje su se odlučile i neke radikalne hrvatske stranke. Međutim, nakon rata, glavne ustavne kontradikcije, koje i danas postoje, vezane su za ulogu dvaju najviših nivoa vlasti, granice između dva entiteta i mogućnost podjele Federacije Bosne i Hercegovine na bošnjački i hrvatski entitet. Općenito gledano, etnonacionalističke hrvatske stranke, kao što je Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) i HDZ 1990, zagovaraju uspostavu trećeg, hrvatskog entiteta, uz bosanski i srpski. Oni su u aprilu 2011. obnovili vaninstitucionalni Hrvatski narodni sabor, što otvara prostor za "zabrinutost da bi se vremenom mogao pojaviti rizik uspostave paralelnih struktura vlasti".²⁷ Neki od naših sagovornika iz hrvatske i nekolicina iz bošnjačke etničke skupine čak su izrazili uvjerenje da je jedan od ključeva za rješenje problema u BiH rješenje "hrvatskog pitanja", dok Bošnjaci općenito nisu tog mišljenja.

27 Čak i 2011: *Fortieth Report of the High Representative (...)* 2011, 9.

S druge strane, srpske stranke pokazuju tendenciju naglašavanja pozicije drugog nivoa uprave i srpskim političkim strankama su veoma važne nadležnosti Republike Srpske. Početkom 2008. godine, naprimjer, vodeća stranka Republike Srpske, Savez nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) pozvala je na transformaciju BiH u asimetričnu federaciju (ili konfederaciju) i tražila pravo na samoopredjeljenje, uključujući pravo na odvajanje za taj entitet. Ipak, vjerovatno je da unatoč insistiranju na pravu o odvajanju srpskih stranaka većina Srba vidi postojanje države Bosne i Hercegovine kao relativno "udobnu" realnost.²⁸ Umjesto da usmjere energiju na promjenu Dejtonskog sporazuma, one nastoje proširiti praktičnu autonomiju i ovlasti Republike Srpske unutar ustavnih ograničenja Dejtonskog sporazuma. Mnogi srpski sagovornici, naprimjer, ocjenjuju korisnost NATO-a i EU-a prema tome da li su povoljni za ovlasti Republike Srpske.²⁹ Umjesto otvorenog otpora, srpski etnonacionalisti, kao i Republika Srbija, ignoriraju postojanje dr-

28 Topić, Tanja 2008. Politička analitičarka u FES-u. Intervju Johna Feffera, Banja Luka, april 2008, <http://balkansproject.ips-dc.org/?p=170> (preuzeto 1. decembra 2011).

29 Šolaja, Miloš 2008. Direktor Centra za međunarodne odnose, Banja Luka. Intervju Johna Feffera, Banja Luka, april 2008, <http://balkansproject.ips-dc.org/?p=169> (preuzeto 1. decembra 2011).

žavnog nivoa vlasti i pokušavaju izgraditi vlastitu političku realnost, zanemarujući državu Bosnu i Hercegovinu. Posebno Bošnjaci to doživljavaju kao prijetnju nastavka "velikosrpske" politike.

U međuvremenu se na nižim nivoima ustavne reforme održava određeno političko cjenkanje. U središtu debate su pitanja poput toga da li policijske i vojne snage pripadaju najvišem ili drugom nivou administracije, da li najviši nivo administracije ima nadležnost nad zaštitom etničkih manjina u jedinici drugog nivoa administracije, te kojem nivou vlasti pripadaju razni objekti u vlasništvu države.

Ustavna sporenja mogu izazvati nasilje na dva ključna načina. S jedne strane, moguće je da se nasilje koristi prilikom ustavnog pregovaranja: prijetnje mogu iskazati protivnici u sporu koji više zavise od kompromisnog rješenja, jer to može poboljšati pregovarački status tih stranaka. Veliko međunarodno prisustvo koje ide u prilog ustavnim idejama Dejtonskog mirovnog sporazuma moglo bi otežati situaciju u kojoj sukobljene stranke na najvišem nivou (entiteti ili vodeće etničke stranke) koriste nasilje ili prijetnje kao pregovarački adut. Ipak, prijetnje unilateralnim političkim odlukama o referendumu i odvajanju iznosi vodstvo Republike Srpske. Kad bi se te prijetnje ostvarile, nametanje novog statusa tog entiteta moglo bi donijeti nasilje. Nadalje, drugi rizik je da se nasilje iskoristi na nižem nivou od nediscipliniranih aktera u artikulaciji tumačenja etničkih i nacionalnih prava. Provokativna retorika na nivou elite mogla bi potaknuti ovaj vid nasilja. Prema jednom savremenom romansijeru, zajednički obrazac je: *časnije je umrijeti za slavu predaka nego živjeti za budućnost unuka*.³⁰ Ovo je bio tipičan stav u bosanskom ratu, a to je i obrazac nasilja u takozvanim novim ratovima. Moguće je zamisliti tri alternativna puta za takvo nasilje: jedan je vezan za demonstriranje moći pojedinih jedinica vlasti, drugi je indirektniji i vezan je za odanost kolektivnom identitetu, dok je treći vezan za vlasništvo nad državom-nacijom.

Prvo, pozicije u nekoj od ustavnih debata mogle bi se demonstrirati kroz nasilnu akciju. Republika Srpska, naprimjer, demonstrirala je autonomiju entiteta tako što je ignorirala svoje obaveze koje ima prema državi odbijanjem da provodi državne norme, kao i retorikom koja nije u skladu s državnim tumačenjem političke

korektnosti.³¹ U poglavlju o scenarijima prezentirat ćemo specifične scenarije "nasilja potaknutog frustracijom", pri čemu ovaj tip frustracije može dovesti do paralize države i pretjeranog prvenstva datog entitetu.

Druga opasnost demonstrativne argumentacije može se desiti ako se nasilje koristi za uspostavu nove realnosti etničkih odnosa korištenjem diskursa o odanosti i pripadnosti. Nasilje je često način iskazivanja pripadnosti i odanosti grupi ili artikuliranja značaja etničkog u politici. Činjenje nasilnih akata u odbranu, ili iz odmazde za nepravdu učinenu na račun neke etničke ikone, veoma je uobičajeno u kontekstu takozvanih novih ratova. U postkonfliktnom kontekstu uloga etničkih grupa može biti naglašena potezima koji demonstriraju kolektivnu odgovornost svih pojedinaca jedne etničke grupe za zločine koje su počinili pojedinci u ime tog etniciteta. Slično, kolektivno poricanje zločina svih pojedinaca koji pripadaju nekoj etničkoj grupi može predstavljati provokativnu demonstraciju relevantnosti etničke odanosti. Okrivljavanje pojedinaca iz jedne etničke grupe čiji su drugi pojedinci počinili zločine doživljavalo bi se kao nepravedno³² s obzirom na to da zločini u "novim ratovima" rijetko imaju podršku masa. Dakle, demonstrativna argumentacija kolektivne krivnje može izazvati nasilje. Međutim, zaštita pojedinačnih počinitelja zločina njihovim poricanjem također se doživljava kao nepravedna,³³ te bi to, stoga, moglo također izazvati nasilnu reakciju. Poricanje i kolektivno okrivljavanje su dvije strane iste kontroverze. Jedan novinar, bosanski Srbin, postavio je pitanje krivice na konstruktivniji način, zaključkom da su "užasne stvari učinjene, ali ne u moje ime".³⁴ Specifični scenariji konflikta do kojih može dovesti ovaj pritisak da se iskaže odanost, nasilje koje čine "istinski Bosanci"³⁵, konflikti oko jezika i repatrijacije, bit će identificirani kroz njihove razvojne etape u poglavlju o scenarijima.

31 Dahlman & O'Tuathail 2005. *Broken Bosnia: The Localized Geopolitics of Displacement and Return in Two Bosnian Places*. *Annals of the Association of American Geographers*, 95, 644-662, i Billig, Michael 1995. *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.

32 Ajder, Miroslav 2008. Novinar iz Banje Luke. Intervju Johna Feffera, 28. septembra 2008, <http://balkansproject.ips-dc.org/?p=216> (preuzeto 1. decembra 2011).

33 Čehajić, Sabina 2008. *Victim dehumanization: Moral disengagement strategies*, Puls demokratije, i Čehajić, S., Brown, R. and Castano, E. 2008. *Forgive and forget? Antecedents, mediators, and consequences of Intergroup Forgiveness in Bosnia and Herzegovina*, *Political Psychology*, 29(3), 351-367.

34 Ajder 2008.

35 Nasilje koje čine 'istinski Bosanci' je nasilje kojim se demonstrira da je počinitelj istinski Bosanac. Funkcija ovog nasilja je iskazati lojalnost Bosancima te možda također pokazati da neko drugi nije istinski Bosanac.

30 Veličković, Nenad 2011. *Sahib: Impresije iz depresije*. Omnibus Library Book, Sarajevo, 151.

Tijesno povezan s diskursom o odanosti je diskurs o izdaji. Izgradnja nacije često nalaže diskurse odanosti i izdaje. Uloga takvih diskursa je da osnaže naciju uspostavom moralne kazne za nelojalnost i za lojalnost prema drugoj kolektivnoj jedinici, dok istovremeno predstavlja nagradu za one koji su lojalni državi (BiH). Artikulacija jednog tumačenja alternativne lojalnosti kao izdaje može zahtijevati nasilno kažnjavanje izdajničkog ponašanja. Takvo nasilje moglo bi biti potaknuto između etničkih grupa (npr. etničkih Bošnjaka, koji kažnjavaju neke srpske grupe za aktivnosti protiv BiH) ili unutar etničkih grupa (npr. bošnjački vjerski lideri koji mobiliziraju kažnjavanje sekularnih bošnjačkih lidera). S obzirom na to da je Bosna i Hercegovina vrlo nedovršena država, takav diskurs može biti opasan pošto su izdajnički stavovi, kao što je odanost Srbiji, Hrvatskoj ili zajednici muslimana, ili lojalnost prema EU-u, vrlo uobičajeni. Slična tumačenja odanosti i izdaje mogu se također artikulirati u kontekstu etničkog. Nasilje se može koristiti protiv onih koji "počine izdaju" interesa muslimana/Bošnjaka, Srba ili Hrvata. Kažnjavanjem izdajnika iz jedne etničke grupe u prethodnom ratu etnonacionalisti mogu naglasiti kontinuitet značaja etničkih identiteta. Ti motivi za politički konflikt također mogu izazvati konflikte oko jezika, konflikte nasilja koje čine "istinski Bosanci", i konflikte oko repatrijacije. To će biti razmatrano u poglavljima o scenarijima.

Konačno, demonstracije "vlasništva" nad nacijom mogu kod strana generirati opravdanja za nasilno djelovanje. Bošnjački borci protsetiraju tvrdeći da imaju pravo na dio državnog budžeta. Ovi protesti su nasilni zato što je njihov identitet zasnovan na prisili i što je zajednički imenitelj grupe njena sposobnost da se bori. Na neki način, država treba da se vezuje za civilni politički sistem tako da se pobuna protiv nje može doživljavati kao nepatriotska nasuprot ideji o "istinskim patriotima" koji koriste nasilje protiv "nepatriotske" civilne vlasti. Uz ulogu koju imaju borci može se očekivati da se pitanje "vlasništva" doživljava u svjetlu etničkog. Asocijacije koje izazivaju imena triju glavnih etničkih grupa sugeriraju da su Bošnjaci vlasnici države, dok se etnički Srbi osjećaju kao vlasnici Republike Srpske, a naziv 'Hrvat' jednostavno se odnosi na pripadnost drugoj državi (Hrvatskoj). Veza između Hrvata i njihove domovine Hercegovine pomaže da etnički Hrvati budu uključeni u državu Bosnu i Hercegovinu. Međutim, ako se Hercegovina vezuje za Hrvate, a Bosna za Bošnjake, šta ostaje etničkim Srbima, čija je historija marginalizirala tu etničku grupu

iz procesa izgradnje države, i čije većinsko mišljenje teži naglašavanju entiteta, a ne države? Činjenica da je naziv državnog nivoa tako sličan nazivu federacije Bošnjaka i Hrvata naglašava marginalizaciju Srba u procesu izgradnje države. To zlosretno imenovanje etničke grupe i nacije može potaknuti demonstrativno ponašanje, osim ako se imena koja se koriste za etničke grupe ili za državu ne promijene, ili ako njihovo podjednako "vlasništvo nad državom" sama država ne učini dovoljno eksplicitnim i ako ga jasno ne demonstrira.³⁶

Podjela vlasti u političkim institucijama: problem što stranačka politika ima etnički okvir

Demokratiju je teško ustavno organizirati ako je društvo duboko etnički podijeljeno. U Bosni i Hercegovini je etnički okvir politike očito naslijeđe bosanskog rata i Dejtonskog mirovnog sporazuma, a etnonacionalističke stranke su ga dovele do krajnjih oblika. Dejtonski sporazum je problematičan jer je namjera bila samo da pomogne upravljati tranzicijom u Bosni i Hercegovini, ali se on sada koristi mnogo šire. Dojam je da se politika u BiH isključivo vrti oko etničkog i religijskog identiteta, a tri glavne grupe stalno tvrde da imaju politička prava po tom osnovu, što može dovesti do erozije modernih državnih struktura.³⁷

Prema Dejtonskom sporazumu podjela bi trebala biti jasna. Međutim, pošto postoji nedostatak volje da se prizna, ili prije, pošto postoji volja da se ignoriraju državne strukture u korist etnocentričnih, država nije sposobna funkcionirati na pravi način. Naprimjer, čini se da se RS priprema na secesiju po modelu koji su primijenile autonomne pokrajine u SFRJ, tako što ojačava svoje institucije a blokira zajedničke bh. institucije kako bi dokazala da su nesposobne da djeluju.³⁸

36 Ovo se može naučiti iz poteškoća koje izaziva identifikacija "Ujedinjenih kraljevana" u Sjevernoj Irskoj kao državljana Ujedinjenog Kraljevstva. Ti ljudi ne žive na otoku Velike Britanije, te time nisu Britanci, dok se termin Ujedinjeni kraljevani očito ne koristi. To zlosretno imenovanje progonilo je jedinstvo Ujedinjenog Kraljevstva, te je dijelom izgeneriralo dosta demonstrativnih akcija protiv prava Velike Britanije da vlada nad Sjevernom Irskom.

37 Kaldor 1999. 76.

38 Gromes, Thorsten 2009. "Von der Krise in den Krieg? Vierzehn Jahre nach Kriegsende wächst in Bosnien und Herzegowina die Gewaltbereitschaft", *HSEK-Standpunkte*, Nr. 3/2009, Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung Frankfurt/M, 3-4, http://hsfk.de/fileadmin/downloads/Standpunkte_3_2009_web.pdf (preuzeto 11. aprila 2011).

Igra pretvaranja?

Jedan od intervjuiranih Bošnjaka u Sarajevu (25. juna 2011) bio je vrlo jasan kad se radi o opstruiranju državnih struktura od RS-a: "U državnim institucijama predstavnici RS-a se ponašaju kao da je ona (RS) prava država: njih samo zanimaju njihovi interesi. Čak i kada se sastanemo da razgovaramo o evropskim integracijama, oni često govore: 'To je naša pozicija i mi od nje ne odstupamo!' To otežava rad s Bruxellesom. (...) Druga poteškoća u BiH je da se problemi, kad se pojave, ne rješavaju u zemlji. Oni (političari iz RS-a) idu direktno u Delegaciju EU-a ili Bruxelles; ne idu u institucije BiH. EU, u međuvremenu, sliježe ramenima i govori: 'Teški su, moramo naći s njima neki dogovor.'

S druge strane, ako ste 'laki', EU vam posvećuje malo pažnje i govori: 'S njima ćemo lako.'

Jedan zvaničnik iz RS-a, koji podržava Dodika, drugačije vidi situaciju (Banja Luka, 20. juna 2011): "Nastavit ću graditi državne strukture u RS-u. Mi ustvari samo prijetimo da ćemo održati referendum, zato što bi oni (državni nivo) željeli ukinuti RS. Nismo zadovoljni zbog uspostave velikih državnih institucija. Sada je trend uspostava agencija. Ali, ustvari, što je više državnih agencija, to su državni aparat i porezi skuplji. Država se ponaša po potrošačkom modelu. Žele akumulirati vlast u Sarajevu, tako da mi ostanemo šuplja ljuštura bez ikakve nadležnosti."

Podjela nadležnosti između političkih institucija u Bosni i Hercegovini oslanja se na dva ustavna principa: **konsocijacijski i integracionistički**. Polazište podjele vlasti je u činjenici da etničke manjine ne mogu prihvatiti jednostavnu majorizaciju (tamo gdje "pobjednik uzima sve") jer bi to njihove etničke interese stalno držalo u manjini. Da bi se to izbjeglo, mnoge postkonfliktne zemlje izabrale su konsocijacijski model ustava, čime je kolektivni glas etničkih grupa naglašen u rješenju zasnovanom na podjeli vlasti na etničkom principu. To je prvo pitanje za ustavnu podjelu vlasti u Bosni i Hercegovini i njenim političkim institucijama. Konsocijacijsku demokratiju karakteriziraju četiri institucionalna sredstva:

- vlada u kojoj se vlast dijeli, takozvana velika koalicija s predstavnicima svih glavnih grupa;
- pravo veta manjine o pitanjima koja mogu ugroziti njihove nacionalne interese;
- proporcionalnost u izbornom sistemu i državnoj službi; i
- etnička autonomija.³⁹

Te elemente državni ustav garantira s nekoliko sredstava.

Rješenje podjele vlasti se temelji na vlasti s jakim predsjedništvom. Predsjedništvo Bosne i Hercegovine čine tri člana: jedan Bošnjak i jedan Hrvat, oba direktno birana

s teritorije Federacije, i jedan Srbin, direktno biran s teritorije Republike Srpske. Predsjedništvo igra jaku ulogu u izboru vlade, koja se naziva Vijeće ministara.

Podjela zemlje na dva entiteta predstavlja etničku autonomiju, iako je hrvatska autonomija oslabljena unatoč nekim odredbama koje jamče pravo veta na etničkoj osnovi⁴⁰, osim ako ne dođe do podjele Federacije na hrvatski i bošnjački entitet. Garancije etničke autonomije na osnovu geografske podjele omogućene su u velikoj mjeri zbog politike etničkog čišćenja provedenog u ratu koje je dovelo do toga da svih 18 regija (10 u Federaciji, pod nazivom kanton, i 8 "regija" u RS-u) u zemlji imaju situaciju u kojoj jedna etnička grupa ima jasnu većinu. U statistici iz 2003. godine samo jedna od 18 regija ima ispod 60 posto pripadnika jedne dominantne etničke grupe.⁴¹ Međutim, demografski statistički podaci variraju, što otežava dobijanje pouzdanih informacija o dominaciji različitih etničkih grupa. Kako se nakon rata ljudi vraćaju u regije

40 Za više informacija o etničkim pravima veta, vidjeti: Recchia, Stefano 2007. *Beyond international trusteeship: EU peacebuilding in Bosnia and Herzegovina* 2007, Occasional Paper n°66, February 2007, European Union Institute for Security Studies, 7, <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/occ66.pdf> (preuzeto 1. maja 2011), i Bochsler, Daniel 2011. *Non discriminatory rules and ethnic representation: the election of the Bosnian state presidency*, *Ethnopolitics*, 10(3), septembar 2011, 7, http://www.bochsler.eu/publi/bochsler_ethnopolitics2011.pdf (preuzeto 1. maja 2011).

41 Prismresearch 2003. *Social Trust Survey*. Prismresearch, Sarajevo (nije više dostupno online). Regionalni podaci o etničkoj pripadnosti koji su reproducirani u Peter Håkansson and Fredrik Sjöholm 2007. "Who Do You Trust? Ethnicity and Trust in Bosnia and Herzegovina": *Europe-Asia Studies*, Vol. 59, br. 6, septembar 2007, 961-976.

39 Lijphart, Arend 1977. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, New Haven: Yale University Press, 25-44.

iz kojih potječu, situacija se također vremenom mijenja. Prema Federalnom zavodu za statistiku (Statistički godišnjak 2009)⁴² etnička dominacija postala je manje očita, dok su Srednjobosanski i Hercegovačko-neretvanski kanton postali područja gdje je najveća etnička grupa i dalje u većini, iako ispod 60 posto. To se posebno odnosi na hrvatsku etničku grupu, čiji je broj godinama u opadanjju, što je navelo jednog srpskog političara u Banjoj Luci (25. juna 2011) da nam izjavi: "Nema (novog) popisa u BiH. Jasno, to je zato što se Hrvati boje da je njihov broj toliko nizak da će naprosto postati manjina." Ipak, etnička dominacija u regijama je realnost s kojom će Bosna i Hercegovina morati živjeti dugo vremena.

Međutim, iako je doveo do **osnivanja entiteta**, Ustav također eksplicitno definira **kvote za svaku etničku grupu**. Čineći to, on *ostale* (etničke grupe osim triju najvećih⁴³) ostavlja bez bilo kakve mogućnosti predstavljanja u gornjem domu, takozvanom Domu naroda. Tri glavne etničke grupe, kada su manjinske u jednom od entiteta (Bošnjaci i Hrvati u Republici Srpskoj i Srbi u Federaciji BiH), također nemaju predstavnike u Domu naroda na državnom nivou pošto se predstavnici iz RS-a definiraju kao Srbi, a predstavnici iz Federacije BiH kao Bošnjaci i Hrvati u jednakom broju.

Proporcionalnost u izbornom sistemu Bosne i Hercegovine temelji se na dvodomnom parlamentu, pri čemu je u oba doma utvrđen način predstavljanja naroda iz dvaju entiteta (jedna trećina iz Republike Srpske i dvije trećine iz Federacije BiH). Dok se u donjem domu (Predstavnički dom) odluke donose po većinskom principu, u gornjem (Dom naroda) odlučivanje zahtijeva većinu iz svih triju etničkih grupa. Ovo drugo rješenje jamči pravo veta, koje imaju sve tri glavne etničke grupe, ne samo o nacionalnim pitanjima nego i o svim pitanjima koja se tiču zakona. To rješenje, očito, ima tendenciju da dovede do paralize, što je izgleda i predvidljivo – s obzirom na Ustav. U pitanjima o kojima se odluke donose svake godine, kao što je budžet, postoji ustavna odredba o političkom odlučivanju koja osigurava da će budžet za prethodnu godinu biti prihvaćen na privremenoj osnovi na tromjesečni period (što se može produžiti) ukoliko o budžetu nema dogovora.

42 Dostupno na: <http://www.fzs.ba/Statisticki%20godisnjak%202009.pdf> (preuzeto 1. oktobra 2011).

43 Postoji 17 priznatih manjina u Bosni i Hercegovini, <http://www.nacionalnemanjinebih.org/> (preuzeto 1. decembra 2011).

Problem s konsocijacijskom demokratijom je što etničke kvote imaju tendenciju konsolidiranja etničkog okvira politike.⁴⁴ Stoga neki teoretičari tvrde da podijeljena društva trebaju imati ustav koji potiče integracionizam. U mnogim bivšim britanskim kolonijama etničke grupe mogu glasati samo za vlastite kandidate (npr. na Fidžiju). To nastavlja poticati etničku politiku pošto kandidati nisu nagrađeni za to što se obraćaju drugim zajednicama. To što se u Bosni i Hercegovini stranke mogu obraćati i drugim zajednicama predstavlja primjer integracionističkih poticaja u izbornom zakonu. Međutim, nažalost, "etnička čistoća" entiteta i kantona oduzima strankama većinu tih poticaja da se obraćaju glasačima iz drugih etničkih grupa. Iskušenje za etničku mobilizaciju političkih stranaka je trebalo da bude umanjeno u novom izbornom zakonu, koji daje poticaja multietničkim platformama u izbornoj kampanji. Međutim, ta inicijativa nije prošla u Izbornom zakonu donesenom 2001. godine. Kao rezultat, od glavnih stranaka jedino Socijaldemokratska partija BiH (SDPBiH) ima multietničku platformu u svojoj kampanji. Druge glavne političke stranke i dalje su uglavnom zasnovane na etničkom, a ne na političkim programima.

Etničke kvote u izvršnoj grani vlasti dovode do slične nefleksibilnosti. To je stoga što je Ustav Bosne i Hercegovine također osmišljen tako da uključuje elemente sveobuhvatnog modela, čiji je cilj uključiti etničke grupe i ohrabriti ih da se obraćaju i glasačima drugih etničkih grupa. Elementi tog modela ustava mogu se vidjeti u činjenici da ljudi mogu glasati za koju god stranku žele u svojoj izbornoj bazi, ne samo za kandidate iz svoje etničke grupe. Ipak, kao što je rečeno, pripadnici etničke većine ni u jednom entitetu ni kantonu to ne čine. Drugi dokaz integrativnog modela ustava je postojanje određenih integrativnijih institucija – odnosno institucija koje, iako su zasnovane na etničkom paritetu, nemaju odredbe o pravu veta, te se u njima odlučuje prostom većinom. To su Ustavni sud, Centralna banka, Zajednička privremena komisija, Dom za ljudska prava i Komisija za ljudska prava, Komisija za raseljena lica i izbjeglice, Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika i Komisija za javne korporacije. Ipak, ovi integrativni aspekti Ustava su slabi (i razvodnjeni "etničkom čistoćom" regija), a glavni instrument protiv etnonacionalizma je i dalje OHR. Nadalje, ono što se doživljava kao pristranost OHR-a i kao nesretno izabrano ime države koje etničkim Srbima oduzima vlasništvo nad državom-nacijom djeluju zajed-

44 Horowitz, Donald L. 1985. *Ethnic groups in conflict*, Berkeley: University of California Press, 574-579.

SDPBiH – Prava multietnička snaga? Percepcija socijaldemokratije u BiH

SDPBiH je prema svojim podzakonskim aktima multietnički u pogledu stranačkog članstva i programa. Međutim, iako se političari SDP-a BiH uglavnom s tim ne slažu, mi smo od svih triju etničkih grupa čuli da ne smatraju SDPBiH 'stvarnom' multietničkom snagom. Srbi i Hrvati ga otvoreno optužuju za 'prevaru' (intervjui u junu 2011). Jedan naš sagovornik, Hrvat (Mostar, 29. juna 2011), objasnio je to sljedećim riječima: "Dovoljno je igrati se nacionalističkim osjećanjima prije izbora da bi nacionalističke stranke dobile izbore, bez obzira na to što ništa nisu uradile protekle četiri godine. U takvom okruženju čak ni SDP više nije alternativa jer samo kopira nacionalističke stranke i govori: 'Vi niste jedini loši momci ovdje, mi također znamo kako manipulirati strahovima naroda – evo, pogledajte nas!' Na taj su način oni čak uspjeli isključiti dva HDZ-a. (...) SDP je naprosto prihvatio etnonacionalističke metode osvajanja vlasti i prestao tragati za alternativama. Nadalje, drugi problem SDP-a je da ima više od 80 posto Bošnjaka u članstvu, a predstavlja se kao multietnička snaga. HDZ ne prihvata da SDP ima pravo na alternativni (sistem). (...) Međutim, SDP griješi. Naprimjer, oni prave koalicije s pogrešnim partnerima, bošnjačkom nacionalističkom strankom Strankom demokratske akcije (SDA) i s dvjema katastrofalnim hrvatskim strankama, Narodnom strankom Radom za boljitak i Hrvatskom strankom prava (HSP), desničarskom strankom koja je ponosna što baštini ustaštvo. Oni sami ruše svoje socijaldemokratske ideje, pogotovo među Hrvatima. Ja u Mostaru ne mogu reći da sam evropski socijaldemokrat; ta konotacija je naprosto previše negativna. Ovdje čak i oni koji se kunu u Evropu nemaju nikakvu političku kulturu."

U Sarajevu (25. juna 2011) jedan bošnjački lijevo orijentirani analitičar zaključuje: "Sve naše političke stranke su lažne: SDP, ustvari, predstavlja bošnjačko tumačenje događaja i bošnjačku dominaciju preko leđa nekih slabih Hrvata. Mnogo je dokaza za to. Ja mislim da će oni ukucati zadnji ekser u mrtvački sanduk BiH. Samo se pretvaraju da su multietnički i liberalni, a licemjери su i sofisticirani nacionalisti. Oni rat gledaju isključivo kroz bošnjačku prizmu. Oni smatraju samo da je bila

agresija, a poriču da je bio i građanski rat. Koji bi to gradonačelnik koji pripada stvarnoj multietničkoj stranci rekao 2009. godine da ne podržava komemoraciju u Dobrovoljačkoj ulici? Na taj način oni su protiv pomirenja. Godine 1993. i 1997. oni ne bi bili mogući. Vidjeli su da je sistem vodstva kako ga provodi SNSD i njegova populizmom začinjena stranačka politika uspješan model, pa su to samo preuzeli. To je svojevrsan liberalni nacionalizam."

U biti, prema našim sagovornicima, ne samo da je slika SDP-a kao multietničke stranke uništena nego je uništena i slika socijaldemokratije, odnosno svega što je lijevo ideološki orijentirano, što bi moglo imati dugoročne političke konsekvence. Naši hrvatski sagovornici, etnonacionalisti u Mostaru, (29. juna 2011), čak direktno tvrde da je SDPBiH ustvari komunistička stranka, te sve Hrvate, članove SDP-a, zovu komunjarima, što je među etnonacionalistima i dan-danas krajnja uvreda zbog tereta jugoslavenskog naslijeđa. Dok je činjenica da je SDP nastavio djelovati na pepelu i baštini komunističke partije (što ta stranka ni ne pokušava sakriti), ova vrsta etiketiranja političkih oponenta pokazuje pojednostavljanje političke realnosti i, u nekim slučajevima, puko osvajanje političkih poena. Međutim, zanimljivo je da je, dok velika većina naših sagovornika u svim trima etničkim grupama pozitivno misli o svom životu u negdašnjoj Jugoslaviji, imidž komunističke partije, koja je ustvari bila zaslužna za stanje stvari u zemlji, krajnje, i nesporno, negativan.

Jedan Hrvat, analitičar u Mostaru, (29. juna 2011), komentirao je pitanje socijaldemokratije na ovaj način: "Mi imamo paradoksalnu situaciju u BiH: imamo dvije stranke na vlasti koje su samo nominalno socijaldemokratske, ali su daleko od toga. Ako usporedite stranke koje predvode Zlatko Lagumdžija (SDPBiH), Milorad Dodik (SNSD) i Zoran Milanović (SDP Hrvatska), one nemaju ništa zajedničko – ni ideale ni programsku orijentaciju."

Očekivano, naši sagovornici iz SDP-a (juni 2011) ne slažu se s takvim ocjenama svoje politike. Oni, međutim, prihvaćaju da etnička izmiješanost u toj stranci nije "idealna" i slažu se da bi se više moglo, i trebalo, učiniti da ta stranka bude "više" multietnička.

no na onemogućavanju procesa nacionalne integracije u zemlji.

Članovi SDP-a u Sarajevu (juni 2011) iznijeli su nam drugačija mišljenja: "Izborni rezultati znače da su Bošnjaci u svim općinama glasali za osobe koje su predstavljale SDP-ov program, a ne prema nacionalnom identitetu stranke. Mi imamo sličnu situaciju u Kantonu Sarajevo. Srpske i hrvatske stranke nisu naklonjene multietničkom glasanju. One su naš glavni problem." Drugi se slaže: "Naša stranka obuhvata sve religije. Osnovno je pitanje da li građani žele multietničku državu. Oni su na posljednjim izborima pokazali da žele."

Također je važno zapaziti da je velika većina naših sagovornika u junu 2011. godine vidjela rješenje ishoda izbora održanih 2010. kao najveći aktuelni izazov i prioritet za BiH, potvrđujući da se 'zastoj' mora okončati kako bi se spriječilo daljnje propadanje zemlje.

U slučajevima kao što su ovi prethodno navedeni, mnogi analitičari (npr. većina učesnika naše radionice održane u Sarajevu u junu 2011) i mnogi naši sagovornici mišljenja su da ustavni model nije jedina prepreka dogovoru, nego su to i političari, koji često ne pokazuju volju da promijene status quo, uglavnom iz svojih ličnih interesa, odnosno iz straha da će izgubiti vlast i utjecaj koji imaju. Ta vrsta političara rijetko stavlja naglasak na svoj politički program, tako da se oni ni po čemu ne razlikuju, već radije koriste govor mržnje kako bi prenijeli svoje 'poruke'. Ustavni model omogućava da takvi političari koriste, ili bolje rečeno zloupotrebjavaju navedene elemente za onemogućavanje napretka i promjene, umjesto da ih pretvore u pozitivan instrument ili barem u instrument koji bi mogao omogućiti takve političare.

U zaključku recimo da je mučno manevriranje između konsocijacijskog modela i integracionizma u političkom sistemu Bosne i Hercegovine dovelo zemlju u situaciju u kojoj ona mora balansirati između četiri zla. Prethodna analiza se bavila sa prva tri zla, dok će uloga međunarodne zajednice, koja je moguća samo kao privremeno rješenje, biti razmatrana u sljedećem poglavlju. Dakle:

- Zemlja će morati kompromitirati autonomiju triju etničkih grupa (integracionistička opcija); ili
- Centralna država će morati biti krajnje minimalna, gotovo nepostojeća (konsocijacijska opcija); ili

- Zemlja će morati prihvatiti nastavak paralize u odlučivanju; ili
- Bosna i Hercegovina će morati prihvatiti da će mnoge ključne odluke koje treba provesti biti nametnute od međunarodne zajednice.

Kompromitiranje etničke autonomije zahtijevat će nastanak bosanskohercegovačkog identiteta (što je teško postići dok god ime zemlje isključuje jednu od triju glavnih etničkih grupa) i opadanje značaja triju etnopolitičkih identiteta. Ipak, kompromis neće biti moguć prije nego što sve tri etničke grupe ne budu spremne na njega, te zato što nije vjerovatno da bi bilo koja od etničkih grupa željela napraviti kompromis u pogledu vlastite autonomije, osim ako to ne urade i druge dvije. Prema nedavnom istraživanju javnog mnijenja čini se očitim da se ovoj opciji općenito odupiru u Republici Srpskoj, dok je podržava većina Hrvata i Bošnjaka u Federaciji. Prema anketi, 73 posto anketiranih u Republici Srpskoj smatra da status etničkog nivoa u upravi ("entiteta") treba zadržati ili će entiteti biti dignuti na nivo nezavisnih država. Istovremeno, 69 posto ljudi u Federaciji smatra da entitete treba ukinuti kako bi se spriječila administrativna paraliza na nivou državnih politika.⁴⁵

Svođenje na minimum realnosti Bosne i Hercegovine kao države i paraliza centralnog odlučivanja predstavljaju dvije opcije, osim ako se ne učini kompromis u pogledu etničke autonomije. Oni koji su skloni kompromisu etničke autonomije pokazuju tendenciju da paralizuju i minimalizaciju države posmatraju kao glavni ustavni problem, dok oni koji su zainteresirani da zadrže etničku autonomiju pokazuju tendenciju da dominaciju državnog nivoa i međunarodne zajednice nad entitetima doživljavaju kao glavni problem. Također, u dijagnozi ovog problema, država je podijeljena nadvoje. Dok Hrvati i Bošnjaci pokazuju frustraciju zbog paralize i minimalizacije državnog nivoa, te bi stoga željeli ukinuti entitete, i dok podržavaju međunarodnu prisutnost kao izlaz iz paralize, 73 posto stanovnika Republike Srpske smatra prisustvo Ureda visokog predstavnika nezakonitim.⁴⁶ Taj sukob između alternativnih vizija osnovnih ustavnih opcija treba rješavati sporazumno te treba započeti dijalog kako bi se izbjegla nasilna demonstrativna argumentacija oko ovog pitanja.

⁴⁵ Ipsos 2010. *Research on Public Opinion in BiH*, august 2010. Pripremljeno za: Nacionalni demokratski institut (NDI) u Bosni i Hercegovini.

⁴⁶ Ibid.

Dan kao i svaki drugi u BiH: država bez vlade

Posljednji izbori u BiH održani su 3. oktobra 2010, ali do trenutka izrade ove studije (decembar 2011) još nije uspostavljeno Vijeće ministara. Dvije hrvatske etnonacionalističke stranke, HDZ i HDZ 1990, nezadovoljne izbornim rezultatima, koji po njihovom viđenju ne odražavaju volju hrvatskog stanovništva u BiH, te koje očito ne poštuju Ustav Federacije, blokirale su formiranje četiriju kantonalnih vlada te time onemogućile uspostavu Doma naroda u Federaciji BiH. Međunarodni analitičari, kao što je Međunarodna krizna grupa, smatraju da sve strane treba kriviti pošto su dva HDZ-a i SDP, kao najveći dobitnici izbora, odbili razumne prijedloge za koaliciju koje je nudila međunarodna zajednica.¹ Glavni je problem, tvrde Hrvati, što su bošnjački glasači "ukrali" hrvatske glasove glasajući za (i birajući) SDP-ove Hrvate, koji, prema njihovom mišljenju, nisu pravi predstavnici hrvatskog naroda u BiH, za razliku od dva HDZ-a. Situaciju je dodatno pogoršalo to što je SDP formirao Federalnu vladu u koaliciji s hrvatskim ultranacionalističkim HSP-om, čime je prekršio Ustav FBiH i postupio suprotno odluci Centralne izborne komisije (CIK), oslanjajući se na veoma kontroverznu odluku visokog predstavnika Valentina Inzka. HDZ je, zauzvrat, osnovao Hrvatski narodni sabor, vanustavnu predstavničku instituciju, i potom se obratio Ustavnom sudu BiH za mišljenje. Taj predmet je, međutim, kasnije povučen. U međuvremenu, RS je pozvala na referendum o zakonima koje je donio Visoki predstavnik i o ustavnosti Suda BiH. Odlukom Visokog predstavnika, donesenom marta 2011. godine, suspendirana je odluka Centralne izborne komisije. Ta odluka u očima mnogih analitičara podrija vladavinu prava i zakonom utvrđene strukture.

Iako u ljeto 2011. godine nije bilo vjerovatno da bi kompromis uskoro mogao biti postignut,² trebalo je da se dese ozbiljna budžetska kriza i oštra upozorenja Međunarodnog monetarnog fonda da političke elite prestanu s cjenkanjem i pokažu da je kompromis moguć.³

Jedan politički analitičar u Mostaru (29. juna 2011) rekao nam je: "SDP je uspio da istisne dva HDZ-a. Ja sam razgovarao s nekim diplomatima zemalja zastupljenih u Vijeću za implementaciju mira (PIC) i oni su mi rekli da su svi svjesni da je Visoki predstavnik pogriješio time što je omogućio da prođe takav izborni rezultat. Ja sam javno govorio protiv toga, nazvao sam to državnim udarom i političkim nasiljem, pa sam etiketiran kao nacionalist. Ne možete vladati zemljom tako što ćete reći: Uzet ću onog koji mi se više sviđa. Hrvatska politička volja mora se poštovati. Obrazovani ljudi u Hercegovini tvrde da je, ustvari, na djelu proces dekonstitucionalizacije Hrvata i naše svodenje na status nacionalne manjine, zato što su Bošnjaci, koji tek treba da zacijele rane genocida, morali napustiti mnoge teritorije gdje su živjeli stoljećima (a koje su sada u RS-u). To je u očima Hrvata loš način kompenzacije. Svaka odredba koja dopušta da Hrvati budu nadglasani – loša je. Ovo nije ništa novo: počelo je s Vašingtonskim sporazumom i sada je vidljivo u Izbornom zakonu. Sve to jača etnonacionaliste među Hrvatima, HDZ i njima slične, koji sada ne moraju ništa više da čine da bi osvojili glasove."

Jedan etnonacionalistički političar u Mostaru (29. juna 2011) objasnio je ovako svoje gledište: "Neprihvatljivo je da prava jednog naroda (Hrvata) u ovoj zemlji budu prekršena i ignorirana. Mi prvo trebamo promjene Izbornog zakona, a tek onda se možemo okrenuti normalnom razvoju zemlje."

1 Za detaljnu analizu situacije pogledati: International Crisis Group 2011. *Bosnia: State Institutions under Attack, Policy Briefing, Europe Briefing N°62*, Sarajevo/Istanbul/Brussels, 6. maja 2011, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/B62%20Bosnia%20--%20State%20Institutions%20under%20Attack.pdf> (preuzeto 21. decembra 2011).

2 Rathfelder, Eric 2011. *Gesamtstaat steht auf dem Spiel*, Die Tageszeitung, 28. novembra 2011, <http://www.taz.de/Bosnien-und-Herzegowina/182732/> (preuzeto 1. decembra 2011).

3 Jukić, Elvira 2011. BIRN, *Breakthrough on Bosnian Impasse*, 28. decembra 2011, Sarajevo, <http://www.balkaninsight.com/en/article/end-of-political-stalemate-in-bosnia> (preuzeto 28. decembra 2011).

Uloga međunarodne zajednice i geopolitički i strateški interesi

Sve dok domaći politički akteri budu teško pronalazili ravnotežu između prva tri navedena zla potrajat će donekle haotično okruženje. Ova situacija pokazuje da su moguće demonstrativne prakse protiv države, potiče nezadovoljstvo stanovništva koje je raseljeno tokom rata pošto se osjećaju obespravljenim, omogućava mobilizaciju kriminalaca zbog slabe provedbe zakona, i slabi ekonomiju zbog nedostatka održive strategije. Većina političara ne shvaća, ili odbija shvatiti, da što su slabiji javni red i mir to je veća mogućnost "haotičnog" ishoda.⁴⁷ Filozofsko je pitanje da li je država slaba zbog međunarodne zajednice ili *bez obzira* na nju. Do sada nije bilo moguće da tu prazninu popune organizacije civilnog društva. Angažman civilnog društva u situaciji ekonomske bijede i dalje je slab pošto su pojedinci općenito zaokupljeni pitanjem kako osigurati pristojan život u vlastitom mikrokosmosu.

Uloga međunarodne provedbe Dejtonskog mirovnog sporazuma također predstavlja kontradikciju između "ustavne teorije" i realnosti. Mnoge ustavno definirane funkcije države u nadležnosti su međunarodne zajednice. Značaj te činjenice kao konfliktnog pitanja može se vidjeti u nedavnoj studiji o etničkim tumačenjima konflikta u BiH,⁴⁸ koja je otkrila da većina (56,5 posto) Srba i dalje smatra da je međunarodna zajednica glavni krivac za rat u Bosni. Uloga međunarodne zajednice bila je inicirana Dejtonskim mirovnim sporazumom kroz uspostavu Vijeća za implementaciju mira (PIC), koje se sastajalo jednom godišnje sve do kraja 1990-ih, a nakon toga rjeđe. PIC okuplja predstavnike 55 zemalja, a njegov Upravni odbor čine osam najvažnijih od tih 55 zemalja, Predsjedništvo EU-a, Evropska komisija i Organizacija islamskih zemalja, koju predstavlja Turska. PIC je imenovao Visokog predstavnika za predsjedavajućeg svog Upravnog odbora, te mu dao mandat za provedbu Dejtonskog mirovnog sporazuma kako ga je definirao sam PIC.⁴⁹ Ured visokog predstavnika nadgleda provedbu civilnih aspekata Dejtonskog mirovnog sporazuma na dnevnoj osnovi. Prema

47 Gromes 2009. 7.

48 Skoko 2011.

49 Izgleda da postoji 'konfuzija' oko toga ko je 'šef': OHR ili PIC. Nedavne studije objašnjavaju da je zapravo, suprotno općoj percepciji ljudi o akcijama OHR-a, visoki predstavnik glavni, ali da bi djelovao potpuno efikasno njemu je logično potrebna podrška PIC-a. Vidjeti, npr. analizu Vanjskopolitičke inicijative BH 2011: *Policy Analysis, The Myth about the Closure of OHR*, Analysis 4/11, Sarajevo, april 2011, http://www.vpi.ba/eng/content/documents/The_Myth_about_the_Closure_of_OHR.pdf (preuzeto 4. januara 2012).

web stranici OHR-a, "Visoki predstavnik... radi s ljudima i institucijama Bosne i Hercegovine i s međunarodnom zajednicom kako bi osigurao da se Bosna i Hercegovina razvije u miru i održivu demokratiju na putu integracija u euroatlantske institucije... OHR radi na toj tranziciji – do trenutka kada će Bosna i Hercegovina biti spremna preuzeti punu odgovornost za vlastite poslove."⁵⁰ Ipak, o ulozi OHR-a mišljenja su podijeljena po etničkoj liniji: 84 posto anketiranih u Federaciji smatra da je uloga OHR-a pozitivna, dok 73 posto anketiranih u Republici Srpskoj smatra da OHR treba da ode iz BiH.⁵¹

Ured visokog predstavnika je najviši politički autoritet u Bosni i Hercegovini. Visoki predstavnik je zapravo "mehanizam za rješavanje sporova u slučajevima kada ne postoji domaća institucija koja bi za to bila ovlaštena". Primjer takvog djelovanja je "deblokiranje konfliktnih situacija i sporova između entiteta i države".⁵² Njegov autoritet i uloga same međunarodne zajednice mogu se pokazati na primjeru odluke donesene na bonskoj sjednici Vijeća za implementaciju mira (i međunarodnih tijela) 1997. godine, da Ured visokog predstavnika sa takozvanim bonskim nadležnostima može smijeniti izabrane i neizabrane zvaničnike koji ometaju provedbu Dejtonskog sporazuma.⁵³

Prvobitna nadležnost međunarodne zajednice temeljila se na potrebi za jednom vanjskom snagom koja može nepristrano implementirati Dejtonski mirovni sporazum u zemlji u kojoj nije bilo međusobnog povjerenja između strana koje su prethodno bile u sukobu. Prema mnogim intervjuima, prisustvo NATO-a i EU-a je u pogledu političkog procesa bilo realistično i neophodno za opstanak. Kasnije se snaga međunarodne zajednice zasnivala na uvjetima koje su NATO i EU postavili za članstvo Bosne i Hercegovine u tim organizacijama. Kao rezultat ove promjene, uloga Evropske unije i njezinog specijalnog predstavnika i njene Delegacije u BiH dobila je na značaju unutar OHR-a i kao alternativa OHR-u. Visoki predstavnik je, naprimjer, do septembra 2011. bio istovremeno i specijalni predstavnik EU-a (EUSR) u Bosni i Hercegovini. Međutim, kako se OHR priprema za zatvaranje, EU preuzima sve veće odgovornosti u pogledu po-

50 http://www.ohr.int/ohr-info/gen-info/default.asp?content_id=38519 (preuzeto 15. aprila 2011).

51 Ipsos 2010.

52 Vanjskopolitička inicijativa BH 2011. 3.

53 ICG 2011; Dahlman & O'Tuathail 2005.

Etnonacionalistička kritika međunarodne zajednice

Dok mnogi koje smo intervjuirali smatraju da je uloga međunarodne zajednice u BiH, a pogotovo OHR-a, postala suvišna, drugi smatraju da je OHR još uvijek relevantan za podršku miru i napretku u zemlji.

Jedan srpski etnonacionalistički političar u Banjoj Luci (21. juna 2011) rekao nam je: "Ja smatram da Policijska misija Evropske unije (EUPM) treba da ode – oni su postigli sve svoje ciljeve. Bez tih posrednika ova zemlja će konačno preuzeti vlastitu odgovornost. (...) OHR se nezakonito nametnuo kao gospodar svega, kao roditelj. To je paradoksalno, zato što se istovremeno očekuje da mi treba da postanemo nezavisni. Mi smo svi kao gomila braće u jednoj porodici: žalimo se i kukamo zbog OHR-a, a jedni s drugima ne govorimo."

Drugi srpski političar u Banjoj Luci (20. juna 2011) čak optužuje međunarodnu zajednicu za greške: "Mnoge poslove su OHR, SFOR itd. uradili protiv RS-a (...) Godine 2007. su se civilne i vojne misije zatvarale – OHR je također trebao biti zatvoren (prijedlog Schwarz-Schillinga). Mi smo vjerovali da međunarodni intervencionizam treba prestati. Međutim, izbori 2006. godine bili su katastrofalni, što je rezultiralo produženim mandatom OHR-a. Mi smo u stagnaciji već pet godina i vratili smo se na početak. (...) Međunarodna zajednica ne shvaća da ne može odlučivati u ime djeteta koje je već postalo punoljetno. BiH treba tretirati kao svaku drugu državu. Mi trebamo naprosto da dobijemo listu koju treba ispuniti, a međunarodna zajednica treba da ode i prepusti nas nama samima."

Jedan hrvatski političar nam je u istom tonu rekao (Sarajevo, 28. juna 2011): "Dayton onemogućava integraciju u EU. Dayton deformira ovu zemlju. Najveći remetilacki faktor u ovoj zemlji je OHR. Cijeli sistem u ovoj zemlji je uspostavljen tako da ne možemo postići sporazum. Hrvati su poput kolateralne štete; postoji želja da se oslobodi hrvatskog prisustva. Strani zvaničnici žele ostati ovdje, dobro su plaćeni, a ne rade puno." Jedan drugi etnonacionalistički političar u Mostaru (29. juna 2011) slaže se i čak sumnja u dosadašnji rad međunarodne zajednice: "(Međunarodna zajednica) predstavlja BiH kao uspješan eksperiment, što je smiješno: zemlja je podijeljena više nego ikad."

Međutim, jedan srpski aktivist u Banjoj Luci (20. juna 2011), koji ima kritički stav prema etnonacionalistima, drugačijeg je mišljenja: "Mi ne možemo sami riješiti svoje probleme – treba nam međunarodna zajednica. (...) EU kaže da joj je Bosna prioritet – ali istovremeno ovdje nema ambasadora. Ja sam protiv toga da nam EU omogući "brzi pristup" evropskim integracijama. Treba da učimo i da sami svojim tempom poduzmemo svaki korak. Preskakanje koraka je loše za BiH. Naprimjer, mi nismo ništa učinili u reformi policijskih snaga. (...) Ponašamo se kao loši učenici, varamo."

Pragmatičan glas iz redova međunarodne zajednice u BiH u jednom intervjuu u Sarajevu je rekao (27. juna 2011): "Neki žele da još ostanemo u ovoj zemlji. Međutim, što duže ostajemo, to postajemo slabiji. Mudro je povući se uspješno i na vrijeme a da se ne postane smiješan."

moći u reformskom procesu u Bosni i Hercegovini, čiji je cilj pristupanje zemlje EU-u, te je tako u septembru 2011. godine visoki predstavnik Valentin Inzko predao svoje dužnosti specijalnom predstavniku Evropske unije Peteru Sorensenu, koji je i šef Delegacije Evropske unije u BiH. S dobrodošlicom se može prihvatiti ovaj pristup koji proizlazi iz Dejtonskog mirovnog sporazuma, a koji daje mandat za međunarodno prisustvo zbog nastojanja Bosne i Hercegovine da se približi članstvu u EU. On bi

mogao pomoći da međunarodna zajednica u ovoj zemlji sačuva nepristranost u situaciji kada OHR podržavaju dvije etničke grupe, a treća mu se protivi. To je zato što članstvo u EU-u podržavaju sve tri etničke grupe, iako Srbi ne prihvaćaju prisustvo OHR-a s mandatom utvrđenim u Dejtonskom sporazumu i iako je podrška Srba članstvu u EU slabija od podrške drugih etničkih grupa.⁵⁴

54 Ipsos 2010.

U prošlosti (odnosno dok EU nije izbacila ovu referencu iz svog pretposljednog Izvještaja o napretku) političke elite RS-a često su navodile poziciju EU-a da se članstvo BiH ne može razmatrati sve dok se OHR ne povuče iz zemlje.⁵⁵

Evropska unija (EU) ima ključnu ulogu i u pogledu vojnih aspekata provedbe Mirovnog sporazuma. Održavanje mira u Bosni i Hercegovini neposredno nakon postizanja Mirovnog sporazuma bilo je odgovornost Stabilizacijskih snaga za Bosnu i Hercegovinu (SFOR), koje je predvodio NATO. Drugog decembra 2004. godine Snage Evropske unije (EUFOR) i dio Zajedničke sigurnosne i odbrambene politike EU-a dobili su ovlaštenje Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija da budu zakonski nasljednik SFOR-a. Mandat EUFOR-a je bio "doprinositi sigurnom i mirnom okruženju, spriječiti uvjete za obnavljanje nasilja, te rukovoditi svim preostalim aspektima Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini [Dejtonski mirovni sporazum]".⁵⁶ EUFOR-ov sadašnji mandat (dobijen od Vijeća sigurnosti UN-a) u novembru 2011. produžen je na još jednu godinu. Uz trupe EUFOR-a, koje su prvobitno brojale 7.000 vojnika, EU od januara 2003. ima podršku svoje policijske misije u BiH. Evropska policijska misija u Bosni i Hercegovini (EUPM) nastavila je obavljati dužnosti UN-ovih Međunarodnih policijskih snaga, čiji su zadaci utvrđeni u Dejtonskom mirovnom sporazumu (trenutno broje više od 2.000 policajaca).

Evropsko vojno prisustvo nije tako kontroverzno u Bosni i Hercegovini kao što je to slučaj s političkim prisustvom EU-a. I dok većina građana BiH podržava članstvo u EU, perspektiva članstva u NATO-u još je jedno od pitanja oko kojeg je zemlja podijeljena. Dok 90 posto anketiranih u Federaciji podržava članstvo zemlje u EU-u, 63 posto anketiranih u Republici Srpskoj protivi se članstvu zemlje u NATO-u. Nedavna povijest NATO-ovog svrstavanja protiv Srba, kako u BiH tako i u Srbiji (oko pitanja Kosova), često se spominje kao razlog za njihov otpor. Neki su analitičari rekli u toku naše radionice u Sarajevu (juni 2011) da vjeruju kako pitanje članstva u jednoj ili drugoj organizaciji može potaknuti nasilje.

Međunarodna zajednica ima i pravosudnu ulogu u Bosni i Hercegovini. Veliko vijeće Evropskog suda za ljudska prava odlučivalo je o aplikacijama u vezi s pitanjima

približavanja Bosne i Hercegovine članstvu u EU, i ono je, naprimjer, presudilo da su neki elementi tretmana etničkih grupa – osim Srba, Bošnjaka i Hrvata – diskriminatorni. Nadalje, nakon 1999. godine, kada je međunarodna zajednica definirala sukob u Bosni i Hercegovini kao međunarodni, jurisprudencija Međunarodnog krivičnog suda i njegovog posebnog Suda za ratne zločine počinjene u Jugoslaviji proširena je u skladu s odredbama Ženevske konvencije o zaštiti civila u međunarodnim ratovima.

Četiri elementa u nadležnosti međunarodne zajednice u procesu tranzicije mogla bi biti problematična za mir u Bosni i Hercegovini:

Prvi je vezan za definiciju mandata i prava međunarodnih organizacija u provedbi mirovnog sporazuma nakon mirovnog procesa. Nakon Dejtonskog sporazuma međunarodne organizacije su prihvatile i modificirale svoj mandat vanregionalnih međunarodnih aktera koji su podnosili izvještaj međunarodnim organizacijama bez pozivanja na Ustav države Bosne i Hercegovine. Operacije su integrirane u međunarodne strukture kojima ne pripadaju građani Bosne i Hercegovine, kao što je Vijeće sigurnosti UN-a, PIC, ili Zajednička vanjska i sigurnosna politika EU.⁵⁷ To što je međunarodna zajednica definirala svoj široki mandat u ključnim bosanskim političkim procesima, pogotovo onim u Republici Srpskoj, navelo je neke Srbe na zaključak da je "region na prodaju EU-u i NATO-u" (2008).⁵⁸

Drugo problematično pitanje vezano je za odgovornost za mirovni proces i izgradnju države u Bosni i Hercegovini. Umjesto naglašavanja odgovornosti domaćih aktera, jezik i prakse koje su međunarodni akteri ponekad demonstrirali podrazumijevaju da su oni 'vlasnici' političkog procesa. Glavni međunarodni akteri ponekad se koriste jezikom koji jasno ukazuje na to da oni vode političke procese. Specijalni predstavnik EU-a za vanjsku i sigurnosnu politiku Javier Solana, naprimjer, objasnio je mirovni proces kao da je EU ta koja je sama donosila sve odluke: "Zbog Srebrenice smo poduzeli odlučnu akciju da promijenimo tok događaja u Bosni. Godine 1995. u Daytonu smo postigli politički sporazum

57 Caplan, Richard 2002. "A New Trusteeship? The International Administration of War-Torn Territories", *Adelphi Paper No. 341*, Oxford: Oxford University Press/International Institute for Strategic Studies.

58 Milanović-Blank, Ranko 2008. Interview by John Feffer in December 2008, <http://balkansproject.ips-dc.org/?p=370> (preuzeto 1. decembra 2011).

55 Vanjskopolitička inicijativa BH 2011. 5.

56 EUFOR website, www.euforbih.org (preuzeto 4. januara 2012).

Bh. Srbi i NATO

U Banjoj Luci (20. juna 2011) jedan političar, etnonacionalist, objasnio nam je svoj stav protiv NATO-a: "(Mi) smo protiv članstva BiH u NATO-u. To je emocionalna debata: nemoralno je pozvati zemlju koju su bombardirale iste te snage u tu terorističku uniju. Veoma je uvredljivo što NATO-ovi komandanti bombardiranje nazivaju 'kolateralnom štetom'. To je budalaština. Oni predstavljaju perfidan politički cilj: mi treba da priznamo genocid u Srebrenici, da priznamo

da smo krivi za sve; treba da se izvinimo ljudima koji su počinili zločine protiv nas, i povrh svega još da im platimo kompenzaciju. Stoga, treba da ostanemo van NATO-a. Bilo bi to kao pridružiti se Hitleru 1945. NATO je bolesni starac, proživljava svoje posljednje dane, i uskoro će definitivno umrijeti. Usto, oni imaju standarde, naprimjer, Hrvatska je morala kupiti mnogo naoružanja – (članstvo je veoma skupo). A zbog čega? Da se ratuje u ime NATO-a i njegovih sumnjivih ciljeva u Afganistanu, Iraku i tako dalje?"

kojim je okončan bosanski rat."⁵⁹ Bivši direktor programa Woodrow Wilson centra za istočnoevropske studije Martin Sletzinger (2011) ovako opisuje sadašnji proces: "Nakon 20 godina izgradnje države u balkanskim zemljama na vidiku bi mogao biti veliki uspjeh. Ali još uvijek će proći mnogo vremena prije nego što *Sjedinjene Države budu mogle proglasiti pobjedu...*"⁶⁰ Dakle, prema ovom naučniku, mir u Bosni i Hercegovini nije još uvijek bosanskohercegovački mir, već pobjeda za Sjedinjene Države!

Treći potencijalni problem je trajanje mandata međunarodnih organizacija. Umjesto naglašavanja dijaloga između domaćih i međunarodnih aktera, pitanja mandata se predstavljaju kao nešto o čemu odlučuju sami međunarodni akteri, te se, unatoč postojanju nekoliko planova za povlačenje, njihov mandat stalno produžava.⁶¹ Jedan naš sagovornik, Bošnjak (Sarajevo, 25. juna 2011), opisao je poziciju EU-a na ovaj način: "Problem s EU-om je da ona ne može imati vanjsku politiku koja je usklađena u svim elementima zato što je previše zemalja u to uključeno. Naprimjer, Ujedinjeno Kraljevstvo smatra da OHR mora ostati. Druge zemlje vjeruju da OHR treba brzo otići kako bi utjecaj EU-a mogao ojačati. EU je obavila mnogo istraživanja o BiH i odlučila da bi možda

srednji put bio koristan: prvo ojačati Delegaciju EU-a, a tek onda pustiti EU da ode. Sada je taj proces počeo."

Konačno, i možda najvažnije, međunarodna zajednica ne doživljava se uvijek kao nepristrana u svojoj provedbi mirovnog sporazuma.⁶²

Činjenica da se srpski nacionalisti odupiru nezavisnosti Bosne i činjenica da su željeli da se odvoje kada je Bosna i Hercegovina postala nezavisna otežava situaciju Srba u pogledu provedbe mirovnog sporazuma čiji je cilj izgradnja države naroda Bosne i Hercegovine. Prvenstvena prepreka toj percepciji nepristrane uloge vezana je za pozicije u bosanskom ratu, ali se odnosi i na rat na Kosovu i srpsko-hrvatski rat. Srpski sagovornici često spominju NATO-ovo bombardiranje Srbije kao razlog za nepovjerenje prema Zapadu koje vlada među bosanskim Srbima.⁶³ Stoga podrška provedbi takvog mirovnog sporazuma često srpske etnonacionaliste stavlja u poziciju protiv međunarodne zajednice. Nema zvanične evidencije o etničkom porijeklu zvaničnika koje je OHR smijenio koristeći "bonske ovlasti", ali ima razloga za pretpostavku da su velika većina njih Srbi.

Nadalje, podrška međunarodne zajednice krivičnom gonjenju ratnih zločinaca doživljava se kao etnički pristrana.

Otkad je Vijeće za ratne zločine Suda BiH uspostavljeno 2005. godine bosanski Srbi imaju prigovore na njegov rad. Vlada RS-a, predvođena premijerom Miloradom Dodikom, tvrdi da se uglavnom koristi za krivično gonjenje Srba.

59 Solana, Javier 2005. "Bosnia is shackled as long as war criminals are free", July 10, 2005, *Financial Times*, <http://www.ft.com/intl/cms/s/2/9adeb3b2-f16c-11d9-9c3e-00000e2511c8.html#axzz1t2sywFzH> (preuzeto 1. decembra 2011).

60 Sletzinger, Martin 2011. "A glimmer in the Balkans: after 20 years of nation-building in the Balkan countries, a big payoff may be in sight. But it will still be a long time before the United States can declare victory and pull out", *The Wilson Quarterly*, 1. januara 2011.

61 Za ovu kritiku, vidjeti Međunarodnu kriznu grupu 2011 (2).

62 Gromes 2009.

63 Šolaja 2008. Ovo je također potvrđeno u našim intervjuima.

Dok državni sud nema evidenciju o etničkoj pripadnosti osoba optuženih za ratne zločine, Centar za istragu ratnih zločina RS-a tvrdi da Srbi predstavljaju 70 posto svih optuženih, oko 16,5 posto njih su Bošnjaci (bosanski muslimani) i 12,5 posto Hrvati.

Hrvati također imaju pritužbe na rad Vijeća za ratne zločine. Nevladina organizacija Croatia Libertas tvrdi da je Vijeće "pod velikim utjecajem bošnjačkih političara", uz argument da to dokazuje mali broj presuda protiv Bošnjaka, "posebno kada se to uspoređi s brojem presuda protiv Srba i Hrvata i drakonskim kaznama koje su njima dosuđene".⁶⁴

Bošnjaci, s druge strane, doživljavaju državni sud kao važno sredstvo za suočavanje s prošlošću i dovođenje odgovornih za ratne zločine pred lice pravde. Mnogi Bošnjaci kažu da veliki broj optužbi i presuda protiv Srba samo odražava činjenicu da su većinu zločina počinjenih u bosanskom ratu od 1992. do 1995. godine počinile srpske snage, te da to ne treba doživljavati kao dokaz da je Sud antisrpska institucija, kako to tvrdi Dodik.

Jedna nedavna studija koju je naručio FES o etničkim stereotipima i etničkim tumačenjima pitanja sukoba u BiH jasno pokazuje koliko je bitan problem percepcije etničke pristranosti međunarodne zajednice.⁶⁵ Dok većina Bošnjaka percipira međunarodnu zajednicu kao ključnu za mir, većina Srba (56,5 posto) osjeća da je međunarodna zajednica glavni krivac za bosanski rat! Rezultat toga je da većina tih ključnih faktora za mir u Bosni i Hercegovini doživljava ulogu međunarodne zajednice kao negativnu i pristranu, te stoga želi da OHR i NATO odu. Zajednička nada za članstvo u EU-u i dalje je jedini relativno neutralni okvir u kojem evropski međunarodni angažman u Bosni i Hercegovini može biti korišten u svrhu služenja miru u toj zemlji.

Iako je EU sada najvažniji međunarodni faktor u BiH budući da ima očiti interes da očuva mir u svom susjedstvu, **utjecaj drugih zemalja sa strateškim interesom u BiH** treba također uzeti u obzir. Dok je iz gore navedenog jasna pozicija SAD-a, važno je razmotriti i pozicije zemalja poput Turske, Rusije, Hrvatske i Srbije. Turska je

dobila na značaju u zemlji zahvaljujući tijesnoj saradnji s Bošnjacima kroz, takoreći, "muslimansku vezu", te stoga što je nadahnula mnoge druge muslimane, uglavnom Arabe, poput Saudijske Arabije, ili one u Maleziji, da investiraju u BiH. Rusija je tradicionalni saveznik Srbije, te prema tome i Srba u BiH. Rusija često ima drugačije mišljenje od onog EU-a u PIC-u te je nejasno kako se te strateške razlike mogu razvijati u budućnosti. Republika Srbija je također značajan faktor u održanju mira u BiH, kao što je to i Republika Hrvatska; te zemlje imaju utjecaja na mišljenje Srba odnosno Hrvata u BiH.

3.1.2 Neslaganja o pravima pojedinaca i grupa

Ustavna neslaganja o pravima pojedinih grupa i pojedinaca mogu se podijeliti na dva dijela. *S jedne strane pojedinci traže prava koja treba da imaju bez obzira na etničku pripadnost. S druge strane etničke grupe bore se za svoja kolektivna prava van okvira forme države i podjele ovlasti između političkih institucija. Ovdje ćemo odvojeno razmatrati oba ova izvora konflikta.*

Prava pojedinaca

Dayton favorizira grupu nad pojedincima pošto je okvir politike često etnički. Čak i SDP je, iako multietnička stranka, prisiljen donositi odluke prema etničkom ključu, kao što smo vidjeli iz ranijih primjera. Trenutno, ako je pojedinac izvan triju glavnih etničkih grupa, on nikada neće moći igrati političku ulogu niti dobiti posao, čime je lišen prava u vlastitoj domovini, što dovodi do političke marginalizacije. Programska greška 'učinjena u Daytonu' je da Ustav Bosne i Hercegovine omogućuje samo etničkim Bošnjacima, Srbima i Hrvatima da budu izabrani članovi Predsjedništva i Doma naroda BiH (članovi IV i V). U septembru 2009. godine u predmetu "Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine" Evropski sud za ljudska prava utvrdio je da su te odredbe suprotne Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima. Promjena ove odredbe u Ustavu BiH sada je na listi Evropske unije za počinjanje pregovora o pristupanju te postoji utemeljena nada da će ta odredba 2012. godine biti promijenjena.

Mnogi također osjećaju da je, za svakog ko nije Srbin, Hrvat, ili Bošnjak, naziv 'ostali' (npr. u Preambuli Ustava) uvredljiv i da ih označava kao drugorazredne građane. U biti, ako čovjek ne pripada nijednom od triju konstitutiv-

64 Sadović, Merdijana 2011. *The Trials of Bosnia's War Crimes Court*, IWPR Insight, 1. aprila 2011, Institute for War and Peace Reporting, <http://iwpr.net/report-news/trials-bosnias-war-crimes-court> (preuzeto 12. decembra 2011).

65 Skoko, Božo, 2011.

Jesi li i ti 'Frižider'?

Ima međutim jedan broj aktivista, analitičara i budućih političara koji žele pravo pojedinca staviti u fokus: ne samo što mijenjaju imena kako ne bi bili "etnički razotkriveni" nego se i izjašnjavaju izvan triju glavnih demarkacija. U jednom intervjuu s aktivistom u Sarajevu (27. juna 2011) čuli smo sljedeće: "Ljudi u gradovima su uglavnom glasali za SDP. Međutim, ja ne vjerujem da je prosječni Bošnjak glasao uinat Hrvatima. Oni su nacionalisti, i oni to ne bi uradili. Oni su glasali za predsjednika Komšića zato što je on bolji za njih nego ijedan bošnjački kandidat. Plus, postoji

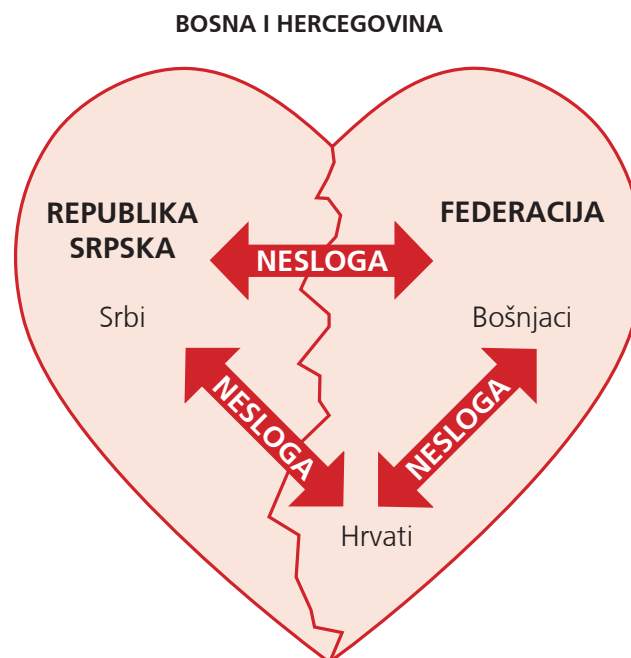
100.000 ljudi poput mene koji su neopredijeljeni u pogledu etničke pripadnosti. Ja lično ne vidim etničko kao identitet. Ljudi mi govore: onda si 'ostali'. Ja kažem ne, to su Jevreji, Romi, 'Frižideri' itd. To je etnički diskriminatorno. Ja nisam ni nacionalna manjina. Mi se šalimo da su ljudi iz mješovitih brakova dvostruko konstitutivni. Tragična je istina da su oni prisiljeni birati da li su jedna ili druga nacija, posebno ako žele biti državni službenici, zato što ako su 'ništa' onda tu ne mogu dobiti posao. Usto, ako se ne definirate etnički, ne možete učestvovati u političkom životu. Ne dozvoljavaju nam da budemo urbani i građani, što jesmo, uglavnom zato što nam to Ustav ne dopušta."

nih naroda, onda ne može učestvovati u političkom životu na jednakoj osnovi. To je pogrešno na mnogim nivoima, posebno u BiH, gdje su miješani brakovi bili uobičajeni – svi ti ljudi danas u suštini su prisiljeni da se izjašnjavaju kao pripadnici jednog ili drugog naroda iako su zapravo pripadnici obaju naroda – i istinski predstavnici multikulturalne zemlje kakva je BiH bila i kakva je još uvijek.

Prava i 'rangiranja' konstitutivnog naroda

Većina političkih prava u BiH izvodi se iz pripadnosti etničkoj grupi, i to ne samo zbog Ustava nego i zato što se čini da ima malo volje za postojanjem multietničkih stranaka. Usto, postoje bezbrojni izvještaji o tome što se podjednako **percipira i što je stvarna dominacija jed-**

Ilustracija 3.1. BiH – Trilateralni brak onih koji na njega nisu spremni

ne etničke grupe nad drugom. U poslijeratnom društvu to može predstavljati krupno pitanje. Evo nekih:

- Dominacija Bošnjaka u BiH (npr. frustracija Srba i Hrvata na nivou države-nacije se iskazuje prema Bošnjacima u njihovim vlastitim područjima).
- Dominacija Bošnjaka nad Hrvatima u Federaciji.
- Dominacija jedne etničke grupe u svakoj od regija – sve regije se temelje na jakoj etničkoj većini.

Usto, neke **percipirane i stvarne historijske nepravde** uvijek su prisutne u mislima triju glavnih etničkih grupa:

- *Srbi:*
 - neke regije gdje su Srbi bili u većini doživjele su etničko čišćenje
 - neke srpske teritorije su “ponovo zauzete” nakon Drugog svjetskog rata
 - tradicionalni sukob između ustaša i četnika
 - njihovi sunarodnjaci su protjerani iz Hrvatske
 - bombardiranje NATO-a
- *Bošnjaci i Hrvati:*
 - srpska dominacija tokom SFRJ
 - Bošnjaci i Hrvati koji su stradali od srpskog etničkog čišćenja
- *Bošnjaci:*
 - Bošnjaci koji su stradali u hrvatskim napadima tokom bosanskog rata
- *Hrvati:*
 - “Srbi su napali domovinu, Hrvatsku”

Sva ova pitanja spomenuta su u brojnim prilikama kada su se spominjala zamjeranja nepravdi u prošlosti i kada se pregovaralo o političkim odlukama.

3.1.3 Mentalne mape: akteri etničkih i političkih podjela

Glavni faktori mira u BiH imaju vrlo različite percepcije i očekivanja jedni od drugih. Tabela pokušava objasniti kompleksne odnose u kojima se nalaze neki od faktora.

3.1.4 Potencijalne antagonističke etničke podjele

Antagonizam između etničkih grupa dijelom je vezan za njihove međusobne percepcije, a dijelom za nepomirljive poglede na svijet. Oba tipa percepcija mogu biti izvori etničkog antagonizma.

Negativne uzajamne percepcije direktno antagoniziraju odnose. Studija povjerenja u BiH koju su radili Håkansson i Sjöholm⁶⁶ pokazuje da je, općenito gledano, povjerenje u BiH nisko, pogotovo kod siromašnijih pojedinaca koji nisu članovi dobrovoljnih udruženja i žive u etnički diversificiranim regijama. Usto, oni su ustanovili da svi anketirani (ukupno 84) vjeruju svim ljudima vlastite etničke grupe, dok 35,7 posto vjeruje svim ljudima druge grupe. Zanimljivo, oni su također otkrili da što ljudi više vjeruju osobama iz svoje vlastite etničke grupe to je vjerovatnije da će vjerovati i drugima.

Obrazovni sistem ne rješava pitanje negativnih percepcija drugih etničkih grupa zbog segregiranog etnocentričnog školskog sistema. I dok je opća preporuka međunarodne zajednice u BiH da se imaju mješovite škole, utjecajni etnonacionalistički političari ne dijele to mišljenje: “Ja sam sklon istinski segregaciji u obrazovnom sistemu. Ustvari, međunarodna zajednica nas prisiljava da prihvatimo rješenje ‘dvije škole pod jednim krovom’. Ja sam protiv toga. Zašto to ovdje? Nijedna od njih nije na bošnjačkoj teritoriji. Svako treba da bude gospodar vlastite sudbine” (hrvatski etnonacionalistički političar, Mostar, 29. juna 2011). Čak i u nekim mješovitim školama (npr. u Sarajevu) učenici mogu biti predmetom maltretiranja zato što im je jedan roditelj bio na ‘pogrešnoj strani’ tokom rata. To je nešto što omogućava djeci da izrastu u netolerantne nacionaliste pošto u tome traže utočište. Zbog sistema segregacije kvalitet obrazovanja je također problematičan.

Ukupno gledano, obrazovni nivo u BiH je prilično nizak. Usto, u BiH još uvijek postoji 10 posto nepismenih, a oko 50 posto stanovništva je ili nepismeno ili je završilo samo osnovnu školu (osam godina školovanja) ili manje od toga.⁶⁷ Prema anketi OSCE-a, 48 posto žena i 25 po-

66 Håkansson & Sjöholm 2007. 961-976.

67 Herić, Emina & Kristina Grgić, 2008. *The Development and State of the Art of Adult Learning and Education (ALE), National report of Bosnia and Herzegovina*, Institute of International Cooperation of the German Adult Education Association, dvj international (Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog udruženja za obrazovanje odraslih – dvj international) – Ured u Sarajevu, oktobar 2008, 10, http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UIIL/confintea/pdf/National_Reports/

Tabela 1: Odnosi faktora u BiH

	BiH	Federacija BiH (Bošnjaci)	Federacija BiH (Hrvati)	Republika Srpska	Srbija	Hrvatska	OHR/ Međunarodna zajednica	EU
BiH		Prema Dejtonskom mirovnom sporazumu: Federacija je konstitutivni entitet BiH, a Bošnjaci su jedna od triju etničkih grupa.	Prema Dejtonskom mirovnom sporazumu: Federacija je konstitutivni entitet BiH, a Hrvati su jedna od triju etničkih grupa.	Prema Dejtonskom mirovnom sporazumu: Republika Srpska je konstitutivni entitet BiH, a Srbi su jedna od triju etničkih grupa.	Dobri susjedski odnosi ponekad su opterećeni diskusijama o Republici Srpskoj i ratnim zločinima.	Dobri susjedski odnosi, pogotovo nakon potpisivanja uzajamnog ugovora o izručenju iz 2009. Ratni zločini ponekad opterećuju odnose.	Dobri radni odnosi: BiH je gotovo de facto međunarodni protektorat Puno članstvo u NATO-u očekuje se 2015.	BiH je zemlja potencijalna kandidatkinja za pristupanje EU-u (Proces stabilizacije i pridruživanja od 2007).
Federacija BiH (Bošnjaci)	Najveće boscanske stranke podržavaju unitarnu državu, ali nisu sretni sadašnjom strukturom (željele bi ukidanje dvaju entiteta).		Rado svoj odnos s Hrvatima žele vidjeti kao dobar, međutim Bošnjaci ne podržavaju njihove zahtjeve za "trećim entitetom" pošto bi to za njih značilo gotovo raspad BiH.	Većina Bošnjaka smatra neprihvativim da je Milošević nacionalističko-separatistički projekt u BiH još uvijek živ iako je zemlja krenula putem demokracije. Osjećaju da je potvrda tog projekta u Daytonu bila greška.	Nema previše emocionalni odnos zbog ratnih zločina.	Nema previše emocionalni odnos zbog ratnih zločina.	Velikim bošnjačkim strankama potrebna je krizarodna zajednicu i OHR zadržale u zemlji, da bi se oslabio RS.	Bošnjaci teže punom članstvu u EU.
Federacija BiH (Hrvati)	Najveće hrvatske stranke smatraju da je nepravilno da postoje tri glavne konstitutivne etničke grupe u BiH, a samo dva entiteta.	Velike hrvatske stranke tvrde da trpe dominaciju Bošnjaka u Federaciji.		Hrvati bi rado imali isti status kao Republika Srpska.	Odnos emociionalan zbog rata.	Veoma dobar odnos s "domovinom". Zbog dvojnog državljanstva, njihovo glasanje u Hrvatskoj je vidljivo pošto uglavnom glasaju za nacionaliste. Dayton im daje pravo da uspostave "paralelne odnose" s Hrvatskom.	Hrvati podržavaju OHR, jer to znači stabilnost u zemlji.	Hrvati teže punom članstvu u EU.

Republika Srpska	BiH	Federacija BiH (Bošnjaci)	Federacija BiH (Hrvati)	Republika Srpska	Srbija	Hrvatska	OHR/ Međunarodna zajednica	EU
	Mnogi stanovnici RS-a doživljavaju BiH kao vještačku državu, koja se održava u životu zahvaljujući samo međunarodnoj zajednici. ** Dru- gi naglašavaju administrativni nivo entiteta u BiH. Građani i političari se ponekad pona- šaju kao da je RS država i da ne bi trebala imati veze s Bosnom.	Opterećeni odno- si, također zbog što vladajuća stranka ne pri- znaje ono što se desilo u Srebreni- ci kao genocid.	Neki Srbi podr- žavaju Hrvate u njihovim težnja- ma za zasebnim entitetom jer vjeruju da bi to ojačalo ulogu en- titeta (uključujući RS) ili da bi to vremenom do- вело do raspada BiH. *** Međutim, prema anketi Ipsosa više Srba podržava sadašnji Ustav nego odva- janje.		Da RS postane dio Srbije, njeni lideri bi bili pot- puno marginali- zirani. Ne bi imali ulogu u toj novoj državi. Sada je sva ekonomska i finansijska moć u entitetima. Niko ne bi bio spreman od toga pustiti kontrolu Beogradu. Dayton im daje pravo da uspostavljaju paralelne veze sa Srbijom.	Nedavno približa- vanje s hrvatskim predsjednikom Ivom Josipovi- ćem. Izrazi uza- jamnog žaljenja zbog neprijatelj- stava u ratu te javno obavezi- vanje da će se riješiti problemi okoliša.	Vodeća stranka pretpostavlja da može nastaviti s političkim pro- vokacijama zbog stabilizirajućeg prisustva OHR-a. S druge strane, međunarodno prisustvo se osje- ća kao antisrpsko jer jača BiH, protivno željama RS-a. NATO ima loš imidž u RS-u zbog sjećanja na kampanju koju je NATO proveo 1995. Srpska demokratska stranka je pod sankcijama SAD-a.	Paradoks: Građa- ni RS-a nemaju problema s identifikacijom sa EU-om, ali imaju ogromne probleme u povezivanju s OHR-om, NATO- om i čak s BiH, svojom vlastitom državom.
Srbija						Dobri susjedski odnosi, posebno u prošloj godi- ni, zahvaljujući dobrim radnim odnosima pred- sjednika Tadića i Josipovića.	Priznaje ovlašti OHR-a u BiH.	Srbija je zemlja potencijalna kandidatkinja u EU (ciljani datum pridruživanja: 2017).
				Česte diplo- matske posjete i razmjena, ali bez teritorijalnih pretenzija. Od prihvatanja EU- a, NATO-a itd., agende, postoji samo umjereni interes za BiH. Beograd često koristi RS kada se postavlja pitanje statusa Kosova kako bi ojačao vlastitu poziciju.				
Srbija	Priznaje je kao suverenu državu i nema teritorijalne pretenzije.	Priznaje ih kao pripadnike jedne od konstitutivnih entičkih grupa.	Priznaje ih kao pripadnike jedne od konstitutivnih entičkih grupa.					

Hrvatska												
	BIH	Priznaje je kao suverenu državu i nema teritorijalne pretenzije. Odnos ponekad opterećen ratnim zločinima.										
	Federacija BiH (Bošnjaci)	Priznaje ih kao pripadnike jedne od konstitutivnih etničkih grupa. Odnos ponekad opterećen ratnim zločinima.										
	Federacija BiH (Hrvati)	Česte diplomatske posjete i razmjena, ali bez teritorijalnih pretenzija. Od prihvatanja EU, NATO, itd., agende, postoji samo umjereni interes za BiH.										
	Republika Srpska	Dobri susjedski odnosi.										
	Srbija	Dobri susjedski odnosi, posebno u prošloj godini, zahvaljujući dobrim radnim odnosima predsjednika Tadića i Josipovića. Opterećeno povremeno ratnim zločinima.										
	Hrvatska											
	OHR/ Međunarodna zajednica	Priznaje ovlasti OHR-a u BiH.										
	EU	Hrvatska je potencijalna zemlja kandidatkinja u EU (ciljani datum pridruživanja: ljeto 2013).										

* Silajdžić, Haris (SBiH) u dnevnom listu Nezavisne novine, 24. septembra 2008, kako je preuzeto iz: Gromes 2009.

** Dodik, Milorad (SNSD) u dnevnom listu Dnevni avaz, 9. oktobra 2009, kako je preuzeto iz: Gromes 2009.

*** Parish, Matthew 2011. *Croat Crisis Pushes Bosnia towards Endgame*, Transconflict, March 2011, <http://www.transconflict.com/2011/03/croat-crisis-pushes-bosnia-towards-endgame-233/> (preuzeto 1. aprila 2011).

sto muškaraca u ruralnim područjima BiH imaju samo funkcionalnu pismenost, dok je u urbanim područjima te brojka 7,8 posto za muškarce i 22,25 posto za žene.⁶⁸

Istovremeno, nepomirljiva tumačenja društvenih struktura u Bosni i Hercegovini čine da različite etničke grupe 'igraju različite igre' po različitim pravilima, što onda, indirektno, može biti izvorom antagonizma. Jedan nezavisni analitičar, Bošnjak, komentirao je (Sarajevo, 25. juna 2011): "Međunarodna zajednica izgleda nema ozbiljan interes za ovaj region. Srbi u svakome vide neprijatelja; svugdje vide zavjeru protiv sebe. S druge strane, Bošnjaci kažu: međunarodna zajednica nas mrzi zato što smo muslimani. Istovremeno, Hrvati se žale: zašto nas međunarodna zajednica ne voli?"

Prvo ćemo razmotriti direktne podjele, a onda nepomirljiva tumačenja tipična pogotovo za etnonacionaliste u raznim grupacijama.

Bošnjaci vs. Srbi vs. Hrvati

Čini se da se krajnja podjela vrti oko etnonacionalizma triju glavnih etničkih grupa. BiH je u prošlosti bila multietnička i multidenominacijska republika, ali je rat radikalizirao nacionalističke pokrete i potaknuo pretjeranu identifikaciju s vlastitom etničkom grupom. Čini se da je danas teško razdvojiti pripadnost jednoj etničkoj grupi od religijske pripadnosti. Posljedica toga je da time manipuliraju političari, navodeći Dejtonski sporazum i njegove odredbe o etničkom predstavljanju, insistirajući na vezi pripadnosti jednoj etničkoj grupi i denominacije s jedne strane s nacionalističkom političkom pripadnošću s druge strane.

Pošto su te radikalne političke opcije sukobljene na državnom nivou, država i izgradnja nacije je jako teška. Tri konstitutivna naroda su predstavljena kao tri različita bloka sa suprotstavljenim političkim gledištima. Etnonacionalistički političari predstavljaju svaki blok kao kompaktan, što svakako ne odražava realnost situacije pošto su mišljenja različita u svakom od njih i nisu isključivo definirana etnonacionalističkom politikom. U suštini, ako

Europe%20-%20North%20America/Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf (preuzeto 1. novembra 2011).

68 OHR BiH Media Roundup, http://www.ohr.int/ohr-dept/presso/bh-media-rep/round-ups/default.asp?content_id=36370 (preuzeto 11. maja 2011).

Glasovi diljem države

Jedan od političara srpskih etnonacionalista s kojim smo razgovarali u Prijedoru (22. juna 2011) sažeo je svoje gledište o tome zašto je važno sačuvati dejtonski model za BiH, iz srpske perspektive: "Dejtonski sporazum je donio mir, kao i izvjesnu strukturu da bi zemlja mogla funkcionirati. U budućnosti, Bošnjaci ovu zemlju vide kao centraliziranu, pretežno muslimansku zemlju, suprotno volji srpske i hrvatske nacije (stanovništva) i uz podršku međunarodnog utjecaja. Zato je važno sačuvati dejtonske strukture – inače ćemo trpjeti regionalne konsekvence. Ja podržavam ovaj dejtonski model za BiH." S druge strane, jedan političar, Hrvat, etnonacionalist, u Mostaru (25. juna 2011), bio je vrlo direktan i rekao je: "Dayton je uspio zaustaviti rat. Svi su u tom ratu izgubili. Ali, Dejtonski sporazum je ludačka košulja za hrvatski narod."

Ekstremno oslanjanje na pripadnost grupi je trn u oku mnogih građana BiH koji bi željeli da to bude istinski multietničko društvo u kojem su svi jednaki. U junu 2011. godine, jedan novinar, Bošnjak, rekao nam je da se etnička pripadnost u mnogim slučajevima koristi kako bi se ljudi kaznili ili nagradili. Po mišljenju ovog novinara, to dokazuje nedavni slučaj urednice Informativnog programa Federalne javne televizije: "Duška Jurišić (...) otpuštena je zato što je 'islamofob' i vo-

deća u 'antibošnjačkoj politici', a u biti jednostavno zato što je Srпкиnja (što podrazumijeva da ne može biti objektivna kada izvještava o Bošnjacima). Neki Bošnjaci su bili mišljenja da ona ne može biti na čelu Federalne televizije zato što pripada manjini (u Federaciji). To je veoma diskriminatorno."

Jedan političar, hrvatski etnonacionalist (Mostar, 29. juna 2011), bio je mišljenja da: "Mi trebamo kvalitetne zakone da vidimo šta pripada kojem narodu. Međutim, čak ni zakoni koje danas imamo ne provode se propisno."

Međutim, mnogi od naših sagovornika, čak i etnonacionalisti, potvrđuju da je situacija doista bila drugačija u Jugoslaviji. Jedan hrvatski političar, etnonacionalist, rekao nam je u Mostaru (29. juna 2011): "Prije rata kada bi neko pitao 'Šta si ti?', ljudi bi rekli 'Ja sam Mostarac', a ne Srbin, Hrvat, Bošnjak. Kvalitet života, u tom smislu, bio je mnogo bolji." Bošnjački analitičar s kojim smo razgovarali u Sarajevu (25. juna 2011) zaključio je svoje mišljenje o nedavnoj prošlosti na ovaj način: "Općenito, imamo više mržnje danas nego 1992. i 2002. Inat je zavladao Bosnom i Hercegovinom. Muslimani su bili posljednji koji su stekli 'nacionalnost', a Srbi i Hrvati ih do tada nisu previše ozbiljno shvaćali. Mi svi sada imamo osjećaj da se međusobno ne poznajemo."

ste Srbin, ne može vas se gledati kao probošnjački orijentiranog, ili ako ste Hrvat ne možete biti prosrpski orijentirani itd., jednostavno zato što ste dio vlastite etničke grupe. Ova vrsta stava/pozicioniranja/predrasude gotovo onemogućava politički diskurs pošto imamo slučaj triju većinskih grupa koje žive u istoj zemlji, pri čemu svaka radi za vlastitu dobrobit, ali ne za dobrobit svih u zemlji. To nema smisla pošto je svaka od tih triju grupa na jednom ili drugom dijelu teritorije BiH u manjini.

Srbi vs. Bošnjaci i Hrvati

Međutim, podjela između etničkih grupa nije zasnovana samo na manipulaciji koju vrši elita. U pogledu političkih odluka ova podjela je sasvim objektivna. Izgleda da po-

stoji politička koalicija i slaganje interesa između Hrvata i Bošnjaka protiv Srba. U mnogim ključnim pitanjima, vezanim za budućnost zemlje, etnički Hrvati i Bošnjaci ujedinjeni su u korist države, u korist EU-a, OHR-a, NATO-a, dok su etnički Srbi općenito više suprotstavljeni zajedničkim političkim projektima Hrvata i Bošnjaka (i međunarodne zajednice).⁶⁹ I nazivi grupa i države imaju tendenciju da naglašavaju tu politički veoma bitnu podjelu. Bosna i Hercegovina kao zemlja sugerira da vlasništvo državnog nivoa pripada Bošnjacima i Hercegovcima (Hrvatima), čime su Srbi ostali van igre. Podjela zemlje na dva entiteta, hrvatsko-bošnjački entitet (Federacija) i Republiku Srpsku (RS), također sedimentira političku koaliciju Hrvata i Bošnjaka protiv Srba.

⁶⁹ Ipsos 2010.

Uloga konfesionalnih medija

Jedan medijski analitičar, Hrvat, rekao nam je u intervjuu u Sarajevu (28. juna 2011): "U Jugoslaviji religija nije bila društveno bitna, dok danas imamo bum religije do te mjere da religija uzurpira sekularnu državu. Religija u BiH danas se doživljava kao društvena snaga. Religijski mediji promoviraju obnovu religije u BiH, ali također navode svoje sljedbenike na netoleranciju prema drugim religijama. Konfesionalni mediji u BiH su moćni zato što se njihove publikacije distribuiraju u vjerskim zajednicama, tako da stižu do velikog broja ljudi. Najistaknutiji konfesionalni mediji su Glas Koncila (katolički), Pravoslavlje (pravoslavni) i Preporod (islamski). Političari i religijske grupe religiju stalno koriste za nacionalizam. Zanimljivo je da su ove publikacije bile liberalnije, humanističnije i otvorenije u komunističko doba nego što su danas. Paradoksalno je što zbog njihove netolerancije religija u BiH uči stvarima koje su u kontradikciji s principima ljudskih prava. Oni nisu prijatelji ekumenizma. Treba samo da pogledate njihove publikacije, pa ćete vidjeti kako razne religije ovdje tretiraju određena pitanja, naprimjer Pravoslavlje i njihovo predstavljanje kosovskog pitanja. Ili njihov stav prema etničkom čišćenju u BiH, koji je užasavajući i neljudski. Svaki vjerski lider i zajednica su zainteresirani samo za vlastite žrtve, naprimjer hrvatski religijski mediji govore samo o blajburškom logoru, a ne o Jasenovcu. Bleiburg i brojanje hrvatskih žrtava je važna tema, dok se Jase-

novac ignorira: to je užasno, pošto je Katolička crkva u Hrvatskoj također dijelom podržavala fašistički režim odgovoran za toliko ubijenih. Crkva, također putem Glasa Koncila, priprema ljude za sljedeće opće izbore, time utirući put pobjedi HDZ-a. Oni čak pišu pozitivno o bivšem hrvatskom premijeru Sanaderu, koji je očito kriminalac koji je opljačkao novac i bavio se nezakonitim radnjama – to je veoma sramotno, jer oni treba da zagovaraju moralnost i istinu. Oni također podržavaju Thompsona (fašizmu sklonog pjevača iz Hrvatske, koji je zabranjen u nekim zemljama EU-a). On je stekao slavu tokom rata 1990-ih kada je komponirao pjesme pune mržnje protiv Srba. Religija je zatvorena, ona brani samo vlastiti narod i svoju verziju historije."

Vjerski lideri s kojima smo razgovarali spremno su potvrdili da je njihov odnos s kolegama iz drugih religija ljubazan i korektan (ali ne previše prisran).

Dobra procjena svih drugih medija, uključujući štampu, televiziju i radio, koju su dali sami predstavnici medija, može se naći u nedavno objavljenom *Balkan-skom medijskom barometru – Bosna i Hercegovina 2011.*¹

1 Tešanović, Nataša (ed.) 2011. *Balkan Media Barometer – Bosnia and Herzegovina 2011*, dostupno na: http://www.fes.ba/publikacije/2012/BMB/FES%20-%20BMB%20BiH%202011_book%20ENG%2010_2_2012.pdf. Također na lokalnom jeziku na: http://www.fes.ba/publikacije/2012/BMB/FES%20-%20BMB%20BiH%202011_book%20BHS%2010_2_2012.pdf.

Glavne etničke grupe (Bošnjaci, Srbi, Hrvati) vs. ostale etničke grupe

Dejtonski sporazum donio je mir u BiH, ali on je donio i ustav koji praktično krši međunarodno pravo zbog svojih odredbi vezanih za manjine: samo glavne, konstitutivne etničke grupe, formalno su uključene u politički proces. To je potvrđeno presudom Evropskog suda za ljudska prava u predmetu "Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine", koju su dva predstavnika manjina dobili u decembru 2009.⁷⁰

70 Vijeće Evrope, *Sejdic and Finci v. Bosnia and Herzegovina*, http://www.coe.org.rs/eng/news_sr_eng/?conid=1545 (preuzeto 21. decembra 2011).

Svijet kako ga vide bošnjački etnonacionalisti

Bošnjaci osjećaju da su u nedavnoj historiji oni bili stalne žrtve hrvatskih i srpskih etnonacionalista. Tokom Drugog svjetskog rata Nezavisna država Hrvatska (NDH), marionetska država Njemačke (1941-1945), smatrala ih je 'muslimanima Hrvatima', te su stoga neki od njih postali članovi muslimanske SS-divizije. S druge strane te podjele, mnogi od njih su se pridružili Titovim multietničkim partizanskim snagama. Tokom rata doživjeli su znatne gubitke od ruku četnika, srpskih nacionalista i rojalista. U Jugoslaviji su se osjećali marginaliziranim budući da su smatrani religijskom, a ne etničkom grupom u komunističkoj Jugoslaviji; na njih se gledalo kao na islamizirane Srbe i Hrvate. Međutim, nakon dugih pregovora, 1968.

Jedan pasoš, dva pasoša

Jedan od naših sagovornika u RS-u (25. juna 2011) ukazao je na jedno zanimljivo pitanje lojalnosti: "Većina Hrvata ima dvojno državljanstvo. Među Srbima u BiH samo oko 3.800 građana ima dva pasoša – Srbija je mnogo restriktivnija u davanju državljanstva." Prema drugom sagovorniku (Livno, 30. juna 2011), značenje drugog pasoša također se vezuje za izlazne strategije ljudi: "Ko god može dobiti hrvatski pasoš, dobija ga, i u jednom trenutku odlazi."

Drugi sagovornik, Hrvat u Mostaru (29. juna 2011), žalio se: "Hrvati su u najgoroj poziciji u BiH. Još uvijek nema službenog popisa stanovništva, ali ja redovno dobijam različite podatke, naprimjer od Katoličke crkve, o broju kuća u Hercegovini koje svećenici blagosiljaju. Prema njima, 12.000 ih je manje sada nego u prethodnoj godini. Hrvati prosto cure iz zemlje, pošto imaju priliku za dvojno državljanstvo, odlaze u Hrvatsku za poslom. Naša politička pozicija je politička pozicija naroda koji se ne osjeća ugodno, kao da nije u svojoj zemlji."

godine dopušteno im je da se izjašnjavaju kao 'Muslimani po nacionalnosti'. To ih nije zadovoljilo i imali su osjećaj da je njihov bosanski identitet zanemaren pošto sebe nisu doživljavali kao isključivo religijsku grupu. Usto, osjećali su jasnu dominaciju Beograda i Srba, pogotovo u vojnim strukturama. Pošto je BiH bila siromašnija republika, oni su također osjećali da su zaobilaženi u razvojnim inicijativama i investicijskim politikama koje je pokretala centralna vlada. Kada je počeo bosanski rat, oni su sebe doživljavali kao žrtve i srpsko/jugoslavenskih i hrvatskih snaga, a njihova zemlja se našla u haosu. Vremenom su uspostavili odnos relativnog povjerenja s Hrvatima, a manje sa Srbima.

Genocid u Srebrenici počinjen 1995. godine, kada je Vojska Republike Srpske pod komandom generala Ratka Mladića ubila više od 8.000 muškaraca i dječaka, duboko je usađen u svijest Bošnjaka. Iako su se Srbija i RS izvinili za taj masakr, 2010. odnosno 2004. godine, sadašnja pozicija RS-a još uvijek je poricanje da je to bio genocid, i pored presude Haškog tribunala. To i dalje izaziva mnogo problema u već napetim bošnjačko-srpskim odnosima, pogotovo zato što srpska strana kontinuirano tvrdi da je broj žrtava preuveličan. Dodikove izjave da se "Srebrenica desila zbog Jasenovca"⁷¹, ustaškog koncentracionog logora u Drugom svjetskom ratu, u skladu su s njegovim tipično populističkim načinom i čine štetu srpsko-bošnjačkim odnosima u BiH.

71 Nacional 2011. *Ludilo u Šumskoj. Milorad Dodik: Srebrenica se dogodila zbog Jasenovca*, 25. maja 2011, Nacional, <http://www.nacional.hr/clanak/108804/milorad-dodik-srebrenica-se-dogodila-zbog-jasenovca> (preuzeto 25. maja 2011).

Devetomjesečna opsada muslimanskog dijela Mostara i granatiranje Starog mosta, osmanlijskog spomenika iz 16. stoljeća koji ima ikoničku vrijednost, koje su izvršile snage Hrvatskog vijeća obrane, drugi je događaj koji čini dio današnjeg bošnjačkog identiteta.

Nadalje, sve dok je BiH integrirana država, raseljeni Bošnjaci koji sada žive u Federaciji barem imaju indirektan pristup svojim domovima u etnički očišćenim područjima RS-a. Oni su ti koji su najsnažnije vezani za unitarnu državu pošto oni, za razliku od Srba i Hrvata, nemaju druge 'domovine' u koju bi se vratili. Stoga su oni najzainteresiraniji da se zemlja očuva u postojećim granicama, i jako zabrinuti zbog separatističkih srpskih i hrvatskih etnonacionalista.

Svijet kako ga vide srpski etnonacionalisti

Dominacija Srba u nedavnoj balkanskoj historiji uspostavljena je u Kraljevini Jugoslaviji pod srpskom dinastijom Karađorđevića. Tokom Drugog svjetskog rata pridružili su se ili Titovim multietničkim partizanima ili četnicima rojalistima. Četnici su propagirali, između ostalog, ideju stvaranja 'velike Srbije', to jest države koja bi ugrubo obuhvatila sve teritorije Balkana u kojima žive Srbi u jednu državu. Najtraumatičnije iskustvo za Srbe, kao naciju, u Drugom svjetskom ratu je bio hrvatski ustaški koncentracioni logor Jasenovac, gdje je između 100.000 i 700.000 osoba⁷² surovo ubijeno, doslovno iskorijenje-

72 Broj žrtava varira u odnosu na izvor, npr. BBC 2005. *Balkan 'Auschwitz' haunts Croatia*, 25. aprila 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4479837.stm> (preuzeto 1. maja 2011).

Slučaj Srebrenica

Ono što se desilo tokom bosanskog rata u Srebrenici još uvijek je predmet velikog sporenja između Srba i Bošnjaka (i Hrvata). Evo nekoliko percepcija srpskih etnonacionalista koje duboko frustriraju Bošnjake,¹ uzetih iz naših intervjua obavljenih u junu 2011:

“U Srebrenici očito nije bio genocid. U tom kontekstu, Bošnjaci se pretvaraju da su žrtve. Mi (Srbi) to jednostavno zovemo ‘zločinom’. Mi smo za jednu novu, istinitu i detaljnu istragu tamošnjih događaja, jer bi to spriječilo njihovu manipulaciju. Ne može se graditi država na lažima i neistinama.”

¹ Za detaljan prikaz, vidjeti, npr., bošnjačkog autora Suljagić, Emir 2005. *Postcards from the Grave*, Saqui Books, 2005.

“Činjenica je da je 1992. godine u Srebrenici bilo užasnih zločina protiv Srba: Milivoj Ivanišević u svojoj knjizi tvrdi da je 700 srpskih civila ubijeno. Čak i nakon što je Srebrenica postala sigurna zona, Bošnjaci su poduzimali vojne akcije iz Srebrenice. To ugnjetavanje Srba provociralo je užasnu osvetu 1995. godine. Čak je i UN-ov general Morillon upozorio Karadžića da će, ako srpske snage uđu u Srebrenicu, doći do pokolja.”

“Ako je u Srebrenici bio genocid, zar nije onda i u Jasenovcu? Tokom Drugog svjetskog rata pripadnici 13. muslimanske, tzv. Handžar (1. bosanske) divizije, pobili su na hiljade Srba. U selima oko Srebrenice Bošnjak Naser Orić ubio je 3.200 ljudi tokom rata 1990-ih. Sigurna zona Srebrenica bila je dobro napuštana, a Bošnjaci su poduzimali brojne napade na srpska sela. Jedan zločin rađa drugi.”

no, od kojih su većina bili Srbi. Ovo sjećanje se još uvijek često zaziva.

Za vrijeme Jugoslavije i naročito tokom 1980-ih Srbi su općenito doživjeli gubljenje moći. Stoga su imali osjećaj da se moraju braniti kada počne konflikt, pogotovo što su bili polarizirani Miloševićevom nacionalističkom retorikom i sudbinom svoje braće u Hrvatskoj, koja su bila izložena progonu i, u nekim slučajevima, egzodusu. Tokom bosanskog rata neke regionalne srpske većine također su doživjele egzodus (npr. iz Herceg-Bosne). Po njihovom gledanju na svijet većina zapadnih zemalja stala je uz Hrvate i Bošnjake zbog ‘zavjere’ protiv srpskog naroda. Oni općenito smatraju da je broj bošnjačkih žrtava u Srebrenici pretjeran.

Danas Srbi nominalno osjećaju da su potisnuti u svojim nastojanjima da uspostave vlastitu nezavisnu državu u obliku Republike Srpske. Nisu sretni sa BiH kakva je sada jer kroz zajedničko predsjedništvo ne osjećaju da mogu imati dovoljno vlasti nad ‘vlastitim’ poslovima. Većina je pogrešno učena da vjeruje da je RS *de facto* država.

Usto, Srbi osjećaju savez s većom srpskom nacijom, te stoga dijele iste traume izgradnje nacije kao i Srbi u Srbiji, kao

što je, naprimjer, bitka na Kosovskom polju u 14. stoljeću, gdje su Srbi, prema Miloševiću, branili Evropu od islama.⁷³

Svijet kako ga vide hrvatski etnonacionalisti

I pored službenog stava izvinjenja i žaljenja, mnogi Hrvati i dalje doživljavaju Jasenovac kao gotovo opravdanu reakciju na srpsku dominaciju u Kraljevini Jugoslaviji, kada su ugušivana njihova nastojanja da formiraju vlastitu državu. Tokom Drugog svjetskog rata Hrvati su se obično pridruživali ili fašističkim ustašama, koji su i dalje u nekim zajednicama cijenjeni kao “pravi” Hrvati, ili Titovim partizanima. Najveća trauma hrvatske povijesti Drugog svjetskog rata je masakr 1945. godine u Bleiburgu, Austrija. Tamo su partizani, suprotno instrukcijama Tita i Generalštaba, pogubili na hiljade ustaša (uz neke Srbe četnike i slovenske domobrane). To se negativno doživljava kao simbol komunističkog nasilja nad hrvatskim nacionalizmom i od tada je neprestani predmet historijske debate.

Srpska dominacija nastavljena je tokom SFRJ i tek mali ustupci su činjeni nacionalističkim pokretima nakon Hr-

⁷³ Milošević, Slobodan 1989. *Govor na Kosovu polju 28. juna 1989*, www.youtube.com/watch?v=GxmJ5oinNus (preuzeto 1. februara 2012).

Tumačenja bošnjačkih etnonacionalista

Baš kao i druge dvije etničke grupe, i Bošnjaci imaju svoje vlastito tumačenje prošlosti i sadašnjosti u BiH. Evo nekih tema koje danas pokreću bošnjačke etnonacionaliste (svi odlomci su iz intervjua koji su snimljeni u Sarajevu, Prijedoru i Tuzli u junu 2011):

O ratu i RS-u

“Rat je počeo s ciljem Srba da osnuju vlastitu državu kako bi dominirali nad Hrvatima i Bošnjacima. Šezdeset i četiri posto stanovništva BiH izjasnilo se za nezavisnost BiH na referendumu. Srbi su žrtve svoje vlastite ideologije: ‘Mi ne smijemo dozvoliti da se ponovno desi 1941.’ Srbi su silom uzeli vlast (u RS) i sada se ne osjećaju odgovornim za ono što se desilo. Mi smo se morali braniti i osnovali smo Teritorijalnu odbranu (TO). Nakon toga je sukob eskalirao. (...) Danas se mi Bošnjaci osjećamo kao stranci (u RS-u). Mi smo bili većina u (nekim područjima kao što je) Prijedoru”.

“Mi smo primorani da prihvatimo RS kao realnost. Živimo u državi kakva jeste zato što je Richard Holbrooke slagao 1995. godine mom predsjedniku (Aliji Izetbegoviću) da se Srbija sprema da pošalje 15 novih divizija u BiH i da će NATO bombardirati Armiju BiH ako pokušamo ući u Banju Luku. Mi živimo u političkom sistemu koji je žrtva laži.”

“Ne mislim da je situacija sa RS-om završena. Jedini moment kada je RS bio nešto prihvatljiviji bio je 2004. godine, kada je Dragan Čavić, tadašnji predsjednik RS-a, na TVRS-u pročitao zaključke Komisije RS-a o Srebrenici. Samo tada su imali jednu moralnu poziciju. Prva stvar koju je uradio Dodik kada je došao na vlast bilo je poništenje tih zaključaka. Ali o činjenicama se ne pregovara! Mi ne možemo pregovarati s Dodikom oko toga šta se desilo u Srebrenici, Prijedoru, ili Sarajevu. Činjenice su činjenice.”

O HDZ-u

“HDZ želi da su Hrvati jednakiji od ostalih na jednom dijelu teritorije, a to nije moguće. Ne smijemo imati RS kao model za te stvari. HDZ je imao 15 godina da riješi hrvatski problem, bili su tako dugo na vlasti. SDP također javno nudi iznalaženje rješenja za institucionalnu jednakost Hrvata. HDZ ne želi razgovarati sa SDP-om o tome, tako da su oni (SDP) našli partnera u HSP-u.”

O susjedstvu

“Po mom mišljenju, najveći faktor nestabilnosti u regiji je i dalje Srbija. Bez obzira na to ko je tamo na vlasti, jedina stvar koja se mijenja je instrument, a ne ciljevi. Za nas je za žaljenje, iz razloga koje ne mogu razumjeti, što je Tadić (predsjednik Srbije) našao idealnog partnera u Ivi Josipoviću (hrvatskom predsjedniku). Ja nisam sklon teorijama zavjere. (...) Ali (oni) se sastaju i razgovaraju o BiH bez predstavnika BiH. Oni vode politiku libanizacije u odnosu na BiH: to znači održati dobre odnose s njihovim etničkim grupama, a ne s državom BiH.”

I budućnosti?

“Najveći izazovi za BiH su: prvo, bosanski Srbi i Hrvati treba da se okrenu BiH, njihovoj pravoj domovini. Drugo, Hrvatska i Srbija trebaju početi voditi kvalitetnu politiku prema BiH i shvatiti da je glavni grad Sarajevo, a ne Banja Luka ili Mostar. Izgleda kao da je sve usmjereno protiv toga da BiH uspije. (...) Srbi žele biti nezavisni, ali to je nemoguće. Ranije su imali za cilj da se pridruže Srbiji. (...) Sada je njihov cilj u RS-u imati sve manje Hrvata i Bošnjaka. Naprimjer, sada je manje Bošnjaka u Prijedoru nego prije šest godina: Najviše nas je bilo u 2000. godini. Ne možemo naći posao. Ovdje se sve radi na tome da se mi ne želimo i ne možemo vratiti.”

vatskog proljeća 1972. godine. Mnogi Hrvati posebno su mrzili komunistički režim pošto im nije bilo otvoreno dozvoljeno da prakticiraju svoju vjeru, za koju smatraju da je suštinski bitna za njihov identitet.

Tokom rata u Bosni Hrvati su već bili traumatizirani napadima na svoju domovinu. Stoga su ušli u rat s predrasudama, uglavnom usmjerenim protiv Srba. Šesnaest godina nakon rata većini Hrvata ne sviđa se činjenica da

Važno je zvati se... RS

Još glasova srpskih etnonacionalista iz juna 2011:

“Nije uredi svu krivicu za rat pripisivati jednom narodu, Srbima. Ja poštujem interese i prava drugih, ali ne mogu se osloboditi utiska da Federacija želi oslabiti RS. Zbog rata je jako teško pokazati da RS ustvari ima dobre namjere. RS ne želi prisilnu centralizaciju.”

“RS je sada međunarodno potvrđena/priznata. Tokom rata mi to nismo bili, zato smo željeli postati dio Srbije. Sada imamo svoju vlastitu državu, tako da nema problema i nema takvih težnji. Mi smo jedan narod i stoga smo jednostavno željeli imati pravo da odlučimo gdje pripadamo (Srbiji ili BiH), a to se ne može nazvati nacionalizmom. To ne znači da bismo mi željeli uništiti zemlju u kojoj živimo. Možda postojanje (RS-a) može izgledati radikalno, ali ono je također pošteno, bez skrivenih namjera.”

“Danas ja nisam za odvajanje RS-a od BiH, ja sam za jedan realističan, geopolitički pristup. Ja sam za poštovanje Hrvata i Muslimana, koji također žive ovdje s nama.”

“Ima razlike između toga da ste nacionalno svjesni i nacionalist: ustvari, ja sebe doživljam kao patriotu. Na Balkanu se mora biti patriot. (...) RS je osnovana unatoč svemu, bila je to gotovo nemoguća država. Moja prva domovina je RS (teritorijalno, ali inače je to Srbija). RS mi je bliža srcu od BiH, ali nema Muslimana kojem je BiH draža nego što je meni. Moja porodica je ovdje stoljećima. Ovo je moja zemlja.”

“Mi ne trebamo mijenjati ime RS-a bez obzira na šta to ljude podsjeća. To pitanje je gledište Sarajeva. Promjene imena su normalne za muslimane. Prvo su bili Bosanci, pa Muslimani (kada im je Tito dao status nacije), a sada su Bošnjaci.”

“Drugi problem ovdje su socijalne osjetljivosti. Federacija nema ambiciju da svoju teritoriju dovede u red. Mi želimo i možemo učiniti da naša teritorija funkcionira. RS je bogatija od Federacije, usporediva s onim što je bila Jugoslavija: mi smo kao Slovenija, oni su kao što je Kosovo tada bilo. RS ima kapacitet da funkcionira, dok Federacija prosto nije dovoljno ambiciozna. Mi možemo čak reći da je transformacija RS-a u demokratiju uspjela, za razliku od Federacije.”

su izgubili nezavisnost stečenu u vidu Herceg-Bosne i oni žele vlastitu državu, ili entitet po modelu RS-a. Čini se da su vrlo nesretni zbog dominacije Bošnjaka u Federaciji, a jako vezani za svoju “domovinu” – Hrvatsku.

Svijet kako ga vide druge etničke grupe

Druge etničke grupe u bh. društvu danas nisu istaknute zato što nemaju politička prava.⁷⁴ Tokom historije uvijek su u procesima bile marginalizirane iako je to u Jugoslaviji bio slučaj u manjoj mjeri, jer su mogle učestvovati u političkom životu i jer su bile priznate kao ‘nacionalnosti’ u SFRJ.

74 Oko 300.000 osoba se klasificiraju kao “ostali” građani u BiH, a pripadnici su 17 priznatih nacionalnosti (Albanci, Crnogorci, Česi, Italijani, Jevreji, Mađari, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Romi i Sinti, Rumuni, Rusi, Rusini, Slovaci, Slovenci, Turci i Ukrajinci, vidjeti: <http://www.nacionalnemanjinebih.org/> (preuzeto 1. februara 2012).

Ovi pogledi na svijet pokazuju stvarni rizik od potencijala za konflikt i ekstremizam pošto u mnogim slučajevima konflikt nije racionalan, već iracionalan i emocionalan. Antagonističke emocije je zgodno poticati selektivnim negativnim kolektivnim sjećanjima na prošlost. To dodatno pojačavaju odvojeni etnocentrični školski sistemi. Međutim, čovjek ne može da se ne upita da li bi uz odgovarajuću državnu strategiju o ‘zajedničkoj historiji’, oko koje bi se mogao postići dogovor, došlo do harmoničnijeg suživota. Ta strategija bi se možda mogla usmjeriti na izradu ‘novih sjećanja’, odnosno na ono što je pozitivno u zajedničkoj historiji, kao što je, recimo, relativni mir koji je vladao među etničkim grupama za vrijeme Jugoslavije.

Usto, čini se da je nacionalizam tokom bosanskog rata bio rekonstruiran u političke svrhe. Postoji ta ‘instrumentalistička’ koncepcija nacionalizma, ponovno izmišljanje zasebnih verzija historije i sjećanja kako bi se izgradile nove kulturne forme koje se onda mogu koristiti za po-

Prošlost i sadašnjost kako ih vide srpski etnonacionalisti u BiH

Intervjui sa srpskim etnonacionalistima, uglavnom analitičarima i političarima, obavljani su u Banjoj Luci i Prijedoru u junu 2011.

Raspad Jugoslavije i nakon toga

“Nastanak BiH kao nezavisne države bio je neustavan: bio je protiv volje jednog od konstitutivnih naroda, Srba. Na početku 1990. godine imao sam dojam da mi Srbi nećemo lako proći u slučaju raspada Jugoslavije, te sam zato glasao protiv nezavisnosti BiH. Vjerovao sam da je to logična opcija i da unija BiH s Jugoslavijom može trajati pošto u Srbiji ima muslimana/Bošnjaka, dok u Hrvatskoj i Sloveniji nema nijednog.”

“Mi nismo naučili mnogo iz historije. Srbi su smatrali da je Jugoslavija cjelina, zajednička zemlja. Komunistička politika je činila štetu Srbima: godine 1974. Ustav je podržao secesiju. Građanski rat koji je uslijedio nakon raspada kriv je za današnje loše odnose (unatoč ‘jugonostalgiji’). Namjere nekih naroda i nacionalnosti nisu bile poštene. Muslimani su učestvovali u raspadu naše zajedničke države.”

“U ono vrijeme međunarodna zajednica tražila je da BiH ne bude lojalna Jugoslaviji na referendumu o nezavisnosti, dok sada traže od nas Srba da budemo lojalni prema BiH. U toj logici ima nešto pogrešno.”

“Evropa čini grešku zato što je vodi i zavodi muslimanska politika. SAD je prvi izabrao tu politiku tako što prihvata muslimanski stav s ciljem da se smanji utjecaj Rusije na Balkanu. SAD podržava Turke i njihov utjecaj ovdje, dok Njemačka i Ujedinjeno Kraljevstvo to ne čine. Ali utjecaj Amerike se svuda osjeća, čak je i Evropa njihov geopolitički projekt. Nakon pada Berlinskog zida bilo je jasno da će Jugoslavija također nestati jer za njom nije bilo nikakve potrebe, tako da je Njemačka odabrala da stane uz Tursku po tom pitanju. Jugoslavija nije postojala zbog toga što su se narodi međusobno voljeli, već zbog geopolitičkih strategija svjetskih sila (npr. Ujedinjeno Kraljevstvo željelo je spriječiti da Rusija stigne do toplih mora, i Njemačka

da stigne do Bliskog istoka). SAD je samo prihvatio politiku Ujedinjenog Kraljevstva. Nakon pada Berlinskog zida bilo je jasno da će Zapad prvo razbiti ‘srpske države’ zbog povezanosti Srba s Rusima. Amerikanci su ovdje počinili najgore zločine protiv mira. (...) EU zna da Turci nisu isto što i Bošnjaci – postoji kulturna razlika, a Evropa je poticala bošnjački identitet. To je bila greška. Mudžahedini su 1992-1995. došli u Maocu, a sad mi moj vozač reče da je prošle sedmice od njega traženo da pokaže ličnu kartu, i to nasred ceste. Kako je moguće da su oni tamo i da oni mogu zaustaviti mog vozača? (...) Kako se to može desiti?”

“Politika EU-a je veoma lukava. Oni svjesno koriste muslimane u BiH za vlastite interese: žele pokazati svijetu da nisu protiv muslimana (umjesto da se brinu za Hrvate katolike). Također su nijemi po pitanju Kosova, gdje se međunarodno pravo očito krši.”

“Svi ovi procesi podjele počeli su s idejom Cesarea Balboa u *Le Speranze d'Italia* (“Nade Italije”) 1844. godine. Na Berlinskom kongresu 1878. godine BiH je na tanjiru poslužena Austro-Ugarskoj: ono što se dešavalo tada dešava se ponovno nakon 1990-ih. Naprimjer, tada su također proglasili novi zajednički jezik. Ne može se zaista ‘proglasiti’ novi jezik, to se mora desiti prirodno. Jako sam osjetljiv na pitanje jezika. Šokantno je da je bosanski ne samo proglašen jezikom nego nam se čak i nameće. U isto vrijeme, samo tri naroda i dva jezika su ušli u Jugoslaviju, a koliko ih danas imamo?”

O bosanskom ratu

“Sve velike tragedije su predmet manipulacije. Posljednji ambasador DDR-a u Beogradu napisao je knjigu u kojoj, naprimjer, analizira ulogu Alexandre Stiglmyer (novinarke u BiH 1992-1996; glasnogovornice OHR-a 1998-2002, sada naučne istraživačice koja radi za ESI) u percepciji sukoba u BiH. Krajem 1992. godine ona je pisala o tome kako su Srbi silovali na hiljade Bošnjakinja. To je utjecalo na javno mnijenje u Evropi i SAD-u. Naravno, bilo je mnogo silovanih žena, ali ne u tolikom broju, to je pretjerano. (...) Nadalje, tokom rata Bošnjaci su tvrdili da je ubijeno 250.000 muslimana. To je uglavnom koristio Haris

Silajdžić i vlada Alije Izetbegovića. Međutim, drugi izvori, kao što su izvještaj Vlade Norveške i brojke

Haškog tribunala, tvrde da je ukupan broj ljudi koji su poginuli na svim stranama 100.000.”

Šta nosi budućnost?

Evo šta su neki etnonacionalisti Srbi u BiH imali reći u junu 2011. godine o budućnosti BiH:

“Najveći izazov za BiH u budućnosti su nacionalistički argumenti u političkom diskursu – oni su živi zbog Hrvata i muslimana. Srbi su već učinili mnoge kompromise: nećemo živjeti u istoj državi s drugim Srbima. Sada Bošnjaci trebaju početi s nama praviti kompromise i odustati od svoje ideje o uspostavi centralizirane BiH. Dobar primjer je Kanada: Anglosaksonci su tamo učinili krupne kompromise i sada imaju integralnu, cjelovitu Kanadu.”

„Po mom mišljenju Hrvati su ključ za rješenje bh. problema. Jasno je da su potpisali Vašingtonski sporazum 1994. godine kako bi dobili etnički čistu državu (Hrvatsku). U tom slučaju ja podržavam Muslimane. Politika bosanskih Hrvata je megalomanska i nerealistična, i oni prosto hrane muslimanski radikalizam svojim ponašanjem. Arapi ustvari nisu mnogo investirali u BiH, oni su uglavnom investirali u radikalizaciju. Muslimani su promijenili prirodu vlastitih korijena. Ako bosanski Hrvati mogu dobiti bilo koju teritoriju, tražit će više i pokušati obnoviti banovinu. Srbi su, ustvari, najmanji problem za BiH.”

“Evropa mora shvatiti da smo mi Srbi jedan narod, jedna nacija: pogrešno je misliti da ‘Srbi’ žive u Sr-

biji, a ‘bosanski Srbi’ u BiH. Mi smo svi Srbi. Politika podjele srpskog naroda nije dobra, neće donijeti mir. Mi možemo sada šutjeti, ali... Srbi su evropski narod (...). EU mora reći Muslimanima da neće imati državu koja je centralizirana. Morat će učiniti ustupke Srbima, baš kao u posljednjih 20 godina, iako su ti ustupci bili relativno mali, naprimjer kada je Catherine Ashton došla a mi smo pokazali samo RS zastavu. To je bila odmazda za ono što se desilo na Kosovu: oni tamo više ne koriste srpsku zastavu, i zato smo željeli uzvratiti udarac. Mi Srbi smo jedan narod i mi smo pokazali solidarnost sa svojom braćom u vezi sa EU-om.”

“Ključ za rješenje problema je na nivou tolerancije koju će pokazati muslimanski narod. To također uključuje ‘hrvatsko pitanje’. Usto, međunarodni faktori ne smiju imati predrasude. Tri naroda trebaju biti međusobno tolerantni i međusobno se odnositi s poštovanjem. Ako to ne nastavimo činiti, definitivno treba da se rastanemo. Međutim, ja nisam za disoluciju, jer se to ne bi desilo mirnim putem.”

“Međunarodna zajednica treba učiniti da Muslimani shvate da centralizirana država nije moguća; treba riješiti hrvatske težnje; učiniti ustupke Srbima, jer mi samo želimo da budemo ‘svoji na svome’ – to jest mi prihvaćamo postojanje BiH, ali RS mora ostati netaknuta.”

litičku mobilizaciju.⁷⁵ Usto, čini se da međunarodna zajednica nije uspjela shvatiti suštinu koncepta sukoba u BiH i posmatrala ga je samo kao pitanje suprotstavljenih nacionalizama, dok je to zapravo bio jedan novi koncept nacionalizma. Kako navodi Mary Kaldor: “Pretpostavivši da su ‘strah i mržnja’ bili endemski u bosanskom društvu i da je koncept nacionalista predstavljao cijelo društvo,

međunarodni pregovarači nisu mogli vidjeti drugo rješenje osim svojevrsnog kompromisa koji su i sami nacionalisti željeli postići. Ne uspjevši shvatiti da ‘strah i mržnja’ nisu endemske pojave, već izazvani nakon rata, oni su osnažili nacionalističke ciljeve i pomogli slabljenju internacionalističkog humanističkog viđenja stvari.”⁷⁶

75 Kaldor 1999. 35.

76 Kaldor 1999. 58.

Prošlost kako je vide bh. Hrvati

Evo nekoliko glasova hrvatskih etnonacionalista za-bilježeni u Sarajevu, Mostaru i Livnu u junu 2011:

O događajima prije bosanskog rata

„Mi smo za to da se prvo riješe nacionalna, a onda građanska pitanja. Pavelić (vođa Nezavisne države Hrvatske – NDH – marionetskog režima koji je stao uz Hitlera i Musolinija) uradio je veliku stvar što je Hrvatima dao državu. Međutim, mi također ne poričemo negativne stvari koje je on radio. NDH nije bio greška, a savez s Hitlerom bio je jedini način da dobijemo vlastitu državu, i Pavelić je to iskoristio. Nećemo se odricati svoje historije. To je ono što ljudi ovdje vrlo često čine. (...) Ja sam također za to da Srbija ponovno postane Kraljevina Jugoslavija – oni imaju svoga kralja, pa zašto ne? (...) Jugoslavija nije u svemu bila loša, imala je i pozitivnih momenata.“

O bosanskom ratu

„Problemi hrvatskog naroda (u BiH) nisu novi. Mi smo bili najbrojniji na popisu 1991. godine. Nije uredu da Bošnjaci tvrde da vole ovu zemlju više od nas. Hrvatsko vijeće obrane (HVO) bilo je zakonita snaga hrvatskog naroda/ljudi koja se prva podigla u odbranu Bosne u ratu 1990-ih. Zahvaljujući HVO-u dobili smo Herceg-Bosnu, entitet koji je funkcionirao bolje nego što Federacija danas funkcionira, bio je dobro orga-

niziran. (...) Herceg-Bosna je bila naprosto odgovor na prijetnju. Dok su naša sela gorjela, Alija Izetbegović je govorio: 'Ovo nije naš rat.' (...) EU nije željela prihvatiti muslimansku državu u Evropi, zato su nas 'slijepili' da živimo zajedno. Mi smo pridodani kao kolateralna šteta.“

„Bosanski Srbi su bili najveći ratni zločinci (tokom rata), toliko su ljudi protjerali iz njihovih domova. Najveće direktne žrtve rata su Bošnjaci, ali indirektno žrtve su Hrvati, sa više od 50 posto raseljenih.“

„Dopustite nam da potpuno revidiramo posljednji rat, pa biste mogli biti iznenađeni ko je šta zapravo činio.“

„Predsjednik Tuđman, naš 'otac nacije', morao je sklopiti sporazum s Amerikancima kako bi dobio integritet Republike Hrvatske, i mi to razumijemo. Međutim, veće je razočaranje što su Hrvati iz Bosne i Hercegovine potpisali Dejtonski sporazum. (...) Danas je to ustvari tragično jer su Hrvati manjina u zemlji u kojoj živimo od 11. stoljeća. Ali mi moramo shvatiti da nisu samo Hrvati ostali bez svog entiteta, nego i Bošnjaci.“

„Danas svi živimo jedni pored drugih, a ne zajedno. Pitanje segregacije zapravo je pitanje asimilacije: (međunarodna zajednica) želi da nas asimilira s (Bošnjacima) i zato govore da mi želimo segregaciju, što nije potpuno tačno.“

3.1.5 Potencijalne antagonističke političke podjele

Pored očitih podjela između različitih političkih grupa u BiH postoje i političke podjele u samim tim grupama:

Unitaristi vs. secesionisti

Unitaristi: Oni koji zagovaraju da BiH ostane u svojim međunarodnim granicama kako su sada poznate i koji podržavaju nadležnosti institucija države-nacije.

Unitaristi mogu pripadati bilo kojoj etničkoj grupi. Prema političkom diskursu, manje su brojni u RS-u, ali neki analitičari⁷⁷ tvrde da referendum o nezavisnosti RS-a ne bi obavezno vodio do njegove nezavisnosti. Također, anketa koju je proveo Ipsos čini se da sugerira kako većina anketiranih u RS-u podržava sadašnji ustav s velikim nadležnostima entiteta, a ne odvajanje od BiH.

Oni mogu nadalje biti podijeljeni u sljedeće grupe, prema svom mišljenju o statusu RS-a:

77 Npr. Topić 2008.

Zašto hrvatsko stanovništvo u BiH osjeća da je nepravедno tretirano?

Bez obzira na to je li utemeljen ili nije, osjećaj da su žrtve nepravde među hrvatskim stanovništvom može se razviti u moćan motiv za nasilje u otežanim okolnostima. Naprimjer, mnogi naši hrvatski sagovornici slažu se da je za njih život u Jugoslaviji bio malo bolji nego što je danas. Oni prihvaćaju da su donekle 'ljubomorni' na Srbe u BiH jer imaju vlastitu državu, a oni je nemaju: 'Da je imamo, ne bismo imali današnje probleme.' Evo još nekoliko razloga za pritužbe koje iskazuju hrvatski analitičari i etnonacionalistički političari (Mostar i Sarajevo, juni 2011):

"Srbi čine sve da jednog dana postanu zasebna država. Bošnjaci žele izgraditi državu u kojoj će biti većina. Hrvati imaju teritorijalni problem, žele da budu teritorijalno jednaki. To znači da će se granice vjerovatno ponovo mijenjati. Problem je što imamo dva entiteta: bošnjački i srpski, dok su Hrvati marginalizirani. Usto, nisu dovoljno zastupljeni u institucijama. Za Srbe i Bošnjake je najlakše da Hrvati jednostavno odu iz zemlje – onda bi Bošnjaci lako mogli podijeliti zemlju sa Srbima."

"Usto su neke odredbe Dejtonskog i Vašingtonskog sporazuma derogirane. Ja ne mislim da je Tuđman bio naivan kada je stavio potpis (na Sporazum), morate vjerovati da će sporazumi biti tumačeni kako je i dogovoreno. Nažalost, nisu, tako je naprimjer zajamčeno da će Hrvati imati svoga člana Predsjedništva – ali to sada nije slučaj. Prevarili su nas. Molim vas, zapišite da jedna odredba Vašingtonskog sporazuma glasi da će Federacija Bosne i Hercegovine ući u konfederaciju s Hrvatskom. To se nije dogodilo."

"Do 2003. godine mi smo imali isti broj ministara u Federaciji kao i Bošnjaci, te smo time imali isto pravo glasa. Wolfgang Petritsch je to promijenio, tako da Hrvati danas mogu biti preglasani. (...) Mi smo preglasani barem stotinu puta u Federaciji, zbog njenog Ustava (...) Mi smo politički a i ekonomski marginalizirani. Ne samo Hrvati nego je i hercegovački region marginaliziran zbog centralizacije koju nameće Sarajevo. Kantoni ne ispunjavaju svoju ulogu kako bi trebalo. Istovremeno, Hrvati imaju najveću zaštitu na kantonalnom nivou."

"Ja mislim da nije važno je li hrvatski predstavnik Hrvat, može biti i crnac, Srbin, ili Bošnjak, to mi nije bitno, međutim Hrvati moraju biti oni koji će ga izabrati. (...) Sanjam dan kada ću moći dati svoj glas s punim povjerenjem Bošnjaku, Grku, Bantu-crcnu ili Srbinu ako će zastupati sve ono što ja želim. Zašto Nijemac ne glasa za belgijskog predstavnika u Evropskom parlamentu umjesto Belgijanaca? To što su nam Bošnjaci uradili je užasno. Je li Tuđman kriv za to? Nije, krivi su oni koji su derogirali Dayton. Željko Komšić nije izraz volje hrvatskog naroda."

"Visoki predstavnik je protiv hrvatskog naroda. Nadam se da će nas Bog osvetiti. Ovdášnji predstavnici američke vlade su najodgovorniji za situaciju jer su dopustili da zakoni negiraju volju jednog naroda. Samo u banana-republici moguće je prekršiti izborne zakone. Valentin Inzko i američki ambasador bili bi u zatvoru da prekrše zakon u svojoj zemlji. Ovdje ga oni nisu direktno prekršili, ali su potakli druge da ga prekrše. Usto, Inzko je potpuno pod utjecajem Amerikanaca i na strani SDP-a – on je protiv hrvatskog naroda. On je gotovo ukinuo Hrvate u BiH, a sada nam govore da je to zakonito."

a) Oni koji su protiv RS-a u obliku u kojem je sada
Ovo mišljenje proizlazi iz zabrinutosti za jedinstvo u BiH. Mnogi tvrde da pretvaranje da je RS država treba prestati. Usto, Bošnjaci vide postojanje RS-a kao legitimizaciju Miloševićeve kriminalne politike. Moguća rješenja bi bila: (I) podijeliti RS na kantone, i (II) da RS postane autonomna pokrajina BiH.

b) Oni koji prihvaćaju status quo
Čini se da nacionalistički srpski političari zapravo imaju najveću korist od ovog rješenja, dok većina naroda u RS-u to podržava.

c) Oni koji su za stvaranje triju entiteta (na osnovu linije triju etničkih grupa) u BiH
Ovu opciju najviše zagovaraju hrvatske nacionalističke

stranke, pri čemu je većina Srba podržava. Većina Bošnjaka je uglavnom protiv jer smatraju da bi to vremenom dovelo do raspada zemlje i manje vlasti za njih.

Nadalje, ove grupe se mogu podijeliti na:

a) Oni koji bi ostvarili unionizam oružanom borbom
Teško je reći da li bi se ovo vremenom stvarno dogodilo s obzirom na to da je, prema izvještajima, spremnost za rat smanjena.

b) Oni koji su samo spremni primijeniti mirna sredstva
Dejtonski sporazum nudi dobru osnovu za ovo.

Secesionisti: Oni koji govore u prilog raspada BiH. Na svim stranama podjele, oni propagiraju etnonacionalizam i ne podržavaju nadležnosti institucija države-nacije.

Dva su načina na koje razmišljaju disolucionalisti:

a) Oni koji su za podjelu na RS i Federaciju
Mnogi Srbi čini se da su skloni ovoj podjeli zbog uvjerenja da je RS država. Slučaj Kosova igra značajnu ulogu u tom diskursu. Dodik se stalno igra opcijom referenduma o otcjepljenju. Pitanje je da li bi, u slučaju tog scenarija, Hrvati to prihvatili ili bi zahtijevali vlastitu državu (vidjeti b).

b) Oni za podjelu na RS – bošnjačku teritoriju – hrvatsku teritoriju
Mnogi Srbi već nominalno teže nezavisnosti, dok Hrvati, nezadovoljni zbog bošnjačke dominacije u Federaciji, govore o tome da bi pošli istim putem (što podsjeća na ideologiju pokojnog Mate Bobana i Herceg-Bosnu tokom bosanskog rata). Iako općenito nisu tome skloni, postoji, međutim, čvrsta frakcija u bošnjačkom stanovništvu koja ne bi imala ništa protiv da živi u vlastitoj državi (što podsjeća na Autonomnu pokrajinu Fikreta Abdića).

Gledišta etničkih Srba mogu se također podijeliti na sljedeći način:

a) Odvajanje RS-a od BiH prema modelu Kosova
Ovo bi moglo imati podršku Srbije.

b) Oni koji su za odvajanje RS-a i njegovo spajanje sa Srbijom
To je teža opcija. Srbija nije sklona podržati tu ideju zbog perspektive članstva u NATO-u i EU-u.

Nadalje, sve ove grupe mogu se podijeliti na:

a) One koje bi provele razdvajanje oružanom borbom

b) One koje su spremne primijeniti samo mirna sredstva

‘Internacionalisti’ vs. ‘lokalisti’ (npr. oni koji su za OHR i međunarodno prisustvo protiv onih koji su protiv)

Nije tajna da je međunarodno prisustvo imalo i pozitivne i negativne efekte na sadašnju situaciju u BiH. Dok je bilo ključno za održavanje mira i stabilnosti, pogotovo nakon samog rata, kritizirano je zato što onemogućava političko sazrijevanje zemlje i konsekvntno tome sprečava domaće političke snage da preuzmu *vlasništvo nad državom i političkim procesima*. Čini se da kada se radi o preuzimanju odgovornosti za cijelu zemlju niko nije spreman to učiniti zbog jasno izraženih etnonacionalističkih interesa (koji se prevode u glasove) koje glavne stranke imaju. Većina ljudi želi mir, ali niko ne tvrdi da je vlasnik Dejtonskog sporazuma. Međutim, sve grupe imaju donekle ambivalentan odnos prema tom pitanju:

‘Internacionalisti’ su oni koji su skloni prisustvu OHR-a i međunarodne zajednice u BiH.

Među svim trima glavnim grupama međunarodno prisustvo se smatra zaslužnim za provođenje Dejtonskog sporazuma i uspostavu mira, tako što ‘korigira’ ekstremno etnonacionalističko ponašanje. Međutim, mnogi, uglavnom srpski, ali i hrvatski političari, koriste taj korektiv za nacionalističke provokacije. To sprečava zemlju da politički sazrije, preuzme odgovornost i nađe vlastito rješenje.

‘Lokalisti’ su oni koji su protiv OHR-a i međunarodnog prisustva u BiH.

U principu, ova pozicija je veoma česta, ali u praksi, prema gledištu političke realnosti u pogledu moći, nema mnogo lokalista koji su spremni da djeluju u smislu otpora prema OHR-u. Dok su Bošnjaci najpozitivniji u pogledu međunarodnog prisustva, jer ono podržava dejtonske principe te time i teritorijalni integritet, većina Srba je protiv zato što to prisustvo doživljavaju zapravo kao antisrpsko pošto jača BiH u odnosu na nadležnosti RS-a.

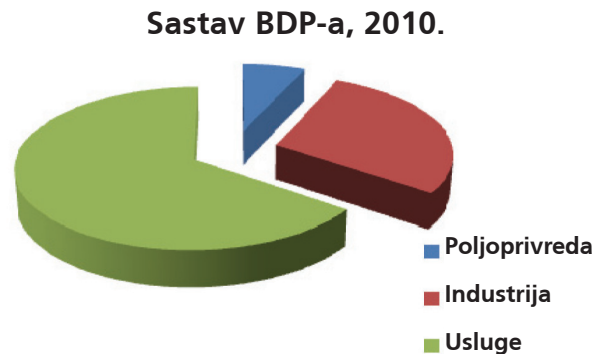
3.2 Ekonomski uzroci, motivi i prilike za konflikt

Ekonomske strukture i procesi predstavljaju neke od izvora za mir i konflikt u Bosni i Hercegovini. Poglavlje 3.2.1 opisuje ekonomsku situaciju, 3.2.2 - 3.2.4 bavi se 'objektivnim' ekonomskim izazovima, dok poglavlje 3.2.5 iscrta mapu percepcija o ekonomskim izazovima u pogledu njihove relevantnosti kao potencijala za konflikt.

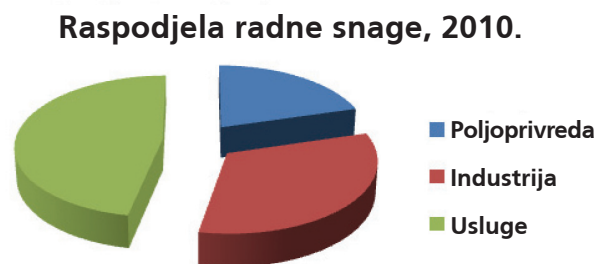
3.2.1 Ekonomska situacija

Iako je prošlo više od dvadeset godina nakon raspada Jugoslavije, BiH se još uvijek nosi s dvostrukim ekonomskim izazovom: kao prvo, mora se nositi s posljedicama bosanskog rata, i kao drugo, mora dovršiti tranziciju iz socijalizma i svoje centralnoplanske ekonomije u tržišnu. Ipak, makroekonomski izazovi s kojima je suočena Bosna i Hercegovina ne mogu se usporediti s mnogim drugim konfliktnim ekonomijama. Tranzicije, čak i kad nisu potpuno dovršene, provode se uz ogromnu pomoć koja se izvana pruža ekonomiji države. Ekonomiju BiH sada predvodi uslužni sektor, dok produktivnost, pogotovo u poljoprivredi, nije u toj mjeri poboljšana. Međutim, Bosna i Hercegovina je suočena s ekonomskim izazovima koji su direktno relevantni za potencijal za konflikt.

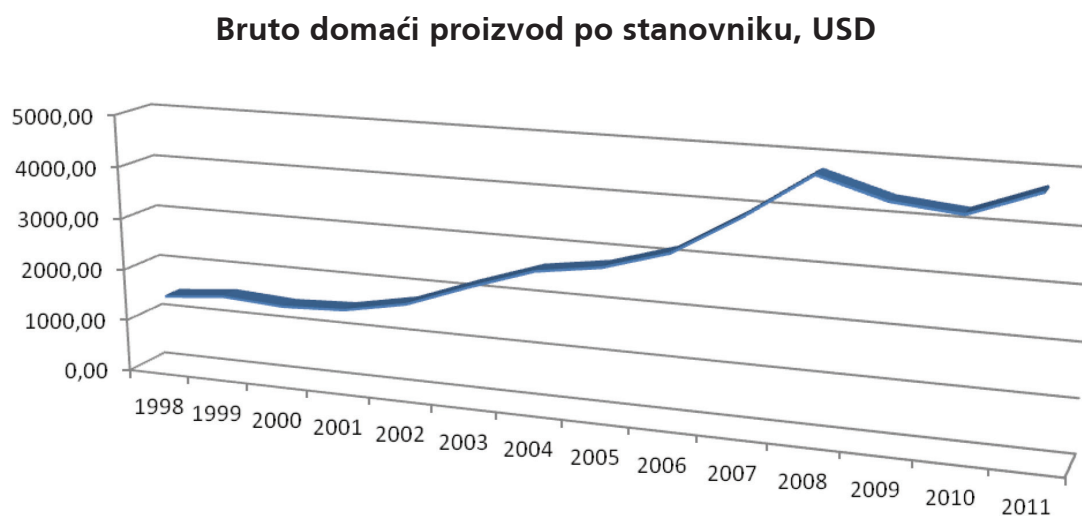
Grafikon 3.2: Sastav BDP-a, 2010.

Grafikon 3.3: Raspodjela radne snage, 2010.

Grafikon 3.1: Bruto domaći proizvod po stanovniku

Rat je uništio ekonomiju i infrastrukturu u zemlji i doveo do toga da proizvodnja padne za 80 posto od 1992. do 1995. godine i da nezaposlenost buja.⁷⁸ Ratno profiterstvo ostavilo je trajno naslijeđe kriminalizirane ekonomije i ekonomske nejednakosti. Nakon Mirovnog sporazuma ekonomija i rast su se oporavili iako nikad u potpunosti jer su suočeni s mnogim problemima restrukturiranja tržišta. Slabe državne strukture daju osnovu za endemsku korupciju. BDP u 2011. godini bio je 12.519 miliona eura, što je 3.258 eura po stanovniku.⁷⁹ Veliki deficit na tekućem računu od 1.175 milijardi USD (procjena za 2010) i

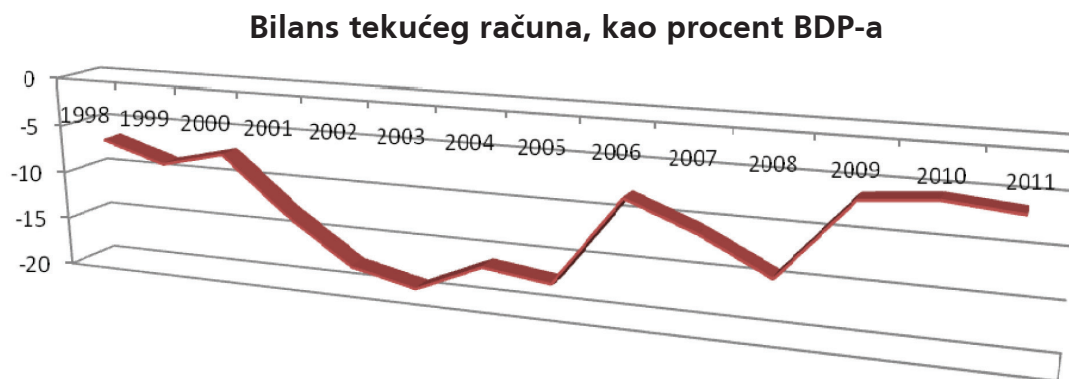
visoka stopa nezaposlenosti od 43,1/27,2 (za 2010, procjena CIA/MMF-a) i dalje su dva goreća makroekonomska izazova. Problem bilansa tekućeg računa može se najbolje sagledati ako se iskaže kao procent ukupnog BDP-a. Međutim, kako donji grafikon pokazuje, problem s disbalansom tekućeg računa znatno je poboljšán nakon što je na početku milenija bio jako izmakao kontroli.

Nacionalna valuta 'konvertibilna marka' (KM) vezana je za euro (1 euro = 1,95583 KM). Uvedena je 1998. godine, a njen izbor kao nacionalne valute odražava podjednako i naslijeđe Jugoslavije i rata, kada je njemačka marka bila uobičajeno korištena za transakcije zbog visoke stope inflacije te kasnije kao zajednička valuta u ratnom haosu. Kao i u mnogim drugim tranzicijskim ekonomijama, značajan dio ekonomske aktivnosti i dalje je neslužben i neregistriran. Kao rezultat je, naprimjer, stopa nezaposlenosti koju MMF procjenjuje na 27,6 posto, a Agencija za statistiku BiH na 43,1 posto od ukupne radne snage.

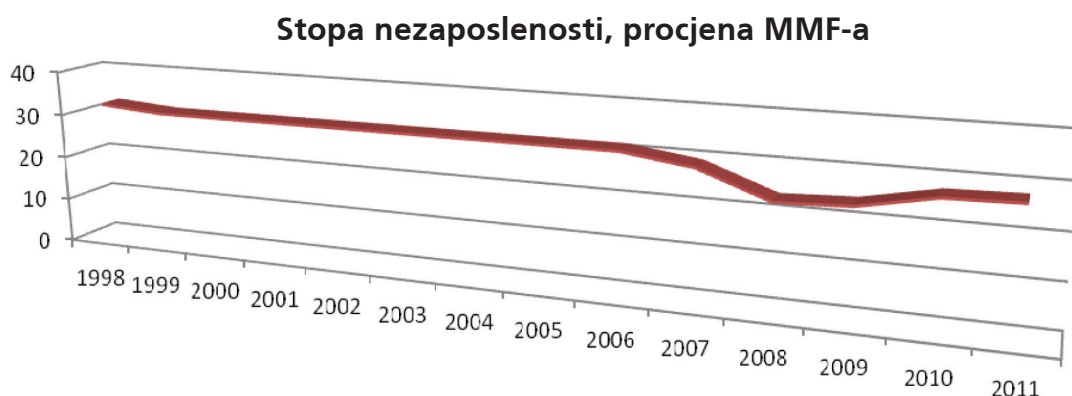
78 Agencija za rad i zapošljavanje BiH, *Statistika o tržištu rada, mjesečni izvještaj za maj 2011*, CIA, *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>, i Agencija za statistiku BiH <http://www.bhas.ba/index.pjp?lang=en> (preuzeto 6. decembra 2011)

79 European Commission 2011. *Commission Staff Working Paper, Bosnia and Herzegovina 2011 Progress Report, Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Enlargement Strategy and Main Challenges 2011-2012*, SEC(2011) 1206 final, Bruxelles, 12. oktobra 2011, str. 60, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/ba_rapport_2011_en.pdf (preuzeto 2. februara 2012).

Grafikon 3.4: Bilans tekućeg računa, kao procent BDP-a

Grafikon 3.5: Stopa nezaposlenosti, procjena MMF-a

Novi izazov, koji svoje korijene ima u međunarodnim tržištima, ali pogađa i BiH kao i svaku drugu zemlju u EU-u (i šire), jest tekuća recesija i strah od dvostrukog pada. Ako se toj mješavini doda tekući politički zastoj, jasno je zašto je kreditni rejting BiH pao u posljednjoj godini.⁸⁰

Neki ekonomski izazovi su relevantni za potencijal za konflikt u zemlji. Konflikt i dalje podrazumijeva niži nivo prihoda, što dodatno snižava prag za pokretanje nasilja. Obnova nakon konflikta i tranzicija u tržišnu ekonomiju podrazumijevaju promjene u relativnim platama pojedina i grupa. To često dovodi do relativnog siromaštva onih koji su gubitnici u tranziciji, te time dovodi do rizika od konflikta. Konačno, tranzicije, osim ako se njima dobro ne upravlja, podrazumijevaju prilike za nezakonite koristi, kao što su korupcija i ratno profiterstvo, što se onda brani nasilnim sredstvima. Nedostatak jasnoće u pogledu pravila i neuspjeh organa za provedbu zakona u ekonomskoj konkurenciji doveli su do kriminalizirane ekonomije i nasilja koje je vođeno stjecanjem lične koristi. Te vrste nasilja će biti zasebno analizirane u poglavljima 3.2.2 i 3.2.3. Poglavlje 3.2.4 će razmotriti logiku ekonomije i identificirati tendencije koje mogu dalje izazvati probleme koji će kasnije voditi do smanjenja praga za pokretanje nasilja, relativnog siromaštva (nasilje iz frustracije) i konflikta koji je zasnovan na koristoljublju.

3.2.2 Ekonomska nezadovoljstva mogu dovesti do nasilja iz frustracije

Iako je BiH podijeljena politički i etnički, a konflikt je do sada bio eksplicitno motiviran etnopolitikom, energija koja hrani političko nezadovoljstvo često je bila ekonomska frustracija. Ekonomski problemi čine pet od šest glavnih zamjerki koje ljudi iskazuju.⁸¹ Od tih problema, nezaposlenost i siromaštvo su daleko najveći problemi, a slijedi ih korupcija. S etnički funkcionaliziranom ekonomijom i političkim ekonomskim odlučivanjem, ekonomska nezadovoljstva lako se uklapaju u postojeće etničke podjele koje nude prilike za nasilno rješavanje tih problema. U BiH svaka sedma osoba živi ispod apsolutne linije siromaštva i ima manje od 205 KM mjesečno. Nadalje, jednu od tri starije osobe treba smatrati siromašnom.⁸²

80 Centralna banka Bosne i Hercegovine, <http://cbbh.ba/index.php?id=549&lang=en> (preuzeto 6. decembra 2011).

81 Ipsos 2010.

82 UNDP, <http://www.undp.ba/index.aspx?PID=32&RID=1> (preuzeto 6. decembra 2011).

Visoke stope nezaposlenosti i često neadekvatni uvjeti za zaposlene

Zemlja ima radnu snagu od 2,6 miliona (procjena iz 2010), od kojih je 43,1 posto zvanično registriran kao nezaposlen. Međutim, čini se da je stvarna nezaposlenost oko 27,6 posto.⁸³ Prema Federalnom zavodu za statistiku (FZS)⁸⁴ prosječna neto plata u 2010. godini je bila nešto viša od 400 eura (804,37 KM). Kako su beneficije za nezaposlene nešto više od neto minimalne plate, to praktično obeshrabruje ljude da aktivno traže posao ili čak zaposlenje.⁸⁵ Mnogi radnici u svojoj ekonomiji registrirani su kao nezaposleni, tako da još uvijek imaju pristup slobodnoj zdravstvenoj zaštiti i drugim beneficijama koje imaju nezaposleni, a koje osigurava država. Statistika pokazuje da je 41,5 posto bh. stanovništva siromašno, što znači da je polovina ukupnog stanovništva suočena s nekim oblikom socijalne isključenosti, a gotovo četvrtina stanovništva je na rubu siromaštva.⁸⁶

Nadalje, dok su ljudi nezaposleni na cijeloj teritoriji, u mnogim slučajevima to je vezano za etničku i političku pripadnost, čime se hrani osjećaj nepravde i relativne uskraćenosti. Ta realnost može stvoriti međuetničke probleme. Posebno u područjima gdje ima mnogo izbjeglica. Nezaposlenost može utjecati na potencijal za konflikt s jedne strane tako što pojačava osjećaj beznadnosti, što ima tendenciju da smanjuje prag za počinjanje nasilja.⁸⁷ Nezaposlenost također može doprinijeti relativnom siromaštvu, a to je situacija u kojoj je posebni nesklad između stvarnog i očekivanog ekonomskog prihoda.⁸⁸ Ovo posebno važi za ranije politički privilegirane grupe u slučaju Bosne i Hercegovine, bivše elite srpskog stanovništva. Dok su tokom jugoslavenske ere Srbi često bili doživljavani kao dominantno stanovništvo, ta dominacija je izgubljena u kontekstu Bosne i Hercegovine, gdje Srbi

83 Međunarodni monetarni fond (MMF) 2010. *IMF Country Report No. 10/347, Bosnia and Herzegovina: Selected Issues*, Washington DC, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10347.pdf>, i <http://www.bhas.ba/index.php?lang=en> (preuzeto 6. decembra 2011).

84 <http://www.fzs.ba/> (preuzeto 1. juna 2011).

85 MMF 2010. 13.

86 UNDP Mission to BiH. *Human Development Report 2007: Social inclusion in BiH and Social Inclusion Strategy for Bosnia and Herzegovina*, i Vijeće ministara BiH 2010.

87 Collier, Paul, Anke Hoeffler 2004. "Greed and grievance in civil war". *Oxford Economic Papers* 56: 563-595.

88 Gurr, Ted Robert 1994. "Peoples Against States", *International Studies Quarterly*, 38(3), 347-377.

više nisu najveća etnička grupa.⁸⁹ Doprinos nezaposlenih Srba kao onih koje su vrbovali oportunistički srpski političari tokom bosanskog rata jako je dobro prepoznat u dokumentaciji Haškog tribunala.

Druga grupa ljudi relativno uskraćenih u pogledu mogućnosti može biti grupa boraca, koji osjećaju da njihov zasluženi udio u ekonomskom blagostanju treba biti viši zbog doprinosa koji su dali zemlji. Mnogo je boraca među nezaposlenim. Brojke MMF-a govore same za sebe: "(...) postoji jedan broj programa beneficija koje vodi vlada i koje nisu u sklopu osiguranja, koje se isplaćuju u gotovini, a koje nisu uvjetovane prihodom primaoca, niti njegovom radnom sposobnošću. Preklapanje prvih programa – beneficije za ratne vojne invalide, beneficije za nosioce ordena, beneficije za nezaposlenost demobiliziranih vojnika, beneficije koje primaju neratni invalidi – zajedno iznosi 4,5 posto BDP-a i obuhvata 183.500 osoba. Tu je također skoro 21.000 primalaca penzija koje se daju pod povoljnim uvjetima bivšem vojnom osoblju (od kojih se mnogi odnose na prijevremenu penziju), za koje je neformalni sektor jedina mogućnost zapošljavanja".⁹⁰ Relativno siromaštvo među borcima je također opasno za mir pošto kod te grupe ljudi, koja ima iskustvo i vještinu ratovanja, motiv za konflikt (relativna uskraćenost prava) ide zajedno s prilikama za konflikt.⁹¹ Nasilne demonstracije boraca bile su incidenti koji su se dešavali u posljednjih nekoliko godina u kojima su ljudi gubili živote.

Znatne nejednakosti u prihodima

Još jedan izvor relativnog siromaštva je nejednakost. Nejednaka raspodjela pojedinačnog prihoda i prihoda domaćinstva učesnika u ekonomiji je razlog za veliku zabrinutost svih zemalja, pogotovo onih koje prolaze kroz period tranzicije. Osjećaj nepravde u pogledu prihoda može pokrenuti socijalne nemire. Koeficijent Gini, kojim se mjeri nejednakost u raspodjeli porodičnog prihoda, bio je 34,1 u 2007, te je BiH bila 91. od 134 zemlje (vrijednost 0 označava ukupnu jednakost, a 100 je

maksimalna nejednakost).⁹² U globalnoj usporedbi, to ne izgleda kao loš rezultat, međutim BiH lošije stoji od bilo koje druge zemlje u regiji, osim Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije.

Minimalne neto plate u BiH razlikuju se u dva entiteta: 308 KM u Federaciji i 370 KM u RS-u (1. jula 2010).⁹³ Statistički, tendencija je da su plate nešto više u RS-u nego u Federaciji.⁹⁴ Jedan sagovornik u Sarajevu (26. juna 2011) zapaža: "Hercegovac neće doći raditi u Sarajevu, plata je previše niska – kompanije iz Hrvatske obično imaju svoje glavne podružnice za BiH u Mostaru. Statistički, RS ima bolje plate, ali mi dodajemo rashode za topli obrok na naše plate." Te percepcije su važne zato što u slučaju veće centralizacije države ljudi koji žive u entitetu ili područjima koja bolje stoje u pogledu plata možda neće biti spremni da im se s centralnog mjesta upravlja pitanjem plata. Usto, u Hercegovini, gdje je smještena većina podružnica hrvatskih firmi, centralizacija bi mogla značiti promjenu njihovog 'posebnog odnosa' s Hrvatskom te premještanje tih firmi u Sarajevo. Sve to bi moglo dovesti do nezadovoljstva i, eventualno, do socijalnih nemira.

Nesklad u rangu: srpska politička dominacija vs. muslimanska ekonomska dominacija u nekim regijama

Nasilje iz frustracije ponekad izaziva takozvani nesklad u rangu.⁹⁵ Nesklad u rangu postoji tamo gdje grupa ljudi ima nizak socijalni rang po većini mjerila, a osjeća da njihova rasa ili etničko porijeklo donekle podrazumijevaju da su na višem rangu. Ako grupa ima moć i politička sredstva da nametne tumačenje po kojem je etničko porijeklo važno i od vitalnog interesa za socijalni status pojedinca, ta grupa ima interes da to iskaže, čak i nasilno. Prema Edu Vulliamy⁹⁶ srpsko nasilje protiv Muslimana u Bosni dijelom je bilo motivirano tim neskladom u rangu: u mnogim regijama Muslimani su bili intelektualna klasa, dok Srbi nisu tako dobro stajali ekonomski. Istovremeno,

89 Malcolm, Noel 1994. *Bosnia: A short history*. New York: New York University Press.

90 MMF. 14.

91 Za teoriju o strukturama prilika i mogućnosti koje postoje među bivšim borcima a koje dovode do obnavljanja nasilja i sukoba, vidjeti, npr.: Nilsson (Themnér), Anders (2008): *"Dangerous Liaisons, Why Ex-Combatants Return to Violence. Cases from the Republic of Congo and Sierra Leone."* Uppsala University.

92 CIA.

93 MMF. 14.

94 Ibid. 16.

95 Galtung, Johan 1971. "A Structural Theory of Aggression" *Essays in Peace Research*, Vol. II Chapter 4. Vidjeti također Anderson, Bo & Morris Zelditch 1964. Rank Equilibration and Political Behavior, *European Journal of Sociology*, 1964, 112-125.

96 Vulliamy, Ed 1998. "The Crime of Appeasement", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 74, No. 1 (Jan. 1998), 73-91, 78.

Srbi su bili dominantna etnička grupa u bivšoj Jugoslaviji. Stoga im je, u tim regijama Bosne, agresija mogla pružiti način da artikuliraju svoj viši društveni rang unatoč nižem ekonomskom ili obrazovnom rangu. Naši intervjui ne podržavaju direktno tu teoriju, te je stoga moguće da je nesklad u rangu, pogotovo dominacija Muslimana na profesionalnim položajima, regionalni fenomen, uobičajeniji u područjima u kojima je Vulliamy proveo svoje istraživanje nego u područjima u kojima smo mi prikupljali zapažanja.

Sličan nesklad u rangu postoji regionalno u Republici Srpskoj, gdje postoji iskušenje kod Srba da demonstriraju kako je bitna činjenica što imaju status regionalne etničke većine, umjesto da daju značaj etničkoj ravnoteži u moći na nivou države. Loše tretirajući lokalne Muslimane, nasilni Srbi mogu artikulirati realnost u kojoj Srbi imaju dominantnu poziciju unatoč tome što na nivou države Muslimani čine većinu.

Nesklad u rangu može se identificirati u historijskom spektru. Dok su u prošlosti Srbi imali bolju poziciju u pogledu političkih odluka u Jugoslaviji, te time i u Bosni i Hercegovini, Muslimani u Republici Bosni i Hercegovini u to vrijeme su bili relativno ekonomski dominantni, dijelom zahvaljujući njihovom velikom broju (48 posto ukupnog stanovništva BiH na posljednjem popisu 1991. godine).

Obrazovni sistem u ćorsokaku

Obrazovanje je prvi korak u pronalaženju dobrog zaposlenja. Međutim, zbog nedostatka sredstava, etničke segregacije u obrazovanju, korupcije i predrasuda, mladi ljudi su spriječeni u svojim nastojanjima da se obrazuju te rijetko postižu svoj puni potencijal. Pošto obrazovne prilike u zemljama u tranziciji često zavise od mreža i etničkog porijekla, obrazovna diskriminacija također vodi do nesklada između očekivanih i stvarnih prilika za obrazovanje. Problemi obrazovnog sektora u Bosni i Hercegovini mogu također biti indirektno povezani s nasiljem. Oni vode do buduće ekonomske uskraćenosti i osjećaja nepravde, čime ponovno smanjuju prag mogućnosti za pojavu nasilja.

Mnogi od naših sagovornika u junu 2011. ukazali su na to da ako neko želi dobiti siguran posao onda je najbolja opcija državna služba. Međutim, prema njima, većina pozicija u državnoj službi dobija se korištenjem veza i po-

znanstava. Situacija je slična u mnogim malim i srednjim preduzećima. U suštini, ako dobre kvalifikacije nisu garancija za zaposlenje, zašto uopće studirati? Nadalje, čini se da postoji nesklad između obrazovanja koje se nudi i potreba tržišta rada (intervju s Bošnjakom, ekspertom za obrazovanje, Sarajevo, 28. juna 2011). Kvote za prijem na univerzitet i više škole treba prilagoditi tržištu rada. Po riječima našeg sagovornika: "Na univerzitetu je potrebno više mjesta za tehničku naobrazbu, a manje za društvene predmete. (...) Direktor jedne kompanije koja gradi autoputeve rekao mi je da je njegov najveći problem što ne može naći građevinske inženjere. (...) Istovremeno, prilikom upisa u srednje škole dva i po razreda (otprilike 75 učenika) građevinsko-geodetske škole ostaje nepopunjeno. To je stoga što roditelji žele da njihova djeca idu u gimnaziju (prestižnu školu s općim, akademskim obrazovanjem, koja obično vodi do upisa na univerzitet). Mi držimo do prestiža gimnazije, ali trenutno je većina osoba s gimnazijom nezaposlena. Školske kvote treba da prate potrebe tržišta rada."

Drugo goruće pitanje u ovom kontekstu je odljev mozgova. Mladi ljudi u potrazi za boljom perspektivom u budućnosti koriste svaku priliku da napuste zemlju. Na primjer, Hrvati koji imaju dovoljno sredstava često idu studirati u svoju 'domovinu' te odlučuju da tamo ostanu zbog boljih uvjeta i perspektiva (više intervjua u Mostaru i Livnu u junu 2011). Ono što se percipira kao nepostojanje budućnosti u BiH i nesposobnost da se nađe posao čak i s dobrim kvalifikacijama onemogućava buduću ekonomski razvoj BiH. Usto, čak i mladi ljudi koji se vrate sa stranim diplomama suočeni su s administrativnim preprekama. Većina diploma (bachelor, master, doktorat) stečenih u zemljama EU-a još uvijek nije priznata od vlasti, što bitno obeshrabruje mlade i obrazovane ljude da se vrate u svoju domovinu (neformalni razgovori s ljudima koji imaju strane diplome, Sarajevo, juni 2011).⁹⁷

3.2.3 Slabost javnog reda i mira pruža mogućnosti za nasilje iz koristoljublja

Dok nezadovoljstvo stvara motive, slabost javnog reda i mira pruža sredstva i mogućnosti za nasilje. Usto, problemi u provedbi zakona zajedno s visokim nivoom korupcije i raširenom kriminalnom ekonomijom također pružaju priliku za nasilje motivirano koristoljubljem.

⁹⁷ U neformalnim razgovorima s političarima u Sarajevu dobili smo uvjerenja da će ovo pitanje biti vrlo skoro riješeno.

Mobilizacija kriminalaca Kriminalna ekonomija

Slabe institucije BiH nisu u stanju provoditi vladavinu zakona u zemlji. To je dijelom vezano za paralizaciju državnog nivoa, uz nedostatak kapaciteta i resursa u entitetima. Unatoč dobroj saradnji između policija dvaju entiteta o kojoj se govori (intervjui u Sarajevu i Banjoj Luci, juni 2011), državne institucije za provedbu zakona nemaju puni pristup na cijeloj teritoriji BiH zbog ustavne zbrke i paralize, te zbog težnje Republike Srpske da postane država. Dva pitanja koja se čine posebno zabrinjavajućim su političke kriminalne organizacije na nivou države, koje čine političke elite, te pozicija BiH u međunarodnom organiziranom kriminalu (radionica u Sarajevu, juni 2011). Čini se da je ovo prvo pitanje van domašaja zakona zbog bliske veze između političkih struktura i struktura za provedbu zakona.⁹⁸ Mnoge od tih veza imaju korijene u bosanskom ratu. Jedan Bošnjak, pripadnik akademske zajednice, rekao nam je u intervjuu (Tuzla, 26. juna 2011): *Kriminalci su postali heroji*. Oni su postali establišment, i još gore, doživljavaju se kao ljudi koji su 'uspjeli' u životu. Biti gonjen zbog takvih krivičnih djela čini se da ćete izgubiti političku i društvenu poziciju i utjecaj i moć pojedinačnog političara, ali ne dokazuje efikasnost službi za provedbu zakona pošto ne postoji stvarna politička volja da se situacija poboljša. Drugo navedeno pitanje je vezano za provedbu zakona u regionu, koji varira od zemlje do zemlje. Kriminalne bande imaju dugu historiju saradnje na Balkanu te postoje jasni znaci da su najozloglašeniji među njima aktivni u cijelom regionu, čak i šire.

Nadalje, zbog nedostatka resursa ni državni ni entitetski nivo nije u stanju ponuditi socijalne programe za rješavanje problema provedbe zakona. Pošto državni nadzor nije učinkovit, kriminalci često koriste te prilike za ispunjavanje vlastitih ekonomskih ciljeva, čime dodatno potiču korupciju i osjećaj nejednakosti i nepravde među stanovništvom.

Uz to što dozvoljava nasilnu mobilizaciju, slabost sistema javnog reda i mira stvara oportunističke motive za nasilje. Crno tržište cvjeta, što u jednu ruku djelomično ublažava teret porodicama s niskim prihodima, ali u drugu ruku pomaže da kriminalne aktivnosti cvjetaju te slabi državu. Siva ekonomija, kao i neregistrirana zaposlenost, široko je raširena i MMF procjenjuje da čini 37 posto BDP-a u Federaciji i 21 posto u RS-u. Sigurnosni sistem je veoma opterećen takvim praksama pošto je "većina radnika u sivoj ekonomiji formalno registrirana kao nezaposleni, tako da dobijaju razne beneficije"⁹⁹ kao što je zdravstvena zaštita itd. (intervju s jednim Srbinom u Sarajevu, 26. juna 2011).

Zaštita kriminalaca često je jedan od profitabilnih motiva za nasilje. Slab sistem provedbe zakona na planu sprečavanja kriminalizacije ekonomije glavni je izvor konflikta u Bosni i Hercegovini jer pruža mogućnost za nasilje iz koristoljublja.

Nadalje, prema izvještaju UNODC-a o korupciji na zapadnom Balkanu u 2011¹⁰⁰, pojava davanja i uzimanja mita u BiH premašuje 20 posto, što je više nego u bilo kojoj drugoj zemlji zapadnog Balkana. Povlačenje veza da se dobije posao u javnom sektoru, plaćanje neslužbene 'naknade' da se preko reda dođe u bolnicu, te dodatno plaćanje kako bi se brzo došlo do službenog dokumenta gorka je realnost u BiH. Ljudi koji nemaju finansijskih sredstava da plate sve te 'usluge', ili nemaju dobre veze, osjećaju se marginaliziranim ili gnjevnim. Osjećaj ekonomske nepravde i nejednakosti vodi do toga da se 'drugi' krive za nečije životne okolnosti, često oni iz druge etničke grupe. Međutim, uz frustraciju, oni koji štite svoj korupcijom stečeni prihod od konkurencije i policije predstavljaju rizik za konflikt. Korupcija koči ekonomski rast te time doprinosi nasilju koje nastaje iz frustracije. Politička korupcija, pogotovo na najnižem nivou, akutan je problem, što vodi samo do niskog prihoda koji stoji na raspolaganju javnim službama koje koriste građani.¹⁰¹

98 Azinović, Vlado, Kurt Bassuener, & Bodo Weber, 2011. *Assessing the potential for renewed ethnic violence in Bosnia and Herzegovina: A security risk analysis*. Atlantic Initiative Democratization Policy Council. Sarajevo. Oktobar 2011. Oni čak navode riječi jednog međunarodnog sudskog zvaničnika koji je izjavio: "Da moram birati između ratnih zločina i organiziranog kriminala, ja bih gonio organizirani kriminal pošto je to ono čega se političari najviše boje." 51.

99 MMF 2010. 12-15.

100 UNODC 2011. *Corruption in the western Balkans: Bribery as experienced by the population*, (preuzeto 1. decembra 2011).

101 CIA.

3.2.4 Ekonomija i indirektni uzroci konflikta Zavisnost od strane pomoći

Zavisnost od pomoći izvana slabi državu i otežava Bosni i Hercegovini provođenje vlastite strategije za sprečavanje konflikta. Kada nivo pomoći opadne iz razloga koji postoje izvan Bosne i Hercegovine, sposobnost zemlje da spriječi konflikt mogao bi biti izložen riziku/problemima. Dok je Bosna i Hercegovina dobila više od 15 milijardi američkih dolara u obliku međunarodne razvojne pomoći od 1995,¹⁰² prema statistici Svjetske banke primila je samo 415.150.000 dolara u neto službene razvojne pomoći i službene pomoći u 2009, što je znatno manje nego 10 godina ranije, kada je dobila 1.040.330.000 dolara.¹⁰³ Iz tih brojki jasno se vidi da je BiH prisiljena postepeno preći s ekonomije zavisne od razvojne pomoći na održivu tržišnu ekonomiju. Većina pomoći 2009. godine otišla je na infrastrukturu (41 posto) i ekonomski razvoj i socijalnu zaštitu (32 posto), dok je najmanje financirano zdravstvo (2 posto), lokalna uprava (2 posto), multisektorska pitanja (2 posto) i obrazovanje (1 posto).¹⁰⁴

Tabela 2: Neto službena razvojna pomoć (sadašnji kurs USD)¹⁰⁵

Zemlja	2000.	2005.	2010.
Afganistan	5	95	185
BiH	200	145	131
Kambodža	32	40	52
Irak	4	799	69
Moldavija	33,66	47,04	131,42

¹⁰² US Department of State, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2868.htm> (preuzeto 1. decembra 2011).

¹⁰³ Svjetska banka, *Net official development assistance and official aid received (current USD)*, <http://data.worldbank.org/indicator/DI.ODA.ALLD.CD> (preuzeto 12. decembra 2011).

¹⁰⁴ Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine, Forum za koordinaciju donatora Bosne i Hercegovine, 2010. *Izveštaj o mapi donatora 2009-2010*, <http://www.donormapping.ba/pdf/DMR-Report-Eng-2010.pdf> (preuzeto 13. decembra 2011).

¹⁰⁵ Izvor: Svjetska banka, *Net official development assistance and official aid received (current USD)*.

U usporedbi s drugim postkonfliktnim zemljama i Moldavijom (kao drugom zemljom na ivici Evropske unije), BiH je tokom godina dobila relativno veliki dio međunarodne razvojne pomoći. Međutim, zbog finansijske krize i pretpostavke da je svijet zamoren Bosnom i Hercegovinom godišnja alocirana suma je izgleda u opadanju.

U budućnosti će vlada morati razraditi i provesti ekonomske reforme kako bi postala nezavisna od pomoći, jer će iznositi pomoći i dalje opadati kako se međunarodna zajednica bude pripremala da napusti BiH. Može li BiH funkcionirati u potpunosti bez međunarodne pomoći?

Ekonomska moć i 'mrkve' su sve izvan granica države-nacije

Oslanjanje na vanjsku pomoć u ekonomiji otežava upravljanje ekonomijom. To ponovno znači da BiH nije sposobna koristiti se ekonomskim nagradama i kaznama na način koji bi sveo na minimum rizik od konflikta. Vanjska dominacija u ekonomiji je posebno problematična u pogledu tekućih trendova u globalnoj ekonomiji, uključujući recesiju i potrebu za drastičnim ekonomskim reformskim mjerama. Ekonomska zavisnost BiH temelji se na sljedećim ekonomskim faktorima:

- Agencije za međunarodnu pomoć i zemlje donatori koji donose političke odluke o tome u šta investirati u BiH (vidjeti gore);
- Strane korporacije koje investiraju u zemlju pošto nema dovoljno kapitala u samoj zemlji (intervjui sa zvaničnicima u Prijedoru, Doboju i Mostaru, juni 2011);
- Potencijal članstva u EU-u koji diktira stroge ekonomske kriterije za prijem;
- Hrvatska i Srbija koje dominiraju izborima koji su na raspolaganju bosanskim Hrvatima i bosanskim Srbima;
- Bosanska dijaspora, koja podržava ekonomiju u domovini. Privatne doznake članova porodice koji rade u inostranstvu su na nivou između 15 i 18 posto BDP-a svake godine.¹⁰⁶

Stanovništvo BiH je posljednjih deset godina trošilo više nego što je zaradilo iz domaćih izvora, što MMF objašnjava činjenicom da se na Balkanu "model rasta prije krize oslanjao na porast domaće potražnje koja se finan-

¹⁰⁶ MMF 2010. 13.

Hoće li strane investicije spriječiti novi rat?

Jedan analitičar, Srbin koji živi u Sarajevu, rekao nam je (26. juna 2011): "Zbog ekonomske globalizacije, ne mislim da će doći do novog rata. Naprimjer, Raiffeisen banka je uložila novac u BiH te stoga Evropa neće dozvoliti da se ponovo desi rat. U Jugoslaviji je bilo mnogo manje stranih investicija. Kapitalizam neće dozvoliti novi konflikt – i neće dozvoliti da bude tu bez posla. (...) Kada se radi o sigurnosti, ne mislim

da će svijet dozvoliti još jednu tačku u svijetu kojom vlada nasilje."

Jedan bošnjački političar nije bio istog mišljenja (28. juna 2011): "Međunarodna zajednica ustvari nema dovoljno ekonomskog interesa da ovdje zaustavi rat. Mi smo tako mala, beznačajna zemlja. Ovdje još uvijek ima mnogo oružja. (...) Vojno prisustvo međunarodne zajednice ovdje nije jako."

sirala izvana".¹⁰⁷ U nekim slučajevima finansiranje koje dolazi iz dijasporne doprinijelo je sposobnosti sukobljenih strana u zemlji da ratuju, i u tom pogledu kontrola nad političkom ekonomijom¹⁰⁸ putem bogate dijasporne često je opasna za mir. I posljednje, ali ne i najmanje važno, ekonomska moć izvan državnih granica vodi do osjećanja siromaštva i bespomoćnosti u pogledu učesća u ekonomiji, što zauzvrat vodi do nedostatka osjećaja da ste sami odgovorni za razvoj i mir. Međutim, dok su mnogi od naših sagovornika u junu 2011. tvrdili da nije moguć drugi konflikt zbog visokih stranih investicija, što podrazumijeva da su strane zemlje mnogo uložile te imaju interes za mir u BiH, drugi su bili skeptičniji u tom pogledu.

Ne postoji održiva državna strategija za maksimiziranje prilika za trgovinu

Zbog političke nestabilnosti nema mnogo zemalja koje su spremne investirati u BiH. Godine 2009. globalna ekonomska kriza pogodila je priljev direktnih stranih investicija, koje su pale na 452 miliona eura, najnižu tačku od 2003. Glavni investitori su bili Austrija, Slovenija, Njemačka, Turska, Hrvatska i Srbija.¹⁰⁹ Zapaža se svojevrsni 'investicijski aparthejd': hrvatski dio Federacije dobija dosta investicija od hrvatskih kompanija, RS iz Srbije, a

bošnjački dio Federacije od Turske.¹¹⁰ Ograničene trgovinske veze u zemlji treba proširiti i istražiti. Nadalje, u nekim područjima koriste se samo proizvodi iz 'matičnih zemalja' iako su konkurentni domaćim proizvodima, što direktno uzima dio profitnog kolača iz ruku proizvođača iz BiH (intervju s hrvatskim političarom iz Mostara, juni 2011).

Direktne strane investicije (priljevi i iznosi) prikupljene su u skladu s najnovijim metodološkim standardima i instrukcijama Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) i Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD).¹¹¹

Međutim, zemlji je neophodno potrebna koherentna državna strategija za investicije, koja bi stvorila konkurentnije okruženje i otvorila nova radna mjesta. U ovom momentu svaki entitet, a čak u nekim slučajevima i svaki kanton ili općina, brine o sebi; često se entitetski i državni nivo doživljava samo kao dodatna prepreka, a ne podrška (intervjui sa srpskim zvaničnicima u Prijedoru i Doboju, juni 2011). Prema statistici Svjetske banke i Međunarodne finansijske korporacije, BiH je veoma nekonkurentna u usporedbi sa ostalim zemljama regiona.¹¹² BiH je na 125. mjestu od 183 zemlje na njihovoj listi 'Lakoća poslovanja' za 2011. godinu (127. u 2010. godini), dok je Makedonija 22. (34), Crna Gora 56. (56), Albanija 82. (77) i Moldavija 81. (99). Pored tipičnih pitanja

107 Ibid. 4.

108 Luxshi, Vimalarajah & R. Cheran, 2010. *Empowering Diasporas: The Dynamics of Post-war Transnational Tamil Politics*. Berghof Arbeitspapier Nr. 31, 10/2010.

109 Investicije za promociju stranih investicija Bosne i Hercegovine (FIPA), <http://www.fipa.gov.ba/page.asp?id=23> (preuzeto 12. decembra 2011).

110 Više podataka može se naći na web stranici Centralne banke Bosne i Hercegovine, http://www.cbbh.ba/index.php?id=34&lang=en&table=uvoz_po_zemljama (preuzeto 1. decembra 2011), kao i na web stranici FIPA-e.

111 Vidjeti također Centralna banka BiH: <http://cbbh.ba/index.php?id=777> (preuzeto 1. decembra 2011).

112 Kako poslovati, <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/bosnia-and-herzegovina> (preuzeto 1. novembra 2011).

Tabela 3: Tokovi direktnih stranih investicija klasificirani po državama (u milionima KM tokom perioda)

Datum	Tokovi direktnih stranih investicija											
	Sve države	Austrija	Holandija	Hrvatska	Italija	Njemačka	Rusija	Slovenija	Srbija	Švicarska	Turska	Ostale države
2006.	864,8	235,0	41,2	182,0	41,8	37,2	...	115,7	38,8	55,6	47,7	69,6
2007.	2.599,7	292,4	28,9	160,6	23,1	16,7	332,7	132,8	1.351,1	65,7	-0,5	195,8
2008.	1.337,4	242,9	36,0	103,0	47,6	28,8	339,4	210,2	213,3	40,5	5,8	69,6
2009.	353,0	85,2	-18,6	106,8	11,1	-4,6	129,8	65,1	1,5	-122,1	34,4	64,2
2010.	339,6	-7,1	7,5	26,6	20,8	53,5	-24,6	-40,9	30,4	97,5	36,5	139,2
Q1-Q2 2011	180,8	-8,7	10,5	-26,0	-7,2	16,0	77,5	36,8	68,2	-39,8	6,3	57,2

kao što je pokretanje biznisa, provedba ugovora i slično, stabilnost zakona, slaba infrastruktura i trgovinski putevi ostaju problemi i zahtijevaju više strateških investicija. Većina naših sagovornika smatra da je privlačenje više investicija jedan od glavnih izazova za BiH.

Usto, strateški investicijski projekti su zaustavljeni već godinama, što otežava transport ljudi i robe. Najistaknutije pitanje je pitanje transevropskog autoputa 'koridor 5c', koji bi trebao da poveže Sankt Peterburg preko Budimpešte, Osijeka, Sarajeva, Ploča s Dubrovnikom, čiji je cilj uvezivanje BiH u glavnu evropsku mrežu autocesta (od Venecije do Kijeva), te time i evropske trgovinske tokove. U ovom momentu u BiH je izgrađeno samo 45 kilometara (Kakanj – Vlakovo), dok je u proteklih deset godina izrađena projektna dokumentacija za preostala 292 kilometra.¹¹³

Pitanje nacionalne strategije može i podijeliti i ujediniti zemlju: ako jedna etnička grupa ili jedan entitet bolje ekonomski stoji, to može dovesti do političkih i socijalnih konflikta kakve imaju Belgija ili Italija. Ovdje je pitanje da li bi krhki mir u BiH mogao spriječiti konflikte u takvim slučajevima. Ako se osmisli i provede jedna koherentna i dobro raspodijeljena investicijska strategija, rizici da bi se takav scenarij mogao ostvariti bili bi manji.

Neuspješna privatizacija državnih preduzeća

Politička podjela između etnički zasnovanih političkih stranaka, posebno u Federaciji, dodatno otežava dogovore o ekonomskoj politici.¹¹⁴ Privatizacija u takvom okruženju je podložna koruptivnim praksama i favoriziranju pojedinaca pošto se svaka strana ponaša kao zaseban feudalni dvor koji nastoji osigurati prihode za sebe i svoje. Ova praksa, zauzvrat, dodatno pruža motive i mogućnosti za nasilje iz koristoljublja radi odbrane vlastitih ekonomskih interesa u procesu privatizacije. Još važnije je, međutim, da su problemi u privatizaciji doveli do ekonomske neefikasnosti, što dalje vodi do ekonomske nepravde i snižavanja praga mogućnosti izbijanja nasilja. Specifično za BiH, tu su dva modela privatizacije, sa dva seta pravila, po jedan za svaki entitet posebno, što je samo doprinijelo kompleksnosti privatizacije.¹¹⁵ Jedan sagovornik, Srbin, u Banjoj Luci rekao je (21. juna 2011): "Model privatizacije je loš. Ekonomija ne može uspjeti sa tako skupim kreditima. Posljedica su hiljade nezaposlenih. Mi smo ljudima dali mogućnost da budu korumpirani a da pritom ne budu krivično gonjeni." Jedan drugi sagovornik, Srbin u Prijedoru (22. juna 2011), slaže se: "Mnogo novca je uloženo, ali gdje je završio? Privatizacija je katastrofa."

BiH je naslijedila zastarjelu tešku industriju (sirovina, vojna proizvodnja itd.) od Jugoslavije, što dijelom otežava privatizaciju. Neke industrije, kao što su željezare, tobože

114 CIA.

113 Ministarstvo komunikacija i transporta BiH, <http://www.mkt.gov.ba/Default.aspx?pageIndex=1>, i Wikileaks, <http://www.cablegatesearch.net/cable.php?id=10SARAJEVO75> (preuzeto 12. decembra 2011).

115 Hećimović, Esad 2000. *Dva smo sveta različita*, Dani br. 156, 26. maja 2000, <http://www.bhdani.com/arhiva/156/t1563.htm> (preuzeto 12. decembra 2011).

Investicije: Pogledi izvana i iznutra

U našim razgovorima s jednim stranim diplomatom u Sarajevu (26. juna 2011), on je zapazio: "U BiH je teško poslovati jer je situacija sa zakonima komplicirana. (...) Ako ste kompanija i želite graditi u jednom kantonu, treba vam dozvola od općine, a ponekad i dvije lokalne vlasti. Usto, treba vam dozvola od kantona i okolišna dozvola od Federacije. (...) U BiH čovjek sjedi i čeka na sve te dozvole. Korupcija je također krupno pitanje pošto se mnogi stranci pridržavaju strogih propisa. Međutim, dobro je da strane firme investiraju – to šalje pozitivan signal drugim potencijalnim investitorima."

Iznutra, situacija ne izgleda manje komplicirana. Jedan srpski zvaničnik u Doboju rekao nam je (23. juna

2011): "Postoji jedan paradoks u BiH: mi se borimo protiv centralizacije vlasti u BiH, dok su se kantoni i RS centralizirali. Decentralizacija treba ići u pravcu općinskog nivoa. Do 1989. mi smo imali decentralizaciju: općine su bile važne. Danas imamo osjećaj da imamo tri države: u gradovima neke institucije sada pripadaju Federaciji, neke RS-u, a neke državi."

Drugi sagovornik, Bošnjak (Sarajevo, 25. juna 2011), također se žali da nivoi uprave ne komuniciraju međusobno ili se, još preciznije, koriste za političke igre: "Dodik umjesto da pregovara s državom ode u Italiju i dogovori se s Berlusconiem o dvije hidroelektrane na rijeci Drini. RWE, njemačka kompanija, također je sklopila dogovor sa RS-om vezano za hidroelektranu, a onda se povukla i vidjela da to treba da se dogovori na državnom nivou."

Da li međunarodna pomoć stvarno pomaže?

Bilo je međunarodnih nastojanja da se smanji javna uprava. I dok su u nekim područjima svakako bila uspješna, jedan sagovornik u Doboju je postavio pitanje održivosti i učinkovitosti takvih projekata (23. juna 2011): "Prije četiri godine OSCE je ovdje radio projekt o reformi lokalne uprave na planu transpa-

rentnosti, budžeta i komunikacija. Šef OSCE-a je došao i predao potvrdu načelniku općine o uspješno provedenom projektu. Jedan od ciljeva i uspjeha bio je da općina ne smije imati više od 158 zaposlenih. Međutim, šta se desilo poslije godinu dana? Općina je imala 250 zaposlenih. To je smiješno. Ljudi ovdje vole da se slikaju i predstavljaju kao reformisti, ali su daleko od toga."

su uspješno privatizirane. Međutim, obično ih je kupovala jedna jedina kompanija, što koči razvoj zdrave tržišne ekonomije zbog manjka konkurentnosti (npr. Arcelor-Mittal, koji je kupio Željezaru Zenica, ima monopol na ovom tržištu). Također, RS je privatizirala više kompanija od Federacije, ali to ne znači da je privatizacija u RS-u bila uspješnija: "Oni puštaju da sve istrune i onda to prodaju budzašto" (intervju s jednim Srbinom u Doboju, 23. juna 2011). Praksa je da se uništena državna preduzeća nude onima koji su bliski neofeudalnim gospodarima po dampinškoj cijeni.

Glomazna državna uprava

Broj zaposlenih u javnoj upravi raste, a to nije povoljno za ekonomski razvoj. Prema Svjetskoj banci, trenutni procent zaposlenika u javnoj upravi je oko 13 posto, što nije održivo pošto to troši oko 60 posto budžeta.¹¹⁶ Ovo je uglavnom zbog različitih nivoa vlasti s obzirom na to da praktično postoji 14 vlada u jednoj državi (FBiH, 10 kantona u Federaciji, Brčko Distrikt, RS i državni nivo), što neizbježno vodi do dupliciranja. Mnogi ljudi žele raditi u javnoj upravi zato što ona ne samo da nudi sigurnost zaposlenja nego i više plate, što je još rijetko u zemlji sa

¹¹⁶ Svjetska banka 2011.

Etnički ključ za zaposlenje

Ovo često osjeća povratničko stanovništvo, kako nam je rekao jedan sagovornik u Republici Srpskoj (21. juna 2011): "Nema mnogo povratnika zato što nema posla. Trebamo mjere za održivi povratak. Mnogi muslimanski povratnici suočeni su s diskriminacijom kada traže posao, samo zbog svoje vjerske pripadnosti."

Jedan Bošnjak u Tuzli (24. juna 2011) rekao nam je: "U Federaciji nije neobično da ljudi različite nacionalnosti rade zajedno. Međutim, u RS-u su osjetljiviji i uvijek naglašavaju: 'Mi ovdje imamo djevojku iz Federacije koja radi s nama.' Mogu predvidjeti i socijalne nemire zbog manjka zaposlenosti (...). Trebamo raditi na nacionalnom jedinstvu."

značajnim neformalnim sektorom. MMF također savjetuje da "ukupno opterećenje javnog sektora na privredu treba smanjiti".¹¹⁷

3.2.5 Mentalne mape: akteri ekonomskih struktura

Nezaposleni vs. političke i ekonomske elite

Broj formalno nezaposlenih koji žive ili u siromaštvu ili na ivici siromaštva sugerira da bi, ukoliko bi se situacija dalje pogoršala, oni mogli biti snaga koju treba uzeti u obzir. Zajednički imenitelj za nezaposlenost (čak i zaposlenost uz slabu platu) koji dovodi do siromaštva je tipičan za sve etničke grupe (i entitete). Pored opće slabe situacije na tržištu rada, i drugi vanjski faktori mogu utjecati na mogućnost zapošljavanja.

Naprimjer, nekad se radna mjesta daju prema etničkom ključu, što doprinosi osjećaju nepravde i relativne uskraćenosti, nekada se zaposlenje daje manje kvalificiranoj osobi zbog njenog/njegovog etničkog porijekla, postoji nesklad između očekivane i stvarne ekonomske situacije.

Kao što se može vidjeti iz prethodnog primjera, ne samo da nezaposlenost onemogućava razvoj u određenoj regiji nego onemogućava i povratak u područja gdje nema posla, čime se sprečava moguće pomirenje. To se osjeća i u drugim područjima gdje je jedna etnička grupa u manjini, kao što je naprimjer Sarajevo, gdje, prema izvještajima, Hrvati imaju teškoća u nalaženju posla ili čak dobijanju zasluženog unapređenja (intervjui u Mostaru, 29. juna 2011). Štaviše, još jedno zabrinjavajuće pitanje je diskriminacija na radnom mjestu prema političkom klju-

ču, što stvara socijalno nezadovoljstvo u grupama koje nemaju osiguranu pristojnu egzistenciju i pojačava želju mnogih da napuste zemlju.

Protiv koga bi se nezaposleni mogli pobuniti? Struktura uprave je tako kompleksna (općine, kantoni, entiteti, država) da je teško predvidjeti ko bi tačno bio meta nezadovoljstva. Međutim, najvjerovatnije je da bi entiteti i država privukli najveće nezadovoljstvo budući da je u njihovim rukama velika ekonomska i politička moć, a oni bi s jedne strane donijeli pogoršanje situacije za stanovništvo, dok su s druge strane u poziciji da donose ključne odluke u pogledu izrade socioekonomskih strategija.

Elite/'oni koji imaju' vs. obični građani/'oni koji nemaju'

Mnogo je percipirane frustracije prema političkim i ekonomskim elitama u zemlji. Zbog nejednake raspodjele sredstava jaz između elita i ostatka stanovništva postao je čak očigledniji u poslijeratnim godinama. Dalje ga potiče nemogućnost zaposlenja, slab ekonomski rast, nestabilnost i korupcija na svim nivoima. U nekim slučajevima ekonomske nedaće imaju potencijal da se pretvore u nasilje i čak rat. Dok su neki pripadnici elita zabrinuti oko sprečavanja oružanog sukoba, jer bi oni mogli izgubiti (neki ponovno) ono što su nagomilali, drugi konflikt vide kao jedini način na koji mogu sačuvati moć. U ovoj drugoj grupi većinu članova čine etnonacionalistički političari, koji, kada vide da gube vlast, potiču mržnju kako bi zadržali svoju poziciju moći.

Jaz između onih koji 'imaju' i onih koji 'nemaju' je veliki, dijelom zato što zaposlenje ne garantira pristojan životni standard; ustvari, može se biti siromašan čak i ako imate

¹¹⁷ Ibid. 52.

Politički ključ za zaposlenje

U svim dijelovima BiH sve je veća frustracija načinom na koji se dobija posao. Bošnjak, 30-godišnjak koji živi u hrvatskom dijelu Federacije, rekao nam je (30. juna 2011): "Naš zajednički život je prije bio bolji zato što nije bilo etničkih stranaka. Danas čak i čistačica mora biti članica stranke da bi dobila posao. Posao se ne dobija zato što ste dobar stručnjak – dobijaš ga zato što si dobar član stranke. Ovdje je život veoma težak. (...) U Jugoslaviji nismo imali nezaposlenost, nije bilo problema, nacionalizam je držan pod kontrolom i zajednički život nam je bio bolji. Tito je bio

vrlo pozitivna figura. (...) Držao je nacionalizam pod kontrolom. Ljudi ovdje ne mogu dočekati da odu, nažalost. Ko god može dobija hrvatski pasoš i nestaje. Drugi povlače veze u drugim zemljama."

Slično su nam govorili mnogi drugi sagovornici. Sagovornik Srbin iz Banje Luke (21. juna 2011) rekao nam je: "Teško je dobiti posao ako ste Srbin u Sarajevu: to je 'nacionalizam light' (kao Coca-Cola light). Svi putevi do posla su kroz stranačke strukture, a čak ni čistačica ne može dobiti posao ako nema člansku karticu Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNDS) u RS-u."

Slučaj percipirane nezaposlenosti

Zbog prevladavajućeg niskog životnog standarda postoji percepcija da su "jednostavno svi nezaposleni" (intervju s Bošnjakom, studentom u Livnu, 30. juna 2011), što je mišljenje koje su mnogi u našim intervjuima izražavali u cijeloj zemlji. Ova percepcija je takva zbog čestih problema s kojima su suočeni čak i zaposleni. Srbin, sagovornik u Banjoj Luci (21. juna 2011), dobro je to objasnio: "Nekoliko je tipova radnika: u

prvoj kategoriji su 'potencijalni radnici' – to su oni koji su registrirani u zavodu za zapošljavanje i čekaju posao. Drugo su radnici zaposleni u privatnom sektoru, a njih možemo podijeliti na one koji ne dobijaju platu, one koji dobijaju samo 30-40 posto plate i očito ne mogu od nje živjeti, i ona sretna manjina koja dobija platu, koliko god mala bila. Treću kategoriju čine oni koji su zaposleni u državnoj službi, koji dobijaju na vrijeme platu."

'pravi posao'. Dok se političke elite smatraju odgovornim za opće nepostojanje ekonomske vizije i nefunkcioniranje sistema, ekonomske elite su odgovorne za eksploataciju takve jedne situacije.

Zapanjujuće je da se čini da država podržava takav haotičan sistem, što može izgledati kao dobra ideja kratkoročno ('najvažnije je da ljudi imaju posao, a država će se pobrinuti za ostalo'), dok bi moglo onemogućiti istinski ekonomski razvoj decenijama. To jasno ukazuje na to da politički lideri nemaju viziju jednog održivog sistema, već eksploatiraju javne blagajne i državne resurse da bi ispunili svoje kratkoročne potrebe osiguravanjem izvora prihoda za one koji su lojalni svojim strankama.

Nažalost, sindikati, kao i mnoge druge društvene grupe

u BiH, izgleda da imaju bliske veze sa strukturama vlasti umjesto da istinski brinu o pravima radnika.¹¹⁸

Entitet/etnička grupa koja bolje stoji vs. siromašniji entitet/etnička grupa

Percepcija Hrvata u Federaciji je da općenito bolje stoje od Bošnjaka, uglavnom zbog velikog prisustva hrvatskih kompanija u Hercegovini. Neki Hrvati gundaju protiv Bošnjaka što su u istom entitetu i vjeruju da bi regije s hrvatskom manjinom bolje prošle i čak bile razvijenije nego što su danas da nisu u zajedničkom entitetu. Na državnom nivou, oba entiteta čini se da slično stoje u po-

118 Azinović, Bassuener, Weber 2011. 29.

Priče iz sive ekonomije

Jedan nezaposleni Srbin u Prijedoru (22. juna 2011) dao nam je svoj lični primjer neformalnog zaposlenja: "Radio sam (na radnom mjestu koje je podrazumijevalo kontakte sa širom javnošću) do 2004. Od tada sam službeno nezaposlen iako sam s vremena na vrijeme radio, ali poslodavci nisu htjeli da mi plaćaju zdravstveno i socijalno osiguranje. Jednom me je čak prepoznala gospođa iz socijalne službe gdje sam došao da tražim beneficije za nezaposlenost jer sam radio na jednom televizijskom kanalu, ali na crno. Iako je ona shvaćala moju poziciju, bilo mi je jako neugodno i odlučio sam dati otkaz. Užasno je

biti tretiran kao ne-osoba. (...) Nezaposlenost izaziva međuetničke konflikte. Mi imamo mnogo stresa i tenzija zbog ekonomske situacije."

U Sarajevu (27. juna 2011) drugi sagovornik podijelio je s nama mišljenje zašto još uvijek djeluje siva ekonomija: "Mi imamo dobre zakone o radu, ali ih sami ne poštujemo. Inspektori nemaju dovoljno podrške od zakonodavaca da počnu proces demontaže sive ekonomije. Mogu nas novčano kazniti, ali kazna je smiješno mala. Nije im dozvoljeno da zatvore firme. (...) Zakoni se mogu promijeniti samo na federalnom nivou, ne na državnom, što također komplicira stvari."

gledu ekonomskog učinka. Međutim, u nekim područjima percepcija je da RS nešto malo bolje stoji. Kaže se, naprimjer, da je birokratija bolje strukturirana i efikasnija u RS-u. Međutim, ima mnogo Srba koji izražavaju nezadovoljstvo zbog načina na koji se novac troši na državnom nivou i u Federaciji. Kad bi bilo više centralizacije, to bi moglo biti poticaj za nasilje zato što niko nije spreman plaćati račune za drugog. Usto, kada se završi privatizacija i kada postanu otvorene karte u igri tržišne ekonomije, bit će zanimljivo vidjeti kako će se raspodjeljivati prihodi i da li će to utjecati na socijalni mir.

Mladi bez perspektive vs. država

Nezaposlenost mladih je veliki problem u BiH: sa 58,4 posto to je jedna od najviših stopa nezaposlenosti u Evropi.¹¹⁹ Posebno je akutno pitanje mladih koji su frustrirani nesposobnošću države da otvori radna mjesta, pošto se ti mladi, na koje je lako utjecati, često pretvaraju u gnjevne, razočarane ljude, s radikalnim idejama i demonstrativnim ponašanjem koje stvara socijalne realnosti koje zanemaruju Mirovni sporazum. Nedostatak struktura podrške, nezaposleni i razočarani roditelji, nedostatak perspektive za budućnost i kultura koja je tolerantna na nasilje usaduju u mlade ljude mržnju koja će

trajati i kada ostaré.¹²⁰ Pošto nisu u potpunosti iskusili niti razumjeli rat, oni su najskloniji da postanu militarizirani i posegnu za nasiljem kako bi promijenili svoju situaciju. Usto, oni nemaju nikakvu priliku da se upoznaju i uče jedni o drugima, kao što su to njihovi roditelji radili u prošlosti. Jedan srpski aktivist intervjuiran u Banjoj Luci (20. juna 2011.) zapaža: "Mladi ljudi iz različitih etničkih grupa danas se ne sastaju. Za školske ekskurzije idu u inostranstvo, a nisu nikada otišli preko entitetske granice. Praktično ne znaju gdje žive. Pitanja, umjesto da se na njih odgovori, ostaju bez odgovora." Naprimjer, mnogi se pridružuju udruženjima nogometnih navijača, koja se često povezuju s huliganizmom, i prenose etničku mržnju s mjesta gdje su se vodile bitke u bosanskom ratu na nogometni teren. Nogomet igra tako značajnu ulogu u životu ljudi na Balkanu da mnogi tvrde kako je čak i raspad Jugoslavije počeo na nogometnom stadionu, u zlosretnoj utakmici između Dinama iz Zagreba i Crvene zvezde iz Beograda u Zagrebu u maju 1990, kada su nacionalističke napetosti prevladale utakmicu i izbila užasna borba među suprotstavljenim navijačima (Bad Blue Boys i Delije), pri čemu je oko 200 ljudi povrijeđeno.¹²¹ Danas postoje brojni primjeri huliganizma na

¹²⁰ Za teoriju o tzv. youth bulges (veliki porast broja mladih u društvu, prim. prev.), koja podržava ovu pretpostavku, vidjeti npr.: Urdal, Henrik (2006): A Clash of Generations? Youth Bulges and Political Violence. *International Studies Quarterly* 50: 607-629. Critique of the findings by Fearon, James D. (2010): Governance and Civil War Onset. *World Development Report 2011 Background Paper*, Stanford University.

¹²¹ B92 2011. Godišnjica neodigrane utakmice Dinamo – Crvena zvezda, 13. maja 2011, http://www.b92.net/info/komentari.php?nav_id=512037 (preuzeto 12. decembra 2011).

¹¹⁹ Vidjeti UNDP: <http://www.undp.ba/index.aspx?PID=32&RID=1> (preuzeto 12. decembra 2011).

Dilema osoba s dobrim obrazovanjem

Mnogi ljudi se nalaze u teškoćama i osjećaju da ne mogu preživjeti unatoč nastojanju da nađu pristojan posao. Jedan nezaposleni Srbin iz Prijedora opisao je tu situaciju (22. juna 2011): "Nezaposlen sam već godinama. Imam fakultetsku diplomu i imao sam prije mnogo godina stalni posao. (...) Mnogi ljudi, mnogi moji prijatelji otišli su iz zemlje u međuvremenu zato što nisu mogli naći posao. Niko se nije vratio, tako da u inostranstvu ne može biti tako loše kao ovdje. Tragično je da mi u BiH obrazujemo ljude

koji onda odlaze u inostranstvo, a posljedica je da ne daju doprinos svojoj vlastitoj zemlji. Ja sada studiram postdiplomski studij u Beogradu; tamošnji univerzitet ima bolju reputaciju nego ovi ovdje. Institucije za prekvalifikaciju ovdje gotovo da ne postoje, čak i ako biste željeli početi raditi u drugoj profesiji. Međutim, ja sam bolno svjestan da nemam nikakve šanse da se zaposlim ni ovdje ni tamo. U Srbiji je također velika nezaposlenost. Nije kao u Hrvatskoj, gdje ima više posla. U BiH jedini poslovi koji su mi nuđeni bili su u svojoj ekonomiji."

nogometnim utakmicama, a jedan od najšokantnijih je bio smrt navijača Sarajeva tokom tučnjave koja se desila na utakmici Sarajevo – Široki Brijeg, u kraju s hrvatskom većinom u oktobru 2009.¹²² Žestoki etnonacionalistički jezik je norma na nogometnim utakmicama u cijelom regionu. Jedan sagovornik (Sarajevo, 16. juna 2011) koji radi u obavještajnom sektoru slaže se da je nogomet jedan od najvećih poligona za obespravljenju mladež da iskažu svoj gnjev.

Čak i mladi ljudi koji su dobro obrazovani imaju poteškoća da nađu posao, što dovodi do frustracija. Mnogi od njih zbog nedostatka perspektive odlučuju napustiti zemlju. To zemlju lišava nekih od najinteligentnijih ljudi. To ostavlja pitanje o stanovništvu koje ostaje i da li će stručno znanje koje ono nosi za budućnost biti dovoljno da se zemlja razvija.

Ratni profiteri vs. žrtve rata

Tokom rata pljačkanje i raseljavanje su bili uobičajeni, i gotovo svi su to trpjeli. Kuće i fabrike su uništene, a mnogi ljudi su morali početi od nule. Praktično su svi bili osiromašeni. Međutim, jedan mali broj ratnih profitera izašao je iz rata bogat i ta velika nejednakost i nepravda i dalje izaziva mnogo nezadovoljstva.

Zaštita kriminalnih ratnih profitera stapa se s političkim preferencijama jer neki etnonacionalistički lideri u potrebi da naglase ulogu entiteta u provedbi zakona nastoje spriječiti otkrivanje politički kompromitirajućih biznisa. U medijima je bilo optužbi protiv nekih etnonacionalističkih lidera RS-a. Medijski publicitet lako i neistinito implicira sve Srbe, što može biti konfliktan problem. Istovremeno, ako su neki lideri iz RS-a upleteni u ratno profiterstvo i ekonomski kriminal (takozvani komercijalni nacionalisti), njihove odluke ne slijede interese svoje izborne baze u državi, kao cjelini, pošto štite svoje stranačke interese. Štaviše, ako ti lideri imaju vlastitu kriminalnu prošlost, onda je i njihova sposobnost i legitimitet u razvoju struktura za provedbu zakona u RS-u kompromitirana.

Kriminalne grupe vs. država

Interesi kriminalnih grupa svugdje u svijetu prirodno su protiv države koja teži redu i miru i provedbi vladavine zakona. Stoga, ako država poveća svoju kontrolu nad kriminalnim djelima, tada su i osobe koje su uključene u organizirani kriminal manje sposobne obavljati svoje aktivnosti, pa se mogu pobuniti i ustati protiv države. Opasnost od toga da nastane konflikt je realistična, pogotovo ako uzmemo u obzir da još uvijek ima više od milion komada malog i lakog naoružanja u privatnim rukama, kao i mnogo zaostale municije, za koju se, budući da je više od 75 posto tog naoružanja nelegalno, ne zna se u čijim je rukama.¹²³

122 Slobodna Dalmacija 2009. *Kaos u Širokom Brijegu: propucan navijač Sarajeva, huligani tukli po kućama*, 4. oktobra 2009, <http://www.slobodnadalmacija.hr/Nogomet/tabid/84/articleType/ArticleView/articleId/72916/Default.aspx> (preuzeto 12. decembra 2011).

123 Azinović, Bassuener, Weber 2011. 53.

Teškoće u suzbijanju organiziranog kriminala u BiH

Jedan od naših sagovornika u Sarajevu (27. juna 2011) objasnio je koliko teškoća imaju policijske strukture u koordinaciji nastojanja za suzbijanje organiziranog kriminala u BiH: "Borba protiv organiziranog kriminala po svojoj prirodi zahtijeva umijeće rada u međunarodnom policijskom okruženju i nalaže da pojedinačni elementi u državnom sistemu krivičnog gonjenja budu što koherentniji. BiH ima 17 različitih sistema tužilaštava, što je mnogo za tako malu zemlju. (...) U svakom kantonu ovdje mi ne samo da imamo policijske snage nego i ministra unutrašnjih poslova. Mi imamo sistem koji čine hijerarhijski strukturirana policija RS-a, mala, dobro strukturirana, policija Brčko Distrikta, konglomerat Federalne policije i na državnom nivou, Granična policija, Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA), Uprava za indirektno opozivanje itd. Svi oni moraju saradivati dobro, strateški i profesionalno protiv organiziranog

kriminala. Preduvjet je da oni ne samo treba da mogu već treba i da žele raditi zajedno. I tu je očito konflikt. Pretpostavka je da na isti način shvaćaju kako sve te zasebne organizacije, rascjepkane na entitetskom nivou, treba da rade zajedno s državnim nivoom. To se u RS-u i u Federaciji drugačije posmatra. U posljednjih 6-7 mjeseci taj konflikt se razvijao do antagonizma: jedna strana kaže da nam treba jača integracija, a druga kaže suprotno. U interesu RS-a je da ima maksimalnu autonomiju, s ciljem da dobije natrag sve 'što nam je Visoki predstavnik oduzeo'. To znači da koriste Dayton kao običnu ljusku, a da je BiH tek nužno zlo. Šta ima utjecaja na to kako oni rješavaju probleme kao što je organizirani kriminal? (...) Sve što se tiče organiziranog kriminala i što nadilazi okvir rada s pojedinačnom organizacijom postaje sve teže zbog političkog konflikta. (...) Politički konflikt koji je u pozadini svega otežava iznalaženje zajedničke pozicije. (...) Politički diskurs negativno utječe na rad policijskih snaga."

Borci vs. država

Veze između boraca kao društveno-interesne grupe i političkih stranaka etnonacionalističke orijentacije su jake. Gdje god postoji najava revizije beneficija koje borci dobijaju, kao što se to nedavno desilo s borcima bosanskim Hrvatima i borcima iz RS-a, postoji rizik od protesta.¹²⁴ Ako se na tu mješavinu doda retorika etnonacionalističkih stranaka, mogu se zamisliti veliki neredi. Po stavu mnogih kriteriji za definiranje boraca mora da su pogrešni. To pitanje nije samo politički kontroverzno, već i ekonomski, pošto finansijska podrška koju dobijaju proizlazi iz ograničenih sredstava države.

124 Azinović, Bassuener, Weber 2011. 29.

Haški tribunal: Kamen spoticanja u međuetničkim odnosima

Borci su posebno osjetljivi na pitanja pravde jer iz toga proizlazi njihov osjećaj smisla i dostojanstva. Haški tribunal je uspostavljen kao sud koji treba da donese pravdu žrtvama rata u Jugoslaviji i, poput drugih takvih sudova, njegovi nalazi se osporavaju. I dok su sve bivše jugoslavenske zemlje predane saradnji, u mnogim slučajevima one odbijaju prihvatiti njegove presude kao pravične. Jednako tako, etničke grupe u BiH imaju vrlo različita gledišta o radu Haškog tribunala, i to mnogo puta/u mnogim slučajevima vodi do osjećaja nepravde i trvenja između etničkih grupa. Dok Srbi i Hrvati često osporavaju presude Haškog tribunala, Bošnjaci ih uglavnom podržavaju.

Nekoliko hrvatskih i srpskih etnonacionalističkih političara u junu 2011. otvoreno nam je reklo da smatraju kako je taj sud politički i da ga oni ne poštuju. Jedan hrvatski političar (Sarajevo, 28. juna 2011) čak je dodao: "Sedamnaestorica iz srednje Bosne su osuđena – čak su sudili i ljudima koje smo mi smatrali dezerterima." Jedan srpski etnonacionalistički političar u Banjoj Luci (20. juna 2011) kazao je: "Haški tribunal je predstavljen kao nešto što će omogućiti (RS) da započne reforme, ali je ustvari djelovao kao oružje za rušenje vrata ka reformama. Pogrešno je ono što je opseg rada Haškog tribunala: korišten je za politički pritisak umjesto da se koristi za postizanje pravde. (...) Godine 2005, 19 od 90 osoba optuženih od Haškog tribunala uhapšeno je i predato Sudu. Od tih 19 osoba tri su uhapšene u Rusiji, jedna u Argentini, a ostalih 15 nisu bile ni u Srbiji ni u BiH. Dobar

primjer predrasude međunarodne zajednice prema RS-u su Karadžić i Mladić, koji su obojica uhapšeni u Srbiji, dok su RS i BiH morale trpjeti međunarodne optužbe (o tome da ih sakrivaju) prije njihovog hapšenja. OHR je koristio Haški tribunal za nametanje protektorata. (...) Heroji RS-a su oni koji su uspjeli osnovati državu u ratno vrijeme, sa svim njenim kulturnim, obrazovnim, ekonomskim institucijama. Mi Srbi smo državotvoran narod. Haški tribunal i komandna odgovornost su greška: naprimjer, Šljivčanin je optužen zato što nije pretpostavio da će biti osvete Srba nad Hrvatima. Naser Orić nije osuđen iako je, prema vlastitom priznanju, poticao ljude da čine ratne zločine. U slučaju Mladića, on je pravi heroj: nije ni činio ni naredio nijedan zločin. Zločini su se dešavali nakon što je on otišao iz Srebrenice. Hag je farsa, a Mladić je osuđen unaprijed. Gotovina je naš neprijatelj i zločinac, on je ubijao Srbe i njegov slučaj nije isto što i Mladićev."

S druge strane, jedan bošnjački etnonacionalistički političar (Prijedor, 22. juna 2011) ima potpuno drugačije mišljenje: "Išao sam mnogo puta svjedočiti u Haški tribunal. Haški tribunal je učinio velike stvari. Srbi su uvjereni da je Haški tribunal protiv njih." Njegov kolega iz druge stranke u Sarajevu (28. juna 2011) dijeli to stanovište: "Nastava historije u školama je veliki problem. Jednog dana kada budemo u stanju razgovarati o svemu tome zajedno moj prijedlog će biti da učimo o nedavnoj prošlosti na osnovu činjenica i zaključaka kako ih je utvrdio Haški tribunal. Cijeli svijet priznaje da je Haški tribunal ugledna institucija s visokim sudskim standardima – samo Hrvati i Srbi to ne priznaju."

4. Scenariji mira i konflikta

Analiza mogućih scenarija za Bosnu i Hercegovinu zasni-va se na dijagnozi uzroka konflikta koji su gore opisani i nastavak je seminara o političkim scenarijima koje je FES organizirao u periodu proljeće – jesen 2011.¹²⁵ U ulozi moderatora te grupe bili su Winfried Veit i Paul Pasch, a činilo ju je 20 članova iz različitih etničkih sredina, odražavajući sastav društva u Bosni i Hercegovini. Scenariji koji su nastali kao rezultat tih seminara nude moguće i drugačije slike budućnosti i ne treba ih miješati s predviđanjima nekih događanja ili ishoda. Scenariji se koriste za strateško planiranje (u politici, ekonomiji, vojsci) kako bi se bolje pripremito za nepredvidljive događaje i ono što donosi budućnost. Oni šalju poruku onima koji donose odluke (“Ako uradite to i to, moglo bi se desiti ovo; ako ne uradite ništa, može se desiti ovo”), ali oni ne daju preporuke niti savjete o tome šta treba činiti.

Uz pomoć ovih seminara-scenarija moguće je prikazati kakvu percepciju svoje budućnosti ljudi imaju. Pet najvažnijih opcija koje su kolektivno identificirali učesnici radionica-scenarija daju strukturu mapiranju scenarija koji su relevantni za konflikt iz ovog poglavlja. Međutim, umjesto da samo razmatra alternative budućih političkih konteksta konflikta, ovo će poglavlje zasnivati analizu elemenata scenarija koji su relevantni za konflikt na dijagnostici konflikta koja je navedena dalje u tekstu i nastojati utvrditi sljedeće:

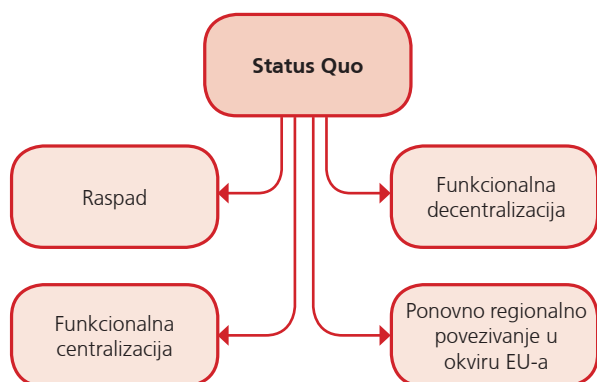
- Uvjete razvoja različitih glavnih političkih scenarija.
- Rizike konflikta koji dovode do predviđene političke situacije.
- Najvažnije posljedice svakog od glavnih scenarija i njihovih varijacija koje su vezane za konflikt.
- Najvažnije mogućnosti mira koje postoje u svakom od ovih scenarija.

Pet glavnih političkih scenarija koje je identificirala multietnička i multiregionalna grupa građana Bosne i Hercegovine su sljedeći:

- Status quo
- Raspad
- Funkcionalna decentralizirana država
- Funkcionalna centralizirana država
- Ponovno regionalno povezivanje u okviru EU-a

Analiza scenarija započinje statusom quo, postojećom situacijom, koja je sa svoje strane polazišna tačka za svaki od sljedećih scenarija, a onda prelazi prvo na jačanje etničkih principa u Ustavu (“Raspad”), a potom na istraživanje opcija kada neki drugi, funkcionalniji principi, postanu prominentniji (“Decentralizirana” ili “Centralizirana” država i “Ponovno regionalno povezivanje”). Kod utvrđivanja scenarija raspada naša analiza će također identificirati varijaciju koju seminar o scenarijima nije zamislio (“Somalizacija”), ali koji ipak, u svjetlu komparativne analize, treba razmatrati kao rezultat nekih od problema vezanih za status quo.

Ilustracija 4.1. Osnovni scenariji

4.1 Status quo

Na radionicama gdje su razmatrani scenariji trajni status quo je opisan na sljedeći način: “ustavna struktura Bosne i Hercegovine ostaje ista – dva entiteta i Distrikt Brčko, 10 kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, tri konstitutivna naroda, ‘ostali’ i građani. Iako bi se određene reforme [mogle] implementirati kako bi Bosna i Hercegovina stekla status zemlje kandidata za prijem u EU... [status quo će značiti] da je zemlja još uvijek u lošoj ekonomskoj situaciji i suočena sa neodrživim nivoom javne potrošnje, ogromnim unutrašnjim i vanjskim dugom, obavezama plaćanja plata i socijalnih beneficija. Funkcioniranje sistema i dalje zavisi od određenih političkih agendi političara.”

¹²⁵ Pasch, Paul (ed.) 2012. *Bosnia and Herzegovina 2025: Scenarios on Future Developments*, Sarajevo, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2012, http://www.fes.ba/publikacije/2012/Scenariji/Publikacija%20Scenariji%20BiH%202025_ENG.pdf (preuzeto 1. februara 2012). Dostupno i u prijevodu na: http://www.fes.ba/publikacije/2012/Scenariji/Publikacija%20Scenariji%20BiH%202025_BHS.pdf.

4.1.1 Uvjeti za nastavak statusa quo

Problem sa ugrožavanjem etničke autonomije izvire iz činjenice da su političke preferencije u odnosu na više važnih pitanja podijeljene po etničkim linijama. Skupa s etničkom segregacijom teritorije (gdje neka od triju glavnih etničkih grupa ima prevladavajuću većinu u gotovo svim kantonima i općinama Federacije Bosne i Hercegovine, i naravno u Republici Srpskoj) ovo podržava ustavnu konstelaciju gdje etnička autonomija strukturira politički sistem. Ako su zajednice pomiješane, upravljanje organizirano na teritorijalnom principu, a političke preferencije i dalje podijeljene po etničkim granicama, demokratija ne znači puno za manjinsku zajednicu u svakom od administrativnih područja.

Štaviše, teško je kompromitirati etničku autonomiju zbog instrumentalne vrijednosti etničke pripadnosti kao politički relevantne strukture za vladajuće elite. Mobiliziranjem vlastitih biračkih tijela političari mogu manipulirati i sačuvati za sebe njihovu političku podršku. Dalje, etničko upravljanje, udruženo sa etničkom lojalnošću, koje se smatra čak i iznad vladavine zakona, važno je za legitimizaciju i prikrivanje krivičnih djela i zločina (kako privrednog kriminala tako i ratnih zločina) koje su počinile etničke elite i ponekad i obični ljudi. Ako državni nivo ne može istraživati zločine koje su počinili Srbi u Republici Srpskoj, ili zločine koje su počinili Hrvati i Bošnjaci u Federaciji, snažna etnička lojalnost otežava krivične istrage entitetskih lidera. Kriminalizirana politička ekonomija je stoga još jedan faktor koji forsira autonomiju entiteta.

Pored toga, status quo, prirodno, podržava strah od konflikta do kojeg bi moglo doći u slučaju provođenja radikalnih reformi. Analiza odgovora na pitanja vezana za konflikt i rat, koje su dali ispitanici u intervjuima obavljenim za potrebe ove studije, jasno pokazuje da postoji dosta neslaganja u vezi s dugoročnim uvjetima mira. Ipak, na kratkoročnom planu čini se da postoji skoro konsenzus o činjenici da se rat može isprovocirati samo ako Republika Srpska proglasi nezavisnost (što bi posebno isprovociralo demobilizirane vojnike – Bošnjake¹²⁶, i možda bošnjačke jedinice u Armiji), ili ako central-

na država nametne velike kompromise Republici Srpskoj. Dugoročno, ekonomski problemi i administrativna paraliza državnog nivoa mogli bi destabilizirati zemlju, dok bi problemi u ispravljanju nepravdi koje je donio rat u BiH mogli u konačnici podići bošnjačke etnonacionaliste i ljude koji bi još uvijek željeli vratiti se u svoje predratne domove. Na kraju bi nametljivo prisustvo OHR-a moglo izazvati reakcije, posebno etnonacionalističkih Srba, koji pokazuju najnižu toleranciju takvog prisustva. Međutim, kratkoročno, suštinski interesi dvaju entiteta su od kritičnog značaja za mir, i ti kritični interesi su postojanje entiteta Republike Srpske i jedinstva zemlje.

Udaljavanje od statusa quo u pravcu kompromitiranja etničke autonomije iziskivalo bi jasnu promjenu ravnoteže moći između bošnjačkih i srpskih zajednica (slabljenje srpske zajednice koja podržava autonomiju na štetu bošnjačke zajednice koja podržava jedinstvo države) ili mnogo snažnije insistiranje međunarodne zajednice na podršci unitarnoj državi i ustavnoj poziciji Bošnjaka (i Hrvata). Umjesto toga, odmak od statusa quo u pravcu jednog integriranijeg i unificiranog sistema iziskivao bi slabljenje privlačnosti etnonacionalističkog i jačanje državnog nacionalizma, to jest osjećanja nacionalne pripadnosti državi.

Malo je vjerovatno da će ova temeljna promjena u ravnoteži biti moguća. Naprotiv, ravnoteža moći između tri etničke grupe fiksirana je Ustavom, a strah od rata zaustavlja svaki pokušaj da se to promijeni. U međuvremenu, vrijeme radi protiv jačanja međunarodne uloge. Naprimjer, spremnost OHR-a da koristi bonske ovlasti drastično je umanjena nakon 2006. godine. Etničnost nije ni blizu tome da nestane iz političke imaginacije ljudi. Kada 75 posto ljudi glasa za etnonacionalističke političke stranke, i kada takozvane multietničke stranke još uvijek vode kampanju na etnonacionalističkim platformama, ne postoji ništa što bi ukazivalo na jačanje ujedinjenog, neetničkog nacionalizma.

Globalna dešavanja koja ističu razlike između Zapada i muslimanskog svijeta, i dešavanja u Evropi koja dovode do podjele na pravoslavni, ruski dominion, protestantski/katolički Zapad pod dominacijom SAD-a/EU-a, i muslimanski svijet koncentriran na Tursku/Bliski istok, nisu pomogla procesu izgradnje nacije u Bosni i Hercegovini, koja se, kako izgleda, nalazi usred globalnih i regionalnih

¹²⁶ Iako demobilizirani borci čine tek mali dio stanovništva, i iako njihova dob čini njihovu mobilizaciju problematičnijom, statistika nasilnih incidenata u Bosni i Hercegovini, kao i iskustva iz drugih zemalja (Zimbabve, Mali, Istočni Timor, indonezijski Aceh, Burma 1960-ih, Sjeverna Irska, Kina 1960-ih itd.), ukazuje na to da se ova grupa ne smije isključiti, sa svojim iskustvom mobilizacije, vještinama i posebnim osjećajem vlasništva prema

državi, iz naših kalkulacija vezanih za scenarije konflikta. Međutim, nema potrebe ni demonizirati ovu grupu predviđanjima pokretanja konflikta.

podjela.¹²⁷ Iako postoje bitne razlike između bosanskih muslimana i ostatka muslimanskog svijeta, korištenje globalnih džihadista u ratu u Bosni, sponzoriranje muslimanskih aktivnosti u sadašnjoj Bosni i Hercegovini od nekih muslimanskih konzervativnih zemalja poput Saudijske Arabije, Irana i Malezije, i, što je najvažnije, percepcija nemuslimana o postojanju novoiskovane povezanosti između Bošnjaka i posebno muslimana iz Turske, naglašava globalni aspekt podjela u Bosni i Hercegovini. Unatoč razlikama koje postoje između bosanskih Srba i Srba iz Srbije, percepcija povezanosti Republike Srpske i Srbije (i to u tolikoj mjeri da ta percepcija može biti izuzetno negativna u glavama nekih nesrba¹²⁸) naglašava regionalne podjele unutar Bosne i Hercegovine. I na kraju, očekivano članstvo Republike Hrvatske u Evropskoj uniji i dvostruko državljanstvo većine Hercegovaca/bosanskih Hrvata naglašava regionalnu i evropsku pripadnost Hrvata kršćanskoj civilizaciji.

Stoga je nastavak statusa quo vjerovatni scenarij za blisku budućnost, u nedostatku otkrivanja novih koncepta upravljanja zasnovanih na modelima integriranja nadležnosti raznih nivoa upravljanja u EU institucije i u nedostatku drastičnih eksternih i internih šokova koji bi onemogućili status quo. Međutim, teško će biti održati status quo jer će racionalno upravljanje i ekonomski rast, a posebno integracija sa EU-om, iziskivati sistem upravljanja koji bolje funkcionira. Bez ekonomskog rasta i poboljšanog pružanja usluga od države, povećat će se vjerovatnoća izbijanja frustriranog nasilja proisteklog iz nezadovoljstva, gdje će pobune zbog nestašice hrane i oportunističke bande okružiti svakodnevni život zemlje. Dugoročno, drastične promjene u sistemu kao što je izdvajanje Republike Srpske iz države mogle bi biti moguće, ili bi nametanje centralizirane države moglo postati vjerovatnije.

127 Galtung 1993. Huntington, Samuel P. 1993. "The Clash of Civilizations?", časopis *Foreign Affairs*, tom 72, br. 3, ljeto 1993, Council on Foreign Affairs, 22-49.

128 Bošnjački socijaldemokratski političar Emir Suljagić u TV emisiji na stanici Al Jazeera insistirao je na tome da Republiku Srpsku zove "Srbija", i tvrdio da postojanje "Srbije" "neposredno kraj Sarajeva, sa potpuno drugačijom kulturom", predstavlja prijetnju ratom unutar Bosne i Hercegovine. Suljagić, Emir 2011. "The Café: Bosnia's Future: Can Bosnians overcome historic hostilities and international indifference to create a stable country?" („Budućnost Bosne: Mogu li Bosanci prevazići historijska neprijateljstva i međunarodnu indiferenciju i stvoriti stabilnu zemlju), program Al Jazeera, 13. augusta 2011, dostupno na: <http://english.aljazeera.net/programmes/thecafe/2011/08/201181310184441234.html> (preuzeto 1. decembra 2011).

4.1.2 Potencijal za konflikt u statusu quo

Najveće pritužbe vezane za status quo odnosno daljnje jačanje entiteta na štetu centralne države imaju oni koji podržavaju centraliziranu državu, posebno oni iz najveće etničke grupe, Bošnjaci, koji osjećaju posebnu vezanost za državu. Sjene historije dodatno usložnjavaju ovo nezadovoljstvo. Ako Republika Srpska ostane snažna, bošnjački etnonacionalisti će smatrati da su se uzalud borili za jedinstvo zemlje i da nepravedna podjela zemlje između Bošnjaka (koji su bili većina u mnogim dijelovima koji su sada dio Republike Srpske) i Srba ne može biti ispravljena. Osim toga, Hrvati ne osjećaju tako snažnu povezanost sa državom kao njihovi bošnjački partneri. Pritužbe o "historijskoj nepravdi prema hrvatskom narodu u BiH" (nekoliko intervjua s hrvatskim političarima u Sarajevu i Mostaru, juni 2011) koja ih je Vašingtonskim sporazumom iz 1994. spriječila da steknu vlastiti entitet po modelu Republike Srpske zauzimaju centralno mjesto u retorici hrvatskih političara. Oni praktično vide sebe kao najveće gubitnike u etničkoj igri. Ako se pitanje historijske nepravde ne može riješiti u scenariju statusa quo, moglo bi doći do nasilja zasnovanog na etničkoj frustriranosti. Hrvatski narodni sabor uspostavljen u aprilu 2011. mogao bi predstavljati prvi korak u tom pravcu.

Dalje, jača nezadovoljstvo ukupnog stanovništva uzrokovano slabim ekonomskim rastom i nedostacima u pružanju javnih usluga. Nezaposlenost, korupcija i kriminal neće nestati zbog nedostatka reformi upravljanja ili neuklanjanja paralizirajućeg nedostatka jasnosti u podjeli nadležnosti između entiteta i države. Ako status quo ne mogne osigurati funkcionalniju vladu, moglo bi doći do izbijanja agresije kao posljedice ekonomski zasnovane frustriranosti.

Osim toga, pored ovih problema, kriminalna ekonomija koju hrani neefikasnost u provođenju zakona pruža dosta prilika za izbijanje konflikta i nasilja koje su motivirane profitom i vezane za slabosti. Ovi apstraktni problemi se povremeno mogu iskazati u slučajevima kada se sukobljene strane mogu lako identificirati i mobilizirati za nasilje. U potpoglavlju koja slijede navodi se nekoliko primjera takvih događaja. Ako se prilike za nasilje koje donosi korist ne mogu blokirati legitimnim i dovoljno re-sursima opremljenim provođenjem zakona, mogli bi se ostvariti scenariji konflikta.

Postojeći model realizacije etničkih frustracija vezan je za govor mržnje, koji je sa svoje strane vezan za tumačenja historije odnosno karakteristika ljudi koji pripadaju drugim etničkim skupinama. Čini se da je glavni fokus osoblja za evropsku sigurnost u Bosni i Hercegovini usmjeren na ovu vrstu etnički zasnovanih scenarija frustracije i agresije (razgovor u Sarajevu sa obavještajnim zvaničnikom EUFOR-a, 16. juna 2011). Također, pažnja izvještaja Atlantske inicijative¹²⁹ snažno se fokusira na scenarije gdje nasilje potpaljuje varnica govora mržnje. Prema ovom izvještaju neodgovorni govor mržnje postao je dramatično izraženiji tokom posljednje tri godine, a posebno u vrijeme izbora 2010. EUFOR-ove bilješke također podržavaju ovakvu procjenu (sagovornik kao gore). Ovome je doprinijelo i slabljenje i omekšavanje međunarodnog stava prema etnonacionalističkim liderima u zemlji. Prema strahovima i EUFOR-a i Atlantske inicijative, ovakav govor mržnje mogao bi dovesti do neregularnih sukoba i konflikta bez visokog nivoa formalne mobilizacije. Ovaj tip konflikta će se nazvati **provokacijskim ratom**.

Jedan konkretan primjer provokacijskog rata koji se ne može potpuno isključiti je kategorija **vjerskog sukoba**, koji može potaći provokacija vezana za vjerske rituale (npr. glasna crkvena zvona, glasan muslimanski poziv na molitvu, miris uzgoja svinja u blizini muslimanskih zajednica, pitanje pokrivanja glave itd.). U jednom razgovoru s pripadnicima dijaspore bosanskih Hrvata u Njemačkoj (6. juna 2011) naši sagovornici su tvrdili da je najveći problem, između ostalog, u Federaciji taj što su "muslimani postali radikalniji", što predstavlja stav koji se zasniva na činjenici da je veći broj muslimanki počeo pokrivati glavu maramom.¹³⁰ Ipak, drugi razgovori u BiH pokazali su da bi, iako religija igra značajniju ulogu unutar muslimanske zajednice u BiH nego što je to bio slučaj prije rata, doživljeni problem "radikalizacije" mogao biti pretjeran. On je potaknut nedostatkom informacija o nekolicini vebijjskih enklava, izoliranim incidentima poput nedavnog napada na Američku ambasadu u Sarajevu u oktobru 2011. koji je izvršio Mevlid Jašarević, vebabija iz Srbije,¹³¹

129 Azinović, Bassuener & Weber 2011.

130 Izgleda da u pojedinim ruralnim zajednicama i određenim dijelovima Sarajeva žene dobivaju 400-600 KM da se pokriju. Taj iznos bi lako mogao biti veći od prosječne minimalne plaće i stoga predmet zavisti (izvor: više intervjua i neformalnih razgovora obavljenih u junu 2011. u BiH).

131 Sarajevo X portal 2011. *Napadnuta Američka ambasada u Sarajevu, napadač lakše ranjen*, 28. oktobra 2011, <http://www.sarajevo-x.com/bih/crnahronika/napadnuta-americka-ambasada-u-sarajevu-napadac-lakse-ranjen/111028107#> (preuzeto 12. decembra 2012).

otvorenijim pokazivanjem muslimanskih vjerskih simbola i povećanim utjecajem konzervativnih muslimanskih zemalja u BiH, poput Saudijske Arabije, koja je sponzorirala obnovu Centralne univerzitetske biblioteke "Kralj Abdullah",¹³² ili nova rezidencija resiu-l-uleme koju je sponzorirala Libija Muamera Gadafija. Iako se u novijoj historiji Bosne i Hercegovine ne bilježi vjerski fanatizam, i unatoč činjenici da su društveni rascjepi više etnički nego vjerski, religija je ipak jedno od sidara koje identifikira etničnost. Jedan od naših sagovornika, vjerski aktivist, čak navodi: "Vjera nije bila razlog za ovaj rat, ali je dopustila da bude izmanipulirana. Nacionalizam je lažni bog" (Sarajevo, juni 2011). Stoga vjerske provokacije i reakcije na takve provokacije mogu poslužiti svrsi iskazivanja etničke lojalnosti. Konfesionalni mediji posebno nastoje iskoristiti ovu vezu između vjere i etničke pripadnosti kako bi osnažili svoj utjecaj u društvu i promovirali svoje ciljeve. Jedan od naših sagovornika, stručnjak za medije (Sarajevo, 28. juna 2011), išao je čak tako daleko da kaže: "(Vjerski lideri) nisu prijatelji ekumenizma. (...) Naprimjer, stav konfesionalnih medija prema etničkom čišćenju u BiH je užasavajući i nehuman; vjerske lidere i zajednice zanimaju samo njihove vlastite žrtve." Ipak, važno je navesti da je srpsko stanovništvo općenito manje privrženo vjerskim ciljevima nego što su to Hrvati ili Bošnjaci. Konflikta, a posebno manji sukobi potpaljeni vjerskim provokacijama između etničkih zajednica na lokalnom nivou, mogući su u većem dijelu Bosne i Hercegovine.

Kontradikcija između grupnih prava i historijske pravde uključuje scenarije konflikta. Pošto su etničke grupe podijeljene i imaju političku relevantnost, i pošto ih štiti teritorijalna autonomija, za etničku autonomiju je dobro da teritorije budu etnički relativno homogene. Međutim, etnička homogenost je postignuta etničkim čišćenjem. Da bi se izbjegla prednost koristi od etničkog čišćenja i da bi se ispravile historijske nepravde, važno je da se s državnog nivoa kontrolira naseljavanje povratnika u entitete. Međutim, ako se povratnicima dopusti povratak, ugrožena je homogenost entiteta, pa stoga teritorijalna autonomija više ne garantira grupna prava. To znači da incidenti sprečavanja povratka povratnika ili podiranje povratka od lokalnih tržišta rada, politika i ljudi, donose rizik pojave nasilja uzrokovanog frustriranošću zasnovanom na etničkoj pripadnosti. Drugi konflikti između nekada "očišćenih" etničkih populacija (povratnika) i lokal-

132 Univerzitet u Sarajevu 2012. *Univerzitetska biblioteka – završni razgovori*, http://unsa.ba/s/index.php?option=com_content&task=view&id=1078&Itemid=348 (preuzeto 12. decembra 2012).

nog stanovništva dokaz su u prilog činjenici da su nove generacije možda spremnije vratiti se na područja odakle su njihovi roditelji i tražiti svoja prava. Isto se može primijetiti i u Bosni i Hercegovini. Logika nekih Srba koji su tokom rata u BiH učestvovali u čišćenju nekih hrvatskih i bošnjačkih područja koja su u postojećoj Republici Srpskoj "opravdava" to navodima o etničkom čišćenju Srba od domaćih saradnika nacista. Za te Srbe etničko čišćenje se smatra povratkom Srba na njihove teritorije od prije Drugog svjetskog rata i sredstvom pravedne osvete. Dalje, nakon rata u BiH nove generacije u BiH su ustvari veći etnonacionalisti od svojih roditelja (razgovori sa studentom Srbinom u Banjoj Luci, 21. juna 2011. i bošnjačkim NVO aktivistom u Tuzli, 24. juna 2011); oni su manje tolerantni i nikada nisu bili u drugim etničkim područjima itd. Stoga činjenica da trenutno ne postoji pritisak da se vraća u područja gdje su živjeli prije rata u BiH nije garancija da se takav pritisak neće ponovo javiti donoseći rizik od **konflikta zbog repatrijacije**. U svakom slučaju, izvještaj Atlantske inicijative¹³³ smatra ovaj vid konflikta jednim od triju najvažnijih scenarija konflikta na neposrednom horizontu.

Politički sistem koji pokazuje tendencije paralize ipak potiče nasilje u političkim kampanjama. U nekim drugim "novim ratovima" izborni kandidati manjina su sprečavani da učestvuju, dok su birači iz manjinskih zajednica sprečavani da glasaju. Ovo je učinjeno u ime demokratije: moć etnički definiranog većinskog stanovništva.¹³⁴ Dok bi u idealnom svijetu sve ove opcije trebala sprečavati policija koja dobro funkcionira, historija Bosne i Hercegovine, kao i usporedbe s drugim "mjestima 'novih ratova'", ukazuje na to da su ovakvi scenariji mogući u slučaju statusa quo, čak i ako se o vjerovatnoći njihovog dešavanja može raspravljati. Svi ovi scenariji mogli bi dovesti do nasilnih odgovora. U zemlji gdje je politika etničkog čišćenja uspjevala u čišćenju područja od neželjenih etničkih grupa čišćenje jedne etničke grupe iz izborne jedinice moglo bi se smatrati okidačem za širi **izborni konflikt**.¹³⁵

133 Azinović, Bassuener & Weber 2011.

134 Ovo se desilo na jednom drugom mjestu gdje je bio "novi rat" – Sangau distrikt u Indoneziji, gdje je distrikt u kojem dominira nedajačko stanovništvo bio spriječen od glasanja na izborima za načelnika. Ovo su počinitelji Dajaka opravdali navodeći neke primijenjene principe demokratije: pošto su Dajaki najveća etnička grupa u regiji, mora se osigurati pobjeda njihovog kandidata.

135 Prema Davidsonu (Davidson, Jamie Seth 2007. "Culture and Rights in Ethnic Violence", u: Jamie S. Davidson and David Henley /eds./), *The Revival of Tradition in Indonesian Politics: The Deployment of Adat from Colonialism to Indigenism*, London, Routledge, 2007, 224-246), primjer "uspješnog" etničkog čišćenja predstavlja snažan poticaj da se ovaj nasilni instrument koristi u politici. Čišćenje birača od određenih

Osim toga, položaj Hrvata u Federaciji mogao bi potaći izbornu nasilje. Postojeća većina Bošnjaka u Federaciji trenutno znači da Bošnjaci imaju bitan utjecaj na izbor hrvatskih predstavnika u državnim institucijama. Na taj način se kompromitiraju hrvatska politička grupna prava. Neki smatraju da bi im trebalo dopustiti da glasaju za vlastite predstavnike, to jest isključivo one koji dolaze iz etničkih hrvatskih stranaka (a ne multietničkih stranaka sa "sumnjivim namjerama"; intervju sa stranačkim dužnosnikom hrvatske nacionalističke stranke u Mostaru, 29. juna 2011). Međutim, birački sistem u kojem kandidati trebaju dobiti samo glasove vlastitih etničkih biračkih tijela ohrabruje etnonacionalizam i diskriminatorne političke agende. Davanje Hrvatima njihovog vlastitog entiteta riješilo bi problem, ali time bi se dovršio teritorijalni aparthejd između tri glavna entiteta i sedimentirao etnički podijeljeni politički sistem. Dalje, time bi se konsolidirao sistem koji se zasniva na entitetima, čemu se protive gotovo svi Bošnjaci i više od 50 posto Hrvata.¹³⁶ Kao rezultat toga, status quo je težak, i kad god hrvatski kandidati izgube od kandidata koje izbornu tijelo smatra šticeenicima bošnjačkih birača mogao bi uslijediti izborni konflikt kao onaj koji je opisan gore u tekstu.

Sve veće nezadovoljstvo grupa koje žele vidjeti ispravljanje ratom načinjenih nepravdi moglo bi demonstrirati vlasništvo nad državom žrtava bosanskog rata. Nasilne

stranaka se stvarno i desilo, barem u Zapadnom Kalimananu, gdje je grupa unutarnjih migranata otjerana iz svog izbornog okruga, čime je prokrčen put za pobjedu stranke koja se natjecala sa strankom čiji su birači izbačeni iz distrikta (Sugandi 2006). Kontekst novih ratova ovdje služi svrsi olakšavanja generalizacije iz jednog slučaja sukoba do drugog. Ipak, iako je neophodno da svaka PCIA pribjegava generalizacijama različitih kulturoloških i historijskih konteksta, teško je prosuditi kako postojeći kulturološki i politički kontekst Bosne i Hercegovine osigurava uvjete za bilo kakva predviđanja vjerovatnoće konflikta preuzetog iz nekog drugog historijskog ili kulturološkog konteksta. Ipak, ako bi se tražili scenariji isključivo iz bosanske historijske i političke kulture, značilo bi da se odbacuje kontekst novih ratova (i lekcija iz drugih novih ratova) koji je relevantan za identifikaciju potencijalnih rizika za izbijanje konflikta.

136 Izračunato na osnovu ankete Ipsosa 2010. godine, podrška ukidanju entiteta u Federaciji bila je 69 posto, dok je podrška za zadržavanje postojećeg sistema iznosila sedam posto. S obzirom na to da Bošnjaci imaju tek malu većinu u Federaciji, to znači da je više Hrvata podržalo ukidanje entiteta nego zadržavanje postojećeg ustavnog ustroja, čak i ako pretpostavimo da su svi Bošnjaci bili za ukidanje entiteta. Podršku hrvatskom entitetu dalo je samo 12 posto ispitanih, što znači da čak i da su svi oni koji podržavaju postojeći sistem ili hrvatski entitet bili Hrvati opet bi bilo isto toliko ljudi koji su za ukidanje koliko i za druge dvije opcije. Daljnjih devet posto ispitanih u Federaciji podržava sistem funkcionalne decentralizacije u formi 5-6 ekonomskih regija, što nedvojbeno predstavlja opciju koja je u suprotnosti s etničkom autonomijom. Dakle, prema anketi Ipsosa, većina Hrvata želi manju autonomiju, čak i ako se uzme da sva podrška za zadržavanje statusa quo i hrvatskog entiteta potječe iz hrvatske zajednice. (Međutim, anketa Ipsosa ne navodi procent Hrvata i Bošnjaka koji su učestvovali u anketiranju). Čini se da je ovo u suprotnosti sa slikom koju najveće hrvatske stranke (HDZ, HDZ 1990) predstavljaju tokom političkih razgovora.

demonstracije vezane za naknade demobiliziranim borcima ponekad su primjer ove logike, gdje demokratski mandat sam za sebe ne može garantirati legitimnost političara; umjesto toga, smatra se da dio državnog aparata pripada onima koji su uložili u njegovu odbranu tokom rata. Situacija kada izabrani političari nisu voljni (ili sposobni) ponuditi više podrške demobiliziranim borcima daje osnovu za ovaj inače apstraktni spor oko vlasništva nad državom. Odluke o budžetu stvaraju precizni vremenski okvir za mobilizaciju konflikta, dok osjećaj pripadnosti veterana i etničkih grupa koje su se u ratu protivile jedinstvu Bosne i Hercegovine pomažu tajming i identifikaciju konkretnih nasilnih mobilizacija sukoba. Inače, kakav je slučaj bio u nasilnim demonstracijama demobiliziranih boraca 2010, meta mogu biti političari iz etničke grupe kojoj pripadaju sami borci, za koje se smatra da prodaju heroje vlastite grupe. Unutrašnje borbe u konfliktnoj stranci nisu neuobičajene u "novim ratovima".¹³⁷ Stoga se u kontekstu statusa quo može zamisliti izbijanje **konflikta** niskog intenziteta **pokrenutih od 'istinskih Bošnjaka'**.

Frustriranost sporošću ujedinjenja zemlje ponekad je ostala konkretnija u incidentima koji uključuju definiranje jezika zemlje. Bosanski, hrvatski i srpski jezik su tri zvanična jezika Bosne i Hercegovine. Oni su međusobno blisko povezani, a jezik korišten prije rata se neslužbeno nazivao bosanskim pošto je predstavljao varijantu kojom se govorilo u BiH (mješavina hrvatskog i srpskog s nekolicinom turskih riječi). Ova tri jezika imaju sličnu gramatiku i leksičke resurse, i uzajamno su razumljivi. Lingvisti, kulturolozi i politički naučnici još uvijek raspravljaju da li se tu radi o tri posebna jezika ili tek o dijalektima odnosno varijantama istog jezika. Ipak, u političkoj realnosti oni su odvojeni kao rezultat "politike identiteta", koju su posebno provodile hrvatska i srpska vlada od početka 1990-ih da bi izazvale razdvajanje jezika time što će podvlačiti i institucionalizirati razlike između dijalekata¹³⁸ i, u slučaju Hrvatske, kovali nove riječi i rekroatizirali sintaksu i druge lingvističke aspekte. EU praksa poštivanja do tri različita termina istog značenja za tri ustavna jezika Bosne i Hercegovine reproducira ovu realnost lingvističke podjele, dok neki Hrvati i Srbi (posebno oni

koji bi željeli uspostaviti jezički identitet koji će podržati njihove zahtjeve za odvojenim entitetom) tvrde da se rađa unificirajuća praksa bazirana u Sarajevu koja nastoji ponovno ujediniti bosanske dijalekte u jedinstveni jezik. Prema jednom hrvatskom ekspertu iz Mostara (intervju od 29. juna 2011), "u Sarajevu puno pričaju o 'bosanskoj državi', 'bosanskom jeziku' itd. Hrvati i Srbi bi također trebali biti dio ove 'nacije', koji se razlikuju samo po vjeri. Ovo nije dobro za zemlju" jer predstavlja prijatnu odvojenom kolektivnom identitetu Srba i Hrvata. Ako se jezik Bosne i Hercegovine definira kao jedinstven (bosanski), mnogi bi ljudi, a posebno Bošnjaci, željeli naglasiti jedinstvo zemlje. S druge strane, naglašavanje razlika između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika artikulira realnost snažne etničke autonomije.

Iz ovog razloga frustriranost koja je vezana za ulogu entiteta dobija konkretan oblik, gdje se jasno mogu definirati prijatelji i neprijatelji. Trivijalne debate/svađe o pisanju riječi, o pismu koje se koristi i kako identificirati nečiji vlastiti jezik primjeri su sporova o značajnom ustavnim konfliktu, i stoga ponekad postaju vrlo zapaljive.¹³⁹ Iz ovog razloga nacionalne ili entitetske odluke, i čak i pojedinačne lingvističke prakse u odnosu na naizgled trivijalne lingvističke konvencije, imaju barem marginalni potencijal da pokrenu nasilje manjeg obima. Neki hrvatski radnici u Njemačkoj (intervju u Düsseldorfu, 6. juna 2011) naprimjer ne prihvaćaju upotrebu riječi 'kahva' (za razliku od hrvatskog 'kava') u bošnjačkim kafićima u Mostaru. To doživljavaju kao provokaciju i radikalizaciju svojih bošnjačkih partnera. Međutim, kad im je postavljeno pitanje da li su prije 1990-ih Muslimani koristili riječ 'kahva', nisu se mogli sjetiti. U neslužbenom razgovoru s bošnjačkom novinarkom u Sarajevu u junu 2011. pokazalo se da je i sama zgrožena trendom "forsiranja 'arhaiziranja' i 'orijentaliziranja' bošnjačkog jezika", između ostalog dodavanjem glasa "h" u riječima koje potječu iz turskog jezika (npr. *kahva*, *mahrama*). Dalje, ona smatra da je ovaj trend u suprotnosti s onim što moderno društvo BiH nastoji biti: "Zašto bih se željela vratiti tomu da govorim varijantu svoga jezika koju je koristila moja nepismena baka? Jezik se razvio." Možda je vjerovatno da netrpeljivost vezana za jezike nikada neće dovesti do

137 Usporediti sa slučajem madueških džihad-boraca u pobunama u Sambasu, Indonezija, 1999; borbe između ANC-a i Inkatha u Južnoj Africi tokom antiaparthejd kampanje, tekući (2011) konflikt niskog intenziteta između Gerakan Aceh Merdeka (GAM) baziranih u Švedskoj i GAM baziranih u Acesu u sadašnjem indonezijskom Acehu.

138 U toku je slična debata u pogledu "crnogorskog jezika", koji je po mišljenju mnogih lingvista umjetno izdvojeni dijalekt srpskog jezika.

139 U Bosni postoje tri Ustavom predviđena jezika (srpski, hrvatski i bosanski). Svi dokumenti, javne isprave i službene titule pišu se na sva tri jezika. A ipak, lingvističke prakse već potiču vrele rasprave. U emisiji na Al Jazeera (Suljagić 2011) bošnjački političar insistirao je na tome da definira svoj jezik kao bosanski (a ne bošnjački), čime je izazvao ljutit odgovor i od srpskih i od hrvatskih etnonacionalističkih članova panela koji su učestvovali u emisiji.

nečega ozbiljnog u Bosni i Hercegovini, ali ipak, pitanja vezana za jezik često iznenada postanu prominentno pitanje u "novim ratovima". Stoga sporadični **jezički konflikti** niskog intenziteta ne mogu biti potpuno isključeni u scenariju status quo.

I na kraju, status quo nosi rizik proširenja međuetničkog kriminala u kolektivne pobune. Pošto je u statusu quo glavni problem na strani Bošnjaka (i Hrvata), vjerovatnije bi bilo da će etnički kriminal u prvom koraku pokrenuti antisrpsku reakciju, kada bi, naprimjer, bošnjačka rulja izvan Republike Srpske kaznila srpskog počinitelja i branila bošnjačku žrtvu nakon što postane frustrirana nedostatkom zanimanja policije za slučaj. Primjer međuetničke napetosti do koje je dovelo ubistvo nogometnog navijača iz Sarajeva u Širokom Bijegu (gradu s hrvatskom većinom) 2009. godine stvaran je primjer takvog scenarija. Drugi "novi ratovi", kao što su dva rata u indonezijskim distriktima Sambas i Sangau Ledo (1997. i 1999), ilustriraju slučajeve kada su ovakve napetosti dovele do pravog rata i etničkog čišćenja. Osim toga, mladi od samo 13 godina, u potrazi za stabilnošću i društvenim vrijednostima koje su im uskratili nefunkcionalna država i njihove obitelji, i zbog trauma koje su im roditelji doživjeli tokom rata, postaju članovi huliganskih bandi, koje ih onda odvlače u delikvenciju i kriminal. Kako Atlantska inicijativa pogodno navodi u svom izvještaju: "Nogometno huliganstvo dodaje etničnost i organizaciju u tu smjesu."¹⁴⁰ Prema tome, status quo donosi vjerovatnost **kriminalnih etničkih ratova**.

Narodni pritisci da se s državnog nivoa istraže tvrdnje o privrednom kriminalu i ratnom profiterstvu pojedinih srpskih lidera u Republici Srpskoj također će jačati što se duže bude vodila debata o nadležnostima državnih pravosudnih institucija unutar srpskih područja. Pošto je nezadovoljstvo statusom quo (visok nivo etničke autonomije) na strani Federacije, vjerovatno je da će nasilne frustracije u ovom scenariju također proisteći/nastati s te strane (unatoč činjenici da nesumnjivo postoje primjeri privrednog kriminala i na strani Federacije). Otkrivanje dokaza o takvim slučajevima ratnog profiterstva potom bi moglo pokrenuti **korupcijske ratove** između unionista i etnonacionalista.

Etnički mandati, mogućnosti ulaganja veta i teritorijalno upravljanje preduvjeti su za etničku autonomiju.

Međutim, ove institucionalne strukture također sprečavaju integraciju etničkih grupa pošto ne daju poticaje promoviranju multietničkih političkih agendi i platformi. Na sebe usmjerena narav etničkih grupa (za razliku od zajedničkog nacionalizma) nije optimalna za racionalnu ekonomsku upravu. Ali u isto vrijeme svi napori usmjereni na kompromitiranje institucija etničke autonomije smatraju se diskriminacijom, koja opet jača odlučnost za pribjegavanje etničkim političkim rješenjima. Etnička autonomija i politički sistem zasnovan na strogim etničkim kvotama i velikim ovlastima entiteta paralizira centralnu državu i čini ekonomsko odlučivanje na nivou zemlje nemogućim, osim kada se okrenu paternalizmu OHR-a. Paradoks etničke autonomije u kombinaciji s jedinstvom države je da je on moguć samo ako je kompromitiran suverenitet države tako što se omogućuje autsajderima bez demokratskog mandata da rješavaju blokade u odlučivanju. Neefikasna administracija koju je prouzrokovala ova kontradikcija dovela je do loših privrednih rezultata u zemlji. To se očituje kao ekonomsko nezadovoljstvo, koje kao takvo može postati uzrokom nasilnih scenarija. Sveukupno siromaštvo snižava prag tolerancije nasilja,¹⁴¹ dok nekontrolirane oscilacije u ekonomiji stvaraju relativno uskraćivanje i motiv su za nasilje zbog frustracije.¹⁴²

Snižavanje praga nasilja može se pokazati u scenarijima koji sadržavaju vrlo slabe motive za nasilje, ali čak i manje prepreke za konfliktno ponašanje. **Pobune zbog hrane** koje bi dovele do uništenja imovine velikog obima siromašnih u gradovima primjer je konflikta koji spada u ovu kategoriju. Incident koji bi mogao zapaliti ovakvo nasilje može biti jako trivijalan, naprimjer odluka neke kompanije da otpusti jedan broj radnika, ili odluka države da poveća poreze na rad, ili smanji nivo naknada za nezaposlenost.

Konfliktno ponašanje koje pokrene relativno uskraćivanje moglo bi izbiti kada ekonomske promjene dovedu određene grupe ljudi u relativno gori položaj od drugih. Odluke koje se odnose na subvencije za hranu mogle bi razljutiti gradsko stanovništvo; revalorizacija domaće valute može uskratiti radnike u izvoznom sektoru; povećanje cijena energije često pokreće **nasilje zasnovano na zavisti** u osiromašenim državama; a inflacija bi mogla frustrirati urbano nezaposleno siromašno sta-

140 Azinović, Bassuener & Weber 2011. 60.

141 Collier, Paul & Anke Hoeffler 2002. "On the Incidence of Civil War in Africa", *Journal of Conflict Resolution*, tom 46, br. 1, februar 2002. 13-28.

142 Gurr, Ted Robert 1972. *Polimetrics: Introduction to Quantitative Macropolitics*, Prentice Hall.

novništvo. Pogoršanje standarda studenata i iz toga proistekli studentski nemiri mogu se kategorizirati kao oni zasnovani na zavisti. Pad standarda, nedostatak standardizacije i nepostojeći izgledi za zapošljavanje stvaraju jaz između onoga što se smatra pravičnim i onoga što se doživljava kao realnost (relativno uskraćivanje).

Administrativna paraliza, loše ekonomsko upravljanje koje nastaje kao njena posljedica i postojeća ekonomska kriza na globalnom nivou također mogu doprinijeti stvaranju prilika za nasilnu bobu. Nezaposlenost olakšava masivnu mobilizaciju uskraćenih masa:¹⁴³ nezaposleni imaju vremena i mogućnosti, a treba im novac koji im elite mogu obećati u zamjenu za demonstracije. Elite također mogu pokrenuti i konfliktno ponašanje među siromašnima i na taj način stvoriti klasu konfliktnih poduzetnika koji ne samo da su motivirani vlastitim nezadovoljstvom nego i ekonomskim i prestižnim poticajima koje pobuna nudi. Kao nezaposleni, nemaju ništa, dok kao pobunjenici imaju i identitet i prihod. Ovakve mogućnosti bi političarima mogle olakšati mobilizaciju nezaposlenih masa da vrše zastrašivanje i sabotaže, ili za nasilne demonstracije.¹⁴⁴ **Spontane, kao i izmanipulirane pobune siromašnih, nezaposlenih masa, mogle bi postati mogućnost** u situaciji statusa quo.

Dalje, teškoće u definiranju nadležnosti pravosudnog sistema štitele su kriminalnu ekonomiju i ratne profitere. Teškoće u provođenju zakona mogle bi doprinijeti stvaranju kriminalne ekonomije koja nudi mogućnost za nasilno natjecanje za iskorištavanje korumpiranog sistema. Mnogi nacionalistički političari pokazuju jasnu netrpeljivost prema sudstvu, kao naprimjer Milorad Dodik, koji redovno kritizira i podriva rad Suda BiH i Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (ICTY). Osim toga, nemogućnost krivičnog gonjenja visokih političara činjenica je za koju čak i visoki sudski zvaničnici priznaju da je zabrinjavajuća.¹⁴⁵ Ovo bi moglo doprinijeti rizicima izbijanja manjih **ratova kriminalnih bandi** koje mobiliziraju političari i poslovni ljudi koji se bave kriminalnom ekonomijom. Osim toga, teškoće u provođenju zakona mogle bi dovesti do uspostave okruženja (bez pravila) kada čak i najmanji motivi mogu pokrenuti nasilje. U takvom

okruženju govor mržnje, pa čak i nogometne utakmice, mogu pokrenuti sukobe manjeg obima.¹⁴⁶

4.1.3 Potencijal za mir u statusu quo

Alternativa ratobornim scenarijima u kategoriji scenarija statusa quo mogla bi biti da se događaji razvijaju u pravcu praktičnog rješavanja problema u konkretnim pitanjima koja se odnose na gore spomenutu paralizu. Postoji potreba za barem pet vrsta postepenih promjena.

Prvo, **izgradnja nacije** se ne može zasnivati na destrukciji ustavnih garancija etničke autonomije, može početi s drugog kraja. Ključno pitanje integracije je da li je svim grupama dopušteno da zemlju smatraju svojom. Mirni scenarij po kojem etničke razlike neće sabotirati jedinstvo i integraciju zemlje bio bi scenarij koji počinje sa **zajedničkim osjećajem vlasništva prema naciji**. U ovom trenutku narativ branitelja jedinstva i žrtava historijske nepravde nepotrebno povezuje nacionalno jedinstvo s pristranim iskustvom Bošnjaka i Hrvata u rukama separatističkih počinitelja Srba. U takvom ujedinjujućem narativu jedinstvo žrtava se zasniva na suprotstavljanju počiniteljima. Da bi bila inkluzivna, država mora zasnivati svoje postojanje na inkluzivnijem narativu. Naziv zemlje, Bosna i Hercegovina, i isključivanje etničkih Srba iz hrvatsko-bošnjačke Federacije Bosne i Hercegovine ne favorizira održivu izgradnju nacije. Veza Bosna-Bošnjak je jasna, a osim toga Hrvati iz Hercegovine se također kolokvijalno zovu "Hercegovci". Čak i ako etimologija imena zemlje nema nikakve veze s etničkom pripadnošću,¹⁴⁷ praksa političkog jezika je stvorila tu vezu.¹⁴⁸ Činjenica da, naprimjer, Richard Holbrooke¹⁴⁹ koristi riječ Bosanci kao sinonim za Bošnjake svjedoči o toj povezanosti. Holbrookeova greška bila je odraz realnosti kojoj je on svjedočio, dok su u isto vrijeme njegova percepcija i percepcije stranaca u Bosni i Hercegovini općenito oblikovale političku realnost zemlje. Da bi se realizirao miran status quo, ovaj temeljni narativ koji je ugrađen u imenima po-

146 Azinović, Bassuener & Weber 2011.

147 Malcolm 1994. Umjesto toga, Hercegovina je, naprimjer, u više situacija u historiji bila prije srpsko nego hrvatsko uporište.

148 Porijeklo riječi "nigger" je u riječi "negro", koja se odnosi na tamnu boju kože Afroamerikanaca. Međutim, praksa korištenja ove riječi povezala ju je s nedostatkom poštovanja. Nakon što je takva praksa već uspostavljena, više nije moguće zagovarati korištenje te riječi navodeći njeno neutralno i objektivno porijeklo.

149 Richard Holbrooke 1999. *To End a War*. Modern Library. Blackwell/Ithaca: Cornell University Press [1st. ed., 1983].

143 Tilly, Charles 1974. *An Urban World*, Boston: Little, Brown.

144 Collier & Hoeffler 2002.

145 Bukić, Amor: *Haj'mo biti realni, u ovoj zemlji teško se može neko ko je imalo značajniji osuditi*, 14. juna 2011, <http://www.depo.ba/front/hajmo-biti-realni-u-ovoj-zemlji-tesko-se-moze-neko-ko-je-imalo-znacajniji-osuditi> (preuzeto 1. augusta 2011).

litičkih jedinica morao bi se promijeniti. Jedan od načina da se to postigne je da se vrati praksi iz vremena Jugoslavije kada se koristio naziv bošnjački Muslimani, a ne Bošnjaci. Na taj način bi se jedna od triju velikih etničkih grupa distancirala od države i pomogla stvaranju realnosti u kojoj bi i članovi drugih dviju etničkih grupa mogli osjećati državu svojom. Međutim, ovo bi bilo teško postići. Činjenica da su Muslimani klasificirani po svojoj vjeri omogućila je da ih se, historijski gledano, smatra Srbima muslimanima odnosno Hrvatima muslimanima, umjesto da ih se smatra ravnopravnom etničkom grupom, jednako kao Srbe i Hrvate.¹⁵⁰ Stoga se, prirodno, bošnjaštvo treba prepoznati kao jednako srpstvu ili hrvatstvu. Kad bi bilo moguće vratiti se unazad nekoliko stotina godina i zvati Srbe pravoslavicima, a Hrvate katolicima, postigao bi se ovaj paritet. Time bi se prekinula veza između imena rezerviranih za države (i to države izvan Bosne i Hercegovine) i omogućilo Srbima da osjećaju državu svojom. Unatoč činjenici da je naziv Federacija odabran (u Vašingtonskom sporazumu 1994. godine) bez izričite namjere da se tvrdi da je Federacija istinski dio zemlje, imalo bi smisla promijeniti naziv Federacije da se uključi i Republika Srpska u državu. Naziv Republika Srpska bi onda također trebalo promijeniti pošto se odnosi na etničku pripadnost i veže taj entitet s Republikom Srbijom (kao što se može zapaziti u praksi socijaldemokratskog bošnjačkog političara Emira Suljagića, koji je Republiku Srpsku zvao "Srbija").¹⁵¹

Sve se ovo čini neophodnim za istinsku izgradnju zajedničkog multietničkog vlasništva nad državom Bosnom i Hercegovinom, i time osiguranje uvjeta za održavanje mirnog statusa quo. Ipak, promjena naziva i time identiteta grupa ljudi koji smatraju svoj grupni identitet jako važnim je, naravno, potpuno nerealna, a posebno teška za autsajdere iz međunarodne zajednice. Zato je mnogo realnije jednostavno upozoriti donatorsku zajednicu na ovaj problem naziva, vlasništva i identiteta, umjesto pokušavati na bilo koji način usmjeriti zemlju u nekom pravcu kad se radi o ovoj problematici. Trajni mir će zahtijevati da se pozabavi problemom zajedničkog vlasništva i naziva etničkih grupa, ali to je nešto na što međunarodna zajednica ne može utjecati. Ona jednostavno mora prepoznati problem kako bi mogla predvidjeti posljedice problema u osjećaju vlasništva nad državom od različitih etničkih grupa.

150 Malcolm 1994. 198-201.

151 Suljagić 2011.

Drugo, integracija i izgradnja zajedničke nacije¹⁵² iziskuje olakšavanje međuetničke saradnje. Za ovo nisu potrebne ustavne promjene, samo poticaji i **pozitivna međuza-visnost**. Postepena ekspanzija ekonomskih ulaganja u saradnji ljudi različite etničke pripadnosti predstavlja jako važan korak u pravcu zajedničke nacije, čak i kada ustavni sistem ostaje zasnovan na etničkoj autonomiji. Međuetnička saradnja se može njegovati putem ekonomskih inicijativa u kojim bi učestvovali pojedinci iz različitih etničkih grupa.¹⁵³

Treće, ako bi sistem zasnovan na etničkoj autonomiji mogao postepeno razviti jasniju raspodjelu rada između države i entiteta, odlučivanje bi (bez vanjskog diktiranja) postalo lakše. Sadašnja blokada nije samo posljedica snažnih zahtjeva za postizanjem konsenzusa. Nju je uzrokovalo i neslaganje oko toga na kojem nivou se trebaju donositi pojedine odluke. **Veći konsenzus o nadležnostima entiteta i države** mogao bi riješiti ovaj problem barem djelomično. Izvještaj o projektu scenarija otkrio je činjenicu da općenito, kako se čini, učesnici podrazumijevaju da efikasne ekonomske politike iziskuju nacionalno koherentne strategije. Ipak, iako bi kod korištenja monetarnih instrumenata to moglo biti istina, pristupi/koncepti koji se odnose na finansiranje entiteta mogli bi kreirati različite strategije, samo je važno da neslaganja o nadležnostima ne blokiraju provođenje tih politika. Dobro funkcioniranje SAD-a, usprkos dubokoj decentraliziranosti te zemlje, svjedoči da nije decentralizacija sama po sebi ono što paralizira sistem odlučivanja, nego je to konfuzija o nivoima nadležnosti. Pluralitet ekonomije bi se mogao čak postaviti/primijeniti za zajedničku korist ukoliko se transnacionalne veze uspiju iskoristiti za promoviranje ekonomske saradnje između Bosne i Hercegovine i Hrvatske, Srbije i također Turske.

Četvrto, usprkos tome što je osnovna struktura zasnovana na entitetima, administrativni sektori koji trpe logističke probleme (uzrokovane nezgodnim oblikom Republike Srpske) mogli bi razviti saradnju između entiteta i mnogi veliki problemi administrativne paralize i logistike pružanja javnih usluga mogli bi se riješiti. Iskustva i reciproci-

152 Kao što je objašnjeno u Uvodu, naše korištenje riječi nacija razlikuje se od standardnog korištenja te riječi u Bosni i Hercegovini. Nacija se odnosi na narod jedne zemlje, dok obični nacionalizam (za razliku od etnonacionalizma) referira na osjećanje naglašavanja jedinstva svih građana Bosne i Hercegovine.

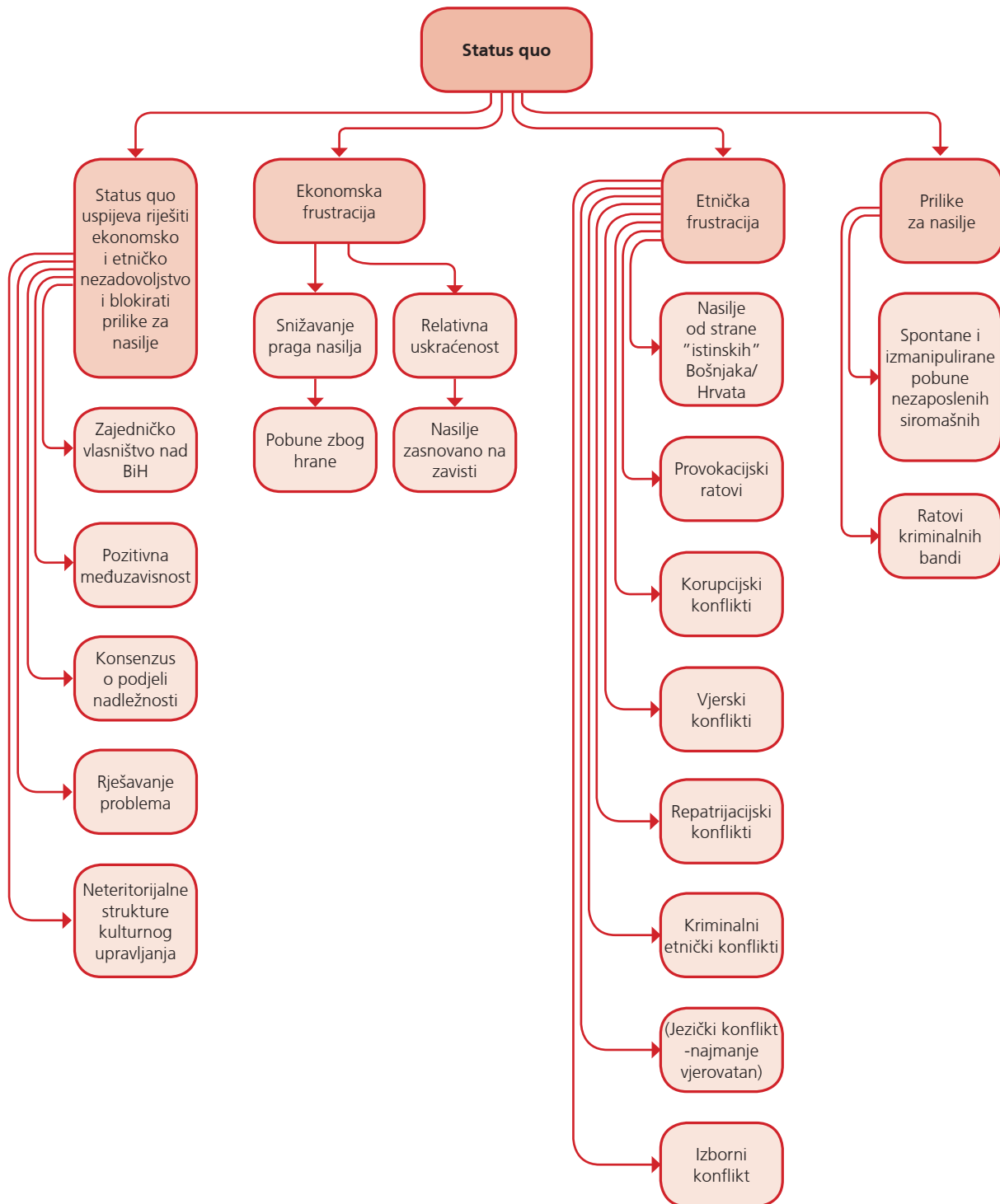
153 McCarter, Willie 2008. "Economics of peace making: the case of The International Fund for Ireland", 93-99, in Kivimaki, ed., *Lessons of Peace Processes*. Special Edition of Asia Europe Journal, no. 6.

tetno servisiranje nedržavljana u bolničkim centrima u graničnim područjima (Tornio-Haaparanda između Finske i Švedske, ili Malmö-Kopenhagen, između Švedske i Danske, naprimjer) svjedoči da funkcionalna saradnja može biti uspješna čak i preko državne granice. Prema tome, funkcionalna saradnja između općina Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine ne bi smjela biti nemoguća (a da se ne spominje korist koju bi ovo moglo imati u smislu jačanja međuetničkog povjerenja). Ovo se već dešava u manjem obimu i u ograničenim aspektima, kao što je transport u Sarajevu: Sarajevo se većim dijelom nalazi u Federaciji, dok je Istočno Sarajevo u Republici Srpskoj. Uspješna saradnja dvaju načelnika im je čak donijela Nagradu mira (intervju s bošnjačkim političarom iz SDP-a u Sarajevu, 26. juna 2011). Međutim, čini se da je ovo prije izuzetak nego pravilo pošto sagovornici u drugom gradu koji je podijeljen između dvaju entiteta, Doboju, smatraju podjelu značajnom, neprirodnom preprekom u njihovim životima (razgovori s Bošnjakom i Srbinom u Doboju, 23. juna 2011). **Mali koraci u rješavanju problema** bi vjerovatno činili glavni nenasilni put ukoliko Bosna i Hercegovina zadrži postojeći ustavni ustroj.

I na kraju, ako kontradikcije između grupnih prava i historijske pravde iziskuju miješanje stanovništva u entitetima (repatrijacija ljudi koji su morali napustiti domove tokom rata), to bi se moglo učiniti manje prijetećim za

etničke Srbe ako postojanje bosanskih Srba nije zasnovano isključivo na srpskoj teritoriji. Umjesto toga, etničko postojanje u Bosni i Hercegovini bi se također moglo uspostaviti kroz **neteritorijalne strukture upravljanja kulturom**, etničke grupe bi mogle postojati i ako su međusobno pomiješane. Sami parlamenti u nordijskim zemljama za etničke Laponce i belgijske ustavne odredbe o neteritorijalnim kulturnim skupštinama predstavljaju opcije koje nisu razmatrane u političkoj debati u Bosni i Hercegovini. Ako etničke grupe mogu ostvarivati neteritorijalnu etničku autonomiju i odlučivati o svojim kulturnim pitanjima unutar vlastite grupe a da pritom ne moraju imati kontrolu nad područjem koje bi bilo isključivo njihovo, kontradikcija između prava grupe i historijske pravde bi se smanjila čak i u kontekstu onoga što bi u suštini predstavljalo status quo. Etnička pripadnost u Bosni i Hercegovini se dijelom povezuje s određenom teritorijom i ne bi bilo realno pretpostaviti da će ta povezanost nestati u skorijoj budućnosti. A ipak, sve etničke grupe su morale pristati na kompromis u odnosu na tu povezanost time što su dopustile drugim etničkim grupama da se nasele na teritorijama koje smatraju svojim. Ovaj kompromis je bio i bit će potreban za historijsku pravdu, i stoga bi imalo smisla učiniti ga što lakšim. Zato scenarij u kojem je dio teritorijalne etničke autonomije pretvoren u neteritorijalnu etničku autonomiju treba smatrati jednom od opcija u općoj kategoriji scenarija status quo.

Ilustracija 4.2. Sažetak scenarija status quo

4.2 Raspad

U odnosu na pitanje etničke autonomije, i status quo i dezintegracija su na istoj strani političke imaginacije u smislu da ova dva scenarija naglašavaju značaj etničkoga. Ipak, kad se radi o neposrednom potencijalu za konflikt, status quo i dezintegracija se nalaze na suprotnim krajevima političkog spektra. Dok status quo zadovoljava neposredne minimalne interese mogućih strana u sukobu, dezintegracija ne bi zadovoljila osnovne interese zagovornika jedinstvene države niti interese bošnjačkih ili hrvatskih etnonacionalista. Ona ne nudi jedinstvenu državu i ne bi ispravila posljedice etničkog čišćenja tokom bosanskog rata.

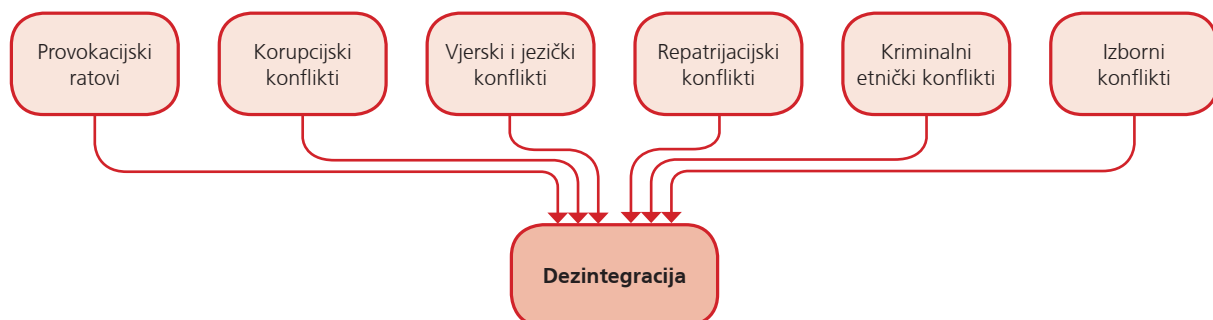
Dezintegracija bi najvjerojatnije bila posljedica nezadovoljstva i konflikta nakon kolapsa statusa quo. Pokretačka snaga koja bi mogla potaći dezintegraciju je nefunkcionalna struktura državne administracije i kontinuirana blokada u vezi s pitanjima državnog nivoa, kao i želja za etničkom autonomijom. Ipak, pošto je dezintegracija predviđena isključivo po etničkim linijama, čini se vjerovatnim da bi mogla biti samo rezultat etničkih konflikata nakon statusa quo. Prilike za nasilje bi mogle dovesti do propasti države i kriminalne anarhije u zemlji, što se također naziva "somalizacijom"¹⁵⁴, dok bi ratovi potaknuti ekonomskom frustracijom vjerovatno doveli do funkci-

onalnijih i manje etnički orijentiranih rješenja. Stoga se alternativa isprepletenih i istovremenih puteva ka dezintegraciji može vidjeti na ilustraciji 4.3.

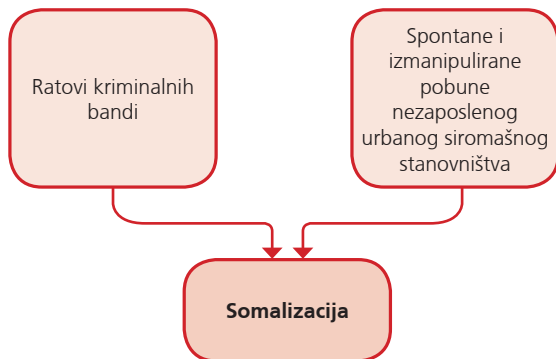
Jasno je da je politička imaginacija učesnika na radionici scenarija bila ograničena metodološkim okvirom, i grupa je propustila razmotriti barem jednu ozbiljnu opciju. Dezintegracija se ne mora dogoditi kao svjesna odluka i reakcija na probleme koji postoje u statusu quo. Ona se također može desiti kao kumulativni proces koji uzrokuje postojanje prilika za kriminalno djelovanje koje nudi nefunkcionalan sistem upravljanja i povećano oslanjanje na vanjsko upravljanje zemljom. Pitanje sigurnosti koje je uzrokovalo međunarodno prisustvo može potaći oportunizmom motiviranu neodgovornost među političarima i poslovnom elitom zemlje. Na kraju ovog puta nalazi se *de facto* dezintegracija političkog sistema na nivou države. Ovakva bi se situacija mogla karakterizirati ako postoje zakoni i ustav, ali su irelevantni i ne primjenjuju se. Ovaj fenomen se naziva kolaps države, ili neuspjeh države, a otkako se u svom najčistijem i najekstremnijem obliku izrazio 1990. godine u Somaliji ovaj scenarij se može nazivati i "somalizacijom". Ovakva dezintegracija mogla bi značiti i nestanak svakog upravljanja na nivou države, a ne samo preuzimanje uloge države od entiteta. Ilustracija 4.4 rezimira put ka takvom scenariju. Konfliktnim potencijalom takvog scenarija pozabavit ćemo se nakon što razmotrimo konfliktne potencijale etničke dezintegracije Bosne i Hercegovine.

154 Termin "somalizacija" u međuvremenu također koriste zvaničnici UN-a, naprimjer UN Radio 2009. Zvaničnik UN-a upozorava na "somalizaciju" Istočnog Čada, 12. novembra 2009, <http://www.unmultimedia.org/radio/english/detail/85666.html> (preuzeto 12. decembra 2011). Sada se često koristi pri analizama situacija u Jemenu i Libiji.

Ilustracija 4.3. Put ka dezintegraciji

Ilustracija 4.4. Put ka somalizaciji

4.2.1 Dezintegracija i potencijal za mir i konflikt

Dezintegracija je zamišljena na radionicama scenarija kao rezultat konflikta do kojeg dolazi nakon što Republika Srpska proglasi nezavisnost. Zanimljivo je da je isti scenarij predviđen i u kontekstu "patronaža međunarodne zajednice u sprečavanju nasilnog konflikta". Prema zaključcima radionica scenarija "Ove nove zemlje [će se fokusirati] na unutrašnje strukturalne promjene na putu prema integraciji s EU-om. Ekonomije u novonastalim zemljama se razvijaju zahvaljujući dotoku stranih direktnih ulaganja i međunarodne pomoći." Iako je raspad zamišljen kao nešto što zemlju dijeli na tri etnička dijela, može se zamisliti i kao nešto što prosto konsolidira uloge postojećih entiteta i kantona kao nezavisnih država. Nasilje koje nastaje kao posljedica raspada može se zamisliti i između Bošnjaka i Hrvata s jedne strane i separatističkih Srba s druge, kao i između Hrvata koji traže izdvajanje od ostatka Bosne i Hercegovine i Bošnjaka. I dok se ovo prvo smatra mogućim, hrvatski napori se još ne smatraju dovoljno ozbiljnim da bi ugrozili mir. Ipak, Hrvatski narodni sabor su u aprilu 2011. oživjeli uglavnom HDZ i HDZ 1990, i njegov glavni zahtjev je reforma Ustava koja će omogućiti opciju uspostave trećeg entiteta s hrvatskom većinom. Iako se čini da ova ideja ne uživa široku podršku javnosti¹⁵⁵, Visoki predstavnik je u svom posljednjem izvještaju UN-u istakao zabrinutost "za rizik da će se na kraju pojaviti paralelne upravljačke strukture".¹⁵⁶

155 Ipsos 2010.

156 Četrdeseti izvještaj Visokog predstavnika (Fortieth Report of the High Representative) (...), 2011. 9.

Scenarij dezintegracije se može sagledati samo u kontekstu nezadovoljstva statusom quo. Dezintegracija nacije se može odvijati nasilnim i nenasilnim putem. Jedan broj separatističkih ratova u Sjevernoj Irskoj (UK), Baskiji (Španija), Kosovu (Srbija), Abhaziji i Južnoj Osetiji (Gruzija), Istočnom Pakistanu (Bangladeš), Nagalandu (Indija i Mijanmar), Karenu i Kachinu (Burma/Mijanmar), Patani (Tajland), Acehu i Papui (Indonezija), Mindanau (Filipini), Tibetu i Xinjanu (Kina), Eritreji (Etiopija), Zapadnoj Sahari (Maroko), da nabrojimo samo neke, jasno ukazuju na rizik koji sa sobom nosi dezintegracija nacije. Međutim, mirni raspad Čehoslovačke, dezintegracija Sovjetskog saveza, koja je prošla relativno bez krvi, i dalekosežni aranžmani autonomije u mnogim drugim područjima (npr. Lland, Aceh i Grenland) pokazuju da jedinstvo ne mora uvijek biti uvjet za mir.¹⁵⁷ Tvrditi (s kredibilitetom) da bi izdvajanje Republike Srpske neophodno značilo nasilje stvara očekivanje koje bi dodatno otežalo mirni raspad, više nego što bi to moralo biti. To bi pomoglo konstrukciji društvene realnosti u kojoj se raspad zaista i ne može odvijati mirnim putem. Percepcija da raspad mora biti nasilan stvara realnost u kojoj predviđanja konflikta, ukoliko dođe do separacije RS-a od Bosne i Hercegovine, posljedično onemogućuje spremnost prihvatanja odvajanja RS-a od Bosne i Hercegovine, a pošto ta spremnost predstavlja uvjet za mirnu separaciju "naturalizacija" povezanosti nasilja i raspada će u društvu izgraditi realnost nasilne dezintegracije.

Glavna snaga mira u etničkoj dezintegraciji, koju su zamislili učesnici na radionicama scenarija, kao i u većini naših intervjuja u Bosni i Hercegovini, jest međunarodna zajednica u različitim svojim reinkarnacijama.¹⁵⁸ Ovaj temelj bi mogao biti solidan, barem neko vrijeme: pozicija dovoljne moći međunarodne zajednice mogla bi se analitički predvidjeti kao stanje gdje se nijedna strana ne osjeća dovoljno snažnom da bi postavila izazov sporazuma o separaciji.¹⁵⁹ Ipak, dugoročno, morat će se suočiti

157 Ovi primjeri se navode samo s ciljem da pokažu da raspad ne mora uvijek biti nasilan. Ne predstavljaju se ovdje kao primjeri sa usporedivim legitimnim zahtjevima za nezavisnost i autonomiju.

158 Ovo je jedna od karakteristika izvještaja s radionica koja sugerira da se usprkos prisustvu predstavnika Srba na radionici glas Srba ne čuje uvijek u izvještaju o scenarijima. Većina Srba u FES-ovoj anketi (Šolaja, 2010) smatrala je da su rat u Bosni uzrokovali, a ne spriječili, stranci, i da su ulogu NATO-a srpski informatori često smatrali najvažnijom snagom destabilizacije u bivšoj Jugoslaviji. Činjenica da se sada međunarodna zajednica smatra stabilizirajućom snagom čini se ne predstavlja stavove većine Srba, što je također potvrđeno i u našim intervjuima, posebno onima koje smo vodili u Republici Srpskoj.

159 Gochman, Charles 1979. *Studies of International Violence. Five Easy Pieces?*, u: Singer, David, ed., *Explaining War, Selected Papers from the Correlates of War Project*, Sage: London.

s nezadovoljstvima koja proistječu od legitimizacije stanja nakon etničkog čišćenja, kao i ambicijama izgradnje zajedničke nacije (ili izgradnja zajedničkog državljanstva) prije nego što etnička dezintegracija može predstavljati mirno rješenje. Ništa od toga neće biti moguće dok ne postane jasno da je dezintegracija neizbježna, pošto je izgradnja zajedničkog građanstva neophodna za sve druge scenarije. Dalje, unatoč dojmu da bi međunarodna zajednica, a posebno EUFOR, djelovala kao garant mira, izvještaj Atlantske inicijative navodi smanjivanje kapaciteta snaga EU-a i citira jednog oficira Oružanih snaga BiH (OSBiH) koji EUFOR naziva "tigrom od papira".¹⁶⁰ Dalje, neki od naših sagovornika izrazili su skepticizam u vezi s ulogom međunarodne zajednice u ovom slučaju: "Međunarodna zajednica ustvari nema snažan ekonomski interes da ovdje spriječi rat. Mi smo tako mala, beznačajna zemlja" (razgovor s bošnjačkim političarom, Sarajevo, 28. juna 2011).

Dezintegracija bi predstavljala ozbiljnu prijetnju nekim identitetima i ta prijetnja bi mogla dovesti do konflikta. S jedne strane, identitet ratnih veterana kao spasitelja zemlje bio bi ugrožen ako se o dezintegraciji bude razgovaralo kao o ozbiljnoj mirnoj opciji. S druge strane, i bošnjački i hrvatski elementi vojske bi mogli reagirati nasiljem ako političari pristanu na nezavisnost Republike Srpske. U prvom slučaju **protesta demobiliziranih boraca** nasilje bi se moglo ograničiti, dok bi u drugom slučaju dimenzija nasilja zavisila od uloge službenih institucija moći. Ustavne postavke definiraju vojsku kao jedinstvenu i otežavaju upotrebu vojnih snaga zemlje protiv pobunjeničkog, separatističkog entiteta. Ipak, može se zamisliti da bi se dijelovi vojske mogli nasilno opirati dezintegraciji zemlje. Usprkos uspješnoj reformi, koju su naši sagovornici pozdravili (npr. razgovor s hrvatskim etnonacionalističkim političarom, Mostar, 29. juna 2011, i srpskim oficijem u Armiji BiH, Sarajevo, 26. juna 2011), kao i međunarodna zajednica, regimentalni sistem vojske i percipirane nepravde kad se radi o promoviranju vojske ostavljaju prostora za sumnju da li bi vojska djelovala jedinstveno u slučaju raspada. U suprotnom, separatizam Republike Srpske bi se mogao rješavati upotrebom policije (rat uzrokovan podjelom u vojsci). U slučajevima gdje se mogu mobilizirati organizirane i dobro finansirane zvanične institucije prinude magnituda konflikta bi mogla biti mnogo veća nego u drugim slučajevima protesta demobiliziranih boraca. Bilo kakvo nasilje šireg obima

koje obuhvati cijelu zemlju vjerovatno će pokrenuti nasilje nad mekim simboličnim metama.¹⁶¹ Srpske manjine u Federaciji, kao i nesrpske manjine u Republici Srpskoj, predstavljale bi očiglednu žrtvu pošto bi se na lokalnom nivou smatrale neprijetećim predstavnicima inače prijetjećeg neprijatelja. Mete ovih **konflikta raseljenja** mogu biti povratničke manjine, manjinski političari, ili manjinski kandidati za političke položaje itd. Prema tome, "ciljani konflikti raseljenja" mogu imati oblik koji je dosta sličan obliku koji bi se mogao desiti u kontekstu statusa quo.

Raspad bi također predstavljao prijetnju identitetu Bošnjaka i Hrvata kao žrtava u bosanskom ratu. Za žrtve bosanskog rata mirno razdvajanje Federacije i Republike Srpske iziskivalo bi prihvaćanje i priznavanje nasilnog etničkog čišćenja i etničke separacije mješovitih područja u Bosni i Hercegovini. Pod tim uvjetima ne samo bošnjačko nego i hrvatsko stanovništvo ne bi lako prihvatilo dezintegraciju. Prema predviđanjima na radionicama scenarija čak i sporazum o separaciji na najvišem nivou triju etničkih grupa doveo bi do situacije gdje bi se dio bošnjačkog stanovništva suprotstavio sporazumu o raspadu i izrazio svoje razočarenje nasilnim djelima. Kao posljedica toga, konsenzus radionica scenarija bio bi da je mala vjerovatnoća da se ovaj scenarij ostvari bez prolijevanja krvi. Osim što bi dodatno motivirao već spomenute vrste konflikta, sjena bosanskog rata iz 1990-ih bi mogla potpaliti **retribucijske konflikte**, gdje bi bošnjački etnonacionalisti za metu uzeli srpske "počinitelje" u pokušaju da poreknu pobjedu koju bi predstavljala nezavisnost Republike Srpske. Može se zamisliti da se dešavaju retribucijski konflikti i kao posljedica percipiranih nepravdi u raspodjeli bogatstva i naslijeđa Bosne i Hercegovine u procesu raspada. Ovakvo bi se nasilje najvjerovatnije desilo u područjima Republike Srpske oko kojih se vode najžešći sporovi između Bošnjaka i Srba.

Više intervjua koji su obavljani za potrebe ove studije otkrivaju da bi dvije gore spomenute grupe, demobilizirani borci i branitelji bošnjačkih i hrvatskih žrtava, bile te koje bi se nasiljem suprotstavile separaciji Republike Srpske. Dezintegracija bi postavila ove grupe nasuprot srpskih etnonacionalističkih separatista u nasilnom sukobu kao posljedica političke odluke (Republike Srpske) da se separira.

Još jedno važno pitanje koje treba uzeti u obzir je Konačna odluka o Distriktu Brčko: ova odluka još nije do-

160 Azinović, Bassuener & Weber 2011. 71.

161 Horowitz, Donald L. 2001. *The Deadly Ethnic Riot*, University of California Press.

nesena, i oba entiteta smatraju da imaju pravo na ovo područje (ili barem neke njegove dijelove). U slučaju da se ovo pitanje ne mogne riješiti prije mogućeg raspada, Brčko bi se moglo pojaviti kao jedno od najkritičnijih područja borbi. Njegovu potencijalnu nestabilnost je također nedavno istakao i visoki predstavnik u *Četrdesetom izvještaju generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija (Fortieth Report to the Secretary-General of the United Nations.)*¹⁶²

Mirni i nasilni scenariji koje bi donijela etnička verzija dezintegracije rezimirani su na ilustraciji 4.5.

4.2.2 Somalizacija i potencijal za mir i konflikt

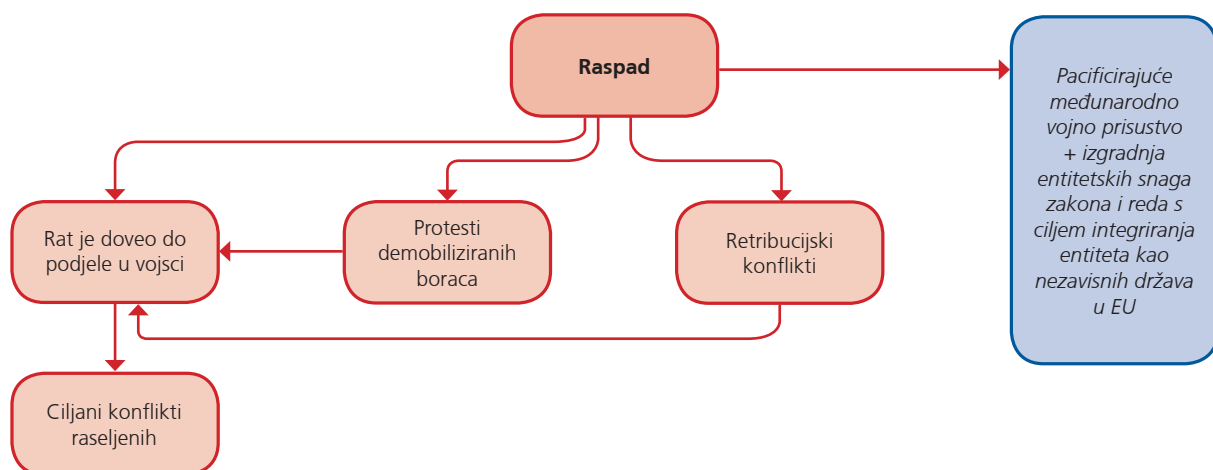
Kriminalizacija privrede i političkog sistema u Bosni i Hercegovini mogla bi dovesti do somalizacije zemlje, što bi efektivno bilo posljedica pogoršanja alarmantnijih aspekata statusa quo. **Daljnja kriminalizacija politike i ekonomije i eskalacija pobune nezaposlenog urbanog siromašnog stanovništva** stoga su također karakteristike posljedica somalizacije. Pobunjeno urbano siromašno stanovništvo bi se pod tutorstvom kriminalnih političara, skupa s nasilnim eksploatatorima kriminalne ekonomije, moglo razviti u klasu ratnih poduzetnika čiji identitet i prihod zavise od nastavka somalizacije. Neki od ratnih poduzetnika mogli bi izroniti iz privatnih sigurnosnih firmi. Iako je njihovo poslovanje regulirano

zakonom, ne može se poreći da mnoge od njih još čine demobilizirani borci i bivši pripadnici policije ili vojske, što implicira da je njihova povezanost s jednom ili drugom stranom snažna. Ovi ratni poduzetnici bi onda postali faktor¹⁶³ koji aktivno sabotira svaki napor da se razvije vladavina zakona.

Još jedna zabrinjavajuća činjenica je količina i dostupnost naoružanja i municije koja još uvijek postoji u Bosni i Hercegovini. Iako i političari i međunarodna zajednica proces razoružanja smatraju uspješnim, neki od naših sagovornika su izrazili sumnju u to. "Još uvijek je oko nas puno oružja. Nismo sve vratili. Imali smo u jednom trenutku milion naoružanih ljudi. Pištolj se može kupiti za 200 eura" (intervju s bošnjačkim političarom iz SDP-a, Sarajevo, 28. juna 2011). I drugi izvještaji potvrđuju ove sumnje.¹⁶⁴

Miran izlazak iz somalizacije uključuje **međunarodnu zajednicu**, ali ne u ulozi trajnog garanta sigurnosti, nego kao **facilitatora vlasništva i veće lokalne odgovornosti za zakonitost i red**. Kako se moglo naučiti na primjeru Somalije, legitimna vladavina zakona se ne može graditi izvana (Kivimäki 2001). Ipak, međunarodna zajednica može pomoći u stvaranju lokalnih struktura upravljanja. U zemlji gdje je državni nivo upravljanja najviše osporavan (Somalija i Bosna i Hercegovina) izgradnja struktura upravljanja bi također mogla početi od nižih nivoa upravljanja (**džepovi dobrog upravljanja**). Kao i u

Ilustracija 4.5. Put ka miru i konfliktu zbog etničke disolucije

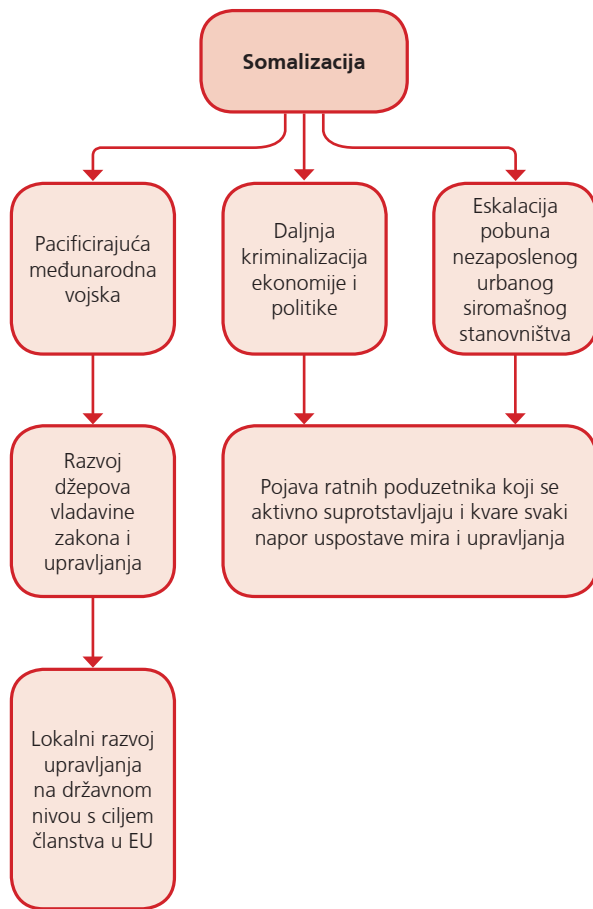

162 Fortieth Report of the High Representative (...) 2011. 5.

163 Stedman 1997.

164 Naprimjer, Azinović, Bassuener & Weber 2011.

Ilustracija 4.6. Put ka miru i konfliktu zbog somalizacije

slučaju etničke dezintegracije, gradnja upravljanja na državnom nivou bila bi najbolje prihvaćena u novoj državi (jednoj ili tri) ako se razvija sa EU integracijama na umu.

4.3 Funkcionalna decentralizirana država

Scenarij funkcionalne decentralizacije zasniva se na decentraliziranoj vlasti, ali vlasti koja se razlikuje od postojećeg koncepta decentralizacije jer se radi o sistemu koji žrtvuje etničku autonomiju u korist funkcionalnosti regionalnog upravljanja i koji odražava društveno-ekonomske potrebe. Prema ovom modelu administrativne jedinice ne slijede etničke granice kad god to otežava pružanje osnovnih usluga. Etničke podjele su i dalje priznate, ali u usporedbi sa statusom quo svoju centralnu ulogu prepuštaju načelu funkcionalnosti. Umjesto etničke logike, koja je sama sebi dovoljna, funkcionalna

uprava gleda na kratku udaljenost i određuje veličinu administrativnih jedinica koje nude optimalno pružanje javnih usluga. Prema definiciji projektnog scenarija za ovaj scenarij, "Bosna i Hercegovina je funkcionalna država i članica Evropske unije. Centralizirani politički sistem koji je uspostavljen nakon nasilnog konflikta i kasnije međunarodne vojne intervencije omogućio je pojednostavljenje procesa odlučivanja, što je dovelo do političkih, ekonomskih i pravosudnih reformi. Propisi o ljudskim pravima se implementiraju, ekonomija kreće na bolje, smanjuje se stopa nezaposlenosti i raste socijalna kohezija". Iako funkcionalni decentralizam neće u potpunosti ukloniti ustavni primat etničkoga, on predstavlja značajan korak u tom pravcu. Stoga, u situaciji u kojoj je etnički primat bio glavni interes srpske manjine u Bosni i Hercegovini¹⁶⁵ logično je pretpostaviti da bi dešavanja koja se udaljavaju od tog principa uznemirila srpsku manjinu, ali ne i bošnjačke ili hrvatske etnonacionaliste (kao u prethodnom scenariju).

Anketa koju je proveo Ipsos 2010. pokazuje da je nezadovoljstvo većine ustavnim poretkom koji se zasniva na skoro nezavisnim entitetima dijelom motivirano logističkim problemima. Činjenica da se Republika Srpska proteže oko Federacije čini pružanje usluga skupim i logistički neefikasnim. Pružanje entitetski zasnovanih centraliziranih usluga zdravstva, vodosnabdijevanja, administrativnih i drugih usluga iz Banje Luke, naprimjer, znatno otežava građanima, recimo, Trebinja, na najjužnijem dijelu entiteta, da koriste te usluge. Za stanovnike južnog dijela Republike Srpske bi s logističkog aspekta bilo zgodnije da koriste usluge koje su centralizirane u Sarajevu ili Mostaru, koji im je najbliži. Ako je autonomija kreirana s ciljem ostvarivanja maksimalne efikasnosti, granice administrativnih jedinica bi se povlačile na način koji osigurava optimalnost u pružanju usluga, a ne prema etničkoj pripadnosti stanovništva.

Još jedan privlačan aspekt funkcionalne decentralizacije je činjenica da se ona zasniva na funkcionalnom pružanju usluga. Time bi se izbjeglo percipirano sabotiranje odlučivanja na centralnom nivou od entiteta, posebno Republike Srpske. Činjenica da sistem decentralizacije koji se zasniva na entitetima glavnu opoziciju ima u Federaciji pokazuje da je paraliza centralne uprave glavni razlog za pozivanje na funkcionalan sistem decentralizacije. Stanovnici Republike Srpske su najveći gubitnici kad se radi

¹⁶⁵ Ipsos 2010.

o logističkim problemima koji su vezani za entitetski zasnovanu decentralizaciju, a ipak upravo oni snažno podržavaju svoj entitet. Stoga glavna privlačnost funkcionalnog sistema, mora biti vezana za administrativnu paralizu na nivou države. Intervjui obavljani za ovu studiju, kao i zaključci Međunarodne krizne grupe (*International Crisis Group – ICG*) (2010) o najvećim percipiranim izazovima političkog sistema govore u prilog ovoj pretpostavci. Anketna Ipsosa pokazuje da je nivo nezadovoljstva paralizom državne administracije visok, posebno u Federaciji. Ta se paraliza u velikoj mjeri smatra razlogom glavnih ekonomskih i političkih problema. Funkcionalne administrativne jedinice ne bi imale razloga da se protive centralnoj državi na način na koji entiteti podrivaju centralnu državu u statusu quo da bi naglasili relevantnost etničkih podjela u politici. Funkcionalne administrativne jedinice bi štitele individualna prava pripadnika etničkih manjina, kao i kolektivna etnička prava, ali etnička pripadnost više ne bi predstavljala jedinu osnovu političkog sistema. U funkcionalnoj decentralizaciji upravljanje se prvenstveno optimizira za funkcionalnu efikasnost, dok etničke podjele zauzimaju sekundarno mjesto u ovom scenariju.

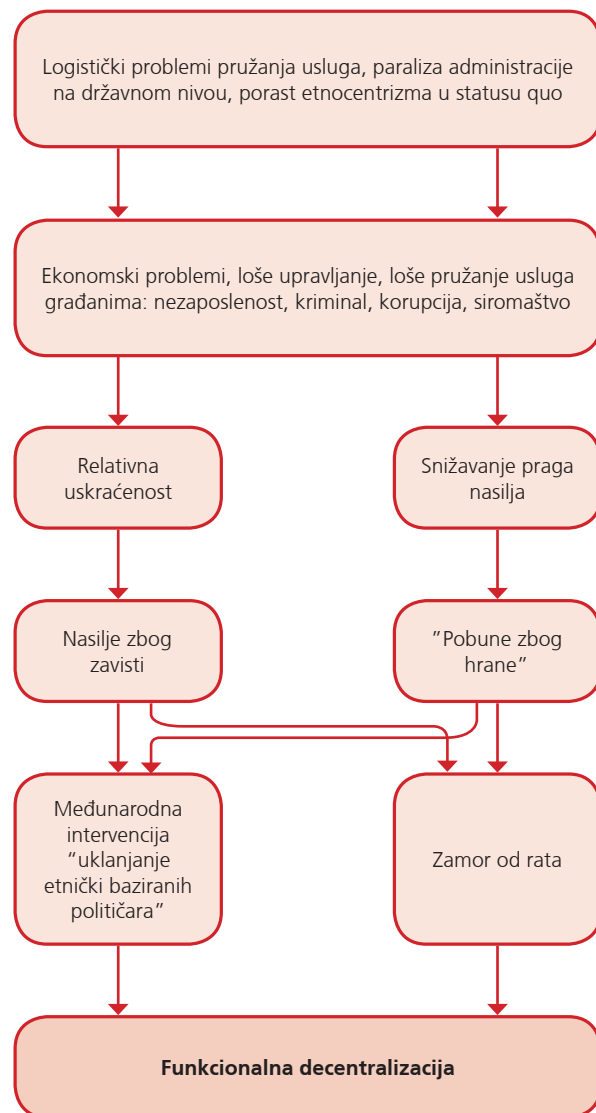
Funkcionalna administrativna područja ne bi reproducirala etničke podjele u političkim procesima na način kako to čini sadašnji ustav. Dok se status quo zasniva na konsocijacijskim konceptima demokratije,¹⁶⁶ funkcionalna decentralizacija predstavlja korak prema jednom više integrativnom modelu (Horowitz 1995). Ako etnička pripadnost nekog političara nije ustavno relevantna (što je slučaj u sadašnjem sistemu), ljudi bi mogli definirati svoje kolektivne identitete bez da im ih nameće politički sistem.¹⁶⁷ Međutim, čini se da je ovo prenategnuta ideja za današnju BiH, gdje se kolektivni identiteti realiziraju kroz etničko, i sve što je drugačije dovodi do paralize i sporova, što se moglo vidjeti na skorašnjem primjeru kada su se Hrvati nakon izbora 2010. godine osjetili obespravljenima (i prevarenima) od SDP-a, multietničke stranke koja čini se ima bošnjačku većinu.

Politički sistem statusa quo daje loše rezultate zbog logističkih problema, paralize državnog nivoa i samoreproduktivnog ustavnog etničkog plemenskog ustrojstva. Nezaposlenost, kriminal, korupcija i siromaštvo su najveći problemi koji se najčešće spominju.¹⁶⁸ Ovi problemi

usmjeravaju sistem u pravcu funkcionalizma. Ipak, pošto ta funkcionalizacija iziskuje smanjivanje etničke autonomije (čak i kada je etnička autonomija i dalje sekundarna determinanta političkog sistema), tranzicija će morati ići protiv želja većine Srba, koji smatraju postojeći nivo etničke autonomije minimalno prihvatljivim. Prema tome, projektni scenarij pretpostavlja da ova promjena podrazumijeva dvije glavne stvari: značajan zamor od konflikta i međunarodnu intervenciju.

Put ka funkcionalnoj decentralizaciji sažet je na ilustraciji 4.7.

Ilustracija 4.7. Put ka funkcionalnoj decentralizaciji

166 Lijphart 1977.

167 Suljagić 2011.

168 Ipsos 2010.

4.3.1 Potencijal za konflikt u transformaciji ka funkcionalnijem modelu decentralizacije

Funkcionalna decentralizacija bi značila kompromitiranje sadašnjeg načela etničke autonomije triju glavnih etničkih grupa. U svjetlu činjenice da se političke preferencije stanovnika Republike Srpske u odnosu na veliki broj pitanja razlikuju od preferencija drugih grupa, ukidanje etničke autonomije bi značilo rizik od pojave situacije u kojoj će srpsko stanovništvo biti u trajnoj manjini i položaju opozicije u područjima gdje funkcionalne potrebe iziskuju odstupanje od načela etničkih administrativnih regija. Anketa agencije Ipsos 2010. pokazuje da kako sada stoje stvari, posebno u Republici Srpskoj, ovakva odstupanja nisu realna. Prema anketi 46 posto stanovnika Republike Srpske smatra da se ovlasti entiteta koji se zasniva na etničkom principu trebaju zadržati kao u statusu quo, dok 26 posto smatra da etnička autonomija treba biti dodatno osnažena i da Republika Srpska treba biti nezavisna. Očuvanje Republike Srpske se u razgovorima često spominjalo kao primarni politički cilj velikog broja sagovornika Srba.¹⁶⁹ Zanimljivo je spomenuti da je u anketi Ipsosa stanovništvo Republike Srpske odražavalo viziju svojih etnonacionalističkih političara, dok hrvatsko stanovništvo u FBiH, čini se, ne reflektira etnonacionalističku liniju svojih stranačkih lidera.¹⁷⁰

U projektnom scenariju funkcionalna autonomija je zamišljena kao rezultat velikog šoka zbog konflikta, kao i međunarodne intervencije kojom se "suprotstavlja etničkim političarima" (i u slučaju RS-a također trenutnoj volji njenog stanovništva) u korist nacije (u smislu države). Stoga je čak i zamišljeni prelazak na funkcionalni decentralizam nasilan: "Nacionalistička retorika, šovinizam i mržnja koju hrani diskurs političkih stranaka i medija u zemlji pokrenuli su nasumične akte međuetničkog nasilja osmišljenog da skrene pažnju od pogoršanog ekonomskog stanja, nepostojanja razvojnih strategija, ogromne nezaposlenosti. [...] Nezadovoljstvo naroda se iskazuje kroz jačanje protivljenja vladajućim etnonacionalističkim oligarhijama koje su optužene da su zamaskirale grozne ekonomske i socijalne uvjete potpirivanjem etničkog konflikta." Većina sagovornika u intervjuima ne očekuje

169 Šolaja 2008.

170 Pitanje u anketi Šolaja 2008 je: "Koja teza najbolje predstavlja vaš stav prema pitanju teritorijalne strukture Bosne i Hercegovine?"(42). Moglo bi se nagađati da bi stanovništvo RS-a, pošto je za njih entitet jednak etničkome, željelo zadržati situaciju kakva jest, dok Hrvati u Federaciji ne povezuju stvari na isti način pošto oni svoj entitet "dijele" s Bošnjacima, pa bi glasali protiv te teze.

nasilne epizode većeg obima, ali se boje manjih konflikata. Međutim, ovi sagovornici nisu očekivali ni rat prije bosanskog rata. Kod utvrđivanja mogućih nasilnih scenarija unutar glavnog scenarija funkcionalizirane decentralizacije ne možemo isključiti mogućnost da nasilje manjeg obima dovede do rata. U svakom slučaju, najvjerovatniji mehanizam za pokretanje rata bila bi nekontrolirana eskalacija nekog od tih očekivanih konflikata manjeg obima.

Razvoj u pravcu funkcionaliziranih teritorijalnih jedinica naglasit će postojeći apstraktni spor između onih koji bi željeli jačanje državnog nivoa na štetu entiteta i onih koji bi željeli da entiteti ostanu barem jednako snažni kao što su sada. Ove ustavne pozicije su apstraktne i teško je identificirati osobe koje ih zastupaju (osim činjenice da se pretpostavlja da većina Bošnjaka podržava prvu, dok većina etničkih Srba podržava drugu poziciju). Prema tome, ovaj apstraktni spor neće sam po sebi potaći nasilje. Da bi se predvidio opasan razvoj događaja, mora se biti u stanju identificirati događaje koji predstavljaju primjer tih sporova i koji stavljaju njihove zagovornike na konkretniji način. Na osnovu iskustava iz historije Bosne i Hercegovine i iz konflikta lako je vidjeti da bi barem sljedeći incidenti i prakse mogli postati konkretne prezentacije ključnog spora oko entitetskih ovlasti:

- Repatrijacija Bošnjaka u Republiku Srpsku (**repatrijacijski konflikti**),
- Sporovi (**konflikti oko zapošljavanja**) oko konkretnih mogućnosti za zapošljavanje regionalnih manjinskih kandidata (Srba u Federaciji, a posebno Bošnjaka i Hrvata u Republici Srpskoj¹⁷¹);
- Sporovi oko međuentitetskog kriminala (**kriminalni konflikti**);
- Sporovi oko prava na vjerske rituale koje pripadnici drugih vjerskih grupa smatraju uznemirujućim (**vjerski konflikti**);
- **Incidenti visoke politike zbog:**
 - promjene granica entiteta kako bi bile funkcionalnije;

171 U situaciji status quo kandidati manjina ne mogu biti izabrani ili imenovani bez odobrenja većine. Hoće li u funkcionalnoj decentralizaciji ovo biti moguće bez odobrenja većine zavisi od toga koliko daleko će se doći s funkcionalnom decentralizacijom i deetnizacijom. Međutim, pojedini pripadnici većine bi ipak mogli biti nezadovoljni ustupcima učinjenim prema manjinama, čak i ako su prihvaćeni od većine stanovništva, kao što možemo vidjeti u nasilju nad povratnicima, naprimjer. Čak i ako većina stanovništva prihvaća određene ustupke prema povratnicima, ipak može biti "istinskih pripadnika domaćeg stanovništva" koji će se nasiljem opirati tim ustupcima.

- odluka Republike Srpske da proglašenjem nezavisnosti vrati proces uspostave funkcionalnije države; ili
- vanjskopolitičkih odluka s kojima se entiteti ne slažu (npr. o članstvu u NATO-u).

Ovo poglavlje daje kratku analizu svakog od ovih konkretnih spornih procesa i nastoji razviti alternativne puteve koji opisuju moguća dešavanja koja mogu uzeti i mirni i konfliktni pravac.

*Kretanja u pravcu funkcionalne decentralizacije predstavljat će udaljšavanje od etnički zasnovane teritorijalne autonomije. Ako se promijeni ustavni poredak funkcionaliziranjem političkog sistema i oslabi moć veta etničkih grupa (ovo mora biti jedna od glavnih ideja funkcionalnog poretka koji ne uzrokuje administrativnu paralizu), moć Srba možda neće biti dovoljna da spriječi pritisak centralne vlasti da se izvrši **repatrijacija** najveće etničke grupe, Bošnjaka, u područja gdje u poslijeratnom periodu dominiraju Srbi. Ova promjena bi se vjerovatno dočekala sa osjećajem egzistencijalne prijetnje. Pošto se povratnici u Republiku Srpsku vide kao konkretni predstavnici integrirajuće moći države koja predstavlja prijetnju (usprkos tome što se zvaničnici drže teksta da su oni dobrodošli), i pošto oni predstavljaju malu lokalnu manjinu, ultra-etnonacionalistički Srbi bi se našli u iskušenju da napadnu snažnu i prijeteću državu tako što će ugroziti lakše mete – povratničke zajednice.¹⁷² Ovakvi napadi su bili česti neposredno nakon rata u BiH, ali su sada postali vrlo neuobičajeni, uglavnom zbog uspješnog provođenja zakona i malog broja povratnika. Još uvijek postoji 113.000 interno raseljenih Bošnjaka, od kojih oko 8.000 živi u kolektivnim centrima.¹⁷³ Međutim, diskriminacija protiv povratnika je vrlo česta. U isto vrijeme/i ipak, pomak ka funkcionalnoj decentralizaciji značio bi radikalnu promjenu koja bi predstavljala prijetnju fundamentalnim premisama srpskog političkog promišljanja. Prema tome, ne bi bilo nemoguće da u ovom kontekstu dođe do slabljenja policijske zaštite povratnika i da osnaži gnjev prema njima.*

Pošto uzimanje za metu bespomoćne populacije povratnika koja se vraća nakon etničkog čišćenja rezonira sa

172 Ovaj izbor mete bio bi u skladu s Horowitzem, 2001. Meta mora predstavljati neprijatelja kojega se boje (centralističku državu), ali ona mora biti konkretna i manje prijeteća, tako da nasilje prema toj konkretnoj meti može prenijeti istu poruku kao i napad na apstraktnijeg neprijatelja od kojeg postoji strah, osim što ta operacija ne bi bila tako zastrašujuća.

173 Vidjeti: www.cesi.fpn.unsa.ba (preuzeto 1. februara 2012).

iskustvima rata u BiH, na nasilje protiv povratnika odgovorit će borbeni zagovornici “jedne nacije”, vjerski fanatici, demobilizirani borci ili bošnjačke/(hrvatske) jedinice nacionalnih odbrambenih snaga. U zavisnosti od toga koliko hrabrosti i moći se mogne mobilizirati za protunapad, meta mogu biti ili direktno isti ljudi, odnosno zajednice koje su bile odgovorne za inicijalno nasilje, ili nevine manjine koje pripadaju istoj zajednici kao i prvi agresor, ali koji žive u drugom entitetu. Napadi na Srbe u Federaciji bi potom mogli dovesti do novih napada na nesrbe u Republici Srpskoj, i nasilje bi potom moglo horizontalno eskalirati na sporna granična područja Federacije i Republike Srpske. Činjenica da su vojne snage zemlje sada integrirane u jedinstvenu snagu potencijalno bi mogla u početku smanjiti intenzitet konflikta, ako do tada vojska uspije biti dovoljno integrirana da spriječi etničke podjele.

Percepcija diskriminacije u **natjecanju za javno vidljiva radna mjesta visokog ranga** mogla bi dovesti do nasilja ako umjesto funkcionalnog izbora (npr. kandidata s boljim obrazovanjem) bude primljen neki kandidat iz etničkih razloga, ili razloga vezanih za članstvo u etničkoj stranci. Ovo je praksa koja se sada primjenjuje, što potvrđuju naši intervjui (npr. sa Srbinom u Banjoj Luci, 21. juna 2011, Hrvatom, etnonacionalistom, u Mostaru, 29. juna 2011. itd.). U suprotnom, ako kandidat iz lokalne većine izgubi mjesto zbog funkcionalno kompetentnijeg kandidata (npr. osobe s višim nivoom obrazovanja), i ovo bi moglo potpaliti nasilje. Odmicanje od etničkih razmatranja prema funkcionalnim razmatranjima (uz moguće ustavne promjene) obuhvatilo bi mnoge konkretne slučajeve gdje funkcionalna i etnička logika utječu na izbor visokih administrativnih zvaničnika. Ovakvi događaji bi se mogli doživjeti kao primjeri općeg trenda smanjenja etničke autonomije, ili kao zastoj na putu ka funkcionalnoj decentralizaciji, i kao takvi smatrati konkretizacijom apstraktnih sporova. U tom slučaju bi bilo lakše identificirati zastupnike ovih dviju logika pošto bi javno podržavali svoje kandidate. U slučaju da kandidat lokalno većinske etničke grupe izgubi od manjinskog kandidata, nasilje bi se moglo usmjeriti prema pobjedničkom kandidatu i one koji ga/je podržavaju. Ako je mjesto popunjeno s etničkim kriterijem na umu, mogla bi se desiti reakcija prema manjinskim kandidatima na drugim natjecanjima za radna mjesta u drugom entitetu, ili bi se frustracija mogla izraziti kao zahtjev za provođenjem kaznenih radnji u ime centralne vlade protiv entiteta koji želi poništiti proces u pravcu funkcionalne decentralizacije. Problem s

elitnim konkursima za radna mjesta (natjecanja za političke i administrativne funkcije) jest u tome što je u tim slučajevima lako izvršiti mobilizaciju, što se može vidjeti u nedavnom sporu Hrvata i SDP-a. Glavni akteri su pripadnici elite koji raspolažu intelektualnim kapacitetima i imaju osobni interes da iskoriste opće političko nezadovoljstvo za nasilne radnje koje podržavaju njihovu kandidaturu. Prema instrumentalističkoj analizi konflikata¹⁷⁴ ovakve postavke su često najopasnije za mir i sklad.

Međuetnički kriminal (često su to krivična djela gdje su počinitelj i žrtva slučajno različite etničke pripadnosti) često služi kao okidač za nasilnu reakciju zajednice. Etničke zajednice ponekad organiziraju vlastitu policiju, posebno kada su diskriminirane i u situacijama kada postoji percepcija da policija nema interesa da uhvati počinitelja koji je favorizirane etničke pripadnosti. U tim situacijama postoji rizik da zajednica žrtve organizira etničku zaštitu zajednice od krivičnih djela koja bi vršila većinska zajednica. U pojedinim slučajevima dolazi do etničke odmazde i osвете protiv počinitelja etničkih krivičnih djela, a ponekad i protiv njihovih srodnika i etničkih zajednica. Neformalna etnička policija gotovo uvijek provocira reakciju u nekoj formi. Ponekad ova reakcija podržava policiju protiv etničke policije u sjeni, dok ponekad etnička zajednica formira vlastitu organizaciju za samoodbranu.¹⁷⁵

U vezi s ovim pitanjem, postoje i optuživanja provokatora koji ustvari imaju na umu samo vlastitu dobit i profil. Danas postoje slučajevi gdje etnički ili vjerski lideri govore i javno osuđuju neprijateljske radnje protiv pripadnika svoje manjinske grupe a da pritom ne spominju krajnji ishod događaja (npr. da li je policija reagirala ili ne). U većini slučajeva se kaže da su policijske snage (koje uglavnom čini većinsko stanovništvo) reagirale transparentno. Međutim, ovo privlači manje pažnje javnosti nego činjenica da je došlo do međuetničkog incidenta (intervju s anonimnim informatorom u Sarajevu, juni 2011).

174 Instrumentalistički pogled na etnički konflikt smatra da je kolektivni identitet vrlo podložan manipulaciji od strane političkih elita u konfliktnim situacijama. Instrumentalistička teorija etničkog konflikta pokazuje da glavni pokretači etničkog konflikta nisu etničke podjele kao takve, nego interesi elita da iskoriste te podjele za vlastitu korist. Tamo gdje elite imaju vlastiti interes da mobiliziraju stanovništvo koristeći svoje etničke platforme, tu je rizik od etnopolitičkog konflikta najveći. Među glavnim zagovornicima instrumentalističke teorije su Horowitz 2001; 2004, i Gellner, Ernst 2006. *Nations and Nationalism*. London: Wiley-Blackwell/Oxford: Basil.

175 Fearon & Laitin 1996.

Zbog činjenice da je **religija** glavna objektivna linija podjele između politički relevantnih etničkih grupa u Bosni i Hercegovini apstraktni sporovi između funkcionalista i zagovornika etničke autonomije mogu biti potpaljeni vjerskim pitanjima koja pripadnici drugih zajednica smatraju uznemirujućima. Izdavanje regionalnih dozvola za gradnju crkava ili džamija je često odluka kojoj se pripisuje apstraktno nezadovoljstvo. Uskraćivanje prava izgradnje džamije u Republici Srpskoj ili prava izgradnje pravoslavne crkve u Federaciji moglo bi dovesti do nasilnih demonstracija, iako je za manjine tipičnija sabotaža malog obima nego otvorena konfrontacija.¹⁷⁶ Još jedan problem je izgradnja vjerskih objekata u područjima koja se smatraju "nepodobnim", kao što je izgradnja pravoslavne crkve u Potočarima u Srebrenici, što se smatra provokacijom muslimanske zajednice zbog masakra muslimanskog stanovništva koji su tokom rata u BiH počinili srpski počinitelji. Ovaj slučaj je izazvao puno medijske pažnje i političkih sukoba. Iako sporovi oko dozvola za izgradnju vjerskih objekata nisu potpalili sukob u Bosni i Hercegovini u kontekstu *statusa quo*, protivnici promjene bi mogli tražiti događaje gdje sporovi između funkcionalista i zagovornika etničke politike postaju konkretni. Pošto se čini da su ove odluke katkad usmjerene protiv vjerskih institucija većinskog stanovništva, nasilni protesti protiv vjerskih institucija manjinske populacije bi mogli postati vjerovatniji.¹⁷⁷ Slijedeći istu logiku, najvjerovatnija protuakcija bi onda imala oblik uzvraćanja zajednici počinitelja u drugom entitetu.

U napetim situacijama crkvena zvona i muslimanski jutarnji poziv na molitvu također mogu isprovocirati reakcije usmjerene protiv vjerskih praksi manjinske zajednice. U pojedinim slučajevima se prakse koje druga zajednica doživljava uznemirujućim ili provokativnim naglašavaju u vrijeme napetosti jer se te prakse koriste za "stvaranje prostora" za manjinsku zajednicu u području kojim dominira druga vjerska grupa. Glasnije, vidljivije prakse, kao što su one koje otežavaju saobraćaj, ili općenito predstavljaju smetnju, koriste se da demonstriraju većinskoj zajednici pravo manjinskih zajednica na postojanje i potrebu da se omoguće prakse stanovnika koji imaju drugačija vjerska uvjerenja. Ovakve prakse grade realnost kulturnog prostora i ponekad provociraju demonstrativne reakcije koje imaju namjeru da postavе granice

176 Gochman 1979.

177 Za pokretanje nasilnog konflikta potrebno je da zajednica koja ga inicira smatra da može odnijeti pobjedu u takvom konfliktu (Gochman 1979).

kulturnog prostora manjina.¹⁷⁸ Nasilno etničko čišćenje i genocid predstavljaju ekstremne reakcije moćnijih grupa protiv praksi čiji je cilj stvaranje većeg prostora za manje i slabije grupe. Poruka etničkog genocida i etničkog čišćenja je da je manjina posjetitelj koji se može izbaciti, ili čak ubiti, i da ta grupa nema legitiman prostor kao lokalna zajednica na tom području (Horowitz 2001).

Manje vjerovatan ali zasigurno vrlo ozbiljan put razvoja ka funkcionalnoj decentralizaciji jesu **odluke visokog nivoa koje značajno utječu na ravnotežu moći između države i entiteta**. Na funkcionalnim osnovama se može pojaviti potreba da se donesu odluke poput one o priključenju NATO-u, promjeni ustavnih prava entiteta ili promjeni granice entiteta. Međutim, one bi uveliko konkretizirale sporove o podjeli moći između entiteta i države. Postepeno kompromitiranje etničke autonomije moglo bi pomoći izbjegavanju protureakcije jer ljudi ne bi istovremeno postali uznemireni. Međutim, odluke visokog nivoa bi također definirale vrijeme za promjenu prema funkcionalizmu, i tako pomogle mobilizaciju protiv tog trenda. Integracija odbrambenih snaga je smanjila magnitudu potencijalne nasilne reakcije na odluke koje su protiv etničke autonomije. S nezavisnom vojskom, a posebno ako se ustavni poredak odmakne od primata etničkog ka primatu funkcionalnog, moć prisile da se odupre tim odlukama u Republici Srpskoj bi mogla biti mnogo veća. Nezavisnost policijskih snaga ne predstavlja toliku opasnost. Reakcija stanovništva na odluke visokog nivoa je učinjena manje vjerovatnom time što je otežano iznalaženje konkretnog simbola centralne vlade protiv kojega bi se usmjerila agresija. Činjenica da su centralne institucije uglavnom locirane u Sarajevu (zgrada Parlamenta, zgrada Predsjedništva itd.) ne dovodi u iskušenje etnonacionalističke Srbe jer tim područjem, općenito, dominiraju Bošnjaci. Činjenica da Ustav čini teškim donošenje odluka o usvajanju drastičnih promjena u ravnoteži moći između države i entiteta čini ovaj nasilni scenarij jako malo vjerovatnim. Možda bi vjerovatnija bila odluka da se poništi trend prema funkcionalnoj decentralizaciji, kao što bi bilo proglašavanje nezavisnosti ili odluka o priključivanju Srbiji od strane Republike Srpske. Jedinice nacionalne vojske u kojim dominiraju Bošnjaci ili neregularne jedinice bošnjačkih demobiliziranih boraca koji smatraju da su uložili previše u jedinstvo zemlje da bi

178 Ovaj način izražavanja nasiljem i djelovanja argumentima teoretizira se na sistematski način u Horowitz 2001. Umjetnost zahtijevanja prostora za zajednicu kulturološki provocirajućim praksama analizirana je u kontekstu Zapadnog Kalimantana u Indoneziji, u: Kivimäki 2012.

dopustili odvajanje Republike Srpske mogli bi ispoljiti snažnu reakciju protiv takve odluke. Dalje, generacije koje nisu svjedočile ratu u BiH, kao što je mlađa populacija rođena u decenijama prije, tokom i nakon rata, mogu biti spremnije za konflikt jer ne znaju za relativni sklad u kojem su različite etničke zajednice živjele tokom 1980-ih, a neki ne znaju čak ni za neprijateljstva tokom 1990-ih.¹⁷⁹

4.3.2 Mirni scenariji u funkcionalnoj decentralizaciji

Kao alternativa, smanjenje etničke autonomije bi se moglo desiti u nekom vremenskom periodu ukoliko etničko izgubi relevantnost u politici i upravi.¹⁸⁰ Nefunkcionalna logistika srpske autonomije u Republici Srpskoj bi mogla pomoći razvoju funkcionalne integracije u društvu, dok bi prema Gurr (1994) etnička diskriminacija i prijetnje po kulturno i autonomno postojanje etničke zajednice samo dovele do toga da se Srbi još čvršće drže svoje etničke autonomije.

Dalje, da bi se odnjegovala veća posvećenost etničkih Srba državi-naciji Bosni i Hercegovini, politička kultura, politička praksa i politički jezik bi se trebali promijeniti tako da omoguće veći osjećaj vlasništva nad državom kod Srba. Bosna i Hercegovina ne može biti realnost ako se Bosna povezuje s Bošnjacima, a Hercegovina s Hrvatima. Poziv na jedinstveni bosanski jezik ne može biti uspješan ako postoji povezanost između bošnjačkog etnosa i bosanskog jezika.¹⁸¹ Pozivi na ranu deetnizaciju političke prakse često skrivaju napore da se uspostavi vlast najveće etničke zajednice i diskriminiraju manje zajednice. I opet, diskriminacija odgađa deetnizaciju mentalnog sklopa ljudi.¹⁸² Stoga nije dovoljno da Bošnjaci, kao najveća etni-

179 Puhalo, Srđan, Đorđe Čekrlija & Vladimir Turjačanin 2004. *Društvene orijentacije mladih*, Nacionalni institut za borbu protiv narkomanije, Banja Luka.

180 Horowitz 1985.

181 Smith, Dan 1996. "Security, Identity and the Peace Process in Northern Ireland", *Security Dialogue*, tom 27, br. 2, 179-184. Srodnost koncepta Bošnjak i Bosanac posebno je problematična zbog konfuzije koja u političkom izrazu postoji između ova dva naziva. Naprimjer, Richard Holbrooke, Amerikanac, koristi riječ Bosanci za etničku grupu Bošnjaka, vidjeti, naprimjer, Holbrooke 1999, 206. Istovremeno, on često koristi riječ Bosna kao naziv zemlje. Time on daje snažnu lingvističku vezu između jedne etničke grupe i države.

182 U Indoneziji se zabrana identifikacije etničke pripadnosti u politici tokom vladavine predsjednika Suharta često smatrala sredstvom prikrivene dominacije Jave. Ovakva percepcija diskriminacije snažno je naglasila relevantnost etničke pripadnosti u politici. Agustono, Budi & Timo Kivimäki 2004. "Regional Empowerment and Ethnic Conflict in North Sumatra", *The Indonesian Quarterly*, tom 32, br. 2.

ka grupa i zajednica koju historijski narativ prikazuje kao žrtvu, počnu percipirati nerelevantnost etničkoga u politici, što je trenutno trend u bošnjačkim strankama lijevog centra. Sve ostale najvažnije zajednice bi morale osjećati to isto prije nego što funkcionalizacija administrativnih područja bude moguća bez vanjske prinude ili rata. Integracija se ne može nametnuti, a ako ipak jest, nametnuta integracija se osjeća kao diskriminacija, što onda vodi još većoj etničkoj odlučnosti. Integracija se mora desiti prirodno, o njoj ne može odlučiti najveća etnička grupa. "I stvarno, ne može se 'proglasiti' novi [zajednički bosanski] jezik, to se treba desiti prirodno."¹⁸³ Umjesto toga, funkcionalnija međuetnička integracija mora biti neprijeteća, nediskriminatorna, i mora učestvovati u svojini nad zajedničkom državom (**neprijeteća integracija sa zajedničkim vlasništvom nad državom**).

Integracija identiteta etničkih Srba u zajednički nacionalni identitet Bosne i Hercegovine mogla bi se olakšati ako bi se historijska neravnopravnost povezala s pojedincima koji su počinili neprijateljstva u ratu u BiH, umjesto da se neprijateljstva povezuju s etničkom grupom kojoj su pripadali ti pojedinci (**deetnižacija historijske nepravde**). Etnički Srbi se ne mogu integrirati u zajedničku naciju kao kolektivni zločinci i zlikovci u zajedničkoj historiji. Kako je rekao jedan srpski novinar iz Banje Luke, da bi se Srbi mogli identificirati s Bosnom i Hercegovinom "Neko mora reći: urađene su užasne stvari, ali ne u moje ime."¹⁸⁴ Također, drugi srpski analitičar u Banjoj Luci (21. juna 2011) rekao je: "Kad u BiH imate dobitnika i gubitnika, nije dobro."

Kretanje ka funkcionalnoj decentralizaciji može biti manje nasilno i u slučaju da djelomična zamjena etničkih teritorija funkcionalnim teritorijama ne bude prijateljska kulturnom etničkom postojanju grupa. Ako etnička pripadnost i etničko upravljanje naglašavaju postojeće neteritorijalizirane oblike i institucije, gubitak teritorijalne etničke autonomije bi mogao biti manje prijeteći (**neteritorijalna kulturna autonomija**). U Bosni i Hercegovini i Katolička crkva i Islamska zajednica imaju sjedišta u Sarajevu, s administrativnim i organizacijskim ograncima u cijeloj zemlji. Srpska pravoslavna crkva organizirana je u četiri eparhije. Vjerska organizacija ne zavisi od teritorije, pošto Pravoslavna crkva ne može propisivati pravila za muslimane, a Katolička crkva ne može davati pravila

pravoslavnim vjernicima, bez obzira na to gdje žive. Slične neteritorijalizirane organizacije se mogu eksplicitnije zamisliti za etničke grupe, na isti način kao što Belgija, naprimjer, ima nacionalne etničke skupštine koje reguliraju etnička (lingvistička) pitanja u zemlji bez obzira na to gdje pripadnici dviju belgijskih lingvističkih zajednice žive. Ako postoji neteritorijalna autonomija etničkih grupa, odmicanje od etničkih administrativnih teritorija prema funkcionalnijim administrativnim teritorijama ne bi dovelo do tako velikih tenzija.

Iako put ka funkcionalnoj decentralizaciji može biti ispunjen nasiljem, možda bi se mogle zamisliti drugačije posljedice kad jednom Bosna i Hercegovina dođe do te faze. Ako se ovaj proces ne pozabavi razlozima za nezadovoljstvo etničkih Srba u vezi s potrebom smanjivanja njihove etničke autonomije, posljedice funkcionalne decentralizacije neće biti mirne čak i ako se nasilje u tom procesu može izbjeći. Ako stanovništvo etničkih Srba nema osjećaj vlasništva nad državom Bosnom i Hercegovinom, i ako izgubi svoj autonomni entitet, osjećat će se potlačenima i neće se integrirati u zajednički nacionalni identitet. Time će se sabotirati izgradnja zajedničkog državljanstva. Isto se odnosi i na bosanske Hrvate, koji se pod dojmom da su žrtve političke prinude od svojih bošnjačkih partnera danas manje osjećaju vlasnicima države.

Međutim, ako promjena bude posljedica istinske deetnižacije društva (proces u kojemu rasa/etnička pripadnost postaje manje važna u politici), veća **funkcionalnost administracije** će biti korisna za mir. Veću funkcionalnu racionalnost administracije prati rast, unapređenje u pružanju usluga i smanjenje nezadovoljstva zbog ekonomskog konflikta. Dugoročno, ovo bi značilo **smanjenje nasilja zasnovanog na frustraciji nezadovoljstvom** u Bosni i Hercegovini.¹⁸⁵

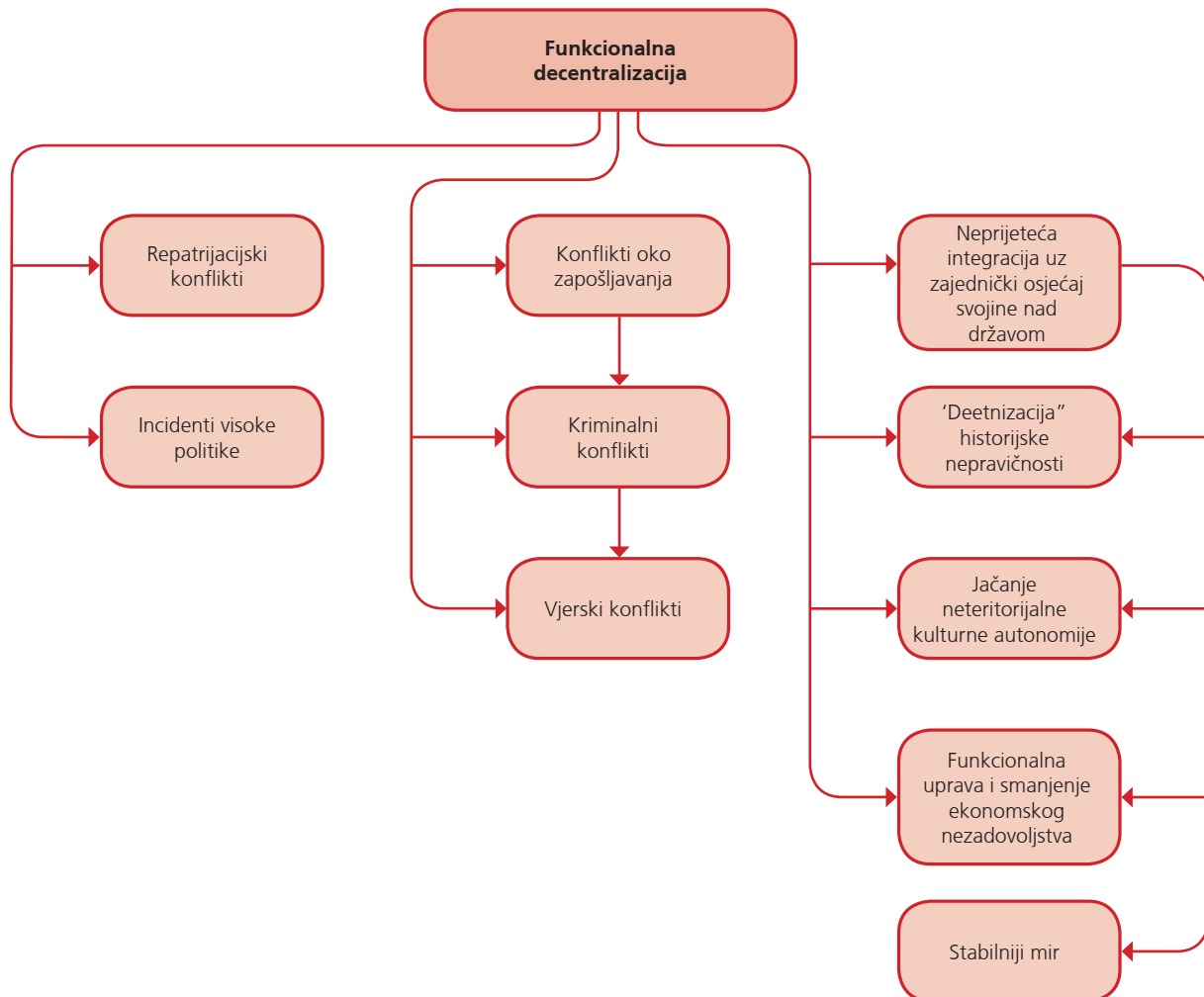
Ilustracija 4.8. rezimira put ka miru i konfliktu u širem scenariju funkcionalne decentralizacije:

183 Suljagić 2011.

184 Ajder 2008.

185 Gurr 1972. Collier & Hoefler 2002.

Ilustracija 4.8. Scenariji funkcionalne decentralizacije

4.4 Funkcionalna centralizirana država

Dok je scenarij funkcionalne decentralizacije predstavljao reakciju protiv etnički zasnovane nefunkcionalne administracije u *statusu quo*, funkcionalna centralizacija predstavlja još jaču reakciju na isti problem. Osim toga, rizici pojave konflikta koji su postojali u procesu koji se odvijao u pravcu centralizirane funkcionalne države su isti kao i u procesu u pravcu funkcionalne decentralizacije, samo još izraženiji. U isto vrijeme, koristi od ovog dalekosežnijeg funkcionalizma za mir su slični po obimu, a snažniji po intenzitetu. Zamišljeni krajnji rezultat nije tako centraliziran kako bi se moglo pretpostaviti po nazivu scenarija, gdje su "ljudi u Bosni i Hercegovini građani s jednakim pravima i individualnim slobodama... politički sistem je po-

stavljen tako da postoji jedan predsjednik, jedna snažna centralna vlada, dvodomni parlament i općine. Usvojen je novi izborni zakon koji štiti etnička i manjinska prava primjenjujući princip obavezne rotacije na svim nivoima vlasti između tri najveće etničke grupe i 'ostalnih'. Ključno pitanje oko kojega ovaj scenarij ne navodi dovoljno detalja odnosi se na niže nivoe koji trebaju biti ravnopravno zastupljeni u gornjem domu: da li bi to bili postojeći entiteti, ili administrativne regije koje bi se definirale više po funkcionalnom principu?

Scenarij funkcionalne decentralizirane države zamišljen je da evoluirao/razvija se u okviru članstva u EU-u. "Centralizirani politički sistem... pojednostavljeni procesi odlučivanja koji su doveli do političkih, ekonomskih i

pravosudnih reformi. Zakoni o ljudskim pravima se primjenjuju, ekonomija ide nabolje, stopa nezaposlenosti se smanjuje, a društvena kohezija jača.“

Izveštaj zamišlja da je ovaj scenarij moguć samo nakon "nasilnog konflikta praćenog međunarodnom vojnom intervencijom. Funkcionalni centralizam se smatra tako drastičnom opcijom da predstavlja rizik po međunarodni mir i povećava vjerovatnoću nasilnog miješanja Srbije u stvari Bosne. Osim međunarodne implementacije, zamišljeno je da scenarij uključuje neku vrstu međunarodnog "Maršalovog plana" kojim bi se zadovoljili građani Bosne i Hercegovine i naveli da zaborave etničke razlike. Također je zanimljivo da su članovi projekta scenarija smatrali da je funkcionalna centralizacija prije svega bila način da se pomogne u problemu komunikacije međunarodne zajednice s Bosnom i Hercegovinom: "Poslije godina rada s velikim brojem institucija i predstavnicima 14 različitih nivoa vlasti, EU i ostatak međunarodne zajednice su izvršili pritisak da se uspostavi centralizirana država kako bi se komunikacija i saradnja s vlastima učinila lakšom, bržom i efikasnijom. Srbija se snažno protivila intervenciji, tvrdeći da su interesi Srba u BiH ugroženi. Međutim, nakon snažnih političkih pritisaka međunarodne zajednice, odustala je od protivljenja.“

Zbog činjenice da su funkcionalni decentralizam i funkcionalni centralizam tek za dva stepena funkcionalnih procesa dalji od etnocentričnog statusa quo nema potrebe ponavljati aspekte ekstremnije verzije. *Put je isti kao i kod funkcionalne decentralizacije, samo su rizici na putu veći i veće su funkcionalne koristi ako se uspije u tome da se proces zadrži na kolosijeku.* Općenito, decentralizirane opcije se smatraju stabilnijim za podijeljena društva, i koncesije u davanju autonomije smatraju se mudrom odlukom koja doprinosi miru.¹⁸⁶ To dalje naglašava rizike koji postoje u procesu funkcionalne decentralizacije. Već se i manje ekstremna verzija funkcionalizacije političkog sistema mora oslanjati na međunarodnu pomoć i poklanjati pažnju vitalnim interesima grupa ljudi. Ova verzija funkcionalnog upravljanja iziskivala bi još više rada na stvaranju zajedničkog suvlasništva nad zajedničkom zemljom pošto bi ona donijela još veću destrukciju osnovnih političkih vrijednosti bosanskih Srba (i u manjoj mjeri Hrvata). Čak i da je moguće nadići rizik od konflikta pri prelasku na ovaj tip upravljanja, bilo bi jako teško održati takvu vlast (posebno u situaciji kad ne bi bilo međunarodne okupacije).

¹⁸⁶ Gurr, Ted Robert 2000. *People versus States: Minorities at Risk in the New Century*, Washington, DC: United States Institute of Peace.

Ovaj scenarij bi također transformirao političko okruženje u zemlji i redefinirao ulogu političara. Na kraju bi se moglo zamisliti da bi se političke stranke morale boriti za opstanak tako što bi nastojale privući multietničku bazu podrške, što predstavlja stvar koju većina današnjih stranaka nije spremna učiniti (dijelom i zbog "loše reputacije" koju SDP, u očima nekih kritičara, daje multietničkim platformama). Ovo bi moglo predstavljati zanimljiv put ka pomirenju i jedinstvu, ali podrazumijeva i dosta političkog cjenkanja i kompromisa. Ideja da se etničke podjele smanje uz pomoć "Maršalovog plana" koji bi kreirao snažan prosperitet je također dosta nerealna. Povećanje zajedničkog dobra ne smanjuje potrebu da se zajednička dobra koja donosi prosperitet podijele. U etnički podijeljenom društvu to dijeljenje ne bi išlo lako, i što je više bogatstva koje treba podijeliti to bi bilo više interesa u borbi da se zauzmu za njih pogodne pozicije u distribuciji.

4.5 Ponovno regionalno povezivanje unutar EU-a

Scenarij regionalnog ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom, Hrvatskom, Crnom Gorom, Makedonijom i Kosovom predviđen je da bi zamijenio etničke promjene ekonomskim željama: "Ova unija se zasniva uglavnom na ekonomskim interesima, a ne toliko na nacionalističkim osjećanjima. Kao posljedica toga, stvorena je nova politička paradigma, pa su podjele duž etničkih linija postale besmislene." Usprkos činjenici da ova unija uključuje većinu bivših jugoslavenskih republika, snaga koja pokreće ovaj proces je ekonomski interes, a ne historijska nostalgija. U isto vrijeme, vizija regionalne unije smatra se korakom na putu Bosne i Hercegovine ka članstvu u EU-u. I na kraju, diskusije u projektom scenariju pokazale su da bi regionalna unija bila i način da se mobiliziraju kohezivski i strukturalni fondovi EU-a, kao i zajednički ruralni i poljoprivredni razvojni projekti.

Jasno je da scenarij ponovnog regionalnog povezivanja predstavlja još jednu varijantu koja je odgovor na frustracije koje izaziva etnosom opsjednuta politička realnost statusa quo. Ekonomski funkcionalnije postavke ove varijante nastaju sa aspekta regionalne funkcionalne saradnje, a ne kao posljedica unutrašnjih ustavnih aranžmana (kao što je slučaj sa dvije gore opisane funkcionalne varijante). Generalni put ka ovom scenariju sličan je onom prikazanom na ilustraciji 5.7.

Ipak, važno je spomenuti da ovaj scenarij izgleda najmanje vjerovatan od svih, između ostalog i zato što podrazumijeva izvanredan rok (13 godina) i kompleksnost. Iziškivao bi veliki nivo usklađivanja mnogih vanjskih aktera, kao što su susjedne zemlje i EU. Osim toga, ovaj scenarij predviđa da se sve etničke podjele ostave postrani i da racionalno prevagne u odnosu na emocionalno, čime bi se u suštini cijeloj generaciji političara oduzela municija, i implicira da nove generacije vjeruju u istinsko multietničko društvo, dok naši razgovori pokazuju suprotno. Štaviše, ovaj scenarij nije jasan u odnosu na to šta bi se desilo s etnosom i entitetima, što ostavlja veliki broj pitanja bez odgovora. Iako se smatra da bi većina stanovništva odobravala EU perspektivu, možda ne bi bili tako zadovoljni drugim rješenjima koja bi ovaj scenarij mogao podrazumijevati.¹⁸⁷

4.5.1 Potencijal za mir i konflikt u scenariju regionalne unije

Mnogi od kritičnih preduvjeta koji su neophodni za regionalnu uniju i procese koji se odvijaju u pravcu zajedničkog EU članstva nisu u rukama nacije, nego u rukama EU-a i ostatka regije zapadnog Balkana. Međutim, u mnogim sektorima saradnje (uključujući borbu protiv organiziranog kriminala) ovaj region je ostvario napredak i dio tog napretka je finansiran i omogućen podrškom EU-a. Scenariji koji imaju za cilj integraciju s EU-om često su među najmanje kontroverznim i interno najlakše izvodivim pošto ih podržava većina svih etničkih zajednica.¹⁸⁸

Politička percepcija većine informatora ne dopire do konfliktnih potencijala ovog scenarija, možda zbog činjenice što je dosta uvjeta koji su potrebni da se on materijalizira u rukama EU-a, i zbog činjenice da članstvo u EU-u još nije na dohvat Bosni i Hercegovini. Percipirani problem s ovim scenarijem nalazi se u činjenici da je nerealan, i stoga ostaje utopija koja se ne osporava s dovoljnom dozom ozbiljnosti kad se analizira rizik izbijanja konflikta koji on nosi. Međutim, neke od njegovih karakteristika omogućuju da se analitički projiciraju neki scenariji konflikta na putu integracije Bosne i Hercegovine u region i u EU.

Prvi scenarij konflikta odnosi se na činjenicu da se u političkoj percepciji ljudi i elita oslanja u potpunosti na

smirujuće ulaganje u zemlju izvana. Kada elite zamišljaju da će rješenje doći izvana, često ignoriraju i zanemaruju preferencije vlastitih građana.¹⁸⁹ S jedne strane, ovo se izražava u oblikovanju javnih institucija tako da olakšavaju saradnju s vanjskim akterima, a ne da djeluju kao predstavnici institucija građana.¹⁹⁰ Prema jednom informatoru koji je bio uključen u ovu studiju napor države da ostvari prosperitet počeo je opadati: umjesto da sami pokušavaju ovo promijeniti, ljudi su postali apatični i samo čekaju pomoć EU-a (srpski sudski zvaničnik, intervjuiran u Sarajevu 27. juna 2011).

Mnoge zemlje podsaharske Afrike su prošle kroz ovakvu situaciju koja je rezultirala time da je država prestala funkcionirati kao instrument stanovnika. Filipini su također bili primjer ove logike prije nego što im je istekao ugovor s jako važnim vojnim bazama Subic Bay i Clark Air Force Base. Nakon što je ukinuto/eliminirano oslanjanje na očekivanje da će bogatstvo doći izvana, ekonomija Filipina se počela oporavljati i vlasništvo ljudi nad njihovim javnim institucijama je povećano.¹⁹¹ Usprkos sadašnjoj podršci evropskim integracijama u Bosni i Hercegovini, preveliko oslanjanje na EU, sa smanjenom osjećajnošću države prema potrebama vlastitih građana, moglo bi naći izraza u **anti-EU demonstracijama** među najsiromašnijim i nezaposlenim stanovništvom, kao i među marginaliziranim etničkim grupama („ostalim“ i možda Srbima, u zavisnosti od razvoja događaja).

Iako bi se poboljšani pristup kohezijskim i strukturalnim fondovima EU-a, kao i zajednički razvojni projekti za ruralni sektor i poljoprivredu, sigurno mogli iskoristiti na način koji bi smanjio potencijal za sukob, novi resursi koji su ponudeni javnom sektoru često povećavaju natjecanje za moć u državi. To bi moglo dovesti do konflikta. Iako mnogi od sagovornika, a zasigurno diskusije na radionicama scenarija, imaju percepciju da je ekonomija u suprotnosti s etnonacionalističkim logikama, empirijsko iskustvo etnonacionalističkog konflikta ukazuje na to da ovo uopće nije slučaj. Usmjeravanje fokusa na to kako će etničke grupe međusobno podijeliti kolač neće se smanjivati kad saradnja povećava kolač. I veliki kolač treba

¹⁸⁹ Acemoglu, Daron; James A. Robinson 2006. *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁹⁰ Isti ovaj problem može se lako predvidjeti i u prethodnom scenariju, koji je zamišljen kao posljedica nezadovoljstva međunarodne zajednice "bavljenjem brojnim institucijama i predstavnicima 14 različitih nivoa upravljanja".

¹⁹¹ Kivimäki, Timo 1995. *Conditions of Hegemonic Order and Strategies of National Development: The Philippine Experience*, IDS, Helsinki.

¹⁸⁷ Ipsos 2010.

¹⁸⁸ Ipsos 2010.

dijeliti. Neke teorije etničkog konflikta reduciraju ukupnu dinamiku ratovanja u **natjecanje za resurse**,¹⁹² dok druge ukazuju na činjenicu da više resursa često inicira konflikt.¹⁹³ U Bosni i Hercegovini bi poboljšani pristup resursima EU-a mogao potaći konkurenciju između države i entiteta oko upravljanja tim resursima. Pretpostavljajuć da zemlja ne može uspjeti u nastojanjima da izbriše korumpiranu i kriminaliziranu ekonomiju, veći osobni ekonomski uložci koje nude resursi EU-a mogli bi povećati konflikt između javnih institucija i pojedinaca. S više resursa, mobilizacija nasilja u ovim natjecanjima bi bila lakša, i stoga bi je bilo više.

Međutim, evropski resursi bi mogli ponuditi Bosni i Hercegovini i mogućnost uspostave fondova koji stvaraju rast korištenjem međuentitetskih poslovnih ulaganja. Ovo bi moglo omogućiti **međentitetsku saradnju i komunikaciju koje finansira EU** i stvoriti pozitivnu međuzavisnost i integraciju preko etničkih linija. Iskustva Međunarodnog fonda za Irsku u transformaciji strukture konflikta u Sjevernoj Irskoj pokazuju da, uz međunarodnu pomoć, fond koji omogućuje međuentitetsko poslovanje može puno postići (čak i na dugoročnom planu) na integraciji ranije antagonističnih zajednica.¹⁹⁴

192 Fearon, James D. and David D. Laitin 1996. "Explaining Interethnic Cooperation". *American Political Science Review* 90(4): 715-735.

193 Basedau, Matthias & Jann Lay 2009. "Resource Curse or Rentier Peace? The Ambiguous Effects of Oil Wealth and Oil Dependence on Violent Conflict", *Journal of Peace Research* 46(6): 757-766.

194 McCarter 2008.

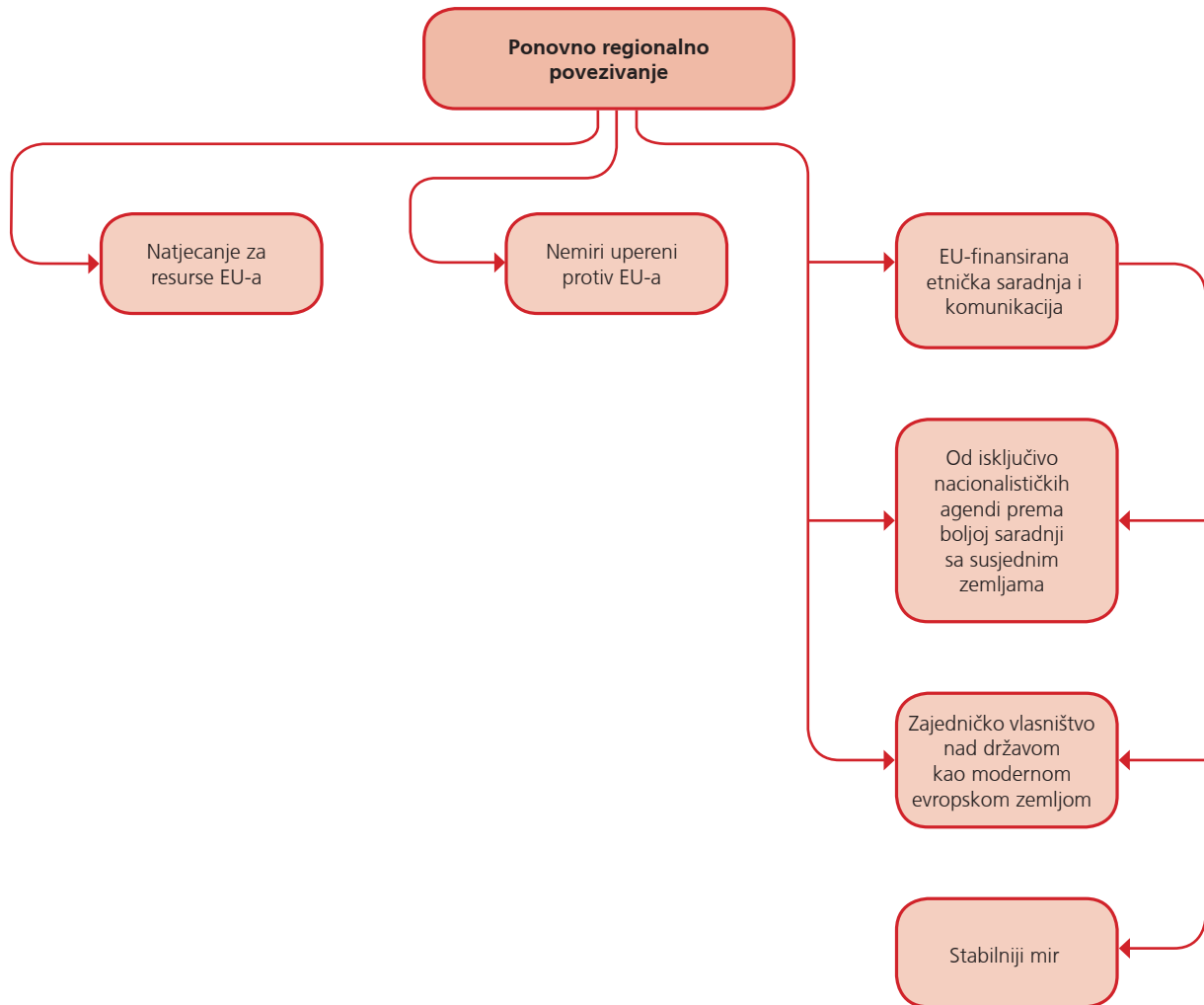
Dalje, veze s drugim bivšim jugoslavenskim republikama mogle bi ponuditi alternativu etnonacionalizmu unutar države. Potreba da se ističe srpstvo odnosno hrvatstvo bila bi manja kad državne granice ne bi predstavljale važne prepreke saradnji s etničkim zajednicama u Srbiji odnosno Hrvatskoj. Iako ova saradnja nije ograničena ni u statusu quo, model ponovnog regionalnog povezivanja bi ovu saradnju doveo u sklad sa izgradnjom države. Ideja snižavanja nivoa etničkog nacionalizma nuđenjem pozitivnih kanala smatra se idejom od centralnog značaja za izgradnju nacije i sprečavanje etnonacionalističkih konflikata.¹⁹⁵ Tako bi regionalna saradnja mogla dovesti do scenarija da se etnonacionalizam u Bosni i Hercegovini mogne odmaći **od isključivo nacionalističkih agen-di ka boljoj saradnji sa susjednim zemljama**.

I na kraju, pošto je integracija s EU-om zajednički projekt za sve tri etničke grupe u Bosni i Hercegovini, mogla bi ponuditi temelje za neisključivi zajednički nacionalni identitet. Umjesto da se zajednička nacija definira svojom historijom uloge žrtve, Bosna i Hercegovina bi mogla razviti **zajedničko vlasništvo nad državom kao modernom evropskom zemljom**.

Mirni i ratoborni scenariji koji proizlaze iz ponovnog regionalnog povezivanja mogu se rezimirati na ilustraciji 4.9 niže u tekstu.

195 Gurr 1994.

Ilustracija 4.9. Put ka miru i konfliktu zbog ponovnog regionalnog povezivanja

5. Kako međunarodna pomoć može podržati mir u Bosni i Hercegovini?

Rad međunarodnih zvaničnika i NVO-a u pružanju pomoći, izgradnji mira i humanitarnoj pomoći neizbježno će utjecati na potencijal mira i konflikta u Bosni i Hercegovini. Utvrđen u FES metodologiji i njenim revizijama,¹⁹⁶ ovaj utjecaj će se osjetiti u motivima za konflikt, učesnicima u konfliktu i prilikama za konflikt. Zato je neophodno da Procjena učinka mira i konflikta procijeni koliko stvarni i potencijalni potezi Evrope utječu na motive, učesnike i prilike pozitivno i negativno.

5.1 Evropska unija i motivi za nasilje

Postoje dva problema i paradoksa koji uokviruju i predstavljaju izazov za ulogu međunarodne zajednice, a posebno EU-a u Bosni i Hercegovini. Jedan je vezan za **problematičan ustavni okvir koji neizbježno uokviruje saradnju s EU-om**. Drugi je **historija i naginjanje prema državi-naciji koja karakterizira međunarodnu saradnju**, a koja daje boju evropskoj saradnji i prijeti da učini da izgleda pristrana.

Podržavajući ustavni napredak u mirnom razvoju, međunarodna zajednica bi mogla nehotice podržati reprodukciju

političke realnosti etničkih podjela. Ovo je vezano za prvenstveno konsocijacijsku (gdje je grupama zajamčena zastupljenost u vlasti) prirodu ustava, koji u priznavanju potrebe da zadovolji osnovne interese etničkih grupa u etnički podijeljenom društvu također podržava političke strukture koje jačaju i konsolidiraju već ionako duboke podjele. Podrška Ustavu, poštivanje tumačenja o trima konstitutivnim narodima i "ostalima", trima jezicima i trima vjerama, sve to skupa sedimentira etničku podjelu u prakse saradnje EU-a s Bosnom i Hercegovinom. Za integraciju države Bosne i Hercegovine bi bilo konstruktivnije da se vjera ostavi postrani u političkoj saradnji, da se srpski, hrvatski i bošnjački jezik tretiraju kao tri dijalekta istog jezika, da se svi građani Bosne i Hercegovine nazivaju nacijom, da se bosanski Srbi, bosanski Hrvati i bosanski Bošnjaci nazivaju etničkim grupama, te da se Ustav kritizira što sedimentira etničku podjelu. Međutim, kao potpisnici Dejtonskog sporazuma, Evropljani ne smiju ići protiv Ustava i mirovnog sporazuma čijem su sklapanju pomogli. *Ipak, evropski projekti u Bosni i Hercegovini bi trebali nastojati izbjegavati da prihvate etničke podjele kao gotovu stvar. Kod planiranja projekata treba imati na umu osjećaj odgovornosti za etničku realnost i podjele.*

U isto vrijeme, međunarodna saradnja je tradicionalno pristrana u korist državnog nivoa, i alokacija i distribucija IPA sredstava (95 miliona eura 2011. i 108 miliona eura

196 Kivimäki & Pasch 2009.

Intervencija FES-a Okvir 1 – Nacionalno pomirenje

Tokom prethodnih 15 godina FES je promovirao **pomirenje na lokalnom nivou**, radeći pritom s različitim organizacijama civilnog sektora i u različitim dijelovima zemlje. Radionice i seminari su fokusirani na dijalog i rješavanje konflikata između ljudi različite etničke pripadnosti koji žive u malim zajednicama koje su se našle usred otvorene vatre tokom rata 1992-1995, i koje su bili izložene kampanjama etničkog čišćenja. Dijaloške sesije, kao što su "Pomirenje i suživot na lokalnom nivou"; "Povratak: između privi-

da i realnosti", "Istina i pomirenje", imaju za cilj promoviranje uzajamnog razumijevanja o zajedničkom životu i o zajedničkim vrijednostima. Ove programe prenose lokalne radiostanice i oni imaju značajan doseg u lokalnoj zajednici kao važne mjere izgradnje povjerenja. Projekti se implementiraju u saradnji s lokalnim NVO-ima, kao što su Žene ženama, Helsinški parlament građana, Fondacija Cure, Lara, kao i radio i TV stanicama (poput Radio Zos, Radio Vesta, Radio Kontakt i TV Hayat), i organizirane su u različitim mjestima u zemlji – Rogatici, Višegradu, Goraždu, Mostaru, Doboju, Seljublju, Jajcu, Bratuncu, Istočnom Sarajevu, Foči, Stocu, Ševarlijama i Bijeljini.

Pomoć EU-a u BiH

Evropska unija je pružila BiH više od tri milijarde eura u sredstvima pomoći od decembra 1995. godine. Pomoć je distribuirana prema potrebama i strateškim zahtjevima građana: do 2000. godine sredstva su usmjeravana na humanitarnu pomoć, povratak izbjeglica i izgradnju fizičke infrastrukture, dok se nakon 2000. godine pomoć usmjerava na uspostavu institucija i političkog i ekonomskog sistema i pomaganje ponovne izgradnje BiH u potpuno funkcionalnu državu. Nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SPP) u junu 2008. godine sredstvima se uglavnom upravlja kroz Instrument prepristupne pomoći (*Instrument of Pre-Accession Assistance – IPA*), koji je usvojen 2006. godine, i koji je namijenjen zemljama kandidatima i potencijalnim kandidatima za članstvo u EU-u kako bi "prilagodile svoj ekonomski, politički, sigurnosni i socijalni sistem da bi zadovoljavao zahtjeve budućeg članstva u EU-u".¹ Od 2005. godine za upravljanje svim odnosima sa BiH, uključujući političke i upravljanje razvojnom pomoći, zadužena je Generalna direkcija za proširenje (*Directorate-General for Enlargement*).

Pomoć EU-a je u BiH ostvarila značajan uspjeh na područjima infrastrukture, obnove i povratka. Međutim, pojavile su se teškoće u projektima koji se odnose na izgradnju države, upravljanje i provođenje vladavine

zakona te približavanje evropskim standardima. Po njenim vlastitim riječima, "Kompleksni ustavni ustroj, neefikasna politička podrška i sveukupno slab administrativni kapacitet nisu pogodovali provođenju reformi."²

U sažetku dokumenta koji je izradila Delegacija EU-a u BiH navodi se sljedeće: "Trenutno, Višegodišnji indikativni planski dokument (*Multi-annual Indicative Planning Document – MIPD*) 2011-2013. za Bosnu i Hercegovinu identificira sljedeće prioritete:

- 1. Podržati jačanje vladavine zakona tako što će se zemlji pružiti pomoć da reformira pravosudni sektor i da se bori protiv organiziranog kriminala i korupcije;
- 2. Unaprijediti kapacitete i efikasnost javne uprave i uspostaviti profesionalnu državnu službu, kao i podržati napore zemlje da unaprijedi funkcioniranje institucija na svim nivoima vlasti;
- 3. Poduprijeti društveni i ekonomski razvoj, posebno u smislu pružanja pomoći zemlji u naporima na razvoju sektora SMP (srednjih i malih preduzeća), ublažavanja nezaposlenosti i provođenja reforme obrazovnog sistema kako bi se pomoglo prilagodavanje kvalifikacijskog okvira potrebama na tržištu, ulaganja u transportnu i okolišnu infrastrukturu.

IPA komponenta I dodijelila je za 2011. godinu 102,68 miliona eura."³

¹ Grupa autora 2011. *European Union Support to Bosnia and Herzegovina*, Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, 3, http://www.europa.ba/documents/delegacijaEU_2012011614312492eng.pdf (preuzeto 3. februara 2012).

² Ibid.

³ European Commission, Annex: IPA 2011 - National Programme Bosnia and Herzegovina, COM-AC_DI(2011)D01752-01.

2012. godine) predmet je teških sporova.¹⁹⁷ Sasvim je jasno da kada je OHR iskoristio *bonske ovlasti* to je predstavljalo izazov etnonacionalističkim liderima i zvaničnicima entiteta u korist državne uprave. Kao posljedica toga, mnogi Srbi, koji su prema anketama osjetljiviji na etničku autonomiju, smatrali su da su ove odluke usmjerene protiv njih. Uvjeti članstva zemlje u EU-u često se vide kao nešto što forsira državni nivo, i stoga članstvo u EU-u

¹⁹⁷ Vidjeti, naprimjer, *Monitoring of the BiH European Integration Process, Annual Report 2011*, Foreign Policy Initiative, Sarajevo, februar 2012, http://www.vpi.ba/eng/content/documents/Monitoring_of_The_BiH_European_Integration_Process_2011_Annual_Report.pdf (preuzeto 2. februara 2012).

uživa veću podršku među Bošnjacima i Hrvatima nego među Srbima. Negativni historijski odnosi između etničkih Srba i NATO-a dodatno otežavaju da se zemlje EU-a vide kao neutralne i neintruzivne kad se radi o unutrašnjim pitanjima Bosne i Hercegovine. Ako nije zadovoljen princip neutralnosti u odnosu na unutrašnje stvari zemlje, prisustvo Evropske unije se izlaže riziku da postane razlogom za podjele i dodatni motiv za konflikt. Projekti koji se teže prihvaćaju od glavnih etničkih grupa se iz tog razloga realiziraju na klimavim osnovama sa aspektom osjetljivosti za konflikte.

Intervencija FES-a Okvir 2 – Čisto upravljanje

Pošto su slabi kapaciteti upravljanja u BiH ne samo izgledni nego i prilično očigledni, FES i njegove partnerske organizacije Centar civilnih inicijativa, Transparency International, Centar za studentsku demokratiju i Helsinški parlament građana trebali bi utjecati na podizanje svijesti među građanima i

*učesnicima u građanskim obrazovnim programima o načinu kako država stječe i ostvaruje svoju vlast kako bi ponudila i upravljala javnim dobrima i uslugama. Implementacija **čistog i efikasnog upravljanja javnim sektorom** zasigurno bi doprinijela unutrašnjoj stabilizaciji zemlje.¹*

¹ Stojanović, Igor 2012. *Citizens Participation in Decision Making*, Friedrich-Ebert-Stiftung and Centre for Civil Initiatives, Sarajevo.

Osim toga, postoji problem vlasništva nad državom i/ili nacijom pošto etničke grupe često iskazuju više lojalnosti prema svojim "etničkim sunarodnjacima" nego zemlji kao takvoj. To otežava rad na pružanju pomoći, priznaje EU: "Lekcija koju smo naučili u Bosni i Hercegovini je da nedostatak vlasništva i političke posvećenosti ima negativne posljedice na uspjeh svake vrste pomoći. Radionice čiji je cilj bio da okupi krajnje korisnike što je prije moguće u procesu izrade programa i definiranja projekta kako bi se potakao osjećaj vlasništva i posvećenosti. (...) Uspostava efikasnih mehanizama koordinacije kako bi se izbjegla slična kašnjenja u programiranju pitanje je koje nadležni organi u Bosni i Hercegovini trebaju riješiti što hitnije."¹⁹⁸

5.1.1 Kako ublažiti međusobna zamjeranja vezana za paralizu države i ekonomske probleme?

Iako je ponekad frustrirajuće lako ukazati na političke korijene različitih ekonomskih problema, rješavanje tih problema je ipak važno u cilju prevencije konflikta. Ekonomsko nezadovoljstvo i međusobna zamjeranja se sistematski spominju kao stvari od glavnog interesa za građane u svim anketama. Nizak ekonomski nivo životnog standarda i sve veće siromaštvo posebno mogu doprinijeti spuštanju praga nasilja, dok ekonomske promjene, a posebno različit razvoj etničkih grupa, mogu doprinijeti neusklađenosti između očekivanih i ostvarenih koristi. Ovaj nesklad bi mogao potom potaći nasilje uzrokovano frustracijom. Činjenica da više od polovice ljudi iz svih etničkih grupa smatra da je ekonomski položaj njihovog

domaćinstva pogoršan¹⁹⁹ predstavlja snažan pokazatelj povećanja vjerovatnoće jačanja frustracija, i stoga naglašava važnost osnovnog ekonomskog razvitka sa aspekta prevencije konflikta. Ovo je također u skladu s UNDP-ovim zapažanjem da je više od polovine stanovništva društveno marginalizirano. Prema anketi Ipsosa, 70 posto ljudi smatra da je nezaposlenost jedan od triju najvećih problema u Bosni i Hercegovini. Ovo se potvrdilo i u našim intervjuima – sva četiri naša sagovornika vidjeli su nezaposlenost kao jedan od triju najvećih izazova za BiH u godinama koje dolaze. Fokusanje na **projekte koji otvaraju radna mjesta** bi stoga predstavljalo prvi prioritet, ne samo da bi se ublažili motivi konflikta koji su posljedica frustracije nego i da bi se smanjile mogućnosti za mobilizaciju nezaposlenih koji imaju puno vremena. Projekti koji donose radna mjesta, posebno za mlade ljude, mogli bi se također pozabaviti i pozitivnim međuzavisnostima koje su potrebne za integraciju potencijalno konfliktnih strana tako što će osnažiti društvenu koheziju. Pošto se ekonomski problemi često vide kao posljedica nefunkcionalnog državnog sistema (što je opet vezano za korumpirane etnonacionalističke političare), frustracija nezaposlenih ljudi, ako joj se ne posveti pažnja, optuživanje i agresija se lako mogu usmjeriti prema pripadnicima etničkih grupa koje nezaposlena osoba smatra krivcima za državnu paralizu. Projekti koji uključuju ljude/predstavnike različitih etničkih zajednica u aktivnostima koje stvaraju sredstva za život kako bi se pomoglo razvoju osjećanja međuzavisnosti koje je toliko potrebno za mir i integraciju.

Pripadnici svih etničkih grupa dijele isto nezadovoljstvo ekonomskim stanjem: isto nezadovoljstvo bi trebalo implicirati zajedničke projekte i pored toga što različito rad-

¹⁹⁸ European Commission, Annex: IPA 2011 – National Programme – Bosnia and Herzegovina, COM-AC_DI(2011)D01752-01. 3.

¹⁹⁹ Ipsos 2010.

Intervencija FES-a Okvir 3 – Prava radnika

FES ima za cilj unaprijediti kapacitete mladih sindikalista tako što im organizira godišnju **Sindikalnu školu** i podržava njihovu alumni mrežu mladih sindikalaca/sindikalki (www.mmsbih.org). Osim jačanja kapaciteta, škola sindikalizma ima za cilj naći ono što je zajedničko mladim sindikalnim aktivistima. Ujedinjujući snage u zajedničkoj borbi za socijalnu pravdu

i bolje uvjete rada, učesnici se međusobno počinju bolje razumijevati, uče kako smanjiti utjecaj postojećih predrasuda, i polako razvijaju sjeme zajedničkog nacionalnog identiteta. Svaki od četiri modula se održava u drugom gradu (Sarajevo, Banja Luka, Neum i Teslić), tako da učesnici mogu doći u razne dijelove zemlje, što predstavlja priliku koju obično nemaju u svakodnevnom životu.

no zakonodavstvo i propisi koji se odnose na socijalnu zaštitu u različitim entitetima i čak kantonima mogu otežati mobilnost radne snage.²⁰⁰ Projekti koji donose radna mjesta će biti od još većeg značaja ako zemlja počne kliziti natrag u nasilje i identitet ratnika u kojem slučaju će egzistencija ratnika koju nude ratoborni krugovi možda morati biti zamijenjena alternativnim identitetom i egzistencijom.

Fokusiranje na **smanjenje korupcije**, drugog najvećeg problema koji ističu građani Bosne i Hercegovine, prema anketi Ipsosa 2010, moglo bi također imati značajne efekte u smislu sprečavanja konflikta. I opet, osim što je korupcija važan izvor frustracije i nasilja izazvanog frustracijom, programi protiv korupcije (pomoć reformi zakona koji bi mogli riješiti korupciju, razvoj najboljih praksi finansijskog nadzora, obuka revizora, obuka istraživačkih novinara itd.) mogli bi pomoći sprečavanju konflikta na druge načine. Korumpirani političari i zvaničnici uzrokuju

200 Najnoviji radni dokument Evropske komisije, European Commission 2011. *Commission Staff Working Paper (...)* na str. 32 također se dotiče ove teme.

frustraciju čiji je izvor lako identificirati. Iz tog razloga je frustraciju uzrokovanu korupcijom lakše kanalizirati u nasilne radnje i motiviranje konflikta: meta za nasilje se lakše identificira – to su oni koji podržavaju nekog političara, članovi njegove stranke, pripadnici njegove etničke grupe.

5.1.2 Provokacije vezane za nezadovoljstvo i historijsku nepravdu

U nedostatku napretka u funkcionalizaciji ustavnog sistema uprave, granice entiteta koje su posljedica rata i etničkog čišćenja, kao i drugi ostaci historijske nepravde, mogle bi postati izvorom motiva za konflikt (za provokacijske ratove i nasilje "pravih Bosanaca", konflikti zbog repatrijacije itd.). Kako se ovlaštenja međunarodne zajednice sužavaju, mandati ograničavaju, kao i trajanje OHR-a, EUFOR-a i EUPM-a, neke procjene pretpostavljaju da će se osjetljivost u pogledu historijske pravde smanjivati, a zapaljiva politička retorika i govor mržnje

Intervencija FES-a Okvir 4 – Održivi razvoj

Dok u slaboj državnoj strukturi ne postoji autoritet za planiranje koji se bavi nacionalnom društveno-ekonomskom strategijom planiranja, FES je u procesu pomaganja vladinim i nevladinim organizacijama u izradi **nacionalne održive strategije** u skladu s Procesima

iz Rija. Održivi razvoj se stoga promovira uz posvećivanje posebne pažnje socijalnoj pravdi, istrebljenju siromaštva, ravnopravnom upravljanju resursima, ljudskim pravima i nacionalnoj stabilnosti.¹

1 Bivša ministrica finansija Republike Srpske Svetlana Cenić pripremila je plan Participatornog istraživanja akcije za razvoj nacionalne strategije održivog razvoja.

Preporuke: Ekonomski razvojni projekti za sprečavanje konflikta

- Promovirati projekte koji pomažu formuliranju i implementaciji politike zapošljavanja;
- Promovirati projekte koji dovode do otvaranja radnih mjesta, koji su usmjereni na nezaposlene odrasle osobe, i koji obuhvaćaju različite etničke grupe;
- Promovirati projekte koji donose radna mjesta za mlade, i koji obuhvaćaju različite etničke grupe;
- Kreirati projekte koji omogućuju lakše kretanje osoba i kapitala između entiteta i kantona;
- Promovirati projekte o koordinaciji socijalne zaštite;
- Pomoći u implementaciji antikorupcijske strategije 2009-2014. i akcionog plana;
- Osnažiti kapacitete Agencije za sprečavanje korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije;
- Podrška zakonskim reformama koje imaju za cilj rješavanje korupcije;
- Izgradnja kapaciteta organizacija civilnih društava u vršenju uloge agenata vladavine zakona;
- Promovirati projekte koji pomažu formulaciju i implementaciju politike socijalne zaštite;
- Razvoj finansijskog nadzora i najboljih praksi;
- Promoviranje projekata čiji je cilj obuka revizora, monitoring javnih tendera;
- Pomoć u obuci novinara-istraživača;
- Pomoć jačanju nezavisnosti sudskog sistema, posebno kad se radi o kažnjavanju krivičnog djela korupcije.

rasti.²⁰¹ Međunarodna zajednica se čini podijeljenom oko toga da li međunarodni mandat treba opet osnažiti kako bi se spriječio razvoj događaja u pravcu provokacija i sukoba. Angloamerički članovi PIC-a (uz pomoć Atlantske inicijative) žele promjene koje bi međunarodnoj zajednici dale jaču ulogu. U isto vrijeme, Njemačka, zajedno s institucijama EU-a i Rusijom, pokazuje manje entuzijazma prema jačanju mandata međunarodne zajednice koji je u suprotnosti s jasnom voljom većine Srba i Republike Srpske.

Ideja o "upravljanju" govorima političara vjerovatno također ne bi bila privlačna za evropske aktere. *Izgledi za demokratiju, slobodu govora i suverenitet određuju granice onoga što se može učiniti u odnosu na etnonacionalističku političku argumentaciju.* Međutim, postoje opcije da se pozabavi motivima provokacijskih ratova, čak i u okvirima postojećeg mandata međunarodne zajednice. Mogli bi se, u multietničkoj naučnoj saradnji/pristupima, **potražiti projekti koji će značiti svima prihvatljivo tumačenje historije Bosne i Hercegovine**, koji će također imati za cilj podjelu informacija. Dalje, bez da se neizbježno osporavaju zaključci EUFOR-a i Atlantske inicijative u pogledu činjenice da govor mržnje signalizira rizik od konflikta, moguće je da njihovi zaključci nisu u skladu sa sistematskom analizom lekcija rata. *Često go-*

vor mržnje stvarno ukazuje na tenzije, pa se stoga povezuje s rizikom od izbijanja konflikta. Međutim, može se desiti da tenzije uzrokuju govor mržnje i konflikt, a ne da govor mržnje sam po sebi ima uzročnu vezu s konfliktom. Neki/brojni naučnici koji se bave konfliktom, i koji su proučavali unutrašnji demokratski mir, smatraju da verbalno izražavanje nezadovoljstva često predstavlja alternativu izražavanju nezadovoljstva nasiljem.²⁰² Prema tome, naponi koji se ulažu u javnu argumentaciju, ili čišćenje političkog diskursa od politički nekorektnog govora, mogli bi blokirati verbalni konflikt i omogućiti izbijanje pravog nasilja.²⁰³ Umjesto cenzuriranja govora mržnje, naponi na oživljavanju debate koja se zasniva na boljim faktičkim temeljima mogli bi a) kritizirati govor mržnje koji se zasniva na neodrživim činjeničnim temeljima, i u isto vrijeme b) usmjeriti etničke tenzije na priču, a ne na djela. Osim što bi "ispustila paru" davanjem podrške akademskoj komunikaciji, međunarodna zajednica bi trebala podržati forume koji pomažu principijelnu, objavljenu debatu i dijalog među osobama od autoriteta iz različitih etničkih grupa – vjerskih lidera, intelektualnih lidera, političkih lidera, osoba iz medija, itd., o njihovom tumačenju historije i o etničkim identitetima. Pored toga,

²⁰² Rummel, R. J., "Democracies are less warlike than other regimes", *European Journal of International Relations*, Vol. 1, 1995: 457-479, i Kivimäki, Timo 2005, "Media's Contribution Towards Resolving Conflict: The Case of West Kalimantan", u: *Borneo Review*, tom XIV, br. 1, 2005.

²⁰³ Kriesberg, Louis 1998. *Constructive Conflicts: From Escalation to Resolution*, Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 1998.

²⁰¹ Azinović, Bassuener & Weber 2011.

Intervencije FES-a Okvir 5 – Tranzicijska pravda

Koncept **tranzicijske pravde** fokusira se na zvaničnu politiku sjećanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori. FES podržava naučno zasnovane projekte s ciljem otvaranja dijaloga o politici sjećanja i motiviranja rasprave o mogućem zajedničkom modelu sjećanja u regiji. Ovaj projekt također služi kao osnova za diskusije za okruglim stolom o konceptu tranzicijske pravde koji okuplja učesnike iz različitih

sfera života u BiH.¹ FES podržava regionalnu Igman-sku inicijativu koja pod pokroviteljstvom predsjednika Hrvatske, Srbije, Crne Gore i BiH promovira rješavanje ključnih pitanja koja se odnose na građane tih četiriju zemalja, izgradnju uzajamnog povjerenja i tolerancije te prevladavanje svih vrsta diskriminacije.

¹ Pogledati FES and Alumni Association of the Centre for Interdisciplinary Postgraduate Studies (ACIPS). (Re)vision of the past. Official politics of remembrance in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Serbia since 1990, u pripremi (www.fes.ba).

Preporuke: Društveno-politički projekti sprečavanja konflikta

- Promoviranje multietničkih naučnih projekata o historijskim tumačenjima
- Podrška naučnom proučavanju faktičkih temelja za političku debatu, uključujući jačanje naučnih institucija, odjela za istraživanje u strankama, i akademske projekte o sadašnjosti i prošlosti
- Široko i ravnomjerno objavljivati faktičke nalaze o prošlim i sadašnjim društveno-političkim pitanjima, posebno u odnosu na nezadovoljstva izražena u aktuelnim debatama
- Objaviti najbolje prakse etničke saradnje

- Podržavati forume koji pomažu principijelnu, objavljenu raspravu i dijalog između autoriteta iz različitih etničkih grupa o tumačenju historije i o etničkim identitetima
- Izgraditi kapacitete organizacija civilnog društva da vrše funkciju agenata socijalne pravde
- Podržati redovnu međuentitetsku razmjenu među mladima i zajedničke projekte u obrazovnim institucijama, kao i u okviru organizacija civilnog društva
- Podržati akademsku razmjenu među ekspertima iz svih etničkih grupa kako bi se postigao konsenzus o nastavnim programima nacionalne historije
- Podrška naporima na stvaranju panetničkog nacionalnog magazina za mlade

ti se napori ne moraju ograničiti na političku sferu, nego trebaju postati dijelom obrazovnog sistema, koji, čini se, sada odgaja "male nacionaliste".

5.1.3 Nezadovoljstvo vezano za strah za etnički identitet

Komparativna analiza konflikta utvrdila je da nacionalna integracija (u Bosni i Hercegovini to bi se zvalo "državnom integracijom", odnosno stvaranjem zajedničkog građanstva) rijetko uspijeva ako je zasnovana na umjetnoj supresiji podnacionalnih identiteta. Naprotiv, diskriminacija i egzistencijalne prijetnje etničkome često učvršćuju percepciju političke relevantnosti etnonacio-

nalističkih identiteta.²⁰⁴ Umjesto odbacivanja srpstva, hrvatstva i bošnjaštva, čini se da je najrealniji način izgradnje nacije/zajedničkog građanstva stvaranje **modernog evropskog identiteta** koji je prihvatljiv svim etničkim grupama²⁰⁵ i u kojem bi sve podnacionalne etničke grupe imale isto vlasništvo.

Iskustvo nakon Drugog svjetskog rata pokazalo je da etnički raznolika društva mogu graditi moderni evropski identitet bez odbacivanja prava na samoodređenje. Primjeri (ponovne) izgradnje identiteta postoje u susjedstvu: tokom ratova 1990-ih i u 2000-im Hrvatska je na-

²⁰⁴ Gurr 1994.

²⁰⁵ Ipsos 2010.

Intervencija FES-a Okvir 6 – Aktivno građanstvo

Zasnivajući svoj rad na studijama poput "Socijalna kohezija u BiH"; "Etnički odmak"; "Imidž: uzajamna percepcija Hrvata, Srba i Bošnjaka u BiH"; "Multietnički brak" i "Etnički, nacionalni i evropski identitet u BiH", FES ima za cilj dati doprinos iznalaženju zajedničkih osnova za zajednički identitet građana Bosne i Hercegovine svojim radom na **građanskom obrazovanju**.

Oslanjajući se na vlastite instrumente "Političke akademije" i "Škole demokratije", i u saradnji s partnerskim organizacijama Cure, Helsinški parlament građana, Centar civilnih inicijativa i Zašto ne, FES se obraća širokoj publici s ciljem povećanja svijesti učesnika o aktivnom građanstvu. Gore spomenute studije i obrazovni rad pokazali su da pozitivno iskustvo u vezi s odnosom između države i građana može poslužiti kao temelj za izgradnju nacionalnog identiteta.

mjerno (ponovno) izgradila svoj "evropski" identitet da bi se odvojila od percipiranog "balkanskog" identiteta iz jugoslavenskog doba, što je u konačnici dovelo do snažnih napora prema reformama za pristup EU-u. Međutim, Hrvatska nije toliko etnički raznolika kao BiH, što podrazumijeva da se u ovoj drugoj trebaju koristiti drugačije strategije. Time se naglašava potreba da EU pokaže mogućnosti da Srbi – koji su suočeni s najvećom historijskom preprekom za evropske, a posebno sjevernoatlantske integracije – zadrže svoj srpski kulturni i vjerski identitet unutar evropskog koncepta kulturne raznolikosti. Moderni evropski identitet se treba predstaviti kao nešto što ne isključuje regionalne etničke identitete, i to se može pokazati etničkim grupama Bosne i Hercegovine tako što se u programe Evropske unije za zaštitu regionalnih identiteta uključe različite etničke grupe. Moderni evropski identitet bi trebao imati pozitivne konotacije i biti orijentiran ka budućnosti. Ovakav identitet treba promovirati kao alternativu ultranacionalističkim i katkad fašističkim ratnim teorijama o trima konstitutivnim narodima.

Iako se još uvijek u cijeloj Evropi odvija borba između nacionalnog i transnacionalnog identiteta, primjer EU-a svojim radom kroz ciljane projekte pokazuje da se regionalni identitet može uvažiti, kao naprimjer kroz projekte koje provodi Generalna direkcija Evropske komisije za regionalnu politiku. Slični projekti bi se mogli raditi i u BiH kroz IPA programe prekogranične saradnje, koji se mogu usmjeriti u određene regije. Sigurno je da bi EU Komitet za regije (*Committee of the Regions* – CoR), a posebno njegova Radna grupa za zapadni Balkan, također mogao intenzivirati svoju uključenost u pružanje pomoći BiH u prevladavanju izazova jačanjem lokalnih i regionalnih vlasti unutar multietničkog i multikulturnog društva ka-

kvo Evropa jest. U tom kontekstu, Direkcija za evropske integracije BH treba dobiti jače ovlasti da vodi naprijed procese EU integracija.²⁰⁶

Osim korištenja evropskih identiteta kao protuteže strahu od etničkog istrebljenja, imalo bi smisla pomoći izgradnju neekskluzivnih, neteritorijalnih etničkih struktura, kao što su **kulturne i vjerske skupštine** koje će regulirati kulturne aktivnosti bez neophodnosti postojanja etničkih teritorija. Neteritorijalni Sami parlament u Finskoj, Švedskoj i Norveškoj uspio je ublažiti strah od istrebljenja među Sami narodom i signalizirao je Sami narodu da države-nacije ne predstavljaju prijetnju identitetu Samija. Također, parlamenti predstavnika zajednica koje govore francuski, flamanski i njemački jezik u Belgiji uspostavljeni prema članovima 115-130 odigrali su sličnu ulogu u Belgiji. Ovaj bi se koncept mogao primijeniti i u Bosni i Hercegovini. Jednom kada se takve skupštine uspostave, bilo bi logično da se uspostave i forumi za dijalog između njih. Ali i skupštine bi već same po sebi predstavljale pozitivan razvoj događaja pošto bi to odaslalo signal da ne postoji prijetnja etničkoj egzistenciji, i da ona ne zavisi od isključivih, očišćenih etničkih teritorija i teritorijalnog aparthejda.

Pogranične projekte EU-a sa Srbijom, Hrvatskom i drugim susjedima treba intenzivirati, naprimjer kroz IPA Program jadranske prekogranične saradnje koji povezuje transnacionalne etničke zajednice na pozitivan način u okviru EU koncepta smanjenja značaja granica. S obzirom na to da mnogi bosanski Hrvati i Srbi imaju snažne veze s Hrvatskom odnosno Srbijom, ovo nije potrebno za iz-

206 European Commission 2011. 9.

Intervencija FES-a Okvir 7 – Kultura sjećanja

Tokom proteklih deset godina FES je implementirao jedan prekogranični projekt pod nazivom **Kultura sjećanja**¹, koji ima za cilj da uspostavi konstruktivan

¹ Više informacija se nalazi na: <http://fes.ba/publikacije/09-2011kultura-sjecanja.pdf> ili www.fes.ba.

regionalni dijalog koji će poslužiti kao neophodan preduvjet za pomirenje triju konstitutivnih naroda u BiH, kao i pomirenje između BiH i susjednih zemalja. O studijama koje se rade svake godine vode se diskusije sa ekspertima, političarima i predstavnicima civilnog društva na okruglim stolovima, i javno se predstavljaju u TV debatama.

Preporuke: (ponovna) izgradnja identiteta i potencijala za konflikt

- Pomoći promoviranje i izgradnju zajedničkog evropskog identiteta
- Podržati projekte čiji je cilj prikazivanje kulturne raznolikosti
- Podržati konsultacije između vlasti u BiH i Odbora za regije o jačanju lokalnih i regionalnih autoriteta u kontekstu multietničnosti

- Organizirati obuku za daljnju profesionalizaciju državnih službenika, posebno na područjima transparentnosti i odgovornosti
- Uspostaviti efikasnije mehanizme za postprojektni monitoring kojima će se osigurati očuvanje ciljeva projekta na lokalnom nivou
- Podržati stvaranje neteritorijalnih etničkih struktura, kao što su kulturne i vjerske skupštine
- Intenzivirati prekogranične projekte sa Srbijom i Hrvatskom
- Razvijati prekogranične projekte koji su usmjereni na određene regije

gradnju transnacionalnih odnosa kao takvih: veze su već vrlo snažne. Evropski programi su potrebni da bi pokazali da se te veze cijene i da mogu biti korisne za evropsku Bosnu i Hercegovinu, a ne da se smatraju manje ili više opasnim i štetnim po izgradnju nacije i zajedničko građanstvo. Čak i prije nego što zemlje bivše Jugoslavije postanu punopravne članice EU-a, korištenje EU graničnih projekata, ili barem njihovih ekvivalenata namijenjenih zemljama kandidatima/pristupnicama, može signalizirati nešto pozitivno o neekskluzivnosti evropskog identiteta i istovremeno ublažiti strah od etničkog nestanka u kontekstu budućeg članstva u EU-u.

5.2 Evropska unija i oportunističko nasilje iz koristoljublja

Međunarodna zajednica, EUFOR i EUPM bavili su se pitanjem bezakonja u Bosni i Hercegovini. Održanje mira i provođenje zakona su kritični elementi za sprečavanje

vraćanja u rat u postkonfliktnim zemljama.²⁰⁷ Bez kapaciteta koji će omogućiti sprečavanje nasilja, čak i trivijalni motivi dovode do stvarnog korištenja nasilja. Funkcionalne i legitimne policijske snage su stoga od kritičnog značaja za sprečavanje konflikta.

Problem bezakonja u Bosni i Hercegovini nije posljedica nedostatka policijskih resursa. Naprotiv, pripadnici policije su bili brojni čak i tokom rata u BiH. Međutim, policiji nedostaje profesionalizam i postala je predmetom utjecaja etničkih političkih lidera, te tako i instrumentom političkog nasilja. Nakon rata, policija nije bila izložena mehanizmima međunarodnog nadzora u mjeri koja bi bila dovoljna da je učini imunom na korupciju i zloupotrebu ovlasti. Sva ova pitanja su već dotaknuta u međunarodnom doprinosu provođenju zakona. UN-ove Međunarodne policijske snage (*International Police Task Force – IPTF*) korištene su za provjeru (skrining) pripad-

²⁰⁷ Collier & Hoeffler 2008.

nika policije u pogledu njihovog ponašanja tokom rata kako bi službu oslobodili pojedinaca koji su pokazivali tendencije da svoj policijski autoritet koriste za nasilne, stranačke svrhe. IPTF je također započeo međunarodni doprinos unapređenju **obuke policije i profesionalizma policije**. Uspostavljene su jedinice za profesionalne standarde (JPS) s ciljem izgradnje kontrola zloupotrebe policijskih ovlasti i stranačkog ponašanja pripadnika policije.²⁰⁸ Lekcije kojima nas uči većina "novih ratova" čine očiglednim da je izgradnja mehanizama kontrole policije u odnosu na korupciju i zloupotrebu ovlaštenja²⁰⁹ vjerovatno najvažniji međunarodni doprinos sprečavanju oportunističkog nasilja. Ovakve aktivnosti nedvojbeno iziskuju kontinuitet i resurse.

Da bi se uklonila politička priroda zapošljavanja pripadnika policije, formulirani su kriteriji zapošljavanja koji propisuju da su raniji politički zvaničnici automatski diskvalificirani za obavljanje poslova u policiji. Nasljednik IPTF-a, EUPM, ili misija monitoringa policije pod vodstvom EU-a (*EU-led Police Monitoring Mission*), tokom cijele protekle decenije nastavio je osnaživati policiju u smislu uspostave novih standarda i obuke. U svjetlu činjenice da je policija učestvovala u ratu u BiH kao zaraćena strana, njena depolitizacija predstavlja jako važan doprinos smanjenju oportunističkog nasilja. Policija je, po definiciji, instrument koji ima priliku upotrijebiti nasilje, i stoga jačanje profesionalizma u policiji i sprečavanje njenog mijesanja u stranačke kampanje predstavlja važan doprinos smanjenju potencijala za izbijanje konflikta. Ovaj posao, međutim, nije završen, kaže se u izvještaju Atlantske inicijative.²¹⁰ U napetim vremenima je ipak moguće da se policija podijeli ili da bude podijeljena po etničkim linijama.

U smislu broja pripadnika, reforma policijskih institucija značila je drastično smanjenje broja pripadnika policije.²¹¹ Po procjeni zvaničnika EUFOR-a provođenje zakona u Bosni i Hercegovini se dramatično popravilo kao rezultat ovih međunarodnih doprinosa, dok je govor mržnje opstao kao jedina važna provokacija koja postavlja izazov urednoj politici (intervju s obavještajnim oficijom EUFOR-a obavljen u Sarajevu, 16. juna 2011).

Ipak, isto kao i u slučajevima Afganistana i Iraka, razvoj domaćih kapaciteta ide teško. Dalje, prisutnost stranih policajaca i mirovnih snaga često dovodi do erozije legitimiteta snaga za provođenje zakona (stav nacionalista je da stranci ne bi trebali biti uključeni u ovo), i to dodatno pogoršava probleme vezane za provođenje zakona i otežava predaju odgovornosti. Oslanjanje stanovništva na strane organe za provođenje zakona dodatno komplicira proces razvoja domaćih kapaciteta za provođenje zakona. Ovo se jasno pokazalo na seminarima scenarija gdje je tako puno scenarija bilo zamišljeno da će se desiti samo nakon međunarodne intervencije velikog obima. Iako je međunarodna zajednica uspjela sniziti nivo mijesanja politike u policijski posao, evropski zahtjev za reformom policije je doživljen kao veoma političan i pristran, i kao zahtjev koji favorizira državnu bošnjački elitu. Tri zahtjeva koja je studija Atlantske inicijative postavila kao osnovni evropski uvjet za pristupanje Bosne i Hercegovine članstvu u EU su: 1) prenijeti svu nadležnost za policijska pitanja na državni nivo, uključujući zakonodavstvo i budžet; 2) ukinuti mijesanje politike; i 3) provesti teritorijalnu reorganizaciju policijskih agencija u skladu sa isključivo funkcionalnim, a ne političkim ili etničkim kriterijima.²¹² Ovi zahtjevi očigledno podržavaju savezne, a ne i ustavne aspiracije lidera Republike Srpske. Kao rezultat toga, izvještaj Atlantske inicijative opisuje neprijateljstvo liderstva RS-a prema reformi policije kao objašnjenje toga kako Republika Srpska pravi pokušaj vraćanja unatrag kad se radi o reformi policije.²¹³ Na ovaj način su evropski naponi ne samo percipirani kao stranački u ustavnoj debati u samoj zemlji nego i pristrani u odnosu na policiju Republike Srpske. Atlantska inicijativa opisuje dilemu EUPM-a kao dilemu oko uspostave ravnoteže između mogućnosti da se odgovori na "napore vraćanja unatrag" s jedne strane i okončanja mandata s druge. Upravo kao što je politička priroda policije tokom rata u BiH kompromitirala njen integritet i legitimitet, tako je i stranačka ustavna pozicija evropske policije smanjila legitimitet evropskog doprinosa zakonitosti i redu, posebno u Republici Srpskoj. Kao rezultat toga, reformske mjere u policiji u tom entitetu su postigle vrlo malo na profesionalizaciji policije.²¹⁴

Ostavimo li postrani problem političkog stranačja, evropska pomoć u provođenju zakona, podrška mehanizmima

208 Azinović, Bassuener & Weber 2011.

209 Kaldor 2004.

210 Azinović, Bassuener & Weber 2011. 47.

211 Ibid.

212 Ibid. 47.

213 Ibid. 46.

214 Ibid. 43.

Preporuke: Jačanje sektora sigurnosti u cilju smanjenja potencijala za konflikt

- Obuka policijskih snaga s ciljem daljnje profesionalizacije, posebno na planu korupcije i zloupotrebe ovlaštenja, u mješovitim grupama
- Promoviranje projekata čiji je cilj stvaranje diversificiranih policijskih snaga u oba entiteta
- Nastavak podrške reformi policije, posebno saradnji policijskih snaga u dvama entitetima
- Podrška projektima čiji je cilj integracija vojnih snaga
- Promocija projekata za smanjenje nezaposlenosti mladih
- Unapređenje sistema stručne obuke
- Jačanje kapaciteta za parlamentarni nadzor nad sektorima vojske i odbrane

međunarodne policije da ukloni korupciju iz policije, i podrška EU-a obuci na policijskim akademijama u Sarajevu i Banjoj Luci bez sumnje su doprinijeli postkonfliktnoj stabilnosti Bosne i Hercegovine. Ove mjere su suzile prostor za nasilje iz koristoljublja.

Pored reforme policije, postoje **reformske mjere sektora sigurnosti fokusirane na vojsku** koje bi međunarodna zajednica mogla podržati. Najurgentniji problem u vojnim snagama je gotovo totalna/potpuna podjela po etničkim linijama. Struktura vojnih snaga zasniva se na etničkim pukovima – 1. pješadijski (gardijski) puk (hrvatski), 2. pješadijski (rendžerski) puk (bošnjački), i 3. pješadijski puk (srpski) – pod jedinstvenom komandom. Bilo bi teško zamisliti da će vojne snage djelovati jedinstveno i u skladu s narednjima odozgo ako bi morale reagirati na sukob između etnički strukturiranih strana u sukobu. Prema izvještaju Atlantske inicijative iz 2008. viši oficir vojnih snaga upozorio je američke diplomate da bi se “AFBiH ‘raspala’ ako bi bila pozvana da pomogne civilnim vlastima kad bi se pojavio izazov po unutrašnju sigurnost”. Izvještaj Atlantske inicijative govori o događajima, čak i u miru, gdje simbolična djela, kao što je pjevanje hrvatske državne himne od pripadnika Hrvatskog puka (1. gardijski puk) kod obilježavanja uspomene na pale borce ukazuje na to da bi etnička podjela vojske mogla predstavljati ozbiljan izazov miru. Vojna sila već po definiciji ima mogućnost vršenja nasilja. Ako se podijeli po etničkim linijama u etničkom konfliktu, to bi snažno pojačalo intenzitet konflikta.²¹⁵

Još jedan s tim povezan problem je neosjetljivost ujedinjenog liderstva prema osjetljivim tačkama etničkih gru-

pa kad se radi o odlukama o saradnji sa stranim silama. Jedan primjer nedostatka osjetljivosti je vojna vježba s NATO-om u Gruziji, 2009. godine, u vrijeme izvanrednih tenzija između Rusije i Gruzije, čemu se snažno protivilo liderstvo Republike Srpske. Iako se radilo o vježbi profesionalne spremnosti za 3. pješadijski puk, ova odluka o učešću bila je nesenzitivna jer nije uvažavala preferencije srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini koji imaju historijske rezerve prema NATO-u. Naglašavanje nesrpskog identiteta liderstva vojske nije dobra politika za integraciju u vojne snage i za tešku integraciju srpskih vojnika u zajedničke državne odbrambene snage. Integracija i ovdje iziskuje da sve strane imaju osjećaj svojine nad vojskom.

Osim mjera reforme sektora sigurnosti, međunarodna zajednica može podržati ekonomske reforme koje bi mogle spriječiti oportunističko nasilje. Projekti usmjereni na eradicaciju **nezaposlenosti mladih** imali bi veliki značaj u naporima da se smanji potencijal za nasilnu mobilizaciju. Veliki broj mladih ljudi bez posla, u potrazi za izvorom prihoda i identitetom, predstavlja vjerovatno najopasniji pojedinačni faktor koji doprinosi oportunističkom konfliktom ponašanju. Ekonomski snažne donatorske organizacije imaju važan zadatak da spriječe te nasilne prilike koje uzrokuje nezaposlenost mladih.

5.3 Evropska unija i etnički antagonizam

Problematika načina kako međunarodna zajednica može pristupiti problemu antagonističke strukture pokretača u Bosni i Hercegovini dijelom je dotaknuta u projektima koji imaju dvostruki utjecaj na motive konflikta i na antagonizam konflikta. Dok je stvaranje međuetničkih

²¹⁵ Ibid.

Intervencija FES-a Okvir 8 – Slobodni i nezavisni mediji

U okviru nastojanja na promoviranju **slobodnih i nezavisnih medija**, FES je mogao voditi kampanju protiv **govora mržnje** i podržati medije kao instrument nacionalnog pomirenja, a ne sredstva etničkog

podbadanja. U tu svrhu, FES je implementirao prvu domaću analizu medijskog prostora u BiH pod naslovom "Balkanski medijski barometar: Bosna i Hercegovina 2011."¹

1 Više informacija na: http://fes.ba/publikacije/2012/BMB/FES%20%20BMB%20BiH%202011_book%20BHS%2010_2_2012.pdf ili www.fes.ba.

foruma za komunikaciju važno za rješavanje sporova između etničkih grupa i za transformaciju nasilne argumentacije u verbalna sučeljavanja, međuetnička komunikacija je također od kritičnog značaja za transformaciju strukture pokretača konflikta. Samo praksa međuetničke komunikacije i širenje takvog dijaloga može efikasno djelovati protiv demonizacije potencijalnog neprijatelja. Međuetnički dijalog se također može promovirati na nivou masovnih komunikacija tako što će se podržati **mediji i obuka medija čiji je cilj stvaranje mjesta za dijalog između etničkih grupa**.

U svjetlu činjenice da su dominantne etničke grupe uvijek spremnije promovirati jedinstvo (pošto je ono uvijek u korist dominantnoj grupi), bilo bi dobro proširiti dijalog da se pokaže, naprimjer, "ljudsko lice" stanovnika Republike Srpske, izvještavajući ne samo o tome šta kažu etnonacionalisti nego i šta misle obični građani.

Promocija dijaloga i izbjegavanje demonizacije može biti posebno teško za međunarodnu zajednicu u područjima saradnje i za takve međunarodne organizacije (EUPM i OHR, naprimjer) gdje međunarodna zajednica vidi svoju funkciju kao nešto što se protivi "pokušajima vraćanja unazad" ili "kršenje duha Dejtonskog sporazuma" od strane Republike Srpske. Demoniziranje liderstva bilo koje grupe koja je potrebna za mir nije mudar korak, čak i ako se međunarodna zajednica mora opirati politikama liderstva RS-a koje nisu konstruktivne za mir. Ovdje međunarodna zajednica mora imati na umu mudrost stručnjaka za mirovne pregovore s Harvarda kada kažu da u rješavanju problema moramo odvojiti ljude od problema.²¹⁶

216 Fisher, Roger and William Ury, 1982. *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In*, New York: Penguin Books.

Osim međunarodne aktivnosti na promociji međuetničke komunikacije, međunarodna zajednica bi mogla promovirati međuetničku pozitivnu međuzavisnost tako što će ponuditi kapitalna sredstva poslovnim subjektima koji zapošljavaju Bošnjake, Srbe i Hrvate. U takvim poslovnim pothvatima bi zaposlenici mogli zaključiti da su im interesi isprepleteni s interesima kolega iz druge etničke grupe. Iskustva takvih aktivnosti koje je provodio Međunarodni fond za Irsku mogla bi potaći donatore na operacije koje koriste načelo kreiranja međuetničke pozitivne međuzavisnosti u što više svojih projekata, bez obzira na to koji je primarni cilj projekata.²¹⁷

Politika stvaranja veza pozitivne međuzavisnosti može, u dosta slučajeva, također stvoriti unakrsne rascjepe koji ponekad funkcioniraju kao mostovi preko linija fronta gdje postoji mogućnost konflikta. Ako, naprimjer, **projekti rodne jednakosti** nastoje ravnopravno angažirati žene Bošnjakinje, Srpkinje i Hrvatice (i ostale), ne samo da će stvoriti pozitivnu međuzavisnost (pošto od napretka u rodnoj jednakosti sve žene imaju koristi) nego će stvoriti i mostove preko etničkih podjela. Ako Srpkinja i Bošnjakinja smatraju da su na istoj strani i da pokušavaju razbiti muški monopol u poslovanju, naprimjer, rascjep između muškaraca i žena postaje unakrsni rascjep koji prikazuje zajedničke aspekte interesa Srpkinja i Bošnjakinja.

Možda bi još značajniji bili **zajednički interesi mladih**. Mobilizacija multietničkog zagovaranja u interesu mladih ljudi u politici, poslovanju, tržištu rada, itd., kao i direktni rad na unapređenju života svih mladih građana Bosne i Hercegovine, mogla bi pomoći stvaranju međuetničkih saveza mladih koji će promovirati razumijevanje između etničkih grupa. Pozitivni poticaji koji proizlaze iz tih

217 McCarter 2008.

Intervencija FES-a Okvir 9 – Rodna jednakost

FES implementira projekte s posebnim fokusom na **rodnu jednakost i osnaživanje žena** u patrijarhalnom društvu Bosne i Hercegovine. Iako su žene mnogo češće žrtve neprijateljstava nego počinitelji, one pokazuju mnogo veću spremnost od svojih muških partnera da otvore dijalog o različitim pitanjima iz prošlosti. Mnoge aktivnosti FES-a na promoviranju

učesća žena u političkom i društveno-ekonomskom životu povode se uz učesće Srba, Hrvata i Bošnjaka. Nedavno održani World Café "Kvota žena u BiH" sa učesnicima iz svih dijelova zemlje proizvela je brošuru pod nazivom: "Tiče se svih nas. Potreba za rodnom kvotom u BiH."¹

1 Uskoro će biti objavljen – više informacija na: www.fes.ba.

zajedničkih nezadovoljstava u postkonfliktnoj izgradnji mira su široko proučavani, između ostalog i u kontekstu Bosne i Hercegovine.²¹⁸ Stabilnost pluralističkih de-

218 Simonsen, Sven Gunnar 2006. "Addressing Ethnic Divisions in Post-Conflict Institution-Building: Lessons from Recent Cases", Security Dialogue 36(3), 297-318.

mokratija se često pripisuje prirodnom postojanju mreže unakrsnih rascjepa.²¹⁹ U manje stabilnim društvima ovi se rascjepi mogu izgraditi korištenjem instrumenata razvojne saradnje.

219 Ibid.

Intervencija FES-a Okvir 10 – Multietnički pristup upravljanju projektima

Zajedno s **multietničkim političkim strankama**, FES promovira dijalog i saradnju između političkih aktera i predstavnika nevladinih organizacija u BiH, unapređenje rodne jednakosti unutar političkih stranaka i političko obrazovanje za političare koji obećavaju.

Osim razvoja kapaciteta učesnika, aspekt pomirenja koji karakterizira ovu liniju djelovanja je vrlo snažan. Učesnici su različite etničke pripadnosti, pripadaju različitim političkim strankama, a obuke se održavaju naizmjenice, na rotirajućoj osnovi, u Mostaru, Banjoj Luci i Sarajevu.¹

1 Više informacija o FES projektima ove vrste može se naći na: www.fes.ba.

Preporuka: Dijalogom do mira

- Podržati medije i obuku medija koji imaju za cilj stvaranje mjesta za vođenje dijaloga između etničkih grupa
- Podržati rad medijskih kuća i programa koji nude raznolik i reprezentativan prikaz tekućih dešavanja
- Podržati programe koji daju glas običnim građanima

- Promovirati projekte međuetničke komunikacije
- Podržati projekte pozitivne međuzavisnosti, kao što su firme koje zapošljavaju pripadnike svih etničkih grupa, promoviraju rodnu jednakost itd.
- Podržati projekte koji se fokusiraju na zajedničke interese mladih, kao što su multietničko zagovaranje u interesu mladih u politici, tržištu rada, obrazovanju itd.

Opće medijske preporuke iz Balkanskog medijskog barometra: Bosna i Hercegovina 2011.¹

Pomirenje

- Nastaviti medijsku kampanju protiv govora mržnje
- Podrška medijima u zauzimanju veće uloge u procesu pomirenja

Oснаživanje novinarske profesije

- Unaprijediti solidarnost među novinarima
- Pružiti podršku udruženjima i sindikatima novinara tako da ih politička vlast poštuje kao partnere
- Jačati zaštitu novinara od etničkih i političkih pritisaka
- Podizati rodne svijesti
- Usvojiti izmjene Krivičnog zakona s ciljem proglašavanja napada na novinare krivičnim djelom, gdje definicija djela može varirati od pravog napada do prijetnji i sprečavanja novinara u obavljanju novinarskog zadatka

Samoregulacija medija

- Promovirati kodekse profesionalnih standarda u cilju daljnjeg iskorjenjivanja govora mržnje u medijima

- Usvojiti interne kodekse ponašanja u medijskim kućama s ciljem unapređenja standarda profesionalnog novinarstva
- Ohrabriti internetske portale vijesti da učestvuju u procesu samoregulacije tako da se uključe u Vijeće za štampu i prihvate njihov kodeks ponašanja

Javni RTV servis

- Razmotriti zakone o javnim RTV servisima i uspostaviti Korporaciju javnih radio-televizijskih servisa Bosne i Hercegovine
- Osigurati da javni emiteri u potpunosti ispunjavaju svoju misiju pružanja javnosti tačnih, nepristranih i fer informacija
- Uspostaviti sistem monitoringa javnih servisa koji će redovno izvještavati o njihovom radu

Pristup informacijama

- Unaprijediti zakon o slobodi pristupa informacijama

Korupcija

- Nastaviti kampanju protiv korupcije u društvu općenito, a posebno u medijima
- Intenzivirati saradnju između medija i nevladinih organizacija u tom području

¹ Tešanović (ur.) 2011.

6. Zaključak: Oporavak poslije konflikta – još nije postignut

U mnogo slučajeva međunarodna zajednica nastoji smanjiti svoju odgovornost za oporavak poslije konflikta i u procesu je značajnog smanjivanja svog angažmana. Međutim, 17 godina od završetka rata, Bosna i Hercegovina je daleko od toga da uživa unutrašnju stabilnost u mirnom okruženju koje nastoji postići ekonomski prosperitet i integraciju u EU. Naprotiv, BiH u principu izgleda kao propala država, jer, na kraju krajeva, njen postkonfliktni oporavak nije uopće impresivan. Bez obzira na to, međunarodna zajednica i bosanske političke elite koje su dugo na vlasti zauzete su prekrivanjem ustajale situacije šećernim preljevom i opravdavanjem zamora Bosnom time što naglašavaju potrebu za lokalnim vlasništvom.

Historijski, u 40 posto svih postkonfliktnih situacija konflikt je ponovno izbio u roku od pet godina. U stvari, na njih je otpadala polovica svih građanskih ratova. Dalje, u BiH svi akteri uglavnom ignoriraju prevladavajuće potencijale za konflikt na koje ukazuju statistički podaci i mnogobrojne analize, dok je predstavljanje izgradnje mira kao uspjeh postalo norma.

Kao i u drugim mjestima postkonfliktne izgradnje, postoje tri prepoznata aktera u BiH: Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija; međunarodne organizacije za pomoć i donatorska zajednica; i postkonfliktna vlada. Naravno, postoji vrlo snažna međuzavisnost ovih triju odvojenih aktera, i njihove pristupe, strategije i programe treba koordinirati. Sedamnaest godina nakon rata u BiH, tijelo za koordinaciju je još uvijek **Ured visokog predstavnika**, kojemu je Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija dalo isključivi mandat da nadzire implementaciju Dejtonskog mirovnog sporazuma. Pokušaj zatvaranja OHR-a prije nego što se ispune njegovi dugoročni ciljevi i ostvare uvjeti za njegovo zatvaranje ostavit će međunarodnu zajednicu bez izvršnog mandata koji bi mogao jako zatrebati ako izbiju socijalni nemiri ili se vrati etničko nasilje. Pokušaji da se OHR zamijeni funkcijom specijalnog predstavnika Evropske unije izgleda da se rade s pola srca.

Druga grupa aktera su **međunarodne organizacije i donatorska zajednica**. Postkonfliktni oporavak je spor proces. U uništenim poslijeratnim zemljama, poput BiH, izgradnja funkcionalnih državnih institucija, društveno-ekonomske infrastrukture, političke strukture i snažnog

civilnog društva traži vremena. Kao što je ova studija pokazala, ne postoje brzi procesi, osim pada. Dugoročna posvećenost međunarodnih organizacija za pomoć je od kritičnog značaja. Napredak ne treba mjeriti godinama angažmana, nego pouzdanim indikatorima unutrašnje sigurnosti i društveno-ekonomskog razvoja.

Nažalost, srednja klasa u Bosni i Hercegovini je vrlo slaba, **i ne postoji tradicija angažmana civilnog društva**. U zemljama koje su toliko pocijepane kao BiH snažno civilno društvo može ponuditi odlučujući poticaj u (re)konstrukciji nedostajućih struktura. Nakon vjekova strane vladavine, brutalnih ratova potaknutih etničkom polarizacijom i gotovo 50 godina komunističkog korporatizma, javne politike su često bile objektom vanjskih interesa, a vrlo rijetko subjektom interesa naroda. Neo-feudalni sistem poratne Bosne i Hercegovine nije donio nikakvu promjenu tog načina. Pošto su ljudi previše okupirani borbom za ekonomsko preživljavanje, ne ostaje previše prostora za dobrovoljni angažman za društvo ili državu s kojom se identificira manje od 30 posto stanovništva. Koliko god se tekuće političke strukture čine smetnjama za stabilizaciju zemlje, nepostojanje civilne svijesti i nedostatak angažmana civilnog društva njenih stanovnika čine se kao prethodnici propale države.

Treći akter je **postkonfliktna vlada**. Normalno, postoji zahtjev poštivanja volje postkonfliktnih društava na samoodređenje i pružanja pomoći tim društvima u izgradnji demokratskog društva. Međutim, to je lakše reći nego uraditi. Vrlo često se počinitelji rata i/ili ratni profiteri transformiraju u demokratske lidere i uspjevaju u svojim nastojanjima da ostvare nacionalističke ciljeve i/ili ekonomske interese pod krinkom demokratizacije. U jednom postkonfliktnom društvu, više nego u bilo kojem drugom društvu, izbori ne samo da daju legitimnu vladu nego i proizvode pobjednike i gubitnike. Gubitnici se obično ne mire s porazom. Vlade često nastoje iskoristiti kratkoročne prilike i zbog toga ne čine ono što je najpotrebnije: ponovna izgradnja prosperiteta za sve kroz ekonomski razvoj na temeljima sigurnosti.

Da bi se ovo desilo potrebna je promjena paradigme. Mentalitet koji se kristalizirao tokom konflikta i godina stagnacije i pada je mentalitet igre s nulnim rezultatom. Taj mentalitet ne daje konstruktivne i produktivne politike. Stoga se mentalitet treba promijeniti, mentalitet nulte sume treba postati mentalitet pozitivne sume prije nego što produktivna i konstruktivna politika mogne

pustiti korijena. Ova se promjena može desiti samo ako se realnost tog prosperiteta gradi u sigurnom okruženju. Stoga je cilj suočavanja s realnošću da se promijeni ta realnost. Pošto je ovo dugoročni cilj, sva tri aktera mu trebaju ostati posvećena tokom dužeg vremenskog perioda pošto u BiH taj cilj nije još ni blizu dostizanja.

Dalje, čini se da je u BiH naslijeđe konflikta podržavalo lošu ekonomsku politiku. To treba promijeniti. Čak i s ekonomskim oporavkom, možda će trebati cijela generacija ili više da se vrati na predratni standard života, a to vrijeme za BiH sad polako ističe. Postoji urgentna potreba za planom reformi koji će se fokusirati na socijalnu inkluziju. Inkluzija nije nešto što proističe samo iz izbora. Izbori proizvode i gubitnike, koji su u postkonfliktnom društvu u BiH potom isključeni. Stoga, tri identificirana aktera

moraju istinski udružiti snage da bi omogućili promjenu paradigme. Samo unutrašnja sigurnost, poštivanje ljudskih prava i implementacija vladavine zakona mogu proizvesti okruženje koje privlači direktna strana ulaganja, koja sa svoje strane mogu promovirati ekonomski oporavak. Ekonomski oporavak je istinska strategija izlaza za međunarodnu zajednicu. **Kao zaključak, ova studija poziva na priznanje da 17 godina nakon završetka rata u BiH još uvijek, nažalost, postoji kontinuirana potreba za održavanjem saradnje svih triju aktera kroz formalno i uzajamno obavezivanje, sve dok se ne ostvare sljedeći preduvjeti za stabilnost: otvaranje radnih mjesta, posebno za bivše borce i dobro obrazovane nezaposlene mlade ljude, unapređenje socijalne sigurnosti i zdravstvenih usluga, i monitoring čiste vlade.**

Dodaci

Dodatak 1: Vodeći političari i političke stranke u BiH

Političari

Dragan Čavić

Rođen 1958. godine. Bivši predsjednik (2002-2006), odnosno potpredsjednik (2000-2002) Republike Srpske; sada u opoziciji (DS), član Narodne skupštine Republike Srpske. Strani novinari i analitičari ga često brkaju s Dragom Čovićem.

Dragan Čović

Rođen 1956. godine. Jedan od najutjecajnijih hrvatskih političara u Bosni i Hercegovini, od 2005. godine lider HDZ-a, najveće hrvatske stranke. Između 2002. i 2005. godine član Predsjedništva BiH; u martu 2005. godine smijenio ga je visoki predstavnik Paddy Ashdown. Bio zamjenik premijera i ministar finansija Federacije BiH između 1998. i 2001. godine. Po struci je inženjer.

Milorad Dodik

Rođen 1959. godine. Trenutno najutjecajniji srpski političar u Bosni; predsjednik Republike Srpske od općih izbora u oktobru 2010, premijer Republike Srpske (februar 2006 – oktobar 2010; prethodno, između januara 1998. i januara 2001). Lider SNSD-a. Prije 1990. radio je u lokalnoj vlasti, a onda od 1997. godine bio je član Skupštine RS-a. Ima diplomu Fakulteta političkih nauka.

Željko Komšić

Rođen 1964. godine. Hrvatski političar u SDP-u, član Predsjedništva BiH od 2006. godine. Imenovan je u Predsjedništvo uglavnom glasovima bošnjačkih glasača i kao aktivist SDP-a zagovara 'multietničku Bosnu'. Iz tog razloga neki hrvatski političari i aktivisti ne priznaju ga kao pravog predstavnika Hrvata u Predsjedništvu. Diplomirao je pravo i političke nauke.

Borjana Krišto

Rođena 1961. godine. Predsjednica Federacije BiH od februara 2007. do oktobra 2010. Članica HDZ-a BiH. Od sredine 1990-ih članica lokalnih kantonalnih vlasti; od 2002. godine članica je Parlamenta FBiH. Diplomirala pravo.

Nebojša Radmanović

Rođen 1949. godine. Srpski član Predsjedništva BiH od 2006. godine, član SNSD-a. Diplomirao je historiju na filozofskom fakultetu.

Igor Radojčić

Rođen 1966. godine. Predsjedavajući Skupštine RS-a. Zamjenik predsjednika SNSD-a. Inženjer po struci.

Haris Silajdžić

Rođen 1945. godine. Bošnjački političar, član Predsjedništva BiH od 2006. do 2010. godine. Lider Stranke za BiH, koja je formirana nakon što su neki članovi napustili SDA, kao rezultat sukoba s Tihićem. Suosnivač je SDA, bio šef bosanskohercegovačke diplomatije u periodu 1992. i 1993. godine, i premijer Bosne 1993. godine. Potpisnik je Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Sulejman Tihić

Rođen 1951. godine. Trenutno je najutjecajniji bošnjački političar u Bosni. Od oktobra 2001. lider SDA (mandat potvrđen na izborima krajem maja 2009). U prošlosti, član Predsjedništva BiH (2002-2006), zamjenik predsjedavajućeg Skupštine RS-a (2000-2006), član Skupštine RS-a (1996-2000). Pravnik je i radio je kao sudija, tužilac i advokat prije 1990. godine. Bio je zarobljenik u srpskom logoru u periodu 1992-1994.

Zlatko Lagumdžija

Rođen 1955. godine. Bošnjački političar, lider SDP-a od 1997. godine. Tokom rata bio je zamjenik premijera. Od 1996. godine član je Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH (mandat potvrđen na općim izborima 2010). Nakon općih izbora 2000. godine bio je ministar vanjskih poslova (2001-2003) i predsjedavajući Vijeća ministara (do 2002). Diplomirao je 1977. godine, magistrirao 1981. te doktorirao 1988. godine na polju kompjuterskih nauka i elektroinženjerstva.

Bakir Izetbegović

Rođen 1956. godine. Bošnjački političar, član Predsjedništva BiH od 2010. godine. Bio je član Skupštine Kantona Sarajevo (2000-2002), član Parlamenta Federacije BiH (2002-2006) i član Parlamentarne skupštine BiH (2006-2010). Od 1990. godine član je SDA, koju je osnovao njegov otac Alija Izetbegović. Bio je potpredsjednik SDA od 2003. do 2009. godine (2010. godine Sulejman Tihić ga je pobijedio u natjecanju za predsjednika stranke na stranačkim izborima). Diplomirani je arhitekt.

Fahrudin Randončić

Rođen 1957. godine. Radio je kao novinar od 1989. godine. Osnovao je izdavačku kuću "Avaz" 1991. i dnevni list "Dnevni avaz" 1995. godine. Od 2010. godine predsjednik je nove političke stranke Savez za bolju budućnost BiH.

Božo Ljubić

Rođen 1949. godine. Član HDZ-a od vremena uspostavljanja stranke pa do 2006. Bio je ministar zdravstva Federacije BiH od 1994. do 2001. U aprilu 2006. godine osnovao je novu političku stranku – HDZ 1990. Nakon posljednjih općih izbora (2010) njegova stranka je formirala koaliciju s HDZ-om.

Mladen Ivanković Lijanović

Rođen 1960. godine. Hrvatski političar, osnivač i lider Narodne stranke Radom za boljitak. Lijanović je osnovao ovu stranku 2001. godine, a prije toga je bio poznat kao poslovni čovjek i jedan od vlasnika mesoprerađivačke kompanije Lijanovići. Dva puta se neuspješno kandidirao za hrvatsko mjesto u Predsjedništvu BiH. Njegova stranka je iskoristila rivalstvo između dvije glavne hrvatske stranke u Bosni i Hercegovini – HDZ-a BiH i HDZ-a 1990 – i osvojila značajan broj glasova Hrvata koji žive u Bosni i Hercegovini na posljednjim općim izborima. Nakon izbora njegova stranka je formirala koaliciju sa SDP-om, SDA i HSP-om, te su potom oni uspostavili vladu u Federaciji Bosne i Hercegovine. Od općih izbora 2010. godine član je Parlamentarne skupštine BiH. Diplomirao je mašinstvo.

Zvonko Jurišić

Rođen 1961. godine. Hrvatski političar i član Hrvatske stranke prava Bosne i Hercegovine (HSP) od 1994. U periodu 2000-2004. bio je član predsjedništva te stranke, a 2004. godine je postao predsjednik. Od 2002. do 2006. godine bio je član Skupštine Zapadnohercegovačkog kantona. Godine 2006. neuspješno se natjecao za hrvatskog člana Predsjedništva BiH. Od posljednjih općih izbora (2010) član je Parlamentarne skupštine BiH. Jurišić je stomatolog po struci.

Živko Budimir

Rođen 1961. godine. Hrvatski političar, predsjednik Federacije Bosne i Hercegovine od 17. marta 2011. On je bivši vojnik čija je politička karijera počela 2006. godine, kada se pridružio HSP-u. Godine 2008. izabran je za člana Gradskog vijeća Mostara. Njegova stranka formirala je koaliciju sa SDP-om, SDA i Narodnom strankom Radom za

boljitak nakon općih izbora 2010. godine, a nakon toga je on postao predsjednik Federacije Bosne i Hercegovine.

Mladen Bosić

Rođen 1961. godine. Predsjednik Srpske demokratske stranke (SDS) od 2006. Bio je kandidat za srpskog člana Predsjedništva BiH, ali je izgubio izbore od Nebojše Radmanovića (SNSD). Od 2010. član je Parlamentarne skupštine BiH. Inženjer je elektrotehnike.

Parlamentarne grupacije u Bosni i Hercegovini

Lista koju dajemo dolje namjerno propušta navoditi političke razlike pošto su one od sekundarnog značaja i imaju malo utjecaja na aktivnosti dotičnih stranaka. Odlučujuća većina stranaka verbalno zagovara demokratske vrijednosti, ljudska i manjinska prava i tržišnu ekonomiju (socijaldemokratske i postkomunističke grupe pokazuju više rezerviranosti prema slobodnom tržištu).

Razlike u njihovim pozicijama, kako se otkrivaju kroz njihovu svakodnevnu političku praksu, obično se iskazuju u vezi s određenim pitanjima (način privatizacije kompanija, model zapošljavanja na općinskom ili kantonalnom nivou itd.) i često su indirektno vezane za buduća imenovanja na pozicije koje se finansiraju iz javnih izvora. Međutim, njihove glavne podjele proizlaze iz pripadnosti određenoj etnopolitičkoj zajednici.

1. Hrvatske stranke

HDZBiH (Hrvatska demokratska zajednica BiH). Formirana 1990, i sada je najveća hrvatska stranka u Bosni. Prije 2000. i između 2002. i 2006. godine velika većina hrvatskih političara aktivnih u Bosni potjecala je iz HDZ-a. Kao rezultat rascjepa i podjela, HDZ 1990 i NHI su nastali iz HDZ-a. Sada ga predvodi Dragan Čović. (Član *Međunarodne demokratske unije* i *Evropske narodne stranke*)

HDZ 1990 (Hrvatska demokratska zajednica 1990). Nastao je u aprilu 2006. godine kao rezultat rascjepa u HDZ-u koji su prouzročili sljedbenici Bože Ljubića, koji sada predvodi ovu grupu. HDZ 1990 stvorio je i predvodio koaliciju Hrvatsko zajedništvo na parlamentarnim izborima 2006. godine. (Član *Međunarodne demokratske unije* i *Evropske narodne stranke*)

NHI (Nova hrvatska inicijativa). Stranka nastala 2007. godine kao rezultat rascjepa u HDZ-u BiH koji su izazvali sljedbenici Krešimira Zubaka, koji sada predvodi NHI.

HSPBiH (Hrvatska stranka prava BiH) je parlamentarna stranka u Bosni i Hercegovini. Stranka se temelji na ideologiji Ante Starčevića (hrvatskog političara, izdavača i pisca). Osnovana je 1991. godine kao ogranak Hrvatske stranke prava. Od 2004. godine lider stranke je Zvonko Jurišić. Nakon lokalnih izbora stranka je formirala koaliciju sa SDP-om, Narodnom strankom Radom za boljitak i SDA te je uspostavila zajedničku vlast u Federaciji Bosne i Hercegovine.

2. Bošnjačke stranke

SDA (Stranka demokratske akcije). Najveća bošnjačka stranka u BiH, koju je 1990. godine osnovao Alija Izetbegović, prvi lider nezavisne Bosne. Od 2001. godine predvodi je Sulejman Tihić. (Član *Međunarodne demokratske unije i Evropske narodne stranke*)

SBiH (Stranka za BiH). Osnovao ju je 1996. godine Haris Silajdžić kao rezultat činjenice da su neki aktivisti napustili SDA. Mnogo radikalnija nego SDA, ova stranka kritizira SDA zbog 'pomirljivih' stavova i poziva na ukidanje RS-a putem njegove inkorporacije u jednu centraliziranu Bosnu, čime se stvaraju tenzije u srpsko-bošnjačkim odnosima.

Savez za bolju budućnost BiH je nova politička stranka koju je osnovao Fahrudin Radončić prije posljednjih općih izbora (2010).

3. Srpske stranke

SNSD (Savez nezavisnih socijaldemokrata). Osnovana 1996, ovo je vodeća stranka u Republici Srpskoj. Ona kritizira korumpiranu 'ratnu' elitu, to jest lidere koji su bili na vlasti između 1992. i 1995. i, na lokalnom nivou, čak do 2006. godine. Sadašnji premijer RS-a Milorad Dodik je neupitni lider ove stranke. (Član *Socijalističke internacionale*)

SDS (Srpska demokratska stranka). U prvoj polovini 1990-ih najveća stranka bosanskih Srba, koju je stvorio i predvodio Radovan Karadžić. Marginalizirana nakon 2006. godine kao rezultat odlučujuće pobjede SNSD-a na parlamentarnim izborima. Sada je predvodi Mladen Bosić.

PDP (Partija demokratskog progresa RS). Stranka desnog centra koju je osnovao Mladen Ivanić 1999. godine, koji je ostao do današnjeg dana njen lider. (Član *Međunarodne demokratske unije i Evropske narodne stranke*)

DNS (Demokratski narodni savez). Predvodi ga Marko Pavić. DNS je u vladajućoj koaliciji RS-a.

SRSRS (Srpska radikalna stranka RS). Povezan sa SRS-om Srbije; poziva na pripajanje RS-a Srbiji.

SP (Socijalistička partija). Osnovana 1993. i povezana s Miloševićevom Socijalističkom partijom Srbije. Lider stranke je Petar Đokić. Ova stranka je dio vladajuće koalicije u RS-u.

DP (Demokratska partija) je nova politička stranka koju je osnovao Dragan Čavić. (Podnio je zahtjev za članstvo u *Evropskoj narodnoj stranci*)

4. Multietničke stranke

SDP (Socijaldemokratska partija). Stranka lijevog centra, nasljednica Saveza komunista Bosne i Hercegovine. Kritizira nacionalističke ideologije. Predvodi je Zlatko Lagumdžija. Sastav stranke je mješovit. Ona je popularna među nekim Bošnjacima i, u manjoj mjeri, Hrvatima. (Član *Socijalističke internacionale i Evropske socijalističke stranke*)

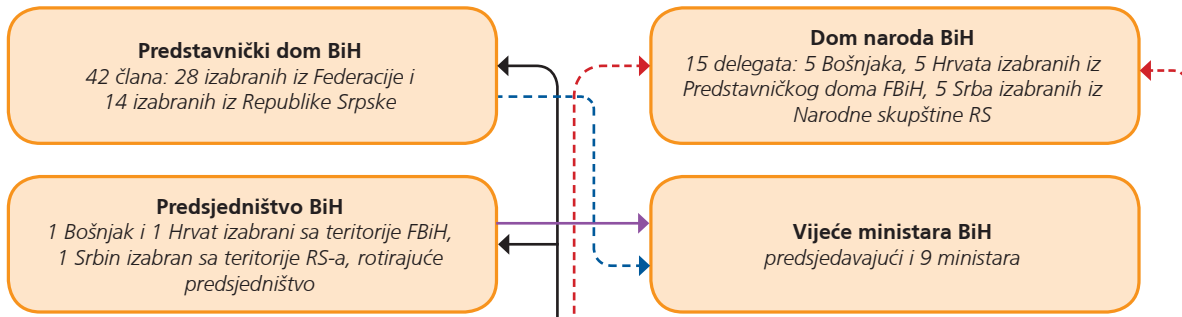
Naša stranka je nova multietnička politička stranka. Naša stranka je učestvovala na posljednjim općim izborima u koaliciji s Novom socijalističkom partijom. Našu stranku je osnovao dobitnik Oskara Danis Tanović. Nema utjecaj u Republici Srpskoj. (Član *Liberalne internacionale*)

Nova socijalistička partija osnovana je 12. decembra 2009. godine kao dio Socijalističke partije RS-a. Predvodi je Zdravko Krsmanović. Učestvovala je na posljednjim općim izborima u koaliciji s Našom strankom.

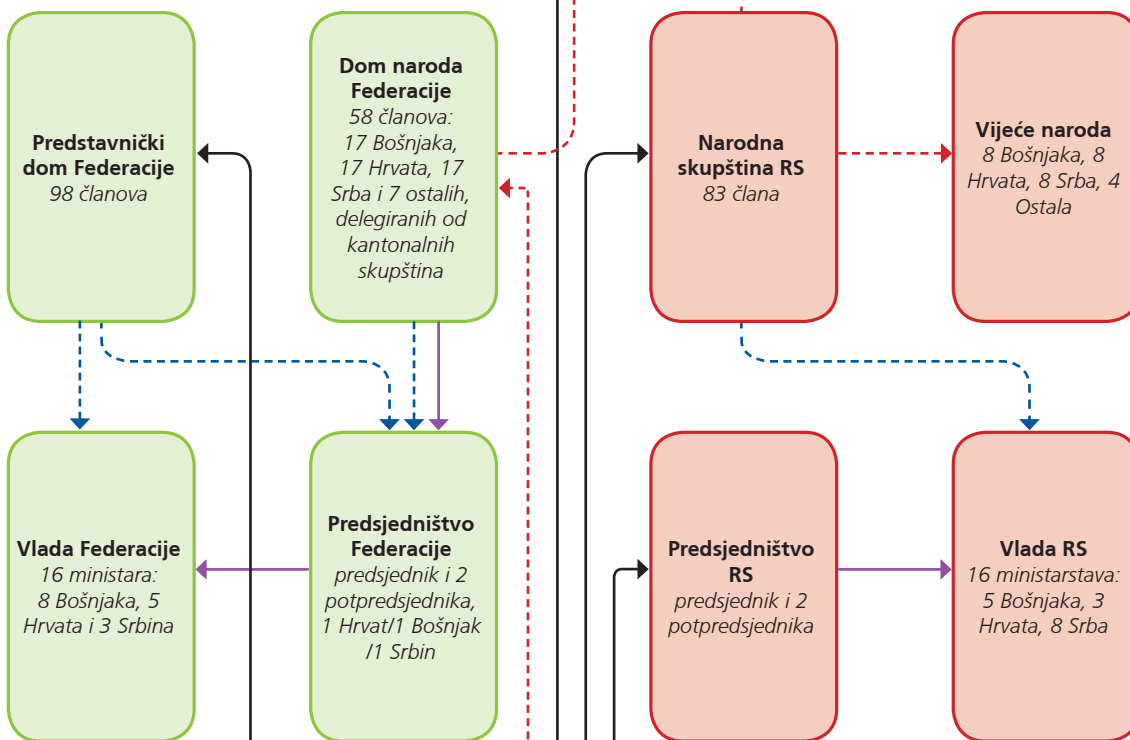
Narodna stranka Radom za boljitak je parlamentarna, multietnička stranka, osnovana 1. oktobra 2001. godine. Ovu stranku je osnovao njen sadašnji lider Mladen Ivanković Lijanović. Nakon posljednjih općih izbora (2010) stranka je ušla u koaliciju sa SDP-om, HSP-om i SDA. Ove četiri stranke (poznate pod nadimkom "platformaši") doprinijele su formiranju vlade u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Dodatak 2: Zakonodavna i izvršna tijela BiH

DRŽAVNI NIVO

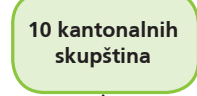

ENTITETSKI NIVO

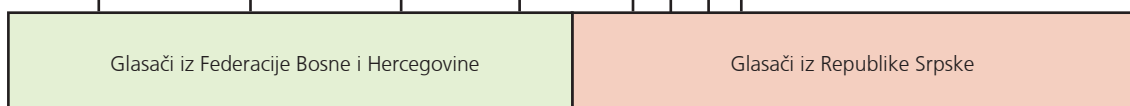
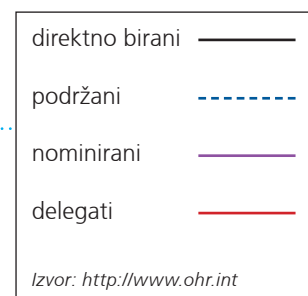

KANTONALNI NIVO

(samo u Federaciji)

LOKALNA TIJELA

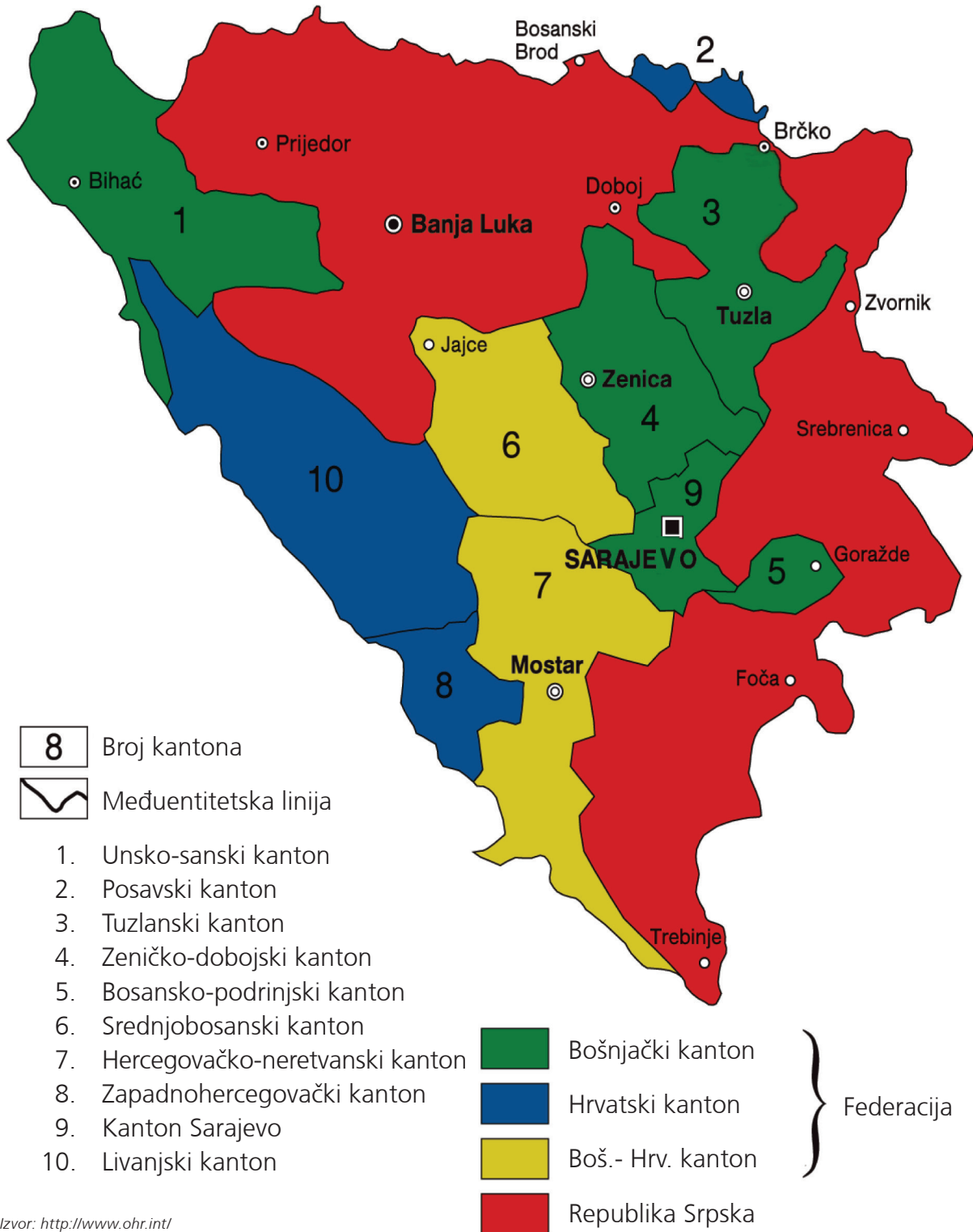

Dodatak 3: Etnički sastav 1998.

Izvor: <http://www.ohr.int/>

Dodatak 4: Federacija BiH

Dodatak 5: Lista intervjuiranih

O intervjuiima:

Većina intervjua je vođena od 6. do 30. juna 2011. u:

Sarajevu (FBiH, BiH)
Tuzli (FBiH, BiH)
Mostaru (FBiH, BiH)
Livnu (FBiH, BiH)
Banjoj Luci (RS, BiH)
Prijedoru (RS, BiH)
Doboju (RS, BiH)
Düsseldorfu (Njemačka)

Jedan intervju je vođen telefonom, ostali lično.

Intervjue je vodila Marina Kramer sa Stefanie Krauss kao zapisničarkom.

Održana je i jedna ekspertna radionica u Sarajevu s domaćim i međunarodnim učesnicima (vidjeti listu dolje).

Političari

Alija Behmen, gradonačelnik Sarajeva, SDPBiH
Azra Pašalić, predsjednica Gradske skupštine Prijedora, SPDBiH
Dragan Čavić, član Skupštine RS-a, Demokratska stranka Republike Srpske
Emir Suljagić, ministar obrazovanja i nauke, Kanton Sarajevo, SDPBiH
Ivan Baković, generalni sekretar, HSP Herceg-Bosna
Marinko Čavara, član Parlamenta, Zastupnički dom FBiH, HDZBiH
Marko Pavić, načelnik Prijedora, DNS
Milanko Mihaljica, predsjednik, SRSRS
Muharem Murselović, član Skupština RS, Stranka za BiH
N. N., zvaničnik, HDZ 1990
Nada Delalić, SDPBiH
Nermine Zaimović-Uzunović, članica Parlamenta, Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH, SDPBiH
Obren Petrović, načelnik Doboja, SDS
Predrag Nikolić, šef za vanjske poslove, SDS
Stanislav Čađo, ministar unutrašnjih poslova RS-a, SNSD
Vlado Džoić, generalni tajnik, HDZBiH

Međunarodna zajednica

Dita Kudelova, politička službenica na Desku za Bosnu i Hercegovinu, Generalna direkcija za proširenje, Evropska komisija
Johann Hesse, šef Sektora operacija za ekonomski razvoj, prirodne resurse i infrastrukturu, Delegacije EU-a u BiH
General (penz.) Victor von Wilken, direktor, Odsjek za sigurnosnu saradnju, OSCE
Matthias Heinz, direktor Ekonomskog odjela, Njemačka ambasada
N. N., obavještajni službenik, EUFOR
Stefan Feller, šef Policijske misije, EUPM BiH
Valentin Inzko, visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu

Državni službenici

Amer Kapetanović, šef Odsjeka za EU, Ministarstvo vanjskih poslova
Gojko Vasić, šef policije, Republika Srpska
N. N., visoki zvaničnik, sudstvo BiH

Civilno društvo

Azra Hašimbegović, predsjedavajuća, Žena BiH
Darko Brkan, predsjednik, Zašto ne?
Denis Hadžović, generalni sekretar, Centar za sigurnosne studije
Igor Tokić, omladinski koordinator, Nezavisni sindikat komunalnih radnika BiH
Lidija Živanović, izvršna direktorica Helsinškog parlamenta građana – Kancelarija za Banju Luku
Marko Oršolić, direktor, Međunarodni multireligijski interkulturalni centar, franjevački svećenik
Melika Malešević, AWO Kuća povjerenja, Srebrenica
Memnuna Zvizdić, direktorica, Žene za žene
Mladen Stjepanović, AWO Kuća povjerenja, Srebrenica
Momir Dejanović, predsjednik, Centar za humanu politiku
Omer Muminović, koordinator, NVO IPAK - Mladi grade budućnost
Ranka Mišić, predsjednica, Savez sindikata RS
Srđan Blagovčanin, CEO, Transparency International BiH

Akadska zajednica

Enes Osmančević, profesor, Univerzitet u Tuzli, novinski kolumnist
Enver Kazaz, profesor, Sarajevski univerzitet
Ismet Sejjija, profesor, Univerzitet u Tuzli, NVO IPAK - Mladi grade budućnost
Mile Lasić, profesor, Sveučilište u Mostaru

Mediji

Amra Selesković, direktorica, Udruženje Vesta
Azemina Smailbegović-Mulahusejnović, direktorica,
Radio ZOS
Drago Bojić, franjevački svećenik i urednik
Nataša Tešanović, direktorica, Alternativna TV stanica
Banja Luka
Slobodan Vasković, novinar
Vildana Selimbegović, glavna urednica, Oslobođenje
Zoran Krešić, novinar, Večernji list

Razni sagovornici u intervjuima

Aida N., aktivistica, muslimanka
Aleksandar Batez, student
Edhem Čamdžić, muftija banjalučki
Franjo Komarica, katolički biskup u Banjoj Luci
Josip Muselimović, odvjetnik
Mirsad Pivčić, student
N. N.a, "gastarbeiter" u Njemačkoj
N. N.b, "gastarbeiter" u Njemačkoj
N.N., visoki zvaničnik, Armija BiH
N. N., nezaposlena majka
Svetlana Cenić, nezavisna ekonomska ekspertica

Ukupno: 61

Učesnici u radionici, Sarajevo, 14-17. juna 2011.

Armin Hasemann, Odjel za međunarodnu razvojnu sa-
radnju, FES
Damir Kapidžić, Fakultet političkih nauka, Univerzitet
Sarajevo
Dennis Gratz, Naša stranka
Marina Kramer, konsultantica
Miloš Šolaja, Centar za međunarodne odnose, Banja
Luka
Paul Pasch, direktor za Bosnu i Hercegovinu, FES
Stefanie Krauss, stažistica, FES
Sunita Hasagić, FES
Tanja Topić, FES
Timo Kivimäki, Odsjek za istraživanje mira i konflikta,
Univerzitet Uppsala, Švedska

Dodatak 6: Upitnik

Autori su za potrebe ove studije izradili upitnik sa skoro 100 pitanja. Pitanja su postavljena selektivno odgovarajućim sagovornicima.

Opća pitanja

Podsjetnik na potpitanja

1. Objasnite rad svoje organizacije

1. Objasnite šta vaša organizacija radi i kakav je vaš položaj u njoj.
2. Ko je ciljna grupa/korisnik vašeg rada/rada vaše organizacije?

2. Koji su, po vašem mišljenju, glavni izazovi i mogućnosti za BiH danas?

3. Gdje se nalaze, po vašem mišljenju, najveći izazovi s kojima se danas suočava BiH?
4. Koji su najvažniji razlozi za zabrinutost i razlozi za nadu u BiH?

3. Koji su najveći ustavni izazovi s kojima se BiH suočava?

- 5-6. Je li na vašem području bilo nekih tenzija između lokalne vlade i državne vlade? Koji nivo administracije po vašem mišljenju najbolje predstavlja vaše interese: općina, kanton, entitet ili država?
7. Kakvo je vaše mišljenje o predmetu Sejdić i Finci vs. BiH? Da li ljudi iz drugih etničkih grupa trebaju imati ista prava kao i osobe bošnjačkog, srpskog ili hrvatskog porijekla?
8. Šta mislite o namjeri HDZ-a BiH i HDZ 1990 da oforme Hrvatski narodni sabor?
9. Šta mislite o tome da Vlada Srbije održi zajedničku sjednicu s administracijom RS 18. marta?
- 10-11. Kakvo je vaše mišljenje o Dejtonskom mirovnom sporazumu? Šta očekujete da Bosni donese OHR, međunarodna zajednica ili druge bivše jugoslavenske republike?
12. Je li prisilno pregovaranje o ustavu i njegovom tumačenju gotovo?
- 13.- 16. Šta očekujete od članstva u EU? Je li EU "mrkva" dovoljna motivacija da pokrene značajne promjene? Hoće li ono (i treba li) značiti više ovlaštenja za regije ili za državu? Šta treba poboljšati u pristupu EU BiH?
17. Kao predstavnik Srba/Bošnjaka/Hrvata/Ostalih, kakva prava očekujete u svojoj općini/kantonu/entitetu u BiH za sebe kao pojedinca i za grupu kojoj pripadate?

4. Koji su izazovi sadašnjih političkih dešavanja (izbori itd.) i kako vidite da će im vaša organizacija/etnička grupa pristupiti?

18. Koliko ste zadovoljni ishodom izbora 2010, lokalno i na državnom nivou? Da li će se time pomoći prevazilaženju sadašnjeg zastoja?
19. Kakav je vaš komentar na činjenicu da je većina Bošnjaka glasala za umjerenu stranku lijevog centra, dok su Hrvati i Srbi glasali uglavnom za svoje nacionalističke stranke?
20. Koliko ste zadovoljni vi/vaša etnička grupa saradnjom države i entiteta s Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (ICTY)?
21. (Za političare/članove vlade) Kako vaša stranka/organizacija može unaprijediti situaciju u BiH i očuvati mir?
22. (Za etničke grupe koje nisu Bošnjaci, Srbi i Hrvati) Šta mislite o svojim političkim pravima? (Dejtonski mirovni sporazum)?
23. Da li religija u BiH jača ili ometa pomirenje? Kako utječe na politiku?
24. (Za Hrvate) Šta mislite o tome što je predstavnik SDP-a član predsjedništva, umjesto nekoga iz etničke stranke?
25. Komentar na to što EU nema ambasadora u BiH već duži vremenski period.

5. Šta mislite o tome kako se razvijaju sigurnost i provođenje zakona i reda? Je li još uvijek moguća eskalacija nasilja? Šta je s ljudskim pravima?

26-31. Da li smatrate da su zakoni u ovom području pravični (za eksperte za pravosuđe i političare moglo bi se postaviti pitanje kakva je percepcija javnosti i potom konkretno navesti koja područja zakona ljudi smatraju najnelegitimnijima, i u kojim područjima)? Da li se oni učinkovito provode? Radi li policija svoj posao? Možete li vjerovati policiji? Raspolaže li policija dovoljnim resursima? Jesu li kompetentni (iz perspektive običnih ljudi, a ne pravosudnih eksperata)? Kako se vi i vaši prijatelji štitite od nasilnog kriminala ili gomile? Koliko se sigurno vi sami osjećate?

32. Jeste li zadovoljni načinom na koji se provode i nameću uvjeti mirovnog sporazuma? Koji je najveći problem?

33. Kako funkcioniraju država i entiteti? Jesu li sposobni da implementiraju odluke koje odražavaju vaše (odnosno preferencije običnih ljudi)/popularne (ekspertne) preferencije? Koji su najveći problemi?

34. Donose li se odluke onako kako treba, ili ljudi ignoriraju politiku i donose vlastite odluke? Da li birokrati prate političke odluke?

35. Kakva je situacija s ljudskim pravima u vašem području (informatori)/raznim područjima u BiH (eksperti)?

6. Da li smatrate da sadašnji društveno-ekonomski problemi, poput nezaposlenosti, predstavljaju prijetnju za mir u BiH?

36-38. U kakvom ste položaju vi i vaša grupa (etnička, vjerska itd.) u ekonomskom smislu (npr. siromašni, dobrostojeći) u odnosu na druge grupe i u odnosu na život u Jugoslaviji? Postoji li zavist prema drugoj grupi? Da li se situacija poboljšava ili pogoršava?

39-41. Kako nezaposleni provode vrijeme? Kako nalaze ulogu u društvu? Jesu li nezaposleni mladi muškarci prijetnja?

42-44. Postoje li bogati i siromašni ljudi u BiH/vašem entitetu/općini/kantonu? Zašto postoji siromaštvo? Je li siromaštvo zasnovano na etničkoj pripadnosti?

45-46. U kakvoj su vezi politička moć i bogatstvo? Da li su moćni ljudi bogati? Šta je s bogatstvom i učešćem u ratu u BiH? Jesu li demobilizirani borci (veterani) siromašni ili bogati? Šta mislite o tome?

7. Kako se razvijaju odnosi između etničkih grupa? Da li se etnička zastupljenost i pitanja kvote smatraju pravičnim?

47-48. Opišite etničke grupe u BiH. Jesu li mirne ili hrabri ratnici? Kakva je, i koliko je etnička pripadnost važna za vas? Zašto? (FES-ova studija o etničkim stereotipima pokriva ovo pitanje, osim za etnonacionalističke političare).

49. Kakav odnos različite etničke grupe imaju između sebe, na lokalnom i državnom nivou? Koje su grupe međusobno najbliže? Ko si međusobno vjeruje?

50. U kojoj se mjeri vaša zajednica/etnička grupa identificira sa osobama optuženim za krivična djela (npr. Srbi – Milošević, Karadžić, Arkan, Mladić, Plavšić; Hrvati – Gotovina, Kordić, Pusić; Bošnjaci – R. Delić, H. Delić, Hadžihasanović itd.)? (Bilo bi dobro da ljudi također odgovore za druge etničke grupe i identifikaciju s ratnim zločincima, ne samo svoje grupe.)

51. Kakve opasnosti su vezane za radikalne/nacionalističke grupe u vašoj zajednici/etničkoj grupi?

52. Kakvo je vaše mišljenje o civilnom društvu u BiH, a posebno o njegovoj saradnji sa (a) državnom vladom, (b) lokalnom vladom, (c) međunarodnom zajednicom?

53. Da li su politički interesi i vrijednosti etnički? Je li vama bliža etnička stranka ili neetnička politička ideologija? Zašto?
- 57-59. Da li zovete Bošnjake muslimanima, Bošnjacima, ili nekako drugačije? Zašto? Postoji li razlog što se država zove Bosna i Hercegovina? Da li se to odnosi na etničku grupu Bošnjaka? Postoji li razlog zašto mnoge bošnjačke stranke nemaju etnička imena, dok mnoge srpske i hrvatske stranke imaju?
60. Zašto je naziv Republike Srpske isti kao ime predratnog separatističkog entiteta? Je li to isti entitet?
61. (Za NVO) Kako funkcionira međuetnička saradnja u NVO-u?

8. Koji su to historijski incidenti iz kojih BiH treba izvući lekcije? Koje historijske nepravde treba ispraviti?

62. Recite o nepravdama kakve je vaša etnička grupa iskusila. Do čega je dovela ta nepravda (siromaštva, gubitka teritorije itd.)? Kako vaša etnička grupa može živjeti s tom nepravdom? Da li se ona treba na neki način ispraviti ili kompenzirati?
63. Po vašem mišljenju, kako je započeo rat? Kako je okončao?
64. Znete li za primjere međuentitetske solidarnosti tokom rata?
65. Šta se desilo u Srebrenici?
66. Ko se službeno smatra demobiliziranim borcem u BiH (ratni veteran)? Šta mislite o njima? Je li sistem pravičan?
67. Šta mislite o Titu? Kakvo je vaše iskustvo života u Jugoslaviji? (Ovdje je važno da voditelji razgovora ne otkrivaju vlastito mišljenje)
68. (Za njemačku ambasadu/NVO) Molimo da date komentar na uključenost njemačkih NVO/Vlade tokom rata i kako se to potom razvijalo.

9. Kakvu alternativnu budućnost vidite za BiH?

69. Da li je unitarna BiH realističan scenarij? Zašto se BiH ne bi podijelila? Koji je preferirani scenarij sa stanovišta vaše etničke grupe? Koje su prednosti i mane podjele? Ili ostanka zajedno? Mislite li da bi ta podjela dovela do novog konflikta?
70. (Za eksperte Srbe i Hrvate) Da li bi vi/Srbi bili spremni uzeti oružje da zaštitite interese Srba ako bi se RS odlučila odvojiti od BiH? Kakav je značaj Kosova za BiH?
71. (Za Bošnjake) Biste li vi/Bošnjaci bili spremni uzeti oružje da zaštitite integritet BiH u slučaju secesije? Da li mislite da bi druga etnička grupa uzela oružje da zaštiti integritet i/ili svoje interese u BiH? Da li bi podjela bila prihvatljiva?
72. Kakva bi mogla biti uloga Hrvatske i Srbije u budućnosti BiH?
73. Po vašem mišljenju, koje su reforme neophodne da bi BiH prevazišla sadašnji zastoj? Šta bi vaše etničke stranke trebale uraditi? Šta bi trebale uraditi etničke stranke drugih etničkih grupa?
74. Kakve društvene odnose možete zamisliti između konstitutivnih naroda? A šta je sa "ostalima"?
75. Kakav ekonomski razvoj možete zamisliti za BiH/svoj entitet/kanton/općinu?
- 76-77. Od scenarija koje ste opisali, za koji biste voljeli da se ostvari, a koji biste željeli izbjeći? Šta je sa 4 scenarija koje je FES opisao u vježbi scenarija?
- 78-81. Koji su od scenarija koje ste naveli vjerovatni? Šta je sa četiri scenarija prikazana u FES-ovoj vježbi scenarija? Mislite li da je još jedno izbijanje nasilja/rata moguć scenarij za BiH? Zašto da/ne? Je li vjerovatno da bi se situacija mogla pretvoriti u dugotrajni "zamrznuti konflikt"?

10. Koji su najveći problemi s obrazovnim sistemom u BiH?

- 82-83. Kakav je, po vašem mišljenju, postojeći obrazovni sistem u BiH, posebno u odnosu na etničke podjele? Koji su drugi problemi u obrazovnom sistemu?
84. Šta bi pomoglo zaustavljanju/preokretanju "odljeva mozgova" iz BiH?

11. Kakva je percepcija uloge međunarodne zajednice u BiH? (85)

12. Kako međunarodna pomoć utječe na izgradnju mira u BiH? (Vrste projekata, distribucija, saradnja, partneri itd.)

86. Kakva je vaša ocjena razvojne pomoći koju je međunarodna zajednica ulijevala u BiH?
87. Smatrate li da je distribucija pomoći bila fer prema svim etničkim grupama?
88. Koliki je značaj izgleda pridruživanja EU imao u pokretanju promjena?
89-92. Ko ima najviše koristi od sadašnjeg međunarodnog prisustva i ko bi imao najviše koristi od njihovog odlaska? Čini se da zvaničnici SAD-a često daju izjave kako su oni dobili rat u BiH, ili da zvaničnik EU-a objašnjava kako su oni donijeli odluku o miru. Je li ovo problem, to što oni imaju tako razvijen osjećaj vlasništva nad BiH i Dejtonskim sporazumom? Postoji li dovoljno osjećaja vlasništva nad mirom i državom od strane građana BiH?
93. Kakva su vaša očekivanja od međunarodne zajednice, uključujući OHR, za BiH?
94. Kakva je vaša ocjena prakse OHR-a da smjenjuje zvaničnike? Jesu li bili jednako fer prema svim etničkim grupama? (Percepcija: više Srba je smijenjeno?)
95. Koja strana organizacija/zemlja pokazuje najviše razumijevanja/podržke za cilj koji vi zastupate?
96. Šta očekujete, nadu i strah, od drugih bivših jugoslavenskih republika i međunarodne muslimanske zajednice?

13. Odakle vi/ljudi dobijate/ju vijesti? Kako mediji utječu na mir u BiH?

97. Odakle dobijate vijesti?
98. Da li ikad čitate/gledate "unitarističke" medije ili medije drugih etničkih grupa?
99. Kako mediji utječu na mir u BiH?

Bibliografija

Knjige, časopisi i članci

- Acemoglu, Daron i James A. Robinson. *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press. 2006.
- Agustono, Budi i Timo Kivimäki. "Regional Empowerment and Ethnic Conflict in North Sumatra", *The Indonesian Quarterly*, tom 32, br. 2. 2004.
- Ajder, Miroslav. Novinar iz Banje Luke, intervju uradio John Feffer 28. septembra 2008, <http://balkansproject.ips-dc.org/?p=216>.
- Anderson, Bo and Morris Zelditch. "Rank Equilibration and Political Behavior", *European Journal of Sociology*, 1964, str. 112-125. 1964.
- Anderson, Bo and Morris Zelditch. "Rank Equilibration and Politics", *European Journal of Sociology*, str. 112-125. 1964.
- Azinović, Vlado, Kurt Bassuener i Bodo Weber. *Assessing the potential for renewed ethnic violence in Bosnia and Herzegovina: A security risk analysis*, Atlantic Initiative Democratization Policy Council, Sarajevo. Oktobar 2011.
- B92, *Godišnjica neodigrane utakmice Dinamo-Crvena zvezda*, 13. maja 2011, http://www.b92.net/info/komentari.php?nav_id=512037.
- Basedau, Matthias i Jann Lay. "Resource Curse or Rentier Peace? The Ambiguous Effects of Oil Wealth and Oil Dependence on Violent Conflict", *Journal of Peace Research* 46(6), str. 757-766. 2009.
- Bickel, Markus. *Studien zur länderbezogenen Konfliktanalyse – Bosnien und Herzegowina*, Friedrich Ebert Stiftung. Bonn. 2005.
- Billig, Michael. *Banal Nationalism*, London: Sage Publications. 1995.
- Bochsler, Daniel. "Non discriminatory rules and ethnic representation: the election of the Bosnian state presidency", *Ethnopolitics*, 10(3), septembar 2011, http://www.bochsler.eu/publi/bochsler_ethnopolitics2011.pdf.
- Bose, Sumantra. *Bosnia after Dayton. Nationalist Partition and International Intervention*, London: Hurst & Co. 2002.
- Caplan, Richard. "A New Trusteeship? The International Administration of War-torn Territories", *Adelphi Paper br. 341*, Oxford University Press/ International Institute for Strategic Studies. 2002.
- Čehajić, S., R. Brown, i E. Castano. "Forgive and forget? Antecedents, mediators, and consequences of Inter-group Forgiveness in Bosnia and Herzegovina", *Political Psychology*, 29(3), str. 351-367. 2008.
- Čehajić, Sabina. *Victim dehumanization: Moral disengagement strategies*, Puls Demokratije. 2008.
- Central Intelligence Agency. *Balkan Battlegrounds: A Military History of the Yugoslav Conflict 1900-1995, Volume 2*. CIA: Washington, DC. 2003.
- Collier, Paul i Anke Hoeffler. "Aid, Policy and growth in post conflict societies", *European Economic Review*, 48. str. 1125-1145. 2004.
- Collier, Paul i Anke Hoeffler. "Greed and grievance in civil war", *Oxford Economic Papers* 56. str. 563-595. 2004.
- Collier, Paul i Anke Hoeffler. "On the Incidence of Civil War in Africa", *Journal of Conflict Resolution*, tom 46, br. 1, februar 2002. str. 13-28.
- Collier, Paul i Anke Hoeffler. "Post-Conflict Risks", *Journal of Peace Research* 45(4), str. 461-478. 2008.
- Creveld, Martin van. *The Transformation of War*, New York: Free Press. 1991.
- Dahlmann, C. i Tuathail, Ó. "Broken Bosnia: The Localized Geopolitics of Displacement and Return in Two Bosnian Places", *Annals of the Association of American Geographers*, 2005.
- Davidson, Jamie Seth. "Culture and Rights in Ethnic Violence", u Jamie S. Davidson i David Henley (ur.), *The Revival of Tradition in Indonesian Politics: The Deployment of Adat from Colonialism to Indigenism*, London, Routledge, str. 224-246. 2007.
- Depo Portal. *Glavni tužilac Republike Srpske - Amor Bukić: "Haj'mo biti realni, u ovoj zemlji teško se može neko, ko je imalo značajniji, osuditi"*, 14. juna 2011, <http://www.depo.ba/front/hajmo-biti-realni-u-ovoj-zemlji-tesko-se-moze-neko-ko-je-imalo-znacajniji-osuditi>.
- Fearon, James D. "Governance and Civil War Onset 2010". *World Development Report 2011*. Background paper, Stanford University.
- Fearon, James D. i David D. Laitin. "Explaining Interethnic Cooperation", *American Political Science Review* 90(4): str. 715-735. 1996.
- Fearon, James D. and David D. Laitin. "Sons of the Soil, Migrants, and Civil War", *World Development*, tom 39, br. 2, str. 199-211. 2011.
- Fisher, Martina. *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina - Ten Years after Dayton*, Berlin: LIT Verlag Dr. W. Hopf. 2007.

- Fisher, Roger and William Ury. *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In*, New York: Penguin Books. 1982.
- Foreign Policy Initiative BH. *Monitoring of the BiH European Integration process, Annual report 2011*, Sarajevo, februar 2012, http://www.vpi.ba/eng/content/documents/Monitoring_of_The_BiH_European_Integration_Process_2011_Annual_Report.pdf.
- Foreign Policy Initiative BH. *Policy Analysis, Germany in Bosnia and Herzegovina- from Intention to Initiative, Analysis 3/11*, Sarajevo, mart 2011. http://www.vpi.ba/eng/content/documents/Germany_in_Bosnia_and_Herzegovina_from_Intention_to_Initiative.pdf.
- Foreign Policy Initiative BH. *Policy Analysis, The Myth about the Closure of OHR*, Analysis 4/11, Sarajevo, april 2011. http://www.vpi.ba/eng/content/documents/The_Myth_about_the_Closure_of_OHR.pdf.
- Foreign Policy Initiative. *Monitoring of the BiH European Integration Process, Annual Report 2011*, Sarajevo.
- Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), *Peace and Conflict Impact Assessment, Methodical Guidelines*. <http://library.fes.de/pdf-files/iez/05594-guiedelines.pdf>.
- Galtung, Johan. "A Structural Theory of Aggression", *Essays in Peace Research*, tom. II Pogl. 4. 1971.
- Gellner, Ernst. *Nations and Nationalism*, London: Wiley-Blackwell /Oxford: Basil. 2006.
- Ghosh F, Palmer G, i Bremer SA . "The MID3 data set, 1993-2001. Procedures, coding rules, and description", *Conflict Management and Peace Science* 21: str. 133-154. 2004.
- Gießmann, Hans J. i Rinke, Bernhard (ur.). "Handbuch Frieden", VS Verlag Wiesbaden, 2011.
- Gochman, Charles. "Studies of International Violence. Five Easy Pieces?", u David Singer, ur., *Explaining War, Selected Papers from the Correlates of War Project*. Sage: London. 1979.
- Goldstein, Joshua, and Jon Pevehouse. "Reciprocity, Bullying and International Conflict: Time-Series Analysis of the Bosnia Conflict", *American Political Science Review*, tom 91, br. 3, str. 515-529. 1979.
- Gow, James. *The Serbian Project and its Adversaries: A Strategy of War Crimes*. Montreal, Canada, McGill-Queen's University Press 2003.
- Gromes, Thorsten. "Demokratisierung nach Bürgerkriegen. Das Beispiel Bosnien und Herzegowina", Hessische Stiftung Friedens - und Konfliktforschung Frankfurt/M, Campus Verlag, 2007.
- Gromes, Thorsten. "Von der Krise in den Krieg? Vierzehn Jahre nach Kriegsende wächst in Bosnien und Herzegowina die Gewaltbereitschaft", *HSFK Standpunkte*, br. 3/2009, Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung 2009. http://www.hsfk.de/fileadmin/downloads/Standpunkte_3_2009_web.pdf.
- Group of Authors. *European Union Support to Bosnia and Herzegovina*, Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, 2011. http://www.europa.ba/documents/delegacijaEU_20120116_14312492eng.pdf.
- Gurr, Ted Robert. "Peoples against States", *International Studies Quarterly*, 38(3), str. 347-377. 1994.
- Gurr, Ted Robert. *People versus States: Minorities at Risk in the New Century*, Washington, D.C.: United States Institute of Peace. 2000.
- Gurr, Ted Robert. *Polimetrics: Introduction to Quantitative Macropolitics*, Prentice Hall, 1972.
- Håkansson, Peter i Fredrik Sjöholm. "Who Do You Trust? Ethnicity and Trust in Bosnia and Herzegovina", *Europe-Asia Studies*, tom 59, br. 6 (sept. 2007), str. 961-976. 2007.
- Hansen, Lene. *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*, Routledge, London. 2006.
- Hećimović, Esad. *Dva smo sveta različita*, DANI, br. 156, 26. maja 2000, <http://www.bhdani.com/arhiva/156/t1563.htm>.
- Herić, Emina i Kristina Grgić. *National Report on the Development and State of the Art of Adult Learning and Education (ALE), The Development and State of the Art of Adult Learning and Education (ALE) , National report of Bosnia and Herzegovina*, Institute of International Cooperation of the German Adult Education Association, dvv international – Ured u Sarajevu, oktobar 2008. http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UIE/confintea/pdf/National_Reports/Europe%20%20North%20America/Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf.
- Hewitt, J. Joseph, Jonathon Wilkenfeld i Ted Robert Gurr. *Peace and Conflict 2008: Executive Summary*, Center for International Development and Conflict Management. 2008.
- Holbrooke, Richard. *To End a War*, Modern Library, Blackwell/Ithaca: Cornell University Press 2004.
- Holsti, Kalevi J. *The State, War, and the State of War*. Cambridge: Cambridge University Press. 1996.
- Horowitz, Daniel L. "The Primordialists". In D. Conversi., ur. *Ethnonationalism in the Contemporary World: Walker Connor and the Study of Nationalism*, NetLibrary, London/New York: Routledge. 2004.

- Horowitz, Donald L. *Ethnic groups in conflict*, Berkeley: University of California Press. 1985.
- Horowitz, Donald L. *The Deadly Ethnic Riot*, University of California Press. 2001.
- Howard, Ivana. *Fulfilling the Promise of Peace: Human Rights, Peace and Reconciliation in Northern Ireland and Bosnia*, septembar 2010.
- Howard, Ivana. Hearing on "The Western Balkans: Challenges for U.S. and European Engagement", april 2009.
- Huntington, Samuel P. "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, tom 72, br. 3, Ljeto 1993, Council on Foreign Affairs, str. 22-49. 1993.
- International Crisis Group (ICG). *Bosnia: Europe's Time to Act*, Europe Briefing N°59, 11. januar 2011.
- International Crisis Group (ICG). *Bosnia: State Institutions under Attack, Policy Briefing, Europe Briefing N°62*, Sarajevo/Istanbul/Brussels, 6. maja 2011. [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/B62%20Bosnia%20--%20State%20Institutions%20under%20Attack.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/B62%20Bosnia%20--%20State%20Institutions%20under%20Attack.pdf).
- Ipsos. *Research on Public Opinion in BiH*. Pripremljeno za: National Democratic Institute (NDI) in Bosnia and Herzegovina, august 2010.
- Jukić, Elvira. *Breakthrough on Bosnian Impasse*. BIRN, Sarajevo, 28. decembra 2011. <http://www.balkaninsight.com/en/article/end-of-political-stalemate-in-bosnia>.
- Kaldor, Mary 1999. *New and Old Wars. Organized Violence in a Global Era*, Stanford: Stanford University Press.
- Kalyvas, Stathis N. "New" and "old" Civil Wars, *World Politics*, br. 54, okt 2001. str. 99-118. 2001.
- Kaplan, Robert D 2000. *The Coming Anarchy. Shattering the Dreams of the Post-Cold War*, Random House, New York.
- Kaplan, Robert D. 1993. "A Reader's Guide to the Balkans", *New York Times Book Review*, april 18: 1. str. 30-32.
- Kivimäki, Timo i Paul Pasch. *PCIA - Country Conflict-Analysis Study. The Dynamics of Conflict in the Multiethnic Union of Myanmar*, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009. <http://library.fes.de/pdf-files/iez/07808.pdf>.
- Kivimäki, Timo. "Media's Contribution towards Resolving Conflict: The Case of West Kalimantan", *Borneo Review* tom XIV, br. 1, 2005.
- Kivimäki, Timo. *Can Peace Research Make Peace? Lessons in Diplomacy*, Adlershot: Ashgate. 2012.
- Kivimäki, Timo. *Conditions of Hegemonic Order and Strategies of National Development: The Philippine Experience*, IDS, Helsinki. 1995.
- Kriesberg, Louis. *Constructive Conflicts: From Escalation to Resolution*, Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield, 1998.
- Lacina Bethany, Gleditsch Nils Petter. "Monitoring trends in global combat. A new dataset of battle deaths", *European Journal of Population* 21: str. 145-166. 2005.
- Lijphart, Arend. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, New Haven: Yale University Press. 1977.
- Luxshi Vimalarajah i R. Cheran, 2010. *Empowering Diasporas: The Dynamics of Post-war Transnational Tamil Politics*. Berghof Arbeitspapier br. 31, 10/2010.
- Malcolm, Noel. *Bosnia: A short history*. New York: New York University Press. 1994.
- Mann, Michael. *The Dark Side of Democracy – Explaining Ethnic Cleansing*. Cambridge University Press. 2005.
- Marjanović, Damir. "The Peopling of Modern Bosnia-Herzegovina: Y-chromosome Haplogroups in the Three Main Ethnic Groups.", *Annals of Human Genetics*, 2005 (69).
- McCarter, Willie. "Economics of peace making: the case of The International Fund for Ireland", 93-99, in Kivimäki, ur., *Lessons of Peace Processes*. Special Edition of Asia Europe Journal, br. 6. 2008.
- Melander, Erik, Magnus Öberg i Jonathan Hall. "Are 'New Wars' More Atrocious? Battle Severity, Civilians Killed and Forced Migration Before and After the End of the Cold War", *European Journal of International Relations*, tom 15(3). str. 505-536. 2009.
- Mello, Patrick A. "In search of new wars: The debate about a transformation of war", *European Journal of International Relations* 16(2). str. 297-309. 2010.
- Mesić, Stipe. *The Demise of Yugoslavia: A Political Memoir*. Central European University Press. 2004.
- Milanović-Blank, Ranko. Interview by John Feffer, decembar 2008. <http://balkansproject.ips-dc.org/?p=370>.
- Mueller, John E. *The Remnants of War*, Ithaca: Cornell University Press. 2004.
- Mueller, John. The Banality of "Ethnic War", *International Security*, tom. 25, br. 1 (Ljeto 2000), str. 42-70. 2000.
- Nacional. *Ludilo u Šumskoj. Milorad Dodik: Srebrenica se dogodila zbog Jasenovca*, 25. maja 2011. <http://www.nacional.hr/clanak/108804/milorad-dodik-srebrenica-se-dogodila-zbog-jasenovca>.

- Nansen Dialogue Centre Sarajevo and Saferworld. *Leaving the past behind – The perceptions of youth in Bosnia and Herzegovina*, Saferworld, mart 2012.
- Nilsson (Themnér), Anders. *Dangerous Liaisons, Why Ex-Combatants Return to Violence. Cases from the Republic of Congo and Sierra Leone*. Uppsala University, 2008
- Paris, London. *At War's End – Building Peace After Civil Conflict*, Cambridge University Press. 2004.
- Parish, Matthew. *Croat Crisis Pushes Bosnia towards Endgame*, Transconflict, mart 2011. <http://www.transconflict.com/2011/03/croat-crisis-pushes-bosnia-towards-endgame-233/>.
- Pasch, Paul (ur.). *Bosnia and Herzegovina 2025: Scenarios on Future Developments*, Sarajevo, FriedrichEbert-Stiftung, Sarajevo, 2012. http://www.fes.ba/publikacije/2012/Scenariji/Publikacija%20Scenariji%20BiH%202025_ENG.pdf. Izdanje na bhs: http://www.fes.ba/publikacije/2012/Scenariji/Publikacija%20Scenariji%20BiH%202025_BHS.pdf.
- Pasch, Paul. "Mit voller Kraft nach Europa? Verspätete Regierungsbildung in Bosnien und Herzegowina", *FES-Perspektive*, 2012.
- Pasch, Paul. "Stillstand oder Fortschritt: Die kommenden Parlamentswahlen sind entscheidend für den Weg Bosnien & Herzegowinas nach Europa", *FES-Perspektive*, 2010.
- Prismresearch 2003. *Social Trust Survey*, Prismresearch, Sarajevo. Regional ethnicity data reproduced in Peter Håkansson and Fredrik Sjöholm, "Who Do You Trust? Ethnicity and Trust in Bosnia and Herzegovina": *Europe-Asia Studies*, tom 59, br. 6, septembar 2007.
- Puhalo, Srđan, Đorđe Čekrija i Vladimir Turjačanin. *Društvene orijentacije mladih*, Nacionalni institut za borbu protiv narkomanije, Banja Luka. 2004.
- Rathfelder, Eric. *Gesamtstaat steht auf dem Spiel*, Die Tageszeitung, 28.11.2011. <http://www.taz.de/Bosnien-und-Herzegowina/!82732/>.
- Recchia, Stefano. "Beyond international trusteeship: EU peacebuilding in Bosnia and Herzegovina", *Occasional Paper* br. 66, februar 2007, European Union Institute for Security Studies, 2004. <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/occ66.pdf>.
- Risse, Thomas. "Let's argue. Communicative action in World Politics", *International Organization* 50(1): str. 1-39. 2000.
- Rummel, R. J., "Democracies are less warlike than other regimes", *European Journal of International Relations*, tom 1, 1995.
- Sadović, Merdijana. "The Trials of Bosnia's War Crimes Court", *IWPR Insight*, 1. april 2011, Institute for War and Peace Reporting, 2011. <http://iwpr.net/report-news/trials-bosnias-war-crimes-court>.
- Sarajevo X portal. *Napadnuta Američka ambasada u Sarajevu, napadač lakše ranjen*, 28. oktobra 2011, <http://www.sarajevo-x.com/bih/crnahronika/napadnuta-americka-ambasada-u-sarajevu-napadac-lakse-ranjen/111028107#>
- Sarajlić, Eldar i Marko, Davor. *State or Nation? The Challenges of Political Transition in Bosnia and Herzegovina*, Center for Interdisciplinary Postgraduate Studies, University of Sarajevo, Sarajevo. 2011.
- Sartori, Giovanni. "Understanding Pluralism", *Journal of Democracy*, 8(4), str. 58-69. 1977.
- Simonsen, Sven Gunnar. "Addressing Ethnic Divisions in Post-Conflict Institution-Building: Lessons from Recent Cases", *Security Dialogue* 36(3), str. 297-318. 2006.
- Skoko, Božo. *Što Hrvati, Bošnjaci i Srbi misle jedni o drugima, a što o Bosni i Hercegovini?*, FES, Sarajevo, 2011. <http://www.fes.ba/publikacije/2011-03-Skoko-Sto-hrvati.bosnjaci.i.srbi%20.pdf>. Sažetak na engleskom se može naći na http://www.fes.ba/publikacije/2010-11BiH_sazetak_SKOKO_ENG.pdf.
- Sletzinger, Martin. "A glimmer in the Balkans: after 20 years of nation-building in the Balkan countries, a big payoff may be in sight. But it will still be a long time before the United States can declare victory and pull out", *The Wilson Quarterly*, 1. januara 2011.
- Slobodna Dalmacija. *Kaos u Širokom Brijegu: propucan navijač Sarajeva, huligani tukli po kućama*, 4. oktobra 2009, <http://www.slobodnadalmacija.hr/Nogomet/tabid/84/articleType/ArticleView/articleId/72916/Default.aspx>.
- Smith, Dan. "Security, Identity and the Peace Process in Northern Ireland", *Security Dialogue*, tom 27, br. 2. str. 179-184. 1996.
- Šolaja, Miloš. Direktor Centra za međunarodne odnose, Banja Luka, Intervju uradio John Feffer, Banja Luka, april 2008, <http://balkansproject.ips-dc.org/?p=169>.
- Solana, Javier. "Bosnia is shackled as long as war criminals are free", *Financial Times*, 10. juli 2005. <http://www.ft.com/intl/cms/s/2/9adeb3b2-f16c-11d9-9c3e-00000e2511c8.html#axzz1t2sywFzH>.
- Stedman, Stephen John, "Spoiler Problems in Peace Processes", *International Security*, Jesen 1997.
- Stojanović, Igor. *Citizens Participation in Decision Making*, Friedrich-Ebert-Stiftung and Centre for Civil Initiatives, Sarajevo, 2012.

- Sugandi, Yulia. "Rural Safety Valve in Sambas Conflict", in Glenn Smith and Héléne Bouvier, eds, *Communal Conflicts in Kalamantan: Perspectives from the LIPI-CNRS Conflict Studies Program*, Jakarta, 2006.
- Suljagić, Emir. *Ethnic Cleansing: Politics, Policy, Violence*, Nomos Verlag, 2009.
- Suljagić, Emir. *Postcards from the Grave*, Saqui Books, 2005.
- Tešanović, Nataša (ur.). *Balkan Media Barometer - Bosnia and Herzegovina 2011*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo, decembar 2011, http://www.fes.ba/publikacije/2012/BMB/FES%20-%20BMB%20BiH%202011_book%20ENG%2010_2_2012.pdf. Verzija na bhs: http://www.fes.ba/publikacije/2012/BMB/FES%20-%20BMB%20BiH%202011_book%20BHS%2010_2_2012.pdf.
- Tilly, Charles. *An Urban World*, Boston, Little, Brown, 1974.
- Topić, Tanja. Political Analyst at FES, Interview by John Feffer, Banja Luka, april 2008, <http://balkansproject.ips-dc.org/?p=170>.
- Univerzitet u Sarajevu, *Univerzitetska biblioteka – završni razgovori*, http://unsa.ba/s/index.php?option=com_content&task=view&id=1078&Itemid=348.
- UNODC 2011. *Corruption in the western Balkans: Bribery as experienced by the population*, http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/corruption/Western_balkans_corruption_report_2011_web.pdf.
- Urdal, Henrik. *A Clash of Generations? Youth Bulges and Political Violence*. *International Studies Quarterly* 50, 2006.
- Veličković, Nenad. *Sahib. Impressions from Depression*, Omnibus Library Book, Sarajevo 2011. Vulliamy, Ur. "The Crime of Appeasement" *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), tom 74, br. 1 (jan. 1998), str. 73-91. 1998.
- Whitt, Sam i Rick K. Wilson. "The Dictator Game, Fairness and Ethnicity in Postwar Bosnia", *American Journal of Political Science*, tom 51, br. 3 (juli 2007), Midwest Political Science Association, str. 655-668. 2007.
- Woodward, Susan L. *Varieties of State-Building in the Balkans: A Case for Shifting Focus*, Berghof Handbook in Conflict Transformation, volume 2, ur. Martina Fischer, Hans Joachim Giessmann and Beatrix Schmelzle, Berghof Center, Berlin. 2010.
- Woodward, Susan. *Balkan Tragedy – Chaos and Dissolution after the Cold War*. The Brookings Institution, Washington, D.C. 1995.
- Dokumenti
- Bosnia and Herzegovina Ministry of Finance and Treasury, Donor Coordination Forum of Bosnia and Herzegovina. *Donor Mapping Report 2009-2010*, <http://www.donormapping.ba/pdf/DMR-Report-Eng-2010.pdf>.
- Council of Europe, *Sejdic and Finci v. Bosnia and Herzegovina*, http://www.coe.org.rs/eng/news_sr_eng/?conid=1545.
- European Commission. *Annex: IPA 2011 - National Programme - Bosnia and Herzegovina*, COM-AC_DI(2011)D01752-01.
- European Commission. *Commission Staff Working Paper, Bosnia and Herzegovina 2011 Progress Report, Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Enlargement Strategy and Main Challenges 2011-2012*, SEC(2011) 1206 final, Brussels, 12. oktobra 2011, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/ba_rapport_2011_en.pdf.
- Federal Office of Statistics (Federalni zavod za statistiku). *Statistical Yearbook 2009*, <http://www.fzs.ba/Statisticki%20godisnjak%202009.pdf>.
- Fortieth Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations*, 21. aprila 2011 – 15. oktobra 2011.
- Group of Authors. *European Union Support to Bosnia and Herzegovina*, Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, 2011. http://www.europa.ba/documents/delegacijaEU_20120116_14312492eng.pdf.
- International Monetary Fund (IMF). *IMF Country Report No. 10/347, Bosnia and Herzegovina: Selected Issues*, Washington DC, 2010. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10347.pdf>.
- Multi-annual Indicative Planning Document (MIPD) 2011-2013 for Bosnia and Herzegovina*.
- The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*, www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380.
- UNDP Mission to BiH. *Human Development Report 2007: Social inclusion in BiH and Social Inclusion Strategy for Bosnia and Herzegovina*, and Council of Minister of BiH 2010.

- Web stranice
- BiH Ministry of Communications and Transport, <http://www.mkt.gov.ba/Default.aspx?pageIndex=1>.
- Bosnia and Herzegovina Government, <http://www.fbih-vlada.gov.ba/>.
- Central Bank of Bosnia and Herzegovina, http://www.cbbh.ba/index.php?id=34&lang=en&table=uvoz_po_zemljama.
- CIA, *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>.
- Doing Business, <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/bosnia-and-herzegovina>.
- EUFOR, www.euforbih.org.
- Federal Ministry for Economic Cooperation and Development, http://www.bmz.de/de/was_wir_machen/laender_regionen/europa_udssr/bosnien_herzegowina/index.html?follow=adword.
- Federal Office of Statistics, <http://www.fzs.ba/>.
- Federation of Bosnia and Herzegovina's Federal Office of Statistics (FZS), <http://www.fzs.ba/>.
- Foreign Investment Promotion Agency of Bosnia and Herzegovina (FIPA), <http://www.fipa.gov.ba/page.asp?id=23>.
- Friedrich-Ebert-Stiftung Bosnia and Herzegovina, <http://www.fes.ba/>.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), <http://www.icty.org/>.
- International Monetary Fund figures, <http://www.imf.org/>.
- National Minorities BiH, <http://www.nacionalnemanjine-bih.org/>.
- OHR BiH Media Roundup, http://www.ohr.int/ohr-dept/preso/bh-media-rep/round-ups/default.asp?content_id=36370.
- The Central Bank of Bosnia and Herzegovina, <http://cbbh.ba/>.
- The Central Bank of Bosnia and Herzegovina, <http://cbbh.ba/index.php?id=549&lang=en>.
- The Centre for Refugee and IDP Studies, <http://cesi.fpn.unsa.ba/>.
- The International Committee of the Red Cross (ICRC), <http://www.icrc.org/>.
- The Office of the High Representative in Bosnia and Herzegovina, <http://www.ohr.int/>.
- The World Bank, <http://www.worldbank.org/>.
- UNDP, <http://www.undp.ba/>.
- Uppsala conflict data set, <http://www.pcr.uu.se/research/UCDP/>.
- US Department of State, *Background Note: Bosnia and Herzegovina*, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2868.htm>.
- Multimedija
- BBC, *Balkan 'Auschwitz' haunts Croatia*, 25.04.2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4479837.stm>.
- Milošević, Slobodan. *Govor na Kosovu polju*, 28.juna1989, www.youtube.com/watch?v=GXMJ5oinNus.
- Suljagić, Emir. "The Café: Bosnia's Future: Can Bosnians overcome historic hostilities and international indifference to create a stable country?", program TV stanice Al Jazeera, 13.08.2011, <http://english.aljazeera.net/programmes/thecafe/2011/08/201181310184441234.html>.
- UN Radio, *UN official warns about "Somalization" of Eastern Chad*, 12.11.2009, <http://www.unmultimedia.org/radio/english/detail/85666.html>.

O autorima

Prof. dr. Timo Kivimäki, Odsjek za istraživanje mira i konflikta, Uppsala Univerzitet, Švedska

Marina Kramer, E.M.A. u područjima ljudskih prava i demokratizacije (EIUC), nezavisna konsultantica i istraživačica

Dr. Paul Pasch, direktor za Bosnu i Hercegovinu, FES

O studijama analize konflikta u pojedinim zemljama

Tim za upravljanje konfliktima Fondacije Friedrich-Ebert-Stiftung radi na izradi Procjene utjecaja mira i konflikta (PCIA), koja – u skladu s klasičnim pristupom političke fondacije – stavlja poseban naglasak na društveno-političko okruženje.

Za više informacija, molimo vas, pogledajte <http://www.fes.de/gpol/en/pcia.htm>

Autori ove studije su profesor Timo Kiwimäki, ugledni naučnik koji se bavi pitanjima mira i konflikta, a koji trenutno radi na Odjelu za istraživanje mira i konflikta Univerziteta u Uppsali, Švedska, Marina Kramer, nezavisna konsultantica i istraživačica (E.M.A) na polju ljudskih prava i demokratizacije, te dr. Paul Pasch, koordinator projekta u okviru angažmana FES-a u Bosni i Hercegovini do oktobra 2012. godine.

Druge raspoložive studije analize konflikta u pojedinim zemljama:

Afganistan	2002.
Makedonija	2002.
Uzbekistan	2002.
Pakistan	2004.
Sudan	2004.
Tadžikistan	2004.
Kolumbija	2005.
Bosna i Hercegovina	2005.
Angola	2006.
Gruzija	2006.
Bolivija	2006.
Pokrajina Aceh/Indonezija	2006.
Južni Tajland	2007.
Sudan, Čad i Srednjoafrička Republika	2008.
Mijanmar	2011.

Imprint

Seriju publikacija "Studije analize konflikta po zemljama" objavio je Odjel za međunarodnu saradnju Odjeka za globalnu politiku i razvoj Fondacije Friedrich-Ebert-Stiftung.

Hiroshimastr. 17, D-10785 Berlin, Njemačka

Koordinator: Manfred Oehm
Manfred.oehm@fes.de

Sadržaj ove studije ne odražava nužno stavove Friedrich-Ebert-Stiftunga.

ISBN 978-9958-